

**Національний юридичний університет імені Ярослава
Мудрого**
кафедра кримінального права
кафедра кримінально-правової політики

**Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності**
**імені академіка В.В. Сташиса Національної академії
правових наук України**
відділ дослідження проблем кримінального права
(творчий колектив, що досліджує проблеми кримінально-
правової охорони інформаційної безпеки в Україні)

**Громадська організація «Всеукраїнська асоціація
кримінального права»**
Відокремлений підрозділ в Харківській області

Електронне видання

**НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ
ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ
ПРОЦЕСІВ: СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ТА КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ**

Матеріали VII Міжнародної науково-практичної
конференції
м. Харків, 11 травня 2023 року

Харків
«Право»
2023

УДК 343; 344

Редакційна колегія:

Л. М. Демидова (головний редактор), *Н. В. Шульженко*,
Д. О. Куковинець, *О. С. Попович*

Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 трав. 2023 р. / [редкол.: Л. М. Демидова (голов. ред.), Н. В. Шульженко та ін.]. Харків : Право, 2023. 383с.

Матеріали рецензовані та надруковані в авторській редакції

ISBN

У збірнику об'єднані матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції за темою: «Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання». Це видання висвітлює наукову дискусію щодо сучасних проблем кримінально-правового забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану та в інших кризових ситуаціях. Значна увага приділяється питанням інформаційної безпеки як різновиду. Матеріали форуму також акумулюють наукові судження стосовно правових стандартів Європейського Союзу та особливостей і шляхів їх подальшого впровадження в українське кримінальне законодавство; досвід зарубіжних країн із цих питань; стан і перспективи міждисциплінарних досліджень у сфері правового забезпечення національної безпеки України з проблематики, що пов'язана з кримінальним правом та засобами інших кримінально-правових наук.

Видання розраховане на науковців, викладачів кримінально-правових дисциплін, студентів, практичних працівників, а також читачів, які цікавляться питаннями кримінального права.

©Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2023

© Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2023

© Громадське об'єднання «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

© Л. М. Демидова, В. І. Борисов, Ю. А. Пономаренко, С. О. Харитонов та ін., 2023

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Лученко Д. В......12

МАТЕРІАЛИ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ

Демидова Л. М., Карчевський М. В.

ОГОЛОШЕННЯ ІДЕЇ СТВОРЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ПЛАТФОРМИ «ЕКСПЕРТНА ІНІЦІАТИВА» ЯК ФОРМИ ПУБЛІЧНОЇ ДЕМОКРАТІЇ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....16

Демидова Л. М.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ І КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ 17

Лясковска Катажина

ВЛИЯНИЕ ВСТУПЛЕНИЯ ПОЛЬШИ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ НА БЕЗОПАСНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ 23

Пономаренко Ю. А.

ДИРЕКТИВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ № 2013/40/EU І НАЦІОНАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ 36

Харитонов С. О.

НОРМАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЄННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....42

Шепітько М. В.

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЯК ЗАГРОЗА ГЛОБАЛЬНИЙ БЕЗПЕЦІ .....

Кубальський В. Н.

АНТИКРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ.....54

<i>Загине́й-Заболо́тенко З. А.</i>	
ПРО ОСОБЛИВИ (СПЕЦІАЛЬНІ) ПРАВИЛА КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	65
<i>Petik Mykuta</i>	
EU DIGITAL SOVEREIGNTY AND EMERGING TECHNOLOGIES: AN OVERVIEW OF LEGAL FRAMEWORK AND POLICY CHALLENGES.....	72
<i>Карчевський М. В.</i>	
ІНФОРМАЦІЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ: СИНХРОНІЗАЦІЯ	80
<i>Коваль К. Ю.</i>	
АКТУАЛЬНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ КІБЕР-ПРАВА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ ТА НОВІТНІХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ	90
<i>Колосов І. В.</i>	
КАМПАЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У АФРИКАНСЬКОМУ РЕГІОНІ: КОРИСНІ УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	94
<i>Степанюк А. Х.</i>	
ФІЗИЧНА, ПРОЦЕДУРНА І ДИНАМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК КОМПОНЕНТИ БЕЗПЕКОВОГО В'ЯЗНИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	98

**ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА Й НАЦІОНАЛЬНА
БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ,
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
(матеріали дискусії)**

<i>Борисов В. І.</i>	
ПРАВОВА МОДЕЛЬ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «ДЕРЖАВНА ЗРАДА» ТА ІНФОРМАЦІЯ В СИСТЕМІ ЇЇ ОЗНАК.....	106
<i>Батургареева В. С.</i>	
НАРУГА НАД ДЕРЖАВНИМИ СИМВОЛАМИ ЯК ПОТУЖНИЙ ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ.....	115

<i>Письменський Є. О.</i>	
КАРАНІСТЬ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЯКИХ ЗМІН ПОТРЕБУЄ КК УКРАЇНИ.....	122
<i>Рябчинська О. П.</i>	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ПРИМУСОВОЇ ПАСПОРТИЗАЦІЇ ТА НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА РФ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ.....	130
<i>Зайцев О. В.</i>	
ФОРМИ (ВИДИ) КОЛАБОРАЦІЇ З ВОРОГОМ НА ТЕРИТОРІЯХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ЕВОЛЮЦІЯ ПРОПОЗИЦІЙ ЗАКОНОДАВЦЯ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ СТ. 111 ¹ КК УКРАЇНИ.....	139
<i>Рубащенко М. А.</i>	
ПРО МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЮРИДИЧНОЇ ОЦІНКИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (СТ. 111 ¹ КК УКРАЇНИ).....	150
<i>Нетеса Н. В, Мокляк В. В.</i>	
ПРОТИДІЯ СПЕЦІАЛЬНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ОПЕРАЦІЯМ ПРОТИ УКРАЇНИ: НАЯВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПІДВИЩЕННЯ.....	154
<i>Павленко Т. А.</i>	
ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	160
<i>Новікова К. А.</i>	
КАРАНІСТЬ РОЗГолошення ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	167
<i>Зінченко І.О., Шевченко Є.В.</i>	
ДО ПИТАННЯ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ І ВИКЛИКІВ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	171
<i>Шпіляревич В. В.</i>	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	177

<i>Володіна О. О.</i> ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ КАТУВАННЯ (СТ. 127 КК УКРАЇНИ).....	182
<i>Ворожбит-Горбатюк В. В.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ БЕЗПЕКИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ПРОПЕДЕВТИКИ І ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ, ПОШИРЕННЯ КРИМІНОГЕННИХ ЧИННИКІВ НЕПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	189
<i>Гальцова В. В.</i> ТАЄМНИЦЯ УСИНОВЛЕННЯ (УДОЧЕРІННЯ) ЯК ГАРАНТІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї.....	192
<i>Гринчак С. В.</i> ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В МЕДИЧНІЙ СФЕРІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	197.
<i>Денисов С. Ф., Пузиревський М. В.</i> ПІДХОДИ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОТИВУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ».....	203
<i>Дунаєва Т. Є.</i> КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ТА КІБЕРТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ.....	207
<i>Мовчан Р. О., Бурда П. О.</i> КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОШИРЕННЯ ВІЙСЬКОВО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ (СТ. 114 ² КК УКРАЇНИ): ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА.....	210
<i>Євтєєва Д. П., Лапкін А. В.</i> ДО ПРОБЛЕМИ ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА Ч. 2 СТ. 114 ² КК УКРАЇНИ.....	218
<i>Базелюк В. В.</i> ПРИМУСОВА РОСІЙСЬКА ПАСПОРТИЗАЦІЯ ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ СУСПІЛЬСТВА.....	220
<i>Куковинець Д. О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ДІПЕРФАКЕ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ЗОБРАЖЕНЬ	

ПОРНОГРАФІЧНОГО ХАРАКТЕРУ: ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ.....	223
<i>Сметаніна Н. В.</i>	
ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦИ УКРАЇНИ.....	232
<i>Політова А. С.</i>	
ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	236
<i>Киричко В. М.</i>	
ПРО КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА, НА ВІЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ СВОЇХ ПОГЛЯДІВ І ПЕРЕКОНАНЬ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ	241
<i>Орбець К. М.</i>	
ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ...	248
<i>Марін О. К.</i>	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.....	251
<i>Радутний О. Е.</i>	
ФЕНОМЕН ВЕЛИКИХ ДАНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ.....	257
<i>Григор'єва М. Є</i>	
ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ГЕНОЦИД.....	
<i>Осадча А. С.</i>	
ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СЛУЖБОВИХ ОСІБ.....	268
<i>Колодяжний М. Г.</i>	
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ: ВИДИ, НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ, ЗНАЧЕННЯ.....	277

<i>Оболенцев В. Ф.</i> ПРОТИДІЯ РФ НА ЗАСАДАХ СИСТЕМОГО ПІДХОДУ.....	285
<i>Останко К. С.</i> ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	288
<i>Пруненко Д. О., Христич І. О.</i> СУЧАСНИЙ СТАН ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА.....	291
<i>Попович О. С.</i> НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАГРОЗ.....	294
<i>Shcherbinina Iryna</i> EXCESSIVE CRIMINALIZATION IN THE CONDITIONS OF HYBRID WARFARE (ON THE EXAMPLE OF CHANGES TO ARTICLE 361 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)	298
<i>Максименко А. І.</i> ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 255 ¹ КК УКРАЇНИ, ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВИЗНАЧЕНОСТІ.....	302
<i>Слав Ю. Л.</i> ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В СФЕРІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗУМІННІ МОДЕРНІЗАЦІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ АНАЛОГІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	308
<i>Федюк В. В.</i> КІБЕРДИВЕРСІЯ ЯК РІЗНОВИД ПОСЯГАНЬ НА ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ: ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ.....	314
<i>Левчук В. О.</i> ДО ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗОВАНИХ ФОРМ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	318
<i>Допіряк Б. П.</i> НАДАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ ДЕРЖАВІ АГРЕСОРУ, НЕЗАКОННИМ ОРГАНАМ ВЛАДИ, СТВОРЕНИМИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ,	

У ТОМУ ЧИСЛІ ОКУПАЦІЙНІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА: ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ.....324

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖЦИПЛІНАРНІ, ПРОЦЕСУАЛЬНІ І КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПИТАННЯ (МАТЕРІАЛИ ДИСКУСІЇ..

Капліна О. В.

СТРОКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОГАЛИНА НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЧИ НАВМИСНЕ УМОВЧАННЯ ЗАКОНОДАВЦЯ.....330

Шевчук В. М.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....334

Авдєєва Г. К.

СИСТЕМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНИ В УКРАЇНІ 340

Веннікова В. В.

ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ ДОКАЗІВ ЯК ПРЕДУМОВА УХВАЛЕННЯ НЕОБГРУНТОВАНОГО ВИРОКУ: ДОСВІД АЗІЙСЬКОГО РЕГІОНУ.....347

Нагребецький В. В.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З МЕТОЮ ПОСИЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....351

Коростельова Л. А.

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗПІЗНАННЯ ОБЛИЧЧЯ ЯК ОДИН ІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИ В КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....355

Пивоваров В. В.

УСВІДОМЛЕНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ДОТРИМАННІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ВИЩІЙ ЮРИДИЧНІЙ

ОСВІТІ ЯК БАЗИС ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ
РІВНІ.....360

НАУКОВІ РОЗВІДКИ Й ЗДОБУТКИ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ....

Ковальчук Я. І.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В
УКРАЇНІ.....364

Гладкий В. О.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ НАБУТТЯ
КРАЇНИ ЧЛЕНСТВА В ЄС І НАТО.....368

Чернишук А. О.

ПОЛІТИЧНИЙ НЕЙТРАЛІТЕТ ДЕРЖАВ: ЗАГРОЗИ ДЛЯ
МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ
ЗАПОБІГАННЯ.....372

Буз А. О.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ
ЯК ОБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГ.....376

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції!

Від імені колективу Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого і від себе особисто щиро вітаю вас із початком роботи поважного наукового заходу. Уже всьоме починаючи з 2017 року він проводиться в форматі круглих столів або конференцій за ініціативи Відокремленого підрозділу в Харківській області Громадського об'єднання «Всеукраїнська асоціація кримінального права», який очолює доктор юридичних наук, професор Людмила Миколаївна Демидова, а їх співорганізаторами виступають кафедри кримінального права й кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також науковці – члени творчого колективу, які досліджують фундаментальні теми з кримінально-правової проблематики у складі Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка Володимира Володимировича Сташиса Національної академії правових наук України. Метою таких наукових симпозіумів є обговорення найактуальніших проблем кримінального права. Дуже приємно, що наш університет вп'яте приймає учасників і створює умови для плідної праці. Зауважу, що, відкриваючи такий захід як проректор з наукової роботи вже не вперше, завжди із задоволенням знайомлюся з матеріалами наукових баталій.

Показово, що розпочата у 2017 року традиція проводити цей науковий форум, присвячуючи його Дню науки, який, як відомо, відзначається за Указом Президента України від 14 лютого 1997 року у третю суботу травня, закріпилася як у 2023 році День науки припадає на 20 травня. Про рівень і авторитет заходу свідчить той факт, що конференція визнана науковою спільнотою України і за кордоном як майданчик для принципової, високопрофесійної і конструктивної наукової дискусії з актуальніших питань кримінального права і пов'язаних із ними проблем інших кримінально-правових наук.

Організатори відповідально ставляться до вибору теми обговорення. У травні 2017 року на такому першому круглому столі розглядалися питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України і обговорювалася доктринальна модель таких злочинів і покарань за них. У травні 2018 року темою наукового заходу вже міжнародного рівня було обрано «Актуальні проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки» із глибоким обговоренням проблем боротьби з тероризмом і організованими формами злочинної діяльності, а у травні 2019 року міжнародний науковий з'їзд криміналістів об'єднав зусилля вчених і практичних працівників, правозахисників задля вирішення проблем ефективності кримінального законодавства у доктринальній, законотворчій та правозастосовній площині. У 2020 році міжнародний науково-практичний круглий стіл був присвячений пам'яті академіка Володимира Володимировича Сташиса. Родзинкою заходу стало проведення конкурсу студентських робіт з міжнародним статусом і першого конкурсу серед школярів, які цікавляться правом. І це в умовах поширення пандемії! Травень 2021 року – увага приділялася питанням сучасної доктрини кримінального права у правовій системі України, а група вчених-ініціаторів на чолі з професором Демидовою ще на етапі підготовки до наукового заходу і при його проведенні таким чином аргументувала свою позицію щодо співвідношення понять «наука» і «доктрина», що навіть відомий професор, академік Національної академії правових наук України Микола Іванович Панов, який, на превеликий жаль, 12 квітня цього року пішов з життя (світла й вічна йому пам'ять), змінив своє багаторічне ставлення й визнав помилковість своїх суджень щодо ототожнення цих понять. Це, як знають вчені-криміналісти, показовий результат належної науковості досліджень учасників таких форумів і їх презентацій із аргументованим відстоюванням авторських позицій.

Травень 2022 року став для українцем місяцем активних бойових дій. І в цей важкий час організатори мужньо дистанційно зібрали колег і розглянули проблеми кримінально-правової охорони інформаційної безпеки. Зауважу, що на цей науковий захід, який є

неординарною і символічною подією, запрошуються провідні вчені з різних країн, керівники органів державної влади і місцевого самоврядування, а також представники правоохоронних і судових органів. Щороку зростає коло науковців і практиків, які приєднуються до дискусії.

Підкреслюю, що цей захід є науковим вже з початку його підготовки. Показово, що організатори на підготовчому етапі організують різні рухи, конкурси, змагання, формують ідеї, оголошують ініціативи тощо. І в цьому році в програмці конференції бачимо про оголошення ідеї створення незалежної платформи «Експертна ініціатива» як форма публічної демократії українського громадянського суспільства. Цікава новаційна ідея, що, на мій погляд, є корисною для удосконалення правової системи нашої країни з укріпленням якісного наукового супроводження, контролю і впливу суспільства на законотворчу та іншу нормотворчу діяльність державних органів і органів місцевого самоврядування. Сподіваюсь, що впровадження такої ідеї буде результативною справою правників-криміналістів.

У цьому році об'єктивною новелою дискусії є його *змішаний режим*, що стане новим і, сподіваюсь, позитивним науковим досвідом. Наукова дискусія, як і безпосередня комунікація, має стати могутнім двигуном для пошуку відповідей на актуальні питання кримінального права та суміжних з ним наук.

Тема сьогоденного форуму «Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання», передбачає обговорення актуальних проблем кримінально-правової охорони національної безпеки України й інформаційної безпеки країни як її різновиду в умовах воєнного стану та інших кризових ситуацій; розгляд правових стандартів Європейського Союзу стосовно забезпечення колективної безпеки в Європі та визначення шляхів їх подальшого впровадження в українське кримінальне законодавство; ознайомлення з досвідом зарубіжних країн із цих питань; проведення дискусії щодо стану і перспектив міждисциплінарних досліджень у сфері правового забезпечення

національної безпеки України з проблематики, що пов'язана з кримінальним правом та засобами інших кримінально-правових наук.

Свої наукові доповіді на цей захід надали науковці і практики з України, Польщі, Бельгії та США. Серед учасників представники провідних наукових установ, навчальних закладів вищої освіти, громадськості, співробітники різних правоохоронних органів, адвокати. Учасниками конференції є і молоді дослідники.

У Програмі конференції заявлені найактуальніші теми наукових доповідей, зокрема, заплановано обговорення: шляхів кримінально-правового забезпечення незалежності нашої країни, її територіальної цілісності і недоторканності; проблем захисту інформації з обмеженим доступом і кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність; шляхів контролю за процесами створення штучного інтелекту; ефективності захисту дітей в інформаційному просторі. У площині вашого інтересу засоби протидії дезінформації і захисту від маніпуляцій свідомістю людей; напрямки подальшого розвитку кримінального права та його зв'язки з іншими галузями права і дисциплінами щодо національної безпеки України. Ці та інші питання потребують обговорення.

При цьому лише активна співпраця, комунікація науковців, законодавця і правозастосовувачів, громадськості та відповідальне вивчення й впровадження європейських і міжнародних стандартів у національне кримінальне та інше законодавство дозволить досягти високого рівня національної і індивідуальної безпеки в нашій країні.

Впевнений, що рішення й рекомендації наукової конференції знайдуть практичне застосування і стануть вагомим науковим внеском для наближення нашої Перемоги!

Бажаю цікавої і результативної роботи!

Лученко Дмитро Валентинович,
*доктор юридичних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Національного юридичного університету*

імені Ярослава Мудрого
**ОГОЛОШЕННЯ ІДЕЇ СТВОРЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ
ПЛАТФОРМИ «ЕКСПЕРТНА ІНІЦІАТИВА» ЯК ФОРМИ
ПУБЛІЧНОЇ ДЕМОКРАТІЇ УКРАЇНСЬКОГО
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Демидова Людмила Миколаївна,
*доктор юридичних наук, професор, співрозробниця,
волонтерка*

Карчевський Микола Віталійович,
*доктор юридичних наук, професор, ініціатор,
співрозробник, волонтер*

Мета створення незалежної платформи «Експертна ініціатива» – добровільна, ініціативна, компетентна участь фахівців у галузі кримінального права в різних формах державного управління з питань розвитку правової системи України і укріплення правопорядку.

Незалежна платформа «Експертна ініціатива» – добровільне, індивідуальне, наукове співтовариство експертів-правників, які є висококваліфікованими юристами-криміналістами й відповідають іншим вимогам щодо експертної діяльності.

Основні принципи, на яких створюється незалежна платформа:

1. Компетентність.
2. Відповідність стандартам, закріпленим у Кодексі честі і гідності експерта і етики експертної діяльності.
3. Добровільність.
4. Незалежність, зокрема, ведення експертної діяльності без зовнішнього патронату. Платформа функціонує без керівників і будь-якого керівництва!
5. Ініціативна і демократична саморегуляція (зі створенням групи організаційно-технічного забезпечення).

Долучитися до кола експертів із питань кримінально-правового регулювання в Україні можна шляхом заповнення анкети за посиланням:

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSepz0K2yiad7IZYLcRjA64-0G2pfo09S8w4ROCO49D4Rp_4PA/viewform

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ І КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

Демидова Людмила Миколаївна,

доктор юридичних наук, професор, заступниця голови Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», голова Відокремленого підрозділу в Харківській області Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», професорка кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; головна наукова співробітниця відділу дослідження проблем кримінального права, керівниця фундаментальної теми щодо кримінально-правової охорони інформаційної безпеки в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (голова оргкомітету)

1. Національна безпека України – це належна цивілізована безпека багатонаціональної народної спільноти нашої країни як єдиної, сильної, незалежної нації вільних людей, батьківщиною яких є Україна.

Така безпека за своєю сутністю віддзеркалює спокійні умови життєдіяльності населення, нормальне функціонування усіх інституцій та інших суб'єктів українського суспільства. При цьому національна безпека є комплексним багатограним соціальним благом (соціальною цінністю). Вона за своїми внутрішнім (змістовним, структурним, функціональним) і зовнішнім призначенням виступає основою прогресивного розвитку суспільних відносин із поступовим і динамічним покращенням показників життя кожного українця. У прогресивному значенні національна безпека України як

соціальне благо має бути й удосконаленим підґрунтям життєзабезпечення для майбутніх поколінь.

2. Правовою формою національної безпеки вважається безпека України як незалежної, суверенної, демократичної, правової, соціальної держави. Це закріплено нормами Конституції України, що мають найвищу силу і пряму дію.

3. Стрижнем, основою, ключовою складовою національної безпеки України є *гідність людини*.

Чому наш шлях до Європейського Союзу? Насамперед тому, що в головних (базових) документах ЄС зазначено, що саме гідність людини визнається основою для цієї спільноти цивілізованих країн. І це віддзеркалюють результати діяльності всіх інституцій Європейського Союзу, зокрема, Венеційської комісії Ради Європи, Європейського суду з прав людини.

4. Кримінально-правова охорона національної безпеки України реалізується сукупністю норм Загальної і Особливої частин законодавства України про кримінальну відповідальність (далі – КК або КК України), що передбачають: а) покарання за криміналізовані суспільно небезпечні посягання на різновиди такого складного об'єкта кримінальних правопорушень (основи національної безпеки України, громадську безпеку, воєнної безпеки тощо), б) умови звільнення від кримінальної відповідальності (не притягнення до кримінальної відповідальності), в) правила і порядок застосування цих та інших норм.

5. Стосовно поняття «національна безпека України», джерел введення його в лексичний обіг і термінологічний апарат українського законодавства та обґрунтованості таких рішень продовжуються жваві дискусії. На це також вплинуло одночасне використання в Законі України «Про національну безпеку України» двох термінів «національна безпека» і «державна безпека», із відмежуванням їх за видами потенційних і реальних загроз, тобто руйнуючого впливу на такі соціальні цінності.

Дослідники переконують, що термін «національна безпека» зародився у США в середині минулого століття. В Європі це поняття спочатку використовувалося як синонім до «обороздатність держави», під якою розуміли передусім воєнну й політичну безпеку. Однак на початку 90-х років у

наукових дослідженнях і літературі проблему «національної безпеки» починають розглядати в різних аспектах. Так, Е. І. Скакун під цим поняттям розуміє стан, який забезпечує достатню економічну та воєнну міцність нації для протидії ... загрозам для її існування, які виходять як від інших країн, так і з середини країни. На думку Н. О. Ушакова, національна безпека – реальна спроможність бути вільними від зовнішньої небезпеки. А колишній міністр оборони США Г. Браун зазначав, що національна безпека – це здатність зберігати фізичну цілісність й територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути й систему управління, контролювати свої кордони [1, с. 69, 70; 2. с. 27].

Спираючись на наведене, вважаємо використання в українському законодавстві терміна «національна безпека України», зміст якого визначається через національні інтереси й права і свободи конкретної людини, серед яких фундаментальними є гідність людини й її безпека, цілком доречним і виправданим. При цьому розглядатимемо це поняття як тотожне державній безпеці України. Виходячи з цього, підтримуємо й визнаємо цілком обґрунтованими пропозиції щодо необхідності удосконалення Закону України «Про національну безпеку України» для досягнення юридичної визначеності й узгодженості всіх його положень.

6. У назві цієї наукової доповіді використовується правова конструкція «концептуальні засади кримінально-правової охорони національної безпеки України...». Змістовно це означає, що йдеться про сукупність ідей як результат плюралізму поглядів, характерних різним наукам, дисциплінам, школам стосовно окреслених кримінально-правових питань, і акцентується на сучасних та прогнозованих кризових умовах, в яких перебуває або може перебувати наша країна. Насамперед йдеться про воєнний стан; необхідність укріплення обороноздатності країни, забезпечення безпеки в суспільстві при інших надзвичайних ситуаціях; наполегливе продовження євроінтеграційного курсу України; необхідність гармонізації українського кримінального права (як галузі права) з правом ЄС; значна модернізація кримінально караних проявів і поява

нових, ще не криміналізованих форм суспільно небезпечної поведінки певних осіб, а також динамічний розвиток суспільних відносин (міжнародних, інформаційних, технологічних тощо)) [3, с. 25, 26].

7. До основних засад удосконалення кримінально-правової охорони національної безпеки України відносимо:

1) запровадження *доктринального підходу до побудови стратегії національної безпеки України і системи норм КК України, що забезпечують кримінально-правову охорону такої соціальної цінності*, тобто спочатку формулювання доктрини такої охорони національної безпеки України, а далі її впровадження у кримінальне законодавство;

2) *одночасне запровадження з доктринальним підходом комплексності і системності здійснюваних розробок* для досягнення високого рівня національної безпеки. Зокрема, необхідно, щоб доктрина кримінально-правової охорони національної безпеки України, з одного боку, була складовою загальної міжгалузевої (міждисциплінарної) доктрини національної безпеки України, а з другого – її систематизованими частинами були б доктринальні положення кримінології, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства, криміналістики;

3) при цьому визначальними рисами доктрини є: стратегічне значення, систематизованість, цілісність, ціннісне і оціночне призначення, офіційність визнання її положень, загальна реалізованість її функціонального призначення в суспільстві й нормативне наповнення системи правового регулювання. Авторитетність доктрини теж є однією із визначальних рис правової доктрини будь-якого рівня (статусу) [3, с. 79, 80].

Доктриною кримінального права щодо національної безпеки України має стати концепт наукових знань у вигляді системної сукупності ідей, принципів і концепцій про розвиток кримінального права як галузі права або окремих її частин (Загальної або Особливої), інститутів, підінститутів, норм щодо: (а) основних напрямів розвитку державної кримінально-

правової (кримінальної) політики боротьби з кримінально караними посяганнями на таку соціальну цінність і запобігання їм виключно засобами кримінального права, (б) уточнення в цій частині функцій і (в) предмета кримінального права на сучасному етапі розвитку суспільства й держави, (г) головних їх інститутів (зокрема, інститут злочину, інститут кримінальної відповідальності, інститут покарання, співучасті в кримінальному правопорушенні) стосовно посягань на національну безпеку України;

4) формулювання стратегічної(-их) ідеї(-й) стосовно поняття «національна безпека України» і досягнення консенсусу щодо гідності людини і її безпеки як ключових серед інших прав і свобод людини й фундаментальних серед інших національних інтересів;

5) встановлення пріоритетності між індивідуальними правами і свободами людини і колективними інтересами. Розробка компенсційної системи реституції (поновлення, відшкодування) заподіяної шкоди людині при визнанні пріоритетності колективного інтересу перед правами і свободами конкретної людини;

6) повне запровадження в правову систему України конституційної норми щодо рівності перед законом громадян України, іноземців і осіб без громадянства. Для цього необхідно привести українське законодавство, зокрема, норми кримінального права, у відповідність до європейських стандартів. Це стосується й питань боротьби з корупцією;

7) введення в розділ 1 Особливої частини КК України норм, що передбачають кримінальну відповідальність за невиконання або неналежне виконання міжнародних зобов'язань службовими особами країн-підписантів, що знизили або знижують обороноздатність України, а так само введення кримінальної відповідальності службових осіб країн, які є ініціаторами знищення Україною ядерної зброї без повної компенсації втрат та інших збитків, понесених нею внаслідок збройної агресії іншої країни;

8) введення в розділ 1 Особливої частини КК України норм, що передбачають кримінальну відповідальність

за неповернення Україні історичних цінностей, вивезених з її території без належного дозволу, а так само за знищення, пошкодження, привласнення, викрадення, зберігання, пересилання, перевезення, збут, копіювання, реставрацію, одержання таких цінностей або заволодіння ними в будь-який інший спосіб;

9) введення кримінальної відповідальності за створення, розробку, виробництво, використання, збут штучного інтелекту, що призвело до неконтрольованого розробником немалозначного суспільно небезпечного наслідку діяльності штучного інтелекту. Доцільне всевітнє визнання і впровадження принципу *«Всебічна контрольованість людиною штучного інтелекту на усіх стадіях його розробки й використання»*;

10) законодавче закріплення правил: при вчиненні діянь, передбачених у пп. 7–9, (а) не застосовується строк давності, (б) разом із позбавленням волі або довічним позбавленням волі винних осіб і застосуванням інших заходів кримінально-правового характеру до причетних юридичних осіб здійснюється конфіскація майна, ліквідуються юридичні особи тощо.

Такі засади визнаються складовими сукупності методологічних основ, що можуть бути враховані при формуванні відповідних доктрин для належного забезпечення національної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Корж І. Г. Державна безпека: методологічні підходи до складових понять. *Правова інформатика*. № 4(36). 2012. С. 69–75.
2. Національна безпека України: теорія і практика : монографія / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук; за заг. ред. Г.П. Ситника. Хмельницький.; Київ: Вид-во «Кондор», 2007. 616 с.
3. Актуальні проблеми формування сучасної доктрини кримінального права України : монографія / В. Я. Тацій,

Л. М. Демидова, В. І. Борисов та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, Л. М. Демидової, В. І. Борисова. Харків : Право, 2021. 632 с.

ВЛИЯНИЕ ВСТУПЛЕНИЯ ПОЛЬШИ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ НА БЕЗОПАСНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ

Laskowska Katarzyna,

*доктор юридических наук, профессор, заведующая
Кафедрой уголовного права и криминологии Юридического
факультета Университета в Белостоке (Польша)*

В течение последних лет польским гражданам казалось, что с момента вступления нашей страны в НАТО 12 марта 1999 г. и в Европейский Союз 1 мая 2004 г. безопасность польских границ гарантирована, нерушима и неоспорима на международной арене. Однако в последние годы она вновь стала актуальной проблемой. Возросла угроза нелегальной, неконтролируемой, даже агрессивной миграции граждан из разных уголков мира, которая стала возможной благодаря белорусским властям.

Целью данного исследования является анализ уголовно-правовых норм, касающихся защиты польской границы от ее незаконного пересечения. В рамках этого будет рассмотрена эволюция положений Уголовного кодекса 1997 г. Кроме того, будет показана структура и динамика преступлений, связанных с нарушением государственной границы, на основе статистических данных Полиции и Пограничной службы. Время и объем используемых статистических данных связаны с возможным доступом к такой информации. Догматический и эмпирический анализ будет направлен на то, чтобы показать влияние европейских норм на состояние польского законодательства и развитие нелегальной миграции в нашу страну.

1. Преступление незаконного пересечения границы – эволюция права

Приступая к анализу закона, касающегося незаконного пересечения границы, необходимо констатировать, что впервые оно было урегулировано Постановлением Государственного Совета

Обороны от 20 июля 1920 г. по вопросу об охране границы, а в дальнейшем несколькими постановлениями Президента Республики Польша. В Уголовном кодексе 1969 г. [10] они были включены в ст. 288. На его основании запрещалось пересекать границу Польской Народной Республики без необходимого разрешения. Деяние наказывалось лишением свободы на срок до 5 лет, а в случае меньшей степени тяжести – лишением свободы на срок до одного года или ограничением свободы, или штрафом. Разрешением, необходимым для пересечения границы, был документ в виде паспорта, вкладыша в паспорт, проездного документа, туристического пропуска. Запрещенное поведение заключалось в пересечении границы в не предназначенном для этого месте (т.е. за пределами пограничного перехода) [1, с. 255]. Таким образом, бегство поляков в другие страны запрещалось и пресекалось.

В рамках политической трансформации Польши и открытия границ необходимо было позаботиться о их безопасности. Поэтому в 1990 году был принят Закон об охране государственной границы [12]. В ч. 1 и 2 ст. 14 Закона предполагалось, что законное пересечение границы будет осуществляться на основании соответствующих документов, только через обозначенные пункты пропуска. При этом лишь соглашения, заключенные с соседними государствами, могли разрешать переходы за пределы установленных пунктов пропуска. На основании ст. 15 этого Закона на лиц, пересекающих границу, возложена обязанность пограничного контроля, состоящая, например, в даче объяснений, связанных с пересечением границы, проверке багажа и транспортных средств, личном контроле. Следует подчеркнуть, что этот Закон не регулировал преступления незаконного пересечения границы.

Следует также подчеркнуть, что с начала 1990-х гг. характер польской государственной границы изменился. Она утратила свой политический характер и приобрела административный. Поэтому от военной системы её охраны государство отказалось, Пограничные войска (которые раньше защищали границу) были ликвидированы, а в 1990 году было создано новое формирование – Пограничная служба [13]. Это было связано с перспективой вступления Польши в

Европейский союз, где границы охраняются аналогичными полицейскими органами.

Преступление незаконного пересечения границы было введено в польский Уголовный кодекс 1997 года (далее – УК) [14]. Оно предусмотрено в ст. 264. На ее основании запрещалось: пересечение границы Республики Польша в нарушение закона – ч. 1; пересечение границы Республики Польша вопреки закону с применением насилия, угроз, обмана или в сотрудничестве с другими лицами – ч. 2 и организация пересечения границы Республики Польша другими лицами в нарушение закона – ч. 3.

Правонарушение, предусмотренное ст. 264 ч. 1 УК, заключалась в пересечении границы Республики Польша в нарушение закона, что означало несоблюдение обязанности личного или багажного пограничного контроля, пересечение без соответствующих документов, дающих право на пересечение границы, или отсутствие действительных или достоверных документов или в не предназначенном для этого месте, т.е. за пределами пункта пересечения границы [5, с. 962]. Деяние наказывалось штрафом, ограничением свободы или лишением свободы на срок до 2 лет.

Правонарушение, предусмотренное ст. 264 ч. 2 УК, заключалось в использовании различных способов пересечения границы, а именно: насилия (с применением физической силы), угрозы лишения жизни, здоровья, имущества сотрудников Пограничной службы, обмана (введение в заблуждение сотрудников Пограничной службы относительно своего положения), сотрудничество не менее чем с двумя другими лицами, которые вместе незаконно пересекают границу или оказывают помощь [9, с. 501]. Деяние наказывалось лишением свободы на срок до 3 лет.

Правонарушение, предусмотренное ст. 264 ч. 3 УК, заключалась в организации пересечения границы Республики Польша другими лицами. Это поведение включает в себя различные способы облегчения пересечения границы, то есть не только обеспечение физического пересечения границы, но и предоставление жилья, отдыха и транспортных средств. В науке уголовного права ведутся споры о том, к чему относится

употребленное в норме множественное число (иные лица). Это может касаться разового пересечения значительного числа людей, а также повторяющихся действий [6, с. 1659], относится как к лицам, действующим индивидуально, так и к преступным группам, осуществляющим деятельность, позволяющую незаконно пересекать границу. Деяние наказывалось лишением свободы на срок от 3 месяцев до 5 лет.

Незадолго до вступления Польши в Европейский Союз поправкой к Уголовному кодексу в апреле 2004 г. [15] в ст. 264 ч. 3 были увеличены наказания за организацию пересечения польской границы другими лицами (с 6 месяцев до 8 лет).

Следующие изменение закона, касающиеся преступления незаконного пересечения границы, произошло на основании ст. 3 Закона о Пограничной службе от 2005 года [16]. В то время было решено, что предыдущее преступление пересечения границы (ч. 1 ст. 264 УК) будет административным правонарушением, как следствие, отменена ч. 1 ст. 264 УК. С тех пор такое деяние регулируется ст. 49а Кодекса об административных правонарушениях [11]. Оно наказывается штрафом. Это была реакция на изменение положения границ Польши после ее вступления в Европейский Союз. В результате наша страна уже не имела политических границ с Германией, Чехией, Словакией и Литвой, но имела их с Белоруссией, Украиной и Россией. Таким образом, нарушения границы носили лишь формальный характер [2, с. 119]. Кроме того, декриминализовав такое поведение, Польша присоединилась к другим соседним с Польшей странам Европейского Союза, которые регулировали его аналогичным образом [8, с. 211].

Таким образом, ст. 264 УК в настоящее время (т.е. в мае 2023 года) состоит из двух частей. Наказывается: пересечение границы Республики Польша против закона Республики Польша с применением насилия, угроз, обмана или в содружестве с другими лицами (лишение свободы на срок до 3 лет – ч. 2) и организация пересечения польской границы другими лицами вопреки закону Республики Польша (лишение свободы на срок от 6 месяцев до 8 лет – ч. 3).

Однако с 1 октября 2023 г. [17] вступает в силу ч. 4,

предусматривающая, что лицо, организующее пересечение границы другой страны в нарушение закона другой страны, подлежит наказанию в виде лишения свободы на срок от 6 месяцев до 8 лет, если обязательство по преследованию такого деяния вытекает из международного соглашения, ратифицированного Республикой Польша.

В связи с динамикой незаконных пересечений польской границы, вызванной деятельностью организованных преступных структур, занимающихся переправкой мигрантов через границу, в 2004 г. [15] в Уголовный кодекс введено ст. 264а. Это также стало результатом выполнения положений законодательства Европейского Союза: Рамочного решения Совета от 28 ноября 2002 г. об укреплении уголовной системы для предотвращения содействия незаконному въезду, транзиту и проживанию [3] и Директивы Совета 2002/90/ЕС от 28 ноября 2002 г., определяющей содействие несанкционированному въезду, транзиту и проживанию [4].

На основании ч. 1 ст. 264а УК преступление состоит в предоставлении возможности или облегчении пребывания другого лица на территории Республики Польша в нарушение закона с целью получения материальной или личной выгоды. Деяние наказывается лишением свободы на срок от 3 месяцев до 5 лет, однако в исключительных случаях, т. е. неполучении виновным материальной выгоды, ч. 2 ст. 264а УК предусматривает возможность применения чрезвычайного смягчения наказания и даже отказа от его назначения.

Суть преступления, предусмотренного ст. 264а УК, заключается в совершении виновным таких действий, которые позволяют или облегчают пребывание вопреки закону другого лица на территории Республики Польша [7, с. 1197]. К уголовно наказуемым деяниям относятся: предоставление жилья, сокрытие лица, незаконная регистрация, предоставление средств к существованию, предоставление возможности трудоустройства, помощь в смене имиджа, обман органов власти по делам иностранцев [5, с. 967]. Осуществление вышеуказанных действий наказуемо только в том случае, если при этом целью было получение финансовой выгоды.

Завершая правовой анализ, следует констатировать, что нормы, посвященные обоим рассмотренным выше преступлениям, являются необходимыми правовыми инструментами борьбы с нарушениями безопасности границы, в том числе с незаконным пересечением границы и организованным перемещением людей через границу.

Здесь также следует отметить, что присоединение Польши к Шенгенскому соглашению 21 декабря 2007 г. привело к дальнейшим изменениям в сфере охраны границы. Хотя это и не повлекло за собой изменений в уголовном законодательстве, но определило новые правила пересечения государственных границ. Предполагалось, что на внутренних границах, т. е. с Германией, Чехией, Словакией и Литвой, пограничное движение может осуществляться свободно, без пограничного контроля.

2. Незаконное пересечение границы как преступление – эволюция явления

В этой части исследования будет представлено статистическое состояние совершения такого преступления, как незаконное пересечение границы и разрешения или облегчения пребывания другого лица на территории Республики Польша на основе данных полиции, а также количество задержанных за незаконное пересечение границы или попытку пересечения границы, исходя из статистики Пограничной службы.

Таблица 1

Динамика преступлений, предусмотренных ст. 264 и 264а Уголовного кодекса Польши, в 1999-2020 гг. на основе статистики полиции

Год	Количество выявленных правонарушений незаконного пересечения границы по ст. 264 ук	Количество раскрытых преступлений предоставления возможности или облегчения пребывания другого лица на территории Республики Польша по ст. 264а ук
1999	229	-

2000	346	-
2001	290	-
2002	225	-
2003	311	-
2004	254	-
2005	176	6
2006	102	9
2007	144	6
2008	44	2
2009	82	8
2010	226	9
2011	48	17
2012	39	1
2013	36	10
2014	2	5
2015	19	1
2016	2	1
2017	9	0
2018	3	0
2019	9	2
2020	3	0

Источник:

<https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko->

13/63620,Nielegalne-przekroczenie-granicy-art-264.html и <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-13/63621,Umozliwienie-lub-ulatwienie-innej-osobie-pobytu-na-terytorium-RP-art-264a.html>

«-» означает отсутствие преступления в Уголовном кодексе.

Согласно данным, представленным в табл. 1, в течение анализируемого периода количество выявленных преступлений, связанных с незаконным пересечением границы (ст. 264 УК), было самым высоким в 1999–2010 гг. (примерно от 100 до более 300). В последующий период оно было на более низком уровне (от около 20 до приблизительно 40), в последние годы – очень низким (3–9). На самом деле пересечений границы было намного больше, но многие из них были квалифицированы как административные правонарушения. Еще более низкие цифры (от нескольких до десятков) зафиксированы относительно преступления, связанного с предоставлением возможности или содействием пребыванию другого лица на территории Республики Польша (ст. 264а УК), скорее всего, из-за сложности доказательств.

Здесь можно задать вопрос: как повлияло вступление Польши в Европейский Союз на динамику обоих преступлений? Следует констатировать, что с 2004 года количество незаконных пересечений границы уменьшилось, но это не было резким снижением, а преступления, связанные с предоставлением возможности или содействием пребыванию другого лица на территории Республики Польша, оставались на низком уровне.

Таблица 2

Задержанные за незаконное пересечение границы или попытку пересечения границы в Польше в 1999-2022 гг. по данным Пограничной службы

Год	Количество задержанных
1999	8 882
2000	9 994
2001	6 184
2002	5 373
2003	5 662

2004	5 762
2005	4 526
2006	4 126
2007	3 222
2008	5 797
2009	3 581
2010	2 349
2011	2 502
2012	3 248
2013	3 795
2014	4 911
2015	6 980
2016	7 566
2017	7 285
2018	5 524
2019	5 188
2020	4 156
2021	10 458
2022	5 471

Источник: Архив сайтов Пограничной службы:
[http://www.sg.gov.pl.](http://www.sg.gov.pl), <http://www.strazgraniczna.pl> (lata 1999-2002)
и
<https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html> (lata 2003-2022).

Данные, указанные в табл. 2, свидетельствуют о том, что количество лиц, задержанных за незаконное пересечение границы или попытку пересечения границы в 1999–2022 гг., не имело постоянной тенденции (примерно от 2 000 до 10 000). В рассматриваемый период их рост наблюдался в 2000, 2003–2004, 2008, 2011–2016 и 2021 годах. На такую ситуацию повлиял ряд законодательных положений, ограничивающих пересечение границы (например, визовые требования). Трудности также возникли из-за закрытия польских границ после присоединения Польши к Европейскому Союзу и Шенгенской зоне. В то время, с одной стороны, Пограничная служба получила ряд новых

полномочий в сфере контроля за законностью пребывания иностранцев в Польше (право на удостоверение личности, контроль транспортных средств, законность трудоустройства). С другой – наша страна по-прежнему оставалась привлекательной, в основном сохраняя статус транзитной страны.

В этот момент можно задать вопрос: указанные числа являются реальными, полными? Ответ – нет. В них входит только количество обнаруженных событий и попыток пересечения границы. Их, безусловно, больше, потому что способы нелегального пересечения границы не ограничены.

Таблица 3

Места задерживания за незаконное пересечение или попытку пересечения границы в Польше в 2004–2022 гг. на основе статистики Пограничной службы

Год	Внешняя граница ЕС*	Внутренняя граница ЕС*	Территория Польши
2004	1 085	4 592	85
2005	1 384	3 007	135
2006	1 443	2 497	146
2007	1 307	1 913	2
2008	3 452	2 096	249
2009	1 561	1 849	171
2010	1 361	988	0
2011	1 379	1 123	0
2012	1 657	1 591	0
2013	1 858	1 937	0
2014	2 124	2 787	0
2015	3 365	3 615	0

2016	3 525	4 041	0
2017	3 191	4 094	0
2018	2 038	3 486	0
2019	2 164	3 024	0
2020	2 361	1 795	0
2021	7 463	2 995	0
2022	2 815	2 656	0

Источник:

<https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html>

*Внешняя граница ЕС (Россия, Беларусь, Украина, внешнее морское сообщение, внешнее воздушное сообщение).

*Внутренняя граница ЕС (Литва, Словакия, Чехия, Германия, внутреннее сообщение по морю, внутреннее сообщение по воздуху).

Данные, приведенные в табл. 3, свидетельствуют о том, что чаще нарушаются внутренние границы Евросоюза, т.е. с Литвой, Словакией, Чехией и Германией (2004–2007, 2009, 2013–2019 гг.). Количество задержанных было от примерно 1000 до примерно до 4 тыс. Затем под угрозой оказались внешние границы, т.е. с Россией, Белоруссией и Украиной (1–3 тыс. человек). Особый прирост имел место в 2021 г. (около 7,5 тыс.), во время «миграционного кризиса» на восточной границе нашей страны, когда белорусские власти и службы решились на неконтролируемый приток мигрантов. Участвовавшие случаи на внутренней границе Евросоюза подтверждают незаконный переход мигрантов через внешние границы в прошлом.

Анализ статистических данных Пограничной службы показывает, что безопасность наших границ чаще всего нарушают граждане Украины, России, Молдовы, Вьетнама, Белоруссии, Грузии, а в последние годы – граждане Ирака, Сирии, Афганистан и Турции.

Подводя итог, следует сказать, что свободная Польша, расположенная в центре Европы, на стыке Востока и Запада, с начала 1990-х годов стала идеальным перевалочным пунктом для многих мигрантов в Западную Европу, в страны Евросоюза. Исходя из этого возникла необходимость правовой и институциональной защиты границ. Систематическому улучшению ситуации в этом отношении способствовали положения Уголовного кодекса 1997 г., в которые несколько раз вносились поправки и которые были адаптированы к требованиям Европейского Союза. Другим важным фактором стало создание Пограничной службы, оснащенной более эффективными правовыми, криминалистическими и материально-техническими средствами.

Однако следует отметить, что, несмотря на ряд мероприятий, в том числе международного характера, многие преступления, связанные с незаконным пересечением границы, остаются нераскрытыми. Это связано с хитростью мигрантов и решительностью организаторов незаконной практики. Их действия побудили польские власти и Евросоюз принять совместное решение о строительстве антимиграционной стены на польско-белорусской границе – высокого бетонного забора, оснащенного электронными устройствами, информирующими о действиях напротив него. Однако это вызвало смешанные чувства как в Польше, так и во многих странах Европы.

Поэтому остается одно – постоянно следить и заботиться о безопасности польской границы, имея в виду, что Европейский Союз является основным двигателем деятельности в этой области, поддержкой и финансовым спонсором. Я надеюсь, что вскоре Польша и Украина будут сотрудничать в рамках этой структуры.

Список использованных источников:

1. Andrejew I., Kodeks karny. Krótki komentarz, Warszawa 1988.
2. Bojarski T., Wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu [w:] T. Bojarski (red.), Kodeks wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2009.
3. Decyzja Ramowa Rady z dnia 28 listopada 2002 r. w

sprawie wzmocnienia systemu karnego w celu zapobiegania ułatwianiu nielegalnego wjazdu, tranzytu i pobytu, Dz. Urz. WE L328/1, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:06:32002F0946:PL:PDF>.

4. Dyrektywa Rady 2002/90/WE z dnia 28 listopada 2002 r. definiująca ułatwianie nielegalnego wjazdu, tranzytu i pobytu, Dz. Urz. WE L328/1, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:06:32002L0090:PL:PDF>.

5. Gruszecka D., Rozdział XXXII. Przepęstwa przeciwko porządkowi publicznemu [w:] J. Giezek (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz, Warszawa 2014.

6. Herzog A., Art. 252-264a [w:] R.A. Stefański (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2018.

7. Kalitowski M., Rozdział XXXII. Przepęstwa przeciwko porządkowi publicznemu [w:] M. Filar (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2012.

8. Kurzępa B., Kodeks wykroczeń. komentarz, Warszawa 2008.

9. Mozgawa M., Art. 264 [w:] M. Mozgawa (red.), Kodeks karny. Praktyczny komentarz, Zakamycze 2006.

10. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. Nr 13, poz. 94 (ze zm.).

11. Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. - Kodeks wykroczeń, Dz.U. Nr 12, poz. 114 (ze zm.).

12. Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej, Dz.U. Nr 78, poz. 1049 (ze zm.).

13. Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz.U. Nr 78, poz. 462 (ze zm.).

14. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. Nr 88, poz. 553 (ze zm.).

15. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i innych niektórych ustaw, Dz.U. Nr 93, poz. 889.

16. Ustawa z dnia 22 kwietnia 2005 r. o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 90, poz. 757 (ze zm.).

17. Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 2600 oraz Ustawa z dnia 26 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego

oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 403.

**ДИРЕКТИВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І
РАДИ № 2013/40/EU
І НАЦІОНАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО
УКРАЇНИ**

Пономаренко Юрій Анатолійович,

*доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
кримінального права Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

1. Набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС з перспективами подальшого повноцінного членства у ньому обумовлюють необхідність максимально швидкої і повної імплементації *Acquis communautaire* у всіх його складових, включно з питаннями забезпечення правосуддя, свободи і безпеки (п. 24). В рамках останнього і відповідно до ст. 83 Лісабонського договору Європейський Парламент і Рада 12 квітня 2013 р. ухвалили Директиву 2013/40/EU про атаки проти інформаційних систем, що замінила собою Рамкове рішення 2005/222/JHA. Положення цієї Директиви мають значення і для кримінально-правового регулювання відповідальності за посягання на інформаційну безпеку, включно з тими випадками, коли вона стає складовою національної безпеки України.

2. Директива встановлює обов'язок держав, що є чи прагнуть стати членами ЄС, вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб каралися як кримінальні правопорушення, принаймні у тих випадках, що не є малозначними, такі умисні і протиправні діяння:

1) **незаконний доступ до інформаційних систем**, що є результатом порушення заходів безпеки і стосувався усієї інформаційної системи або будь-якої її частини (ст. 3);

2) **незаконне втручання в інформаційну систему** – серйозне перешкоджання або переривання функціонування такої системи шляхом введення комп'ютерних даних, передачі, пошкодження, видалення, погіршення, зміни чи приховування таких

даних, або шляхом унеможливлення доступу до таких даних (ст. 4);

3) **незаконне втручання в комп'ютерні дані** – видалення, пошкодження, погіршення, зміна чи приховування таких даних в інформаційній системі або унеможливлення доступу до них (ст. 5);

4) **незаконне перехоплення за допомогою технічних засобів непублічної передачі комп'ютерних даних** до, з або всередині інформаційної системи, включаючи електромагнітне випромінювання від інформаційної системи, що передає такі комп'ютерні дані (ст. 6);

5) **виробництво, продаж, придбання для використання, імпорт, розповсюдження чи роблення доступним іншим чином**, з метою використання для вчинення будь-якого з вище названих правопорушень, **одного з таких інструментів:**

а) комп'ютерної програми, розробленої або адаптованої головним чином для цілей вчинення будь-якого з названих правопорушень;

б) комп'ютерного пароля, коду доступу або подібних даних, за допомогою яких можна отримати доступ до всієї інформаційної системи або будь-якої її частини (ст. 7).

Протиправними ці діяння визнаються у випадках, коли вони не дозволені власником системи або правоволодільцем системи чи її частини, або заборонені національним законодавством (п. “d” ст. 2). *Інформаційна система* у Директиві означає пристрій або групу взаємопов'язаних або пов'язаних пристроїв, один або більше з яких, згідно з програмою, автоматично обробляють комп'ютерні дані, а також комп'ютерні дані, що зберігаються, обробляються, отримуються або передаються цим пристроєм чи групою пристроїв для цілей їх експлуатації, використання, захисту та обслуговування (п. “a” ст. 2). *Комп'ютерні дані* означають представлення фактів, інформації або понять у формі, придатній для обробки в інформаційній системі, включаючи програму, придатну для виконання певної функції інформаційною системою (п. “b” ст. 2).

Очевидно, що за чинним КК України *незаконний доступ до інформаційних систем*, що не пов'язаний з втручанням до них, всупереч вимогам ст. 3 Директиви не криміналізований.

Лише *втручання* у роботу таких систем тягне відповідальність за ст. 361 КК України, що може свідчити про певну імплементацію вимог ст. 4 Директиви. Незаконні діяння з комп'ютерними даними є кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 362 КК України. Проте слід звернути увагу на те, що ч. 1 цієї статті передбачає лише такі форми діянь, як *зміна, знищення або блокування* інформації, тоді як ст. 5 Директиви вимагає криміналізації також і *пошкодження, погіршення та приховування* комп'ютерних даних. Частина 2 ст. 362 КК України передбачає відповідальність за *перехоплення чи копіювання* такої інформації, що корелює з вимогами ст. 6 Директиви. Однак суб'єктом цього кримінального правопорушення КК України визнає лише особу, «яка має право доступу до такої інформації», що звужує рамку Директиви. Нарешті, складом створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту, а також розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, призначених для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361-1 КК України) охоплюється лише частина діянь, криміналізації яких вимагає ст. 7 Директиви. Припис нашого національного закону істотно вужчий за вимоги акта ЄС, оскільки не передбачає відповідальності за *придбання для використання, імпорт чи роблення доступним іншим чином (крім поширення)*, згаданих предметів. Крім того, не зайвою була б і спеціальна вказівка у національному законі на окремо згадані у Директиві предмети: «комп'ютерний пароль, код доступу або подібні дані...».

3. Для правових систем тих країн, що не знають загальних приписів про інститути співучасті у кримінальному правопорушенні та незакінченого кримінального правопорушення, ст. 8 Директиви встановлює, що підбурювання до вчинення та пособництво у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених усіма згаданими статтями, а також замах на кримінальні правопорушення, передбачені статтями 4 і 5 Директиви, також мають бути карані. Оскільки кримінальне право

України має загальні положення про ці інститути, то їх норми поширюються і на відповідні статті Особливої частини, що передбачають відповідальність за ці кримінальні правопорушення. В цій частині національний КК України повною мірою (і навіть більше – оскільки визнає караним також і готування до всіх цих кримінальних правопорушень, крім передбачених ч. 1 ст. 361 і ч. 1 ст. 362 КК України) відповідає вимогам Директиви.

4. Частина 1 ст. 8 Директиви зобов'язує держави-члени вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб кримінальні правопорушення, зазначені у її статтях 3-8, каралися ефективними, пропорційними та переконливими покараннями. Щодо злочинів, передбачених її статтями 3-7, Директива вимагає встановлення у санкції позбавлення волі з максимальним строком не менше двох років (ч. 2 ст. 8). Позбавлення волі на максимальний строк не менше трьох років має бути встановлене у санкції за злочини, зазначені в статтях 4 і 5 Директиви, якщо значна кількість інформаційних систем була вражена через використання інструменту, згаданого в статті 7, призначеного або адаптованого головним чином для цієї мети (ч. 3 ст. 8). Нарешті, згідно ч. 4 ст. 8 Директиви позбавлення волі на максимальний строк не менше п'яти років має бути встановлене у санкції за злочини, зазначені у її статтях 4 і 5, якщо вони:

- а) вчинені в рамках злочинної організації (як її визначено у Рамковому рішенні 2008/841/ЈНА);
- б) завдають серйозної шкоди; або
- в) вони вчинені проти інформаційної системи критичної інфраструктури.

Санкції чинного КК України, загалом, відповідають цим параметрам і навіть часто перевищують їх в частині максимального строку позбавлення волі. Водночас, санкції ч. 1 ст. 361 і ч. 1 ст. 362 не узгоджуються зі ст. 8 Директиви, оскільки взагалі не передбачають позбавлення волі. Санкція ч. 3 ст. 362 КК України передбачає позбавлення волі на строк від трьох до шести років за дії, передбачені частиною 1 або 2 цієї статті, вчинені, *якщо вони заподіяли значну шкоду*. В цій частині вона відповідає п. “b” ч. 4 ст. 8 Директиви. Але вимоги пунктів “a” і “c” частини 4 ст. 8 Директиви у чинному КК України не

виконані.

5. Стаття 10 Директиви зобов'язує держави-члени вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб юридичні особи могли бути притягнуті до відповідальності:

1) за правопорушення, зазначені у статтях 3-8 Директиви, якщо вони вчинені для їхньої вигоди будь-якою особою, яка діє як індивідуально, так і як частина органу юридичної особи, і займає керівну посаду в юридичній особі на підставі повноваження на представництво юридичної особи, повноваження приймати рішення від імені юридичної особи чи повноваження здійснювати контроль всередині юридичної особи;

2) якщо відсутність нагляду або контролю з боку особи, зазначеної у попередньому пункті, дозволила вчинити підпорядкованій їй особі будь-який із злочинів зазначених у статтях 3-8 на користь цієї юридичної особи.

Звісно, з урахуванням того, що не всі члени ЄС визнають юридичних осіб суб'єктами кримінального правопорушення, така відповідальність не обов'язково має бути кримінальною, а може бути реалізована як адміністративна або як «інші засоби» у межах кримінального закону. Стаття 11 Директиви встановлює, що для випадків, передбачених п. 1, така відповідальність має обов'язково полягати в ефективному, пропорційному та стримуючому штрафі (не формалізуючи його розміру), та може включати, окрім того, й інші засоби, як-от:

- a) позбавлення права на державні пільги чи допомогу;
- b) тимчасове або постійне позбавлення права займатися комерційною діяльністю;
- c) постановка під судовий нагляд;
- d) судова ліквідація;
- e) тимчасове або постійне закриття закладів, які використовувалися для вчинення правопорушення.

Для випадків, передбачених п. 2, Директива не встановлює жодних конкретизованих правових засобів, вимагаючи лише, щоб національні законодавці встановили їх ефективними, пропорційними та стримуючими.

За чинною редакцією ст. 96-3 КК України вчинення жодного з кримінальних правопорушень, передбачених цією

Директивою, не створює підстави для застосування до юридичної особи «заходів кримінально-правового характеру». Та й перелік видів цих засобів у чинному КК України є значно вужчим за той, який передбачає як ця, так і ціла низка інших Директив. Отож, у цій частині Україні належить вжити осяжних заходів для імплементації вимог Директиви.

6. Серед кримінально-правових питань, регульованих Директивою, є і питання просторових меж юрисдикції держави щодо цих кримінальних правопорушень.. Пункт “а” ч. 1 ст. 12 передбачає «територіальний принцип» такої юрисдикції, а ч. 2 цієї статті конкретизує, що відповідне кримінальне правопорушення вважається вчиненим на території певної країни, якщо:

а) його суб’єкт під час його вчинення фізично перебував на території цієї країни, незалежно від того, чи знаходиться на території країни інформаційна система, щодо якої це діяння вчинене, або

б) інформаційна система, щодо якої вчинене кримінальне правопорушення, знаходиться на території країни, незалежно від того, чи перебував фізично на її території суб’єкт цього правопорушення під час його вчинення.

Ці приписи повністю охоплюються ст. 6 КК України.

Крім того, п. “б” ч. 1 ст. 12 Директиви *зобов’язує* державу-члена встановити свою юрисдикцію щодо передбачених нею кримінальних правопорушень за «принципом громадянства» – якщо їх одноосібно або у співучасті вчинив громадянин цієї держави, «принаймні у випадках, коли діяння є правопорушенням у місці його вчинення». Звертає на себе увагу згадування про так званий «принцип подвійної протиправності». І хоч у цій Директиві застереження про нього здійснене через термін «принаймні», але з урахуванням інших актів *Acquis communautaire* нам на національному рівні слід замислитися про закріплення цього принципу як для випадків, передбачених ст. 7, так і для передбачених ст. 8 КК України.

Нарешті, ч. 3 цієї ж статті *дає право* державі-члену встановити свою юрисдикцію над передбаченими Директивою правопорушенням, якщо:

а) правопорушник постійно проживає на її території; або

б) правопорушення вчинене на користь юридичної особи, яка розташована на її території.

В контексті ситуацій, передбачених п. “а”, чинний КК України у ст. 7 встановлює нашу юрисдикцію лише над кримінальними правопорушеннями, вчиненими за межами України особами без громадянства, які постійно проживають на території України. Директива ж допускає встановлення такої юрисдикції і щодо іноземців, які постійно проживають в Україні, хоча й не зобов’язує державу до цього. На випадки, описані у п. “б”, Україна на разі свою юрисдикцію не поширює і питання про доцільність цього підлягає окремому експертному обговоренню.

7. Викладене на прикладі окремо взятої Директиви ЄС яскраво свідчить про те, якими жорсткими можуть бути рамки *Acquis communautaire* в сфері кримінального права. Звісно, немає підстав стверджувати, що чинне кримінальне законодавство України зовсім не вписується у ці рамки. Як показало порівняння вимог Директиви № 2013/40/EU з положенням відповідних статей чинного КК України, значний обсяг їхніх приписів є релевантним. Між тим, враховуючи, що для держав – кандидатів на вступ до ЄС, вимоги щодо імплементації Директив є значно більш жорсткими, ніж для держав – нинішніх членів, Україна зобов’язана негайно привести своє законодавства у точну відповідність до цих вимог, аж до їх літерального відтворення в окремих випадках.

НОРМАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЄННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Харитонов Сергій Олександрович,

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
кримінально-правової політики Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Національна безпека [2, с. 46–57] будь-якої держави складається з багатьох чинників. [3] Однією з таких складових є

здатність воєнної організації держави виконувати свої функції на сто відсотків. Воєнна організація України – це частина державного апарату, сукупність його органів, що має юридично визначену державно-владну компетенцію для виконання завдань і функцій держави. [5, с. 95] Структура цієї організації складається, перш за все, зі Збройних Сил України, а також інших військових формувань, які визначені законом, як-от Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Національна гвардія України, Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба зв'язку та захисту інформації України. Основним завданням (функцією) цієї організації є забезпечення національної безпеки України, її оборона, захист суверенітету, державної незалежності й національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканності в разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій. [6, с. 42-43].

Під нормальною діяльністю воєнної організації України слід розуміти діяльність, яка відповідає завданням, що притаманні цьому органу, його функціям з додержанням відповідного порядку, встановленого законодавством. [1, с. 137].

Для забезпечення належного функціонування воєнної організації та виконання завдань, які ставляться перед нею, держава створює фундаментальну нормативно-правову базу, що визначає спеціальний правовий режим стосовно прав та обов'язків цих суб'єктів. Основою цього режиму виступає військова дисципліна та військовий правопорядок.

Цей правовий режим реалізується через систему відповідних засобів: організаційних, економічних, правових. Серед останніх засоби кримінально-правового регулювання суспільних відносин у сфері кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, що мають загально(спеціально) превентивний та карально-виховний характер відіграють суттєве значення. Саме кримінально-правова охорона суспільних відносин у сфері несення військової служби сприяє існуванню належної військової дисципліни та правопорядку у військових підрозділах, що виступає підґрунтям боездатності цих підрозділів та в цілому утворюють стан обороноздатності та захищеності держави. В сучасних умовах,

коли Україна знаходиться в умовах воєнного стану, це в значній мірі впливає на характер злочинності в різноманітних сферах життєдіяльності держави, в тому числі й на стан злочинності в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства.

Незважаючи на відносно стабільну практику застосування кримінально-правових норм, передбачених розділом XIX КК України, виникає чимало спірних питань, які потребують негайного вирішення. Це, перш за все, пов'язано з численними законодавчими змінами, яких зазнали КК України та КУпАП щодо відповідальності за військові правопорушення. Так, у зв'язку з набранням чинності 27.01.2023 р. Законом України від 13.12. 2022 р. № 2839- IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» [4] виникає питання, до відповідальності якого виду (адміністративної чи кримінальної) може за наявності підстав бути притягнуто військовослужбовця у разі вчинення ним самовільного залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу в разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відраджень, відпустки або з лікувального закладу в умовах воєнного стану чи бойовий обстановці на строк, за який в мирний час передбачена адміністративна відповідальність.

По-перше, слід зауважити, що для правильного застосування норм закону необхідно здійснити процес його тлумачення – з'ясування його змісту. Дослідження норми права слід починати з буквального (граматичного) способу, аналізу його мовної форми. При цьому способі тлумачення норми права слова й словосполучення необхідно розуміти лише в тому значенні, яким їх наділив законодавець. Використовуючи такий спосіб тлумачення, можна зробити висновок, що законодавець, прийнявши Закон «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці», звужує кваліфікуючу ознаку ч.3

ст. 172-11 КУпАП «особливий період» виключенням з неї воєнного стану. Буквальне тлумачення закону дає можливість зробити висновок, що адміністративна відповідальність за самовільне залишення частини або місця служби в умовах воєнного стану можлива лише за ч. 1 та 2 ст. 172-11 КУпАП або зовсім неможлива. В свою чергу, використовуючи буквальный спосіб тлумачення закону частину 5 ст. 407 КК України можливо розглядати як самостійний склад кримінального правопорушення без врахування ознак, що містяться в частинах 1 та 2 ст. 407 КК України (зокрема, час відсутності на службі).

Якщо використовувати доволі розповсюджений спосіб тлумачення – системний (порівняльний), виходячи з того, що за самовільне залишення частини або місця служби передбачені два види відповідальності адміністративна та кримінальна, склад цього правопорушення слід розглядати під кутом порівняння норм, передбачених КУпАП та КК України, тобто пошук легальної дефініції правопорушення слід розповсюджувати на дві галузі права. Аналіз статей 172-11 КУпАП та 407 КК України дає можливість зробити наступні висновки:

Частини 1 та 3 ст. 172-11 КУпАП містить два самостійних склади адміністративного правопорушення, які відрізняються один від одного суб'єктивним складом (частина 1 військовослужбовці строкової служби, частина 3 – це військовослужбовці (крім строкової військової служби)) та строком перебування поза межами військової частини або місця служби (частина 1 – до трьох діб, частина 3 – до 10 діб).

Крім того, ст. 172-11 КУпАП в частині 2 містить кваліфікуючу ознаку повторність вчинення правопорушення військовослужбовцем строкової служби (діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення) та в частині 4 особливо кваліфікуючу ознаку «особливий період, крім воєнного стану», дія якої розповсюджується на всі категорії військовослужбовців, які вчинили правопорушення, передбачені частиною 1 та 3 ст. 172-11 КУпАП (діяння, передбачені частинами першою або третьою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану).

Частини 1 та 2 ст. 407 КК України також містить два самостійних склади кримінального правопорушення, які також

відрізняються один від одного суб'єктивним складом (частина 1 – військовослужбовці строкової служби, частина 2 – військовослужбовці (крім строкової військової служби)) і строком перебування поза межами військової частини або місця служби (частина 1 – понад три доби, але не більше місяця, частина 2 – понад десять діб, але не більше місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб, вчинені повторно протягом року).

Частина 4 ст. 407 КК України має кваліфікуючу ознаку «умови особливого періоду, крім воєнного стану» і хоча на відміну від частини 4 ст. 172-11 КУпАП, яка безпосередньо посилає на частини 1 та 2 (при цьому потрібно враховувати в тому числі строки знаходження поза межами військової частини або місця служби), ч. 4 ст. 407 КК України дає посилання лише на осіб, зазначених у частинах 1 та 2 ст. 407 КК України (військовослужбовці строкової служби та військовослужбовці (крім строкової військової служби)). Системне тлумачення норм КУпАП та КК України дозволяє припустити, що вчинення правопорушень в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, що є кваліфікованими складами правопорушень, і адміністративне правопорушення, вчинене в умовах особливого стану, крім воєнного, відрізняються від кримінального правопорушення саме строком знаходження поза межами військової частини або місця служби, тобто законодавець технічно-юридичною операцією звужив обсяг складу адміністративного й кримінального правопорушення, додавши до основного (простого) складу кваліфікуючу ознаку – обстановку (умови особливого періоду).

Якщо використовувати логіку системного (порівняльного) тлумачення норм права, воєнний стан та бойова обстановка поряд з особливим станом є видами обстановки, то можливо припустити, що воєнний стан та бойова обстановка, передбачені в ч. 5 ст. 407 КК України, – це особливо кваліфікуюча ознака, яку потрібно враховувати при наявності обов'язкових ознак, передбачених частинами 1 та 2 ст. 407 КК України.

Список використаних джерел:

1. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / за ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2011. 184 с.
2. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ : Ін Юре, 2010. -812 с.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України № 2839-IX від 13.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#n6>
5. Харитонов С.О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України – монографія. Харків: Право, 2018. – 328 с.
6. Харитонов С.О. Воєнна безпека як складова національної безпеки України. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (9 грудня 2022 року). Одеса, 2022. С. 42-43

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЯК ЗАГРОЗА ГЛОБАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Шепітько Михайло Валерійович,

*доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник, професор кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого*

Визначення воєнних злочинів за національним та міжнародним розумінням призводить до необхідності звернення до чинного Кримінального кодексу України та сукупності міжнародно-правових актів та конвенцій, які надають поняття та класифікують дану групу злочинів. Особливе місце серед міжнародно-правових актів займають Женевські конвенції та Римський статут Міжнародного кримінального суду, які фактично і визначають воєнні злочини (*war crimes*), а також злочини проти людяності (людства), геноцид та злочин агресії.

Агресивне повномасштабне вторгнення російської армії до України 24 лютого 2022 року призвело до вчинення десятків тисяч воєнних злочинів з боку агресора. Дана війна суттєво відрізняється від попередніх, оскільки інформаційні технології дозволяють спостерігати її наживо. Звірства проти українського цивільного населення, знищення цивільної інфраструктури, злочини проти військових та військовополонених фіксуються щоденно і дозволяють попередньо визначати їх як воєнні злочини. Зрозуміло, що розслідування даних злочинів звернено в майбутнє і швидкого встановлення справедливості не можна досягти моментально.

Людство має враховувати досвід здійснення правосуддя щодо подібних злочинів за результатами Першої та Другої світової війни, розвитку міжнародного права, створення військових трибуналів по Югославії та Руанді. В історичному контексті базовими дослідженнями стали роботи видатних криміналістів Ханса Гросса (Hans Gross) та Рудольфа Рейса (Rodolphe Reiss). Так, Керівництво Ханса Гросса стало основою для розвитку криміналістики, створенню певних алгоритмів та правил розслідування злочинів [1], а Рудольф Рейс зробив неоцінений вклад у проблему фіксації воєнних злочинів, які вчинялися у Першу світову війну з боку Австро-угорської армії під час її вторгнення до Сербії [2] (що має асоціативний зв'язок із російською агресією проти України).

В Україні з початку повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 р. по 15 квітня 2023 р. Офіс Генерального прокурора зафіксував:

- порушень законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) – 78 269;

- планування, підготовки або розв'язання й ведення агресивної війни (ст. 437 КК України) – 69;

- пропаганди війни (ст. 436 КК України) – 53;

- інших злочинів агресії та воєнних злочинів – 2306 [3].

Офісом Генерального прокурора повідомляється, що у 2022 р. було складено повідомлень про підозру та обвинувальних актів:

- за ст. 438 КК України – 135 (47);

- за ст. 437 КК України – 6 (0);

- за ст. 436 КК України – 21 (16) [4].

За січень-березень 2023 р. було складено повідомлень про підозру та обвинувальних актів:

- за ст. 438 КК України – 5 (3);

- за ст. 437 КК України – 1 (0);

- за ст. 436 КК України – 4 (2) [4].

Проблемою правозастосування залишається те, що віднесення даних злочинів до воєнних є достатньо умовним. Такий висновок пов'язується із тим, що КК України не містить категорії воєнних злочинів, натомість встановлюючи кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (розділ XX Особливої частини). Дані злочини можна віднести до міжнародних, частину з яких до воєнних.

Визначення воєнних злочинів в КК України відсутнє, однак, перш за все, пов'язується із договірним Міжнародним гуманітарним правом, до якого відносять «чотири Женевські конвенції 1949 р., Додатковий протокол I до них та договори про озброєння, такі як Конвенція 1980 р. про конкретні види звичайної зброї або Конвенція 2008 р. про касетні боєприпаси» (в ситуаціях міжнародних збройних конфліктів) [5, С. 24].

За статистичними даними Офісу Генерального прокурора абсолютна більшість воєнних злочинів в Україні вчиняється шляхом порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України). За диспозицією даної норми даний злочин полягає у наступних суспільно небезпечних діяннях:

- 1) жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням¹;
- 2) вигнання цивільного населення для примусових робіт²;
- 3) розграбування національних цінностей на окупованій території³;
- 4) застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом⁴;
- 5) інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України⁵;
- 6) віддання наказу про вчинення таких дій⁶.

Вчинення такого кримінального правопорушення тягне за собою покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років. Це відносить дане діяння до категорії

---

1 Див.: ст. 3, 50 I Женевської конвенції 1949 р.; ст. 3, 51 II Женевської конвенції 1949 р.; ст. 3, 130 III Женевської конвенції 1949 р.; ст. 3, 147 IV Женевської конвенції 1949 р.; ст. 11 Протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. від 8 червня 1977 р.; ст. 4 Протоколу Іні до Женевських конвенцій 1949 р. від 8 червня 1977 р.

2 Див.: ст. 40, 147 IV Женевської конвенції 1949 р.

3 Див.: ст. 53 Протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. від 8 червня 1977 р.; ст. 16 Протоколу II до Женевських конвенцій 1949 р. від 8 червня 1977 р. Додатково див.: ст. 4 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р.; ст. 15 Протоколу II до Гаазької конвенції від 26.03.1999 р. (рат. 30.04.2020 р.).

4 Див.: ст. 35-42 Протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. від 8 червня 1977 р.; ст. 14 Протоколу II до Женевських конвенцій 1949 р. від 8 червня 1977 р.

5 До інших порушень законів та звичаїв війни слід віднести ті, які сформульовані в конвенціях та протоколах до них, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що залишилися прямо не названими в ст. 438 КК України і віднесені до категорії «інших». При встановленні порушень звичаїв війни потрібно мати на увазі дослідження Міжнародного Комітету Червоного Хреста «Звичаєве міжнародне гуманітарне право» [6].

6 Див.: ст. 49 I Женевської конвенції 1949 р.; ст. 50 II Женевської конвенції 1949 р.; ст. 129 III Женевської конвенції 1949 р.; ст. 40 Протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. від 8 червня 1977 р.; ст. 4 Протоколу II до Женевських конвенцій 1949 р. від 8 червня 1977 р.

особливо тяжких злочинів за класифікацією кримінальних правопорушень. У частині 2 статті 438 КК України сформульовано обтяжуючу ознаку – «поєднаність з умисним вбивством». Вчинення такого діяння з даною обтяжуючою ознакою вже тягне за собою позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі.

Найбільша проблема в застосуванні на практиці ст. 438 КК України полягає у відсутності її визначеності. Такий висновок базується на тому, що перелік діянь, сформульованих як суспільно небезпечних містить категорію «інші порушення... що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». Інший висновок з аналізу даної ст. 438 КК України полягає у тому, що для її застосування необхідно використовувати міжнародні-правові та конвенційні акти, що робить її бланкетною та конвенційною нормою.

Важливим в контексті з'ясування змісту ст. 438 КК України стає її міжнародно-правовий вимір, який пов'язується не тільки через її застосування Женевських та інших конвенцій та додаткових протоколів до них, але й судову практику. У довіднику із застосування статті 7 Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод в п. 9 демонструється і цей рівень. «Поняття «міжнародного права», про яке каже стаття 7 § 1 Конвенції, відсилає до міжнародних договорів, ратифікованих даною державою (*Streletz, Kessler i Krenz проти Німеччини [ВП]*, §§ 90-106), а також до звичаєвого міжнародного права (*щодо міжнародних законів і звичаїв ведення війни див. Копонов проти Латвії [ВП]*, §§ 186, 213, 227, 237 і 244; *щодо поняття «злочин проти людства», див. Кorbely проти Угорщини [ВП]*, §§ 78-85; *щодо поняття «геноцид», див. Vasiliauskas проти Литви [ВП]*, §§ 171-175, і 178), навіть якщо це право не було офіційно опубліковане (*Копонов проти Латвії (ВП)*, § 237). Таким чином, Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. також допомагає в тлумаченні ст. 438 КК України і визначеності її меж. Разом із цим така постановка питання призводить до сумніву в її якості і плануванні її перегляду в найблищому майбутньому.

Допомогти в розумінні даної, очевидно, базової для кваліфікації воєнних злочинів норм в чинному законодавстві стає не тільки теорія кримінального права, її національний, іноземний або міжнародний характер, але й практика правозастосування в Україні. Тому аналіз вироків, постановлених судами, може продемонструвати шлях, який обрав правозастосувач за цим напрямом і визначити види воєнних злочинів, які вчинялися в Україні.

За статистичними даними Офісу Генерального прокурора вдалося встановити, що за ст. 438 КК України, було зареєстровано кримінальних проваджень в 2022 р. – 60 387 (з яких повідомлено про підозру – 135, з обвинувальним актом – 47), в січні-березні 2023 р. – 15 862 (з яких повідомлено про підозру – 5, з обвинувальним актом – 3) [7]. Тому не випадковою є кількість постановлених в Україні вироків за даною категорією справ.

За Єдиним реєстром судових рішень вдалося виявити 20 вироків за ст. 438 КК України: 19 – обвинувальні вироків, 1 – заборонений для оприлюднення. Це означає, що тільки ~ 0,03 % кримінальних проваджень від зареєстрованих в 2022 р. та в січні-березні 2023 р. дійшло до вироку суду (або 1 вирок суду на ~ 3 812 зареєстрованих кримінальних проваджень). Зрозуміло, що така статистика ставить питання про ефективність національної кримінальної юстиції під час війни.

При цьому слід зазначити, що 18 досліджених обвинувальних вироків визнавали винуватими особами за ч. 1 ст. 438 КК України, 1 – за ч. 2 ст. 438 КК України. В одному випадку було призначено довічне позбавлення волі (за ч. 2 ст. 438 КК України), в інших випадках позбавлення волі від 8 років 6 місяців до 12 років щодо 26 винуватих осіб:

- 1) 8 років 6 місяців – 1 особа (~ 3, 8 %);
- 2) 9 років – 3 особи (~ 11, 5 %);
- 3) 10 років – 5 осіб (~ 19, 2 %);
- 4) 11 років – 6 осіб (~ 23 %);
- 5) 11 років 6 місяців – 1 особа (~ 3, 8 %);
- 6) 12 років – 9 осіб (~ 34, 6 %);
- 7) довічне позбавлення волі – 1 особа (~ 3, 8 %) [8].

Аналіз наявних 20 вироків дозволив встановити, що вчинення злочинів, передбачених ст. 438 КК України були здійснені в більшості випадків після широкомасштабного вторгнення (2 з яких стосувалися епізодів за 2015 р. (2 винуватих) та 2015-2021 рр. (1 особа). Формами вчинення порушення законів та звичаїв війни стали:

- 1) умисне вбивство – 1 (~ 1, 9 %);
- 2) руйнування цивільної та критичної інфраструктури (включаючи житлові будинки, наведення РСЗВ, обстріл з танку, вогневе ураження) – 4 (~ 7, 5 %);
- 3) авіаційне бомбардування цивільної та критичної інфраструктури – 1 (~ 1, 9 %);
- 4) викрадення майна – 13 (~ 24, 5 %);
- 5) тілесні ушкодження – 8 (~ 15 %);
- 6) незаконне позбавлення волі – 12 (~ 22, 6 %);
- 7) тортури, катування (включаючи позбавлення харчування та води, застосування електричного струму, удари кийками, цеглою, погроза відрізання пальців, приковування наручниками, одягання мішка на голову) – 7 (~ 13 %);
- 8) погроза фізичного та сексуального насильства – 1 (~ 1, 9 %);
- 9) сексуальне насильство – 1 (~ 1, 9 %);
- 10) роздягання (включаючи холодну пору року) – 4 (~ 7, 5 %);
- 11) примусовий призив цивільного населення – 1 (~ 1, 9 %) [8].

Національне кримінальне законодавство є базовим для представників правоохоронних органів України в притягненні винуватих осіб до кримінальної відповідальності. Не випадковим є домінування в кваліфікації та розпочатих кримінальних проваджень, внесених до Єдиного реєстр досудових розслідувань Порушень законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), яка є бланкетною та яка розкривається за допомогою міжнародних нормативно-правових актів та в, тому числі, Римського статуту Міжнародного кримінального суду (який попри все залишається не ратифікованим в Україні). В такому вигляді фактично всі воєнні злочини охоплюються лише однією ст. 438 КК України, яка не може вважатися визначеною та якісною. Тому чинний КК України потребує змін з

врахуванням міжнародного досвіду їх регламентації в Кримінальних та Карних кодексах.

Список використаних джерел:

1. Gross H. Criminal Investigation: A Practical Handbook for Magistrates, Police Officers and Lawyers. Harvard University: Specialist Press, 1907. 889 p.

2. Reiss R. A. Report Upon the Atrocities Committed by the Austro-Hungarian Army During the First Invasion of Serbia. London. 1916, P. VII-VIII.

3. Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

5. Мельцер Н. Международное гуманитарное право. Общий курс: справочное издание. МККК. С. 24.

6. Обычное международное гуманитарное право / Ж.-М. Хенкертс, Л. Досвальд-Бек при уч. К. Алверман, К. Дермана, Б. Ролла. МККК, 2006. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/other/customary.pdf>

7. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

8. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

АНТИКРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Кубальський Владислав Нарцизович,

*кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
відділу проблем кримінального права, кримінології та
судоустрою Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

Україна самостійно визначає цілі, завдання та принципи державної антикримінальної політики в умовах збройної агресії РФ відповідно до принципу незалежності і суверенності держави, який закріплений у ст. 1 Конституції України. Антикримінальна політика української держави в умовах збройної агресії РФ передусім пов'язана з вибором пріоритетних напрямів розвитку кримінального законодавства й кримінально-правових засобів досягнення поставлених цілей і завдань. В ситуації збройної агресії РФ, коли відбувається посягання на Українську державу, її суверенність, цілком обґрунтованою видається належність кримінальної охорони державного суверенітету до пріоритетного напрямку антикримінальної політики України. Про наведене свідчать, зокрема, положення Закону України «Про національну безпеку України» 2018 р., Стратегії національної безпеки України 2020 р., Стратегії **забезпечення державної безпеки України 2022 р.**, які призначена для планування та реалізації державної політики у сфері національної та державної безпеки.

Відповідно до положень частини 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» 2018 р. до фундаментальних національних інтересів України належать передусім державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України та інші. Згідно зі ст. 1 цього Закону національною безпекою України визнається захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. У цьому зв'язку А.В. Носач обґрунтовано зазначає, що «відповідно державний суверенітет і територіальна цілісність України справедливо визнано важливими складовими національної

безпеки держави, а їх захист таким, що має носити цілеспрямований і випереджувальний характер» [1, с. 105].

У п. 5 Стратегії національної безпеки України 2020 р. визначено, що пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, ураховуючи фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку України», є: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська і євроатлантична інтеграція [2]. У Стратегії **забезпечення державної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України від 16 лютого 2022 р. № 56/2022**, визначено, що забезпечення державної безпеки – створення умов для забезпечення захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз Україні (п. 1) [3]. В сучасних умовах серйозну загрозу українській державності, її суверенітету становить відкрита та повномасштабна збройна агресія рф, окупація та анексія частини території України.

Повномасштабна збройна агресія росії проти України 2022 р. обумовлює необхідність підвищення ефективності антикримінальної політики у сфері національної безпеки. З урахуванням актуальних викликів, загроз та вимог сьогодення український законодавець в сучасних умовах поставив за мету посилити охорону державного суверенітету засобами кримінального права.

Сфера національної безпеки вже не перший рік є пріоритетним напрямком законотворчої діяльності в Україні. У 2022 р. після повномасштабного вторгнення рф в Україну ухвалені відповідні закони – «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану», «Про внесення

змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» та інші. Прийняті після повномасштабного вторгнення 2022 р. закони передбачали доповнення КК України статтями, спрямованими, зокрема, на посилення кримінально-правової охорони державного суверенітету в інформаційній сфері (частини 1, 3, 5, 6 ст. 111¹, 114², 436² КК України). При цьому поза увагою не залишились питання посилення кримінально-правової охорони економічного суверенітету України (ч. 4 ст. 111¹, ст. 111² КК України).

Найбільш суттєвих доповнень зазнали саме розділи I та XX Особливої частини КК України. Вказані зміни є обумовленими і полягали, зокрема, у доповненні КК України новими статтями, що криміналізують певні суспільні небезпечні діяння або диференціюють відповідальність за посягання на державний суверенітет України, в тому числі в інформаційній та економічній сферах.

Доповнення КК України викликали обґрунтовану критику з боку відомих представників кримінально-правової доктрини. На думку В.О. Навроцького, «уведення до кримінального закону статей, які передбачають здебільшого спеціальні та казуїстичні склади злочинів, у низці випадків означає пом'якшення відповідальності. За таких обставин працівники правозастосовних органів опиняються перед складною дилемою – чи застосовувати законодавчі новели та не зважати на їхню невідповідність цілям і завданням кримінального права в умовах війни, чи фактично ігнорувати нові статті, а застосовувати раніше чинні про загальні склади злочинів проти основ національної безпеки України» [4, с. 13].

Такий підхід вітчизняного законодавця видається у цілому виправданим та сприяє діяльності правоохоронних органів. Як слушно підкреслює О.М. Марін, «логічна реакція на виклики війни – ввести кримінальну відповідальність за нові форми поведінки або ж виокремити нові спеціальні норми, або ж іншим чином змінити правове регулювання, щоб воно стало більш ефективним, або більш пристосованими для цих умов, посилювало своє регулятивне та

запобіжне значення (спрямоване на упорядкування потрібних для відбиття агресії відносин)» [5, с. 144]. За результатами проведеного дослідження констатується, що законодавець через внесення змін до розділу I Особливої частини кримінального закону провів криміналізацію (наприклад, ч. 1 ст. 111¹ КК України), або ж диференціацію кримінальної відповідальності (наприклад, ті склади колабораціонізму, які є привілейованими до державної зради) [6, с. 46-47].

В.О. Навроцький наводить фактори, які обумовлюють активність акторів законопроектів про доповнення КК України статтями про спеціальні норми та склади кримінальних правопорушень. Загальновизнаною є думка, що наявність таких норм дає змогу врахувати різноманітність посягань, їхню різну суспільну небезпеку. У такий спосіб демонструється увага законодавця до певних правозастосовних ситуацій. Також правозастосовні органи отримують відповідне орієнтування. Поява статей про спеціальні та казуїстичні склади кримінальних правопорушень часто є реакцією як на підставні, так і надумані нарікання працівників правоохоронних органів на відсутність чи недостатність правових засобів для протидії певним соціальним явищам [4, с. 17]. При цьому навряд чи викликає сумніви висновок про те, що статті про спеціальні норми та склади кримінальних правопорушень як положення кримінального законодавства стимулюють активність в аспекті запобігання та боротьби з конкретними видами кримінальних правопорушень.

Криміногенна обстановка в Україні характеризується підвищеною небезпечністю та поширеністю посягань на державний суверенітет з початку збройної агресії РФ проти України у 2014 р. Статистика кримінальних правопорушень проти державного суверенітету свідчить про те, що такі діяння з початку повномасштабної збройної агресії Росії проти України у 2022 р. набули більш значного поширення. Так, з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну офіційно зареєстровано 8089 кримінально протиправних посягань, передбачених ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», 2282 – ст. 111 «Державна зрада», 5170 – ст. 111¹ «Колабораційна діяльність», 641 – ст. 111²

«Пособництво агресору», 66 – ст. 112 «Диверсія», 70 – ст. 437 «Планування, підготовка, розв’язування та ведення агресивної війни» та 53 – ст. 436 «Пропаганда війни» КК України (станом на 30.04.2023) [7]. При цьому наведені статистичні показники щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень відображають лише частину кримінально протиправних посягань на державний суверенітет України.

Варто зазначити, що відповідальність за посягання на державний суверенітет передбачена не лише розділом I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини КК України. Систему кримінально-правових норм, які забезпечують охорону державного суверенітету України, становлять кримінальні правопорушення, передбачені розділами I, IX, XIV, XV та XX Особливої частини Кримінального кодексу України та поєднані своєю спрямованістю на втрату, підрив або ослаблення державного суверенітету України. До таких діянь, крім кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, можуть належати, зокрема, створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260), незаконне перетинання державного кордону України (ст. 332²), захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341), пропаганда війни (ст. 436), планування, підготовка, розв’язування та ведення агресивної війни (ст. 437), застосування зброї масового знищення (ст. 439), найманство (ст. 447) та інші. Зазначений перелік не є виключним. Варто зауважити, що серед зазначених посягань одні безумовно відносяться до кримінальних правопорушень проти державного суверенітету, інші – лише у певних випадках [8, с. 66]. Але в будь-якому випадку вказані положення КК України утворюють систему взаємопов’язаних норм у сфері охорони державного суверенітету України.

Для теорії і практики важливо усвідомлювати не тільки кримінально-правовий погляд на окремі злочини, але і на групи злочинів. Це пов’язано з тим, що аналіз групи злочинів дає нам можливість поглянути на проблему комплексно, а саме:

врахувати існуючі характерні риси та ознаки; визначити ті чи інші внутрішні зв'язки між складами злочинів тощо [9, с. 326-327].

Як зазначає П.Л. Фріс, «напрями кримінально-правової політики визначаються на підставі групування об'єктів злочинних посягань, які, у свою чергу, визначаються за рівнем значимості суспільних відносин, благ та інтересів» [10, с. 374-375]. До таких об'єктів посягань належить державний суверенітет.

Специфічні риси збройної агресії рф проти української державності та її суверенітету впливають на тенденції антикримінальної політики України на сучасному етапі. Тому окремо слід зупинитись на питанні про сутність війни росії проти України, яка, на думку О.О. Мережка, полягає у наступному:

1) це агресивна війна, оскільки росія вчиняє злочин агресії проти України;

2) це імперіалістична війна, оскільки росія намагається відновити радянську/російську імперію;

3) це колоніальна війна, оскільки росія намагається перетворити Україну на свою колонію;

4) це геноцидна війна, оскільки росія вчиняє злочин геноциду проти Українського народу;

5) це терористична війна, оскільки росія використовує терористичні методи ведення війни, спрямовані проти цивільного населення [11].

В теорії кримінального права визначено, що кримінально-правова політика здійснюється в трьох формах: правотворчій, інтерпретаційній та правозастосовчій [12, с. 18]. П.Л. Фріс звертає увагу на те, що незважаючи на тісний і нерозривний зв'язок кримінально-правової політики та кримінального права не політика у своєму русі йде за правом, пристосовуючись до його логіки й системи, а, навпаки, право розвивається в напрямі вироблених політичних установок, у реалізації яких воно покликане брати участь [13, с. 87, 562].

Вчені-правознавці звертають увагу на особливості державної антикримінальної політики в умовах воєнного стану.

Так, З.А. Загиней-Заболотенко слушно констатує те, що «повномасштабна збройна агресія російської федерації, яка розпочалася в Україні 24.02.2022, зумовила зміну парадигми кримінально-правового реагування держави на вчинення, серед іншого, злочинів проти основ національної безпеки України» [14, с. 479].

В контексті обговорення антикримінальної політики України заслугоує на підтримку концептуальна ідея судді Верховного Суду Н.О. Антонюк про те, що «вочевидь завданням України є розроблення такої стратегії для відсічі ворогу, яка б дала змогу виявити зрадників та інших осіб, які вчиняють діяння, спрямовані на підрив національної безпеки України» [15, с. 38].

Звертає на себе увагу підхід відомого вченого-правознавця В.О. Навроцького, який вважає, що оптимальною моделлю, за якою має наставати кримінальна відповідальність за агресію РФ проти України, є модель кримінально-правової кваліфікації дій учасників злочинної організації. РФ в цілому (як сукупність державних та суспільних інституцій, громадян цієї держави), її владні органи становлять собою злочинну організацію. Існує безліч підтверджень того, що таким злочинним угрупованням є: РФ як держава у цілому; інститут президента РФ і консультативні та дорадчі органи, існуючі при ньому, зокрема, Рада безпеки РФ; Державна дума та Рада Федерації; воєнізовані формування, до яких, зокрема, відносяться Збройні сили РФ, Національна гвардія РФ тощо. Важливим є те, що всі такі утворення формують та виконують єдину політику, спрямовану на загарбання України, позбавлення її державного суверенітету та територіальної цілісності, геноцид щодо українського народу [16, с. 192-193].

Необхідно підкреслити, що процеси криміналізації та декриміналізації являють собою серцевину кримінально-правової політики через яку, у першу чергу, проявляються основні принципи, цілі, напрямки кримінально-правової політики України [10, с. 366]. При обговоренні змісту антикримінальної політики у сфері охорони державного суверенітету заслугоує на увагу на діяльність членів робочої

групи, яка готує проект нового КК України, що передбачає статтю 9.1.9. «Окупаційна діяльність»: Іноземець або особа без громадянства, яка на тимчасово окупованій території України: 1) надала державі-агресору допомогу у здійсненні акту агресії проти України або у підривної діяльності проти державної безпеки України; 2) організовувала чи проводила незаконні вибори або референдум, 3) організовувала чи проводила захід політичного характеру щодо реалізації або підтримки рішень чи дій держави-агресора, або взяла активну участь у такому заході, 4) впроваджувала стандарти освіти держави-агресора у закладах освіти або здійснювала освітню діяльність за такими стандартами у закладах освіти України, 5) здійснювала інформаційну діяльність, 6) провадила узгоджену з державою-агресором господарську діяльність в її інтересах, 7) передавала державі-агресору матеріальні ресурси чи інші активи, 8) внаслідок призначення чи обрання зайняла посаду в окупаційній адміністрації держави-агресора або підконтрольному державі-агресору самопроголошеному органі, який узурпував виконання владних функцій на тимчасово окупованій території України, або в установі чи організації, створеній такою адміністрацією чи таким органом, – вчинила злочин 5 ступеня [17].

У свою чергу, О. О. Кваша обґрунтувала слушну пропозицію передбачити у розділі I Особливої частини КК України кримінальну відповідальність за створення і діяльність злочинної організації антидержавної спрямованості [18, с. 33].

Отже, удосконалення стратегії, досягнення конкретних цілей та завдань антикримінальної політики України у сфері охорони державного суверенітету в умовах збройної агресії рф вимагає врахування передусім таких специфічних обставин: по-перше, росія проводить проти України агресивну, імперіалістичну, колоніальну, геноцидну та терористичну війну, метою якої оголошено демілітаризацію та денацифікацію України, тобто ліквідацію української державності та її суверенності; по-друге, рф в цілому, її органи влади становлять собою злочинну (терористичну) організацію. З урахуванням необхідності посилення охорони державного суверенітету, існує необхідність у подальшій криміналізації діянь та диференціації

кримінальної відповідальності за наявності для цього підстав за підривну антидержавну діяльність та дії (посягання), які безпосередньо спрямовані на порушення, обмеження, підрив (ослаблення) або втрату державного суверенітету України, у тому числі державного суверенітету в інформаційній, економічній та інших сферах.

Список використаних джерел:

1. Носач А.В. Напрями вдосконалення стратегічного планування захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України. *Supremația Dreptului = Верховенство Права: междунар. науч. журн.* 2019. № 2. С. 103-108.

2. Стратегія національної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 29.04.2023).

3. Стратегія забезпечення державної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> (дата звернення: 29.04.2023).

4. Навроцький В.О. Загальні, спеціальні та казуїстичні склади кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. *Право України.* 2022. № 11. С. 12-23.

5. Марін О.К. Спеціальні норми у кримінальному праві воєнного стану: небезпека непередбачуваних наслідків для кримінально-правового регулювання. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упоряд. І. Б. Газдайка-Василишин.* Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 49-55.

6. Антонюк Н.О. Зміни до злочинів проти основ національної безпеки: криміналізація чи диференціація кримінальної відповідальності. *Право України.* 2022. № 11. С. 37-48.

7. Статистична інформація про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 30.04.2023).

8. Кубальський В.Н. Державний суверенітет як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листопада 2022 р.)* / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 64-67.

9. Носач А.В. До проблеми кримінально-правового аналізу злочинів проти державного суверенітету й територіальній цілісності України. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)*: зб. тез доповідей на Міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення університету (м. Харків, 22 листопада 2019 року). Харків, 2019. С. 327-329.

10. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... д-ра юрид. наук. 2005. Київ, 2005. 440 с.

11. Мережко О.О. Про сутність війни росії проти України. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid09GLM8fkkyPoWSFdZvugpBYAuzvPLPMrx1u8t8doLEZP2iTvBYoZfH7wCXCTtHjzLl&id=100061849483416 (дата звернення: 29.04.2023)

12. Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 22 с.

13. Фріс П.Л. Вибрані праці. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 652 с.

14. Загиней-Заболотенко З.А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за окремі форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 479-482.

15. Антонюк Н.О. Зміни до злочинів проти основ національної безпеки: криміналізація чи диференціація кримінальної відповідальності. *Право України*. 2022. № 11. С. 37-48.

16. Навроцький В.О. Конструкція кримінальної відповідальності РФ, її очільників та їх клеветів за напад на Україну. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали*

VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9-11 червня 2022 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 188-197.

17. Проект нового КК України (станом на 30.01.23).

URL:

<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення: 29.04.2023)

18. Кваша О.О. Родовий об'єкт злочинів розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України: держава & національна безпека. *Право України*. 2022. № 11. С. 24-36.

ПРО ОСОБЛИВІ (СПЕЦІАЛЬНІ) ПРАВИЛА КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Загиней-Заболотенко Зоя Аполлінаріївна,

*доктор юридичних наук, професор, начальниця відділу
аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального
суду управління аналітичної допомоги касаційним судам та
Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та
правової роботи апарату Верховного Суду*

Як відомо, у теорії кримінального права існують загальновизнані правила кваліфікації, багато яких сягає ще часів Древнього Риму та стосується, зокрема, такого правила римських юристів, як правило «*neto debet bis puniri pro uno delicto*» (ніхто не повинен бути двічі покараний за одну і ту саму провину), що лежить в основі принципу кримінального права «*non bis in idem*». Цей принцип є підґрунтям правил кваліфікації, до яких належить, наприклад, правило про те, що у разі конкуренції загальної та спеціальної норми пріоритет має спеціальна норма, а у разі конкуренції норми про ціле та норми про частину – застосуванню підлягає норма про ціле. Водночас, на нашу думку, дія таких правил може бути обмежена під час застосування норм кримінального законодавства державою, яка є учасником міжнародного збройного конфлікту на яку напала інша держава-агресор, як то має місце у сучасних умовах

збройної агресії росії проти України та оголошення на терені нашої держави воєнного стану. Саме у такий спосіб – створення механізмів особливого (спеціального) регулювання певного порядку суспільних відносин – відбувається нормотворення у воєнній Україні. Держава намагається віднайти ефективний варіант такого регулювання, посилюючи або, навпаки, пом'якшуючи свій вплив на порядок регулювання відповідного порядку суспільних відносин. У сфері ж кримінального права, у межах якого здійснюється кримінально-правове забезпечення охорони таких цінностей, як основи національної безпеки, громадська безпека, мир, безпека людства та міжнародний правопорядок, має відбуватися посилення кримінальної відповідальності за відповідні протиправні прояви, що може мати вияв, зокрема, й у відмові застосовувати вказані вище правила кваліфікації у разі конкуренції кримінально-правових норм.

Обґрунтуємо свою точку зору на прикладі двох злочинів, передбачених частинами 2, 5 та 7 ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» та ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Так, у частинах 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК України передбачається кримінальна відповідальність за добровільне зайняття громадянином України: 1) посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території (далі – ТОТ), у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 2); 2) посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на ТОТ, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 5); 3) посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на ТОТ (ч. 7).

Водночас формою державної зради (ст. 111 КК України) є здійснення підривної діяльності проти України на завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників. На сьогодні у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду є чимало прикладів того, що, наприклад,

здійснення суддею на ТОТ АР Криму «правосуддя» від імені росії слід кваліфікувати як державну зраду за ст. 111 КК України (наприклад, постанова Верховного Суду від 27.10.2021 у справі № 759/7443/17).

За теперішніх умов, коли відбулося виокремлення форм колабораційної діяльності, що фактично становлять спеціальний вид державної зради, передбачені частинами 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК України, як вдало вказують В. В. Кузнецов та М. В. Сийплові, «зважаючи на певну подібність складів державної зради та колабораціонізму є проблема можливого ухилення зрадників від більш суворого покарання, оскільки покарання за більшість форм колабораціонізму є менш суворим, ніж покарання за державну зраду» [4, с. 379]. Власне така ситуація є неприпустимою в умовах війни на терені України.

Тому, як вже зазначалося у попередніх публікаціях, кваліфікуючи дії колаборантів за частинами 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК України, слід виходити з того, що у них передбачається кримінальна відповідальність за зайняття відповідних посад у незаконно створених органах на ТОТ, а не за саму діяльність. Якщо після призначення на посаду, передбачену у частинах 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України, особа здійснює відповідну професійну діяльність, виконує посадові обов'язки у незаконному органі влади, створеному на ТОТ, то його дії, на нашу думку, підлягають кваліфікації за сукупністю частин 2, 5 або 7 ст. 111-1 та ч. 1 ст. 111 КК України, адже вказана діяльність охоплюється однією з таких форм державної зради, як надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України чи перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту [2, с. 321].

Ще один приклад, на якому хотілося б звернути увагу, стосується кваліфікації дій осіб за вчинені злочини, пов'язані з порушенням законів та звичаїв війни. Як відомо, кримінальна відповідальність за такі порушення передбачена у ст. 438 КК України. За ч. 1 цієї статті покарання у виді позбавлення волі на строк від 8 до 12 років передбачається за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання

цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій. Якщо такі дії були поєднані з умисним вбивством, то за них передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років або довічного позбавлення волі. Не заглиблюючись у характеристику складу злочину, передбаченого у ст. 438 КК України, відзначимо, що саме порушення законів або звичаїв війни виражається з об'єктивної сторони у вчиненні винуватим загальнокримінальних злочинів, як-то умисне вбивство (вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 у справі № 760/5257/22), погроза вбивством (вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 25.11.2022 у справі № 729/592/22), катування (вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 02.11.2022 у справі № 751/2659/22), застосування насильства (вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 17.11.22 у справі № 369/9950/22), сексуального насильства (вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 02.11.2022 у справі № 751/2659/22), незаконне позбавлення волі (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 12.01.2023 у справі № 748/1773/22), викрадення (вирок Подільського районного суду м. Києва від 19.12.2022 у справі № 758/14216/21), пограбування цивільного населення (вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 у справі № 760/5257/22, що охоплює як таємне, так і відкрите заволодіння таким майном (грабіж та розбій), незаконне знищення майна цивільного населення (вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 31.05.2022 у справі № 535/244/22).

В усіх указаних вироках дії військовослужбовців росії кваліфікувалися виключно за ст. 438 КК України. Про необхідність такої кваліфікації вказують і науковці та практики (наприклад, Т. Короткий та І. Берднік [3]). О. О. Шаповалов та

А. О. Шаповалова стверджують, що одночасна кваліфікація дій особи за ст. 438 КК України та загальними нормами матиме наслідком створення штучної сукупності злочинів [7]. Водночас на сьогодні має місце й інший підхід.

Наприклад, Н. Антонюк вважає що у разі вчинення зґвалтування в контексті війни дії винуватого слід застосовувати ст. 438 КК України. Водночас вона вбачає проблему щодо потенційного покарання, яке може бути застосоване до винного у такому випадку. Так, відповідно до КК України за зґвалтування, що спричинило тяжкі наслідки або вчинене повторно, передбачено покарання у виді позбавлення волі строком на 15 років або довічне позбавлення волі (ч. 6 ст. 152 КК України); за зґвалтування малолітньої – 10–15 років позбавлення волі (ч. 4 ст. 152 КК); а за порушення законів і звичаїв війни – 8–12 років позбавлення волі (ч. 1 ст. 438 КК України) [1]. Як стверджує В. О. Навроцький, між порушенням законів та звичаїв війни і «загальнокримінальними» злочинами існує співвідношення конкуренції статей про «ціле» і «частину», а тому пріоритет має надаватися статті, яка передбачає злочин у цілому («ціле»). Водночас, на його думку, «якщо крім діянь, які охоплюються ст. 438 КК України, вчинені інші посягання, то скоєне має бути кваліфіковане за сукупністю. Зокрема, не становить собою порушення законів та звичаїв ведення війни незаконне перетинання державного кордону України поєднане з насильством або із застосуванням зброї (ч. 2 ст. 332-2 КК України) – злочин, за який має відповісти кожен військовослужбовець РФ, що опинився в Україні з ордою загарбників» [6, с. 205].

У цілому погоджуючись з вказаним вище підходом, вважаємо за доцільне його уточнити та доповнити.

Статті про порушення законів та звичаїв війни і про «загальнокримінальні» злочини співвідносяться як статті про «ціле» та «частини». Окрім правила про те, що у такому випадку застосуванню підлягає стаття про «ціле», науковці пропонують ще одне правило кваліфікації за такого виду конкуренції, яке полягає у порівнянні кримінально-правових санкцій, передбачених у статтях про «ціле» та «частину». Воно полягає у

тому, що «протиправну поведінку особи слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, якщо санкція норми—«частини» є більш суворою, ніж санкція статті про «ціле»» [5, с. 196]. Ігнорування цього правила дії особи, що кваліфіковані лише за статтею про «ціле», не отримують належної та повної кримінально правової оцінки. Отже, не буде виконано й однієї з функцій кваліфікації – встановлення ступеня та характеру суспільної небезпеки вчиненого посягання. Крім того, в підсумку, це може зумовити призначення такій особі неадекватної міри покарання, недостатньої для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень.

Тому, на нашу думку, у разі, коли порушення законів та звичаїв війни виразилося у вчиненні особою загальнокримінальних злочинів, то дії обвинуваченого слід кваліфікувати лише за ст. 438 КК України лише у разі, якщо ці загальнокримінальні злочини за ступенем суспільної небезпеки є менш суворими, ніж саме порушення законів і звичаїв війни. І, навпаки, у разі, якщо такі загальнокримінальні злочини мають однакову або більшу ступінь суспільної небезпеки порівняно з порушенням законів та звичаїв війни, то дії обвинуваченого потрібно кваліфікувати за сукупністю ст. 438 та іншими статтями КК України, в яких передбачається кримінальна відповідальність за загальнокримінальні злочини.

Апологети принципу недопустимості подвійного ставлення у вину вочевидь вбачатимуть у кваліфікації за сукупністю ч. 1 ст. 438 КК України («ціле») разом зі статтями Особливої частини КК України, в яких передбачено відповідальність за «загальнокримінальні» злочини («частини»), що є однаково або більше суспільно небезпечними порівняно з порушенням законів та звичаїв війни певну штучність. Водночас, на нашу думку, особливо під час війни, актуальним є питання застосування особливих правил кваліфікації, що зумовлені необхідністю належного реагування на різноманітні прояви кримінально-протиправної поведінки. Оскільки, як зазначалося вище, воєнний стан передбачає особливі порядки регулювання певної сфери суспільних відносин, не повинно бути й винятком кримінальне право України, зокрема, у частині

правил кримінально-правової кваліфікації, які, нагадаємо, у чинному КК України не закріплені, а існують виключно в теорії та у правозастосуванні. Ігнорування зазначених особливостей зводить нанівещь можливості диференціації кримінальної відповідальності щодо різних за своїм характером і ступенем небезпечності порушень законів та звичаїв війни.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Н. Суддя ВС Антонюк про проблемні питання застосування КК і КПК, які стосуються злочинів, що пов'язані із сексуальним насильством. Advokat post (інформаційне агентство) (12 груд. 2022 р.) URL: <https://cutt.ly/55Fy0ye> (дата звернення: 28.04.2023).

2. Загинеїв-Заболотенко З. А. Добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, а також в незаконних судових та правоохоронних органах як форми колабораційної діяльності. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 6. С. 318–323. URL: <https://cutt.ly/15Fr4WR> (дата звернення: 28.04.2023).

3. Короткий Т., Берднік І. Кваліфікація воєнних злочинів за Кримінальним кодексом України. Тренінговий центр прокурорів України. URL: <https://cutt.ly/W5FyAPp> (дата звернення: 28.04.2023).

4. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70 (1). 2022. С. 374–381.

5. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм: монографія. 2003. 224 с.

6. Навроцький В. Конструкція кримінальної відповідальності РФ, її очільників та їх клеветів за напад на Україну: *Українська кримінальна юстиція в умовах війни*: мат-ли VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 черв. 2022 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 196–205.

7. Шаповалов О., Шаповалова А. Особливості кваліфікації порушення законів та звичаїв війни: *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: мат-ли конференції (м. Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ: НАВС, 2022. С. 255 – 260. URL: <https://cutt.ly/U5Fycry> (дата звернення: 28.04.2023).

EU DIGITAL SOVEREIGNTY AND EMERGING TECHNOLOGIES: AN OVERVIEW OF LEGAL FRAMEWORK AND POLICY CHALLENGES

Mykyta Petik,

doctoral candidate, researcher at KU Leuven (Belgium)

The unprovoked invasion of Ukraine by Russia created a new security landscape in Europe. EU countries were largely unprepared for a new large-scale war in Europe, and the need for revision of security architecture in Europe is obvious. Cybersecurity has emerged as a critical element of modern international security system due to the increasing reliance on digital technologies for various aspects of everyday life, including government, military, and economic activities. The interconnectedness of these systems, coupled with the proliferation of cyber threats, creates significant vulnerabilities that can be exploited by malicious actors for a range of purposes. The European Union digital sovereignty becomes more than just a political ambition, but rather a security necessity. This paper analyzes key legislative elements of the EU digital sovereignty in the context of emerging technologies, primarily fifth-generation mobile networks (5G), and the challenges posed by aggressive actions of Russia and its allies in cyberspace.

EU digital sovereignty is a multifaceted concept that encompasses both defensive and offensive strategies aimed at ensuring Europe's ability to operate autonomously in the digital realm. It involves the development and promotion of digital technologies that are in line with EU values, standards, and

regulations, as well as the enhancement of the EU's ability to protect its citizens and businesses from digital threats, such as cyber-attacks, data breaches, and disinformation campaigns. Moreover, EU digital sovereignty entails initiatives aimed at promoting the growth of European digital infrastructure and the emergence of a robust European tech industry. The concept of digital sovereignty is crucial particularly in the face of increasing digital dependence and the growing influence of large tech companies based outside of Europe. [1, p. 1]

In practical terms, EU digital sovereignty involves developing and promoting digital technologies that are in line with EU values, standards, and regulations, as well as enhancing the EU's ability to protect its citizens and businesses from digital threats such as cyber-attacks, data breaches, and disinformation campaigns. This includes initiatives to strengthen cybersecurity, data protection, and privacy, as well as efforts to promote the development of European digital infrastructure and the growth of European tech companies.

The EU has identified digital policy as a key priority, and Ursula von der Leyen, the President of the European Commission, has emphasized the need for the EU to achieve "technological sovereignty" in critical areas. [1, p. 1] This entails promoting the development of digital technologies that are in line with EU values, standards, and regulations, and that promote European competitiveness, innovation, and security. The EU faces significant challenges in achieving technological sovereignty, as global tech-driven players that do not necessarily comply with European rules and values increasingly dominate the digital market. These players often prioritize data appropriation and valuation at the heart of their strategy, raising concerns about the protection of EU citizens' data and privacy. In response to these challenges, the EU has taken a range of measures to protect its digital sovereignty, such as enhancing cybersecurity, developing a robust European tech industry, and reducing dependence on non-EU tech providers. The European Parliament has expressed concern about the security threats associated with the growing Chinese technological presence in the EU and has called for action at the EU level to address this issue. Meanwhile, the European Council has emphasized the

importance of developing a competitive, secure, inclusive, and ethical digital economy with world-class connectivity.

To achieve these goals, the EU has placed special emphasis on data security and artificial intelligence (AI) issues. The EU recognizes that the rapid development of AI poses significant ethical and legal challenges, such as potential biases and discrimination, and has called for the development of ethical AI frameworks and regulations that promote transparency and accountability.

The importance of cybersecurity of 5G networks in the context of EU digital sovereignty cannot be overstated. 5G networks are a critical component of the digital infrastructure that will enable the EU to participate in the global digital economy and compete with other major players such as the United States and China. [2, p. 12] However, as 5G networks become more prevalent and interconnected, they also become increasingly vulnerable to cyber threats. [2, p. 14]

Given the potential risks associated with 5G networks, such as data breaches, cyber-espionage, and sabotage, ensuring their cybersecurity is essential for protecting EU citizens and businesses, as well as maintaining the EU's digital sovereignty. In particular, cybersecurity is important for protecting critical infrastructure, such as energy and transportation systems, that rely on 5G networks to function.

The EU has recognized the importance of cybersecurity in the context of 5G networks and has taken steps to address this issue. For example, the EU has established a Cybersecurity Competence Centre and a Network of National Coordination Centres to enhance cybersecurity research, innovation, and cooperation across member states. The EU has also implemented a 5G toolbox, which provides guidance on how to secure 5G networks from potential risks and threats.

5G networks brings the interconnectedness of IT systems at a whole new level, enabling faster transfer of enormous amount of data at lower latencies but also providing more entry points for attackers. The importance of 5G networks and the underlying technologies for international cybersecurity lies in their ability to provide greater flexibility, agility, and scalability to network infrastructure, while

also enhancing the security posture of networks. This is particularly important in the context of government security, where agencies must be able to quickly adapt to evolving threats and changing requirements. [3, p. 2]

5G technology provides faster and more reliable connectivity, enabling agencies to quickly share information and respond to threats in real time. 5G can also enable new use cases for government agencies, such as remote surveillance and monitoring, which can enhance situational awareness and improve response times.

In combination with Artificial Intelligence and Machine Learning 5G networks can provide government agencies with a powerful toolset for enhancing their security posture and protecting sensitive data and resources. As such, these technologies are likely to play an increasingly important role in government security in the years to come. However, it is important to note that the adoption of these technologies must be accompanied by appropriate security controls and protocols, in order to ensure that they are used in a secure and responsible manner and also constitute a solid element of a comprehensive European cyber security architecture.

Russia's actions and behavior in the digital realm pose a potential threat to EU digital sovereignty and the security of 5G networks. Russian cyber operations have been linked to various incidents of cyber espionage, influence campaigns, and disruptive attacks on critical infrastructure across Europe. Russia and its allies, such as North Korea conduct a large number of malicious cyberattacks against European governments and businesses. [4, p. 68]

One significant concern is the potential for Russian state-sponsored cyber actors to exploit vulnerabilities in 5G networks to conduct espionage or disrupt critical services. As 5G networks become increasingly integrated into critical infrastructure, such as transportation systems, energy grids, and healthcare facilities, the impact of a successful cyber attack could be significant and far-reaching.

In addition to cyber threats, Russia has been accused of engaging in disinformation campaigns aimed at influencing public

opinion and sowing discord in European societies. These efforts have been linked to attempts to undermine democratic institutions, promote divisive narratives, and undermine trust in the EU.

The Russian threat to EU cyberspace is multifaceted and includes a range of malicious activities that can undermine the security and stability of digital systems and networks. Russian cyber operations have been linked to various incidents of cyber espionage, disinformation campaigns, and disruptive attacks on critical infrastructure across Europe. Russian cyber espionage campaigns have targeted EU institutions, including the European External Action Service, the European Parliament, and the European Commission. These campaigns aimed to steal sensitive information, including diplomatic communications and EU trade secrets.

To address these issues in the context of emerging technologies, the EU has adopted a range of measures to minimize exposure to high-risk suppliers and prevent dependency on these suppliers at both national and Union levels.

The EU 5G Toolbox is a set of measures adopted by the European Commission and the Member States to enhance the security of 5G networks. This toolbox includes a range of measures such as risk assessments, certification schemes, and supplier diversification strategies to reduce reliance on high-risk suppliers. These measures aim to ensure that 5G networks in the EU are secure, reliable, and resilient, while protecting the privacy and security of EU citizens' data.

Furthermore, the EU is implementing its Foreign Direct Investment (FDI) screening framework across the 5G value chain to enhance security measures. This framework aims to identify and screen foreign investments that may pose a threat to the security or public order of multiple EU Member States. The FDI screening framework is designed to protect critical infrastructure and assets, including 5G networks, from foreign actors that may seek to acquire or control them for malicious purposes.

The European Union (EU) has adopted several key pieces of legislation that deal with data protection and cybersecurity. General Data Protection Regulation (GDPR) is a comprehensive regulation that sets out rules for the processing of personal data by

organizations within the EU. The GDPR includes provisions on data protection, including the right to be forgotten, the right to access personal data, and the requirement for organizations to obtain explicit consent before processing personal data. The GDPR also sets standards for data protection and security of data. The Cybersecurity Act is a EU regulation that aims to improve cybersecurity across the EU. It establishes an EU-wide cybersecurity certification framework, which provides a common approach to cybersecurity certification for ICT products, services, and processes. Unfortunately, the common cybersecurity certification approach is still under development. The Directive on Security of Network and Information Systems (NIS 2) represents a milestone in cybersecurity legislation across the European Union (EU), as it is the first piece of EU-wide legislation focused on cybersecurity. The objective of the original NIS directive was to establish a high common level of cybersecurity across all EU member states. However, despite the directive's success in enhancing the cybersecurity capabilities of member states, its implementation encountered challenges, leading to fragmented cybersecurity measures at various levels within the internal market. To address the increasing threats of digitalization and the growing frequency of cyber-attacks, the European Commission has proposed replacing the NIS Directive with a new NIS 2 directive that would strengthen security requirements, address supply chain security concerns, streamline reporting obligations, and establish stricter supervisory measures and enforcement requirements, including harmonized sanctions throughout the EU. The proposed directive aims to enhance cybersecurity across the EU and establish a coordinated response to growing cyber threats.

The implementation of these measures reflects the EU's commitment to safeguarding its digital sovereignty by protecting critical infrastructure and assets from potential threats. The EU's approach to 5G security highlights the importance of collaborative efforts at the national and Union levels to ensure the resilience and security of digital networks and infrastructure. By enhancing security measures and reducing dependency on high-risk suppliers, the EU seeks to promote a competitive, secure, and innovative digital economy that is aligned with European values and standards. [1, p. 8]

The European Union's pursuit of leadership in the development and deployment of 5G technology faces a significant hurdle in its fragmented legal and regulatory approach towards this endeavor. The lack of a unified cybersecurity framework and coordinated planning has resulted in a decentralized environment characterized by numerous small-scale operators, varied standards and technologies, and a varying pace of 5G deployment across the EU member states. This fragmentation is compounded by the lack of a common telecommunications market in Europe, with each member state independently governing the allocation and clearance of radio frequencies. [2, p. 4]

This fragmented approach has far-reaching implications for the Union's ability to influence the definition of global 5G standards and compete with global leaders in this area such as China and the US. In turn, paired with lack of adequate legal framework it makes EU's cybersecurity capabilities weaker. The EU's inability to establish a coherent and coordinated approach towards 5G development places it at a significant disadvantage in the race for dominance in this critical technology. It is therefore imperative for the EU to prioritize the establishment of a unified regulatory framework, coordinated planning, and managed radio frequencies to achieve a competitive edge in 5G development and deployment. Such measures would enable the EU to drive global 5G standards, enhance its position as a leader in this technology, and secure the benefits of the 5G revolution for the EU's economy and society.

The nature of international cybersecurity and cybernorms is evolving. The invasion of Ukraine by Russia poses additional challenges to security in whole Europe, and in particular in European cyberspace. Cybersecurity must constitute a major component of modern European security architecture, highlighting the various challenges and opportunities that exist in this domain. The current state of EU legal regulation of cybersecurity in 5G networks requires substantial overhaul to address cyber threats. The importance of international cooperation and collaboration in addressing the regulation of cybersecurity, as well as the role of various 5G networks stakeholders in promoting cybersecurity and protecting European critical digital infrastructure cannot be overstated. It can be

argued, that the future of regulation of cybersecurity in general, and with regards to emerging technologies are likely to shape the future of European security architecture.

List of sources:

1. European Parliament Research Service. (2020). Digital sovereignty for Europe. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651992/EPRS_BRI\(2020\)651992_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651992/EPRS_BRI(2020)651992_EN.pdf)
2. Mariani, L., & Bertolini, M. (2019). The US—China 5G Contest: Options for Europe. Istituto Affari Internazionali (IAI). Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/resrep19676>
3. Da Ponte, A., Leon, G., & Alvarez, I. (2022). Technological sovereignty of the EU in advanced 5G mobile communications: An empirical approach. *Telecommunications Policy*, 47(1), 102459. <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2022.102459>
4. Linnell, J., Alatalu, S., Borogan, I., Chernenko, E., Hergig, S., Jonsson, O., Kurowska, X., Pawlak, P., Pernik, P., Reinhold, T., Reshetnikov, A., Soldatov, A., & Vilmer, J.-B. J. (2018). Russian cyber activities in the EU. In N. Popescu & S. Secieru (Eds.), *HACKS, LEAKS AND DISRUPTIONS: RUSSIAN CYBER STRATEGIES* (pp. 65–74). European Union Institute for Security Studies (EUISS). <http://www.jstor.org/stable/resrep21140.10>

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ: СИНХРОНІЗАЦІЯ

Карчевський Микола Віталійович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ; головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Стайшиса Національної академії правових наук України

1. Соціальні процеси інформатизації та кримінально-правового регулювання характеризуються складною структурою та багатомірним взаємним впливом, актуальною проблемою є систематизація та якісна оцінка напрямів їх взаємодії.

2. Відповідно до Закону України «Про Національну програму інформатизації» № 2807-ІХ, який набув чинності 1 березня 2023 року, інформатизація представляє собою «сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, технологічних та виробничих процесів, спрямованих на створення умов для забезпечення розвитку інформаційного суспільства та впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій»[1]. Варто зазначити, що названий закон визнав таким, що втратив чинність попередній нормативний документ з аналогічною назвою - Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 № 74/98-ВР[2]. Визначення, яке містив закон, що втратив чинність, на нашу думку було більш коректним, в ньому йшлося не про абстрактний «розвиток інформаційного суспільства», а про «задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства». Зрештою, будемо розглядати попереднє визначення інформатизації як уточнення чинного: інформатизація представляє собою сукупність направлених на розвиток інформаційного суспільства та впровадження інформаційних технологій суспільних процесів, соціальна значимість яких визначається тим, наскільки вони забезпечують задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства.

3. Кримінально-правове регулювання здійснюється на двох рівнях – нормативному (законодавчому, правотворчому) та індивідуальному (правозастосовному), тобто включає як законотворення, так і правозастосування. Законодавчий рівень кримінально-правового регулювання – це правове регулювання кримінально-правових суспільних відносин. Правозастосовний рівень кримінально-правового регулювання – це правове регулювання конкретного кримінально-правового відношення, породженого вчиненням конкретного злочину, що загальним

чином урегульоване нормами кримінального права. Суб'єктами кримінально-правового регулювання на правотворчому рівні виступають Верховна Рада України, Конституційний Суд України (у частині визнання неконституційними окремих положень кримінального законодавства); на правозастосовному рівні – суди загальної юрисдикції [3].

3. Тлумачний словник української мови визначає синхронізацію як приведення до точного збігу у часі двох або кількох періодично змінних явищ чи процесів [4]. Синхронізація процесів в інформатиці визначається як приведення двох або декількох процесів до такого їхнього протікання, коли певні стадії різних процесів здійснюються в певному порядку, або одночасно, для уникнення конкуренції потоків або взаємного блокування, синхронізація необхідна у випадках, коли паралельно протікаючим процесам необхідна взаємодія [5]. Для цілей нашого дослідження процес синхронізації інформатизації та кримінально-правового регулювання будемо розглядати як приведення цих процесів до такого протікання за якого забезпечується мінімізація негативних наслідків інформатизації та підвищення ефективності кримінально-правового регулювання.

3. Мінімізація негативних наслідків представляє собою основний напрям впливу кримінально-правового регулювання на інформатизацію. Відповідно до структури кримінально-правового регулювання, цей вплив здійснюється як на правозастосовчому рівні так і на законодавчому. На правозастосовчому рівні відбувається протидія фактичним суспільно небезпечним проявам в сфері інформатизації. Ключові характеристики правозастосовчого впливу, на нашу думку, можуть бути охарактеризовані наступним чином.

По-перше, аналіз фактичної поширеності та небезпечності кримінальних правопорушень, в сфері інформатизації, є складним науковим завданням, висловлені експертні оцінки потребують інтерпретації в контексті уточнення змісту понять «комп'ютерний» злочин та кримінальне правопорушення в сфері використання інформаційних технологій.

По-друге, соціальні тенденції та експертні оцінки небезпечності посягань в сфері використання інформаційних технологій не відповідають кількості та якості застосованих кримінально-правових заходів. Об'єктивні дані свідчать про розширення сфери застосування інформаційних технологій (проникнення інтернету) та збільшення кількості посягань, що містять ознаки кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XVI. Водночас, ці тенденції не супроводжуються збільшенням кількості відповідних судових рішень відповідних судових рішень (співвідношення кількості таких рішень до кількості скерованих до суду проваджень у 2013 році становило 28%, у 2022 – 4%), а застосовані кримінально-правові засоби набагато менш інтенсивні ніж середні показники кримінально-правового регулювання (частка звільнення від покарань та структура застосованих покарань). Саме тому перспективним напрямом досліджень протидії «комп'ютерним» злочинам слід, на нашу думку, вважати аналіз відповідності суспільної небезпечності діянь, які стають предметом судового розгляду, ресурсам, які витрачено системою правоохоронних та судових органів для їх розслідування.

По-третє, найбільшим за об'ємом полем впливу правозастосовчого кримінально-правового регулювання на відносини інформатизації є протидія кримінальним правопорушенням проти власності, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки. Технології та методи, що використовують злочинці, постійно змінюються. Важливою проблемою для даного напрямку впливу є необхідність постійної актуалізації відповідних професійних компетенцій. Наприклад, за нашими оцінками, на вересень 2021 року у Єдиному державному реєстрі судових рішень було обліковано 52 обвинувальних вироки, що стосувалися використання криптовалюти. 36 – використання криптовалюти для незаконного обігу наркотиків, 15 – «комп'ютерні» злочини, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення для прихованого майнінга криптовалюти, продаж даних, 1 – шахрайство. У лютому 2023 реєстр містив вже 100 обвинувальних вироків. 59 – пов'язані з функціонуванням он-

лайн мереж розповсюдження наркотиків (28 – «end users»), 19 – «комп'ютерні» злочини, 9 – посягання на власність, 5 – підробка документів, по 2 – незаконний обіг електронних грошей, збут порнографічних матеріалів, по 1 – злочини проти національної безпеки, легалізація доходів, незаконний обіг зброї, службовий злочин. Очевидно, що така кількість судових рішень є вкрай незначною і сама по собі не може свідчити про значний рівень використання криптовалюти злочинцями в Україні. Разом з цим очевидно є тенденція розширення злочинного використання віртуальних активів в Україні, відбуваються як кількісні, збільшення випадків злочинного використання віртуальних активів, так і якісні зміни, збільшення видів злочинного використання віртуальних активів. Водночас, не можна не звернути уваги на те, що у національній судовій практиці превалюють випадки використання віртуальних активів для незаконного обігу наркотиків, тоді як експерти дослідження свідчать: щороку переважає кількість «злочинних» віртуальних активів пов'язана з несанкціонованими транзакціями віртуальних активів[9]. Таку невідповідність можна пояснити саме браком професійних компетенцій в сфері виявлення та розслідування кримінальних правопорушень проти власності, що вчиняються з використанням віртуальних активів.

Законодавчий вплив кримінально-правового регулювання на процеси інформатизації полягає у формуванні нормативної бази мінімізації негативних наслідків інформатизації. Для даного напряму ключовими проблемами є невідповідність законодавства поточному рівню технологій, змісту соціальних практик щодо їх використання, а також необхідність технологічної нейтральності закону.

По-перше, це відома проблема відсутності у тексті закону чітких критеріїв суспільної небезпечності «комп'ютерних» злочинів. Зараз злочином визнається просте знищення чи перекручення комп'ютерної інформації. Через це в сфері дії кримінальної юстиції опиняються не тільки діяння, що дійсно є суспільно небезпечними, але й ті, які такими не є. Ефективність протидії кіберзлочинності зменшується. Через вал роботи щодо розслідування діянь зі спірною суспільною

небезпечністю певною мірою втрачаються і перспективи вдосконалення діяльності правоохоронців. Нажаль розвиток кримінального законодавства продовжується у спосіб формування заборон зі спірною небезпечністю. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» від 24.03.2022 № 2149-IX було внесено зміни до Розділу XVI. Серед іншого було передбачено кримінальну відповідальність за вчинення несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ч.1 ст. 361), а також за вчинення таких дій у складі групи або повторно (ч.2 ст. 361). Дії які раніше вважалися основним складом кримінального правопорушення передбаченого ч.1 ст. 361 стали його особливо кваліфікованим складом (ч. 3 ст. 361) і отримали більш сувору санкцію. Ураховуючи зазначені раніше ознаки примітивізації правозастосовчого кримінально-правового регулювання в сфері інформаційної безпеки, подібні зміни можуть стати причиною загострення тенденцій нерационального використання соціальних ресурсів для протидії кримінальним правопорушенням в сфері інформатизації. Закон має містити чіткі, прозорі та зрозумілі критерії суспільної небезпечності «комп'ютерних» злочинів. У даному питанні на позитивну оцінку заслуговують пропозиції членів робочої групи з розробки проекту нового КК України

По-друге, кримінальне законодавство «не встигає» й з регулюванням відносин в сфері доступу до інформації. Кількість кримінально-правових заборон у даній сфері є надмірною. Існування окремих норм для різних видів інформації з обмеженим доступом є невиправданим. Необхідною є оптимізація означеної системи норм, заміни наявної розосередженої системи спеціальних кримінально-правових заборон такими, які б забезпечували регулювання більш широких сегментів інформаційної безпеки.

По-третє, у суспільно-політичному дискурсі, в науці безпеки інформаційних впливів та зловживань

обговорюються достатньо широко. Багатомірність та масштабність шкоди від неконтрольованого інформаційного простору не викликає сумнівів. Разом з цим розв'язання означених проблем шляхом доповнення КК України новими нормами може представляти собою черговий приклад, коли кримінальний закон «не встигає» за фактичним розвитком соціальних практик. Такі пропозиції є спірними через прогнозовану неефективність і декларативність, їх невідповідність принципам кримінально-політичної адекватності, а також співрозмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації. Крім того, поширення глобальних інформаційних технологій взагалі робить методи обмеження або заборони контенту все менш ефективними.

По-четверте, формування правового поля для розвитку технологій штучного інтелекту. Попри ризик небезпек абсолютна заборона розробки систем штучного інтелекту є неможливою. Технологія має не обмежуватися, а навпаки стати якомога різноманітнішою. Якщо право буде формувати умови/вимоги для створення якомога більшої кількості різноманітних рішень у сфері технологій, це прискорить розвиток технологій, а також ефективно попередить розвиток негативних наслідків, пов'язаних із можливістю глобального втручання у однотипні системи ШІ[6]. Значення глобальної проблеми набуває питання правових гарантій ефективного розвитку інформаційного навколишнього середовища. Величезні обсяги інформації, яка накопичується людством в процесі життєдіяльності, очевидно потребуватимуть нових правових механізмів. Існуючі зараз право власності на інформацію та право інтелектуальної власності скоріше за все будуть доповнені новими інститутами, які розв'язуватимуть питання використання інформації як загальнолюдського ресурсу. В якості найбільш актуальних сегментів наукової дискусії тут слід відзначити обговорення проекту, презентованого Європейською Комісією у квітні 2021 під назвою «The proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act, AIA) and Amending Certain

Union Legislative Acts»[6], а також розпочаті урядом США 13 квітня 2023 року громадські обговорення щодо «політики підзвітного штучного інтелекту»[12].

По-п'яте, одночасно з вимогою актуальності змісту законодавче кримінально-правове регулювання в сфері інформатизації має бути технологічно нейтральним. Наприклад, ч. 3 ст. 190 КК України передбачає відповідальність за «шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки». На момент набрання чинності новим КК України (22 роки тому) застосування комп'ютерної техніки для здійснення шахрайства дійсно могло свідчити про підвищену суспільну небезпечність посягання. Поширеність засобів електронної комерції, систем дистанційного банківського обслуговування була незначною. Користувалися ними великі господарюючі суб'єкти. Тому положення ч.3 ст. 190 КК України досить чітко окреслювали коло діянь, які обґрунтовано було розглядати як особливо кваліфікований вид шахрайства, близький по ступеню суспільної небезпечності до шахрайства у великих розмірах. Проте стрімкі темпи проникнення інформаційних технологій у фінансову сферу зумовили якісну зміну даного виду шахрайства. Правоохоронні органи фіксують відсутню кількість таких злочинів, зв'язаних із спричиненням шкоди, що відповідає ознакам простого або кваліфікованого шахрайства (ч. 1, ч. 2 ст. 190 КК України, максимальне покарання – до 3-х років позбавлення волі). Чи можна вважати обґрунтованою, а саме цього вимагає тлумачення норми, кримінально-правову оцінку таких дій за ч. 3 ст. 190 КК (максимальне покарання до 8 років позбавлення волі)? Питання швидше риторичне. У сучасних умовах немає підстав стверджувати, що використання електронно-обчислювальної техніки в процесі здійснення шахрайства настільки підвищує рівень суспільної небезпечності вчиненого діяння. Маємо ситуацію, коли технологічно орієнтована правова норма (ч. 3 ст. 190) втрачає актуальність саме через наявність у ній положень, що відносяться до певної технології. Схожий приклад можна навести з кримінально-правовим регулюванням

в сфері використання криптовалюти. З великою вірогідністю можна прогнозувати появу пропозицій щодо доповнення КК України відповідними спеціальними нормами. Разом з цим, більш глибокий аналіз чинного законодавства наочно демонструє можливості юридичного відображення новітніх технологічних тенденцій за допомогою наявних загальних норм[10]. Швидкість розвитку технологій вимагає відмовлятися від законодавчих формулювань, що вказують на певні види технологій. Будь який закон, пов'язаний із конкретною технологією матиме дуже обмежений час корисного існування.

4. Основний напрям впливу інформатизації на кримінально-правове регулювання полягає у підвищенні його ефективності. Рівні впливу, як нам здається, тут слід визначити наступним чином: практичний - технологічне оновлення правозастосовчого кримінально-правового регулювання, науковий – вдосконалення методології наукового аналізу злочинності.

Використання інформаційних технологій для протидії злочинності безсумнівно потребує самостійного аналізу. Зауважимо лише, що значний сегмент сучасного дискурсу з означеного питання пов'язаний з допустимістю та межами використання технологій штучного інтелекту в сфері правозастосовчого кримінально-правового регулювання. Основне завдання, яке вирішують тут дослідники, полягає у створенні системи критеріїв та механізму оцінки відповідності спеціалізованих систем штучного інтелекту в контексті ризик-орієнтованого регулювання. Останнє має забезпечити мінімізацію загальних ризиків використання систем штучного інтелекту: порушення прайвесі, маніпулювання поведінкою людини, алгоритмічне упередження та непрозорість[8].

Науки про суспільство в цілому та кримінологія зокрема переживають істотне оновлення методології. Не в останню чергу це пов'язано з широким впровадженням інформаційних технологій. Дослідники отримали можливість працювати з надвеликими обсягами інформації, ставити завдання, які раніше неможливо було розв'язати. Водночас, виникає багато нових

проблем щодо напрямів, доцільності та меж використання сучасних технологій дослідження суспільства.

Комплекс проблемних питань дослідження злочинності з використанням інформаційних технологій ми об'єднали поняттям «обчислювальне кримінологічне аргументування» - процес обґрунтування положень про злочинність, її причини, особистість злочинця, заходи запобігання, який здійснюється шляхом методологічно послідовного отримання нових знань з даних, що збираються та обробляються автоматизовано.

Здійснені нами дослідницькі проєкти[7] наочно демонструють можливості обчислювального кримінологічного аргументування: швидка оцінка великих об'ємів даних та високий рівень довіри до результатів аналізу.

5. Для продовження дискусії пропонуємо наступне бачення напрямів взаємодії соціальних процесів інформатизації та кримінально-правового регулювання:

- бажаним результатом розвитку даних процесів слід розглядати приведення їх до такого протікання за якого забезпечується мінімізація негативних наслідків інформатизації та підвищення ефективності кримінально-правового регулювання;

- мінімізація негативних наслідків інформатизації в процесі взаємодії з кримінально-правовим регулюванням досягається на правозастосовчому та законодавчому рівнях;

- основні проблемні аспекти правозастосовчого рівня полягають у: інтерпретації експертних оцінок поширеності кіберзлочинності та заподіяної шкоди у контексті уточнення поняття «комп'ютерний» злочин; зменшенні рівня примітивізації; забезпеченні ефективної протидії кримінальним правопорушенням проти власності, які вчиняються з використанням інформаційних технологій, та необхідності актуалізації професійних компетенцій;

- законодавчий рівень впливу кримінально-правового регулювання на процеси інформатизації потребує розв'язання таких проблем як невідповідність законодавства поточному рівню технологій, змісту соціальних практик щодо їх

використання, а також необхідність технологічної нейтральності закону;

- забезпечення підвищення ефективності кримінально-правового регулювання під впливом інформатизації відбувається шляхом технічного оновлення протидії злочинності та вдосконалення методології наукового аналізу злочинності.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 01.12.2022 № 2807-IX
2. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 № 74/98-ВР
3. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія. Харків : Право, 2012. 266 с.
4. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970—1980). URL: <http://sum.in.ua/>
5. “Синхронізація процесів.” Wikipedia, Wikimedia Foundation, 1 May 2023, https://uk.wikipedia.org/wiki/Синхронізація_процесів
6. Karchevskiy, M., Losych, S., & Germanov, S. (2023). Socialization of artificial intelligence and transhumanism: legal and economic aspects. *Baltic Journal of Economic Studies*, 9(1), 61-70. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-1-61-70>
7. Карчевський М.В. Обчислювальне кримінологічне аргументування: поняття, можливості та перспективи використання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. № 4(100). С. 112-126. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.100.112-126>
8. Карчевський М. В. Штучний інтелект та протидія злочинності. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності* : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С.32-44
9. Grauer K., Updegrave H., Jardine E., Leosz E. The Chainalysis 2023 Crypto Crime Report. - The Chainalysis 2023

Crypto Crime Report <https://go.chainalysis.com/2023-crypto-crime-report.html>

10. Карчевський М. В. Blockchain та Bitcoin що це таке та «як працює»? *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. № 4. С. 108-117.

11. European Commission. Proposal For a Regulation of The European Parliament and of The Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts, COM/2021/206 final, 2021/0106(COD), 2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206>.

12. AI Accountability Policy Request for Comment. A Notice by the National Telecommunications and Information Administration on 13.04.2023 // Federal Register. <https://www.federalregister.gov/documents/2023/04/13/2023-07776/ai-accountability-policy-request-for-comment>

АКТУАЛЬНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ КІБЕР-ПРАВА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ ТА НОВІТНІХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ

Коваль Катерина Юрївна,
голова Громадської організації «Країна права»

В сьогоденні реаліях повномасштабного російського вторгнення набули актуальності нові терміни та нові правила поведінки в інформаційному просторі. Наприклад, майже кожного дня в нашій країні використовуються такі вислови та терміни як "інформаційна гігієна", "необхідність зберігання інформаційної тиші", "важливість використання інформації лише з офіційних джерел", "перевірені джерела інформації", "боти", "тролі", "новини з Telegram-каналів", "пропаганда в соціальних мережах" тощо. І в той же час, буденними залишаються такі терміни як "інформаційна безпека", "захист

інформації", "кіберзлочин", "кіберзахист", "кібербезпека", "кіберпростір", "кіберзагроза", "кібероперація", "інформаційна операція", "інформаційна війна" та "кібервійна".

Також з початком повномасштабної війни особливої важливості набули кібер- та інформаційні операції в рамках кібер- та інформаційних війн. Зокрема, представниками Урядової команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA (<https://cert.gov.ua/>) наголошується, що ворожі розвідувальні кібер- та інформаційні операції триватимуть навіть після перемоги України, вони значно дешевші та ефективніші за традиційні способи отримання інформації; тож питання захисту від кіберзагроз, питання кіберстійкості не зникне з порядку денного.

Противник використовує інструменти кібер- та інформаційних війн з метою здійснення пропагандистської діяльності на території України в якості однієї зі складової гібридної війни.

Зі свого боку, наша держава здійснює потужну діяльність в рамках протистояння кібер- та інформаційній агресії. Наприклад, ми застосовуємо такі новітні інструменти, як "Telegram"-канали. Таким чином, за допомогою офіційних каналів державних інституцій в месенджері "Telegram", представників влади та військового керівництва відбувається інформування населення щодо поточної ситуації щодо протистояння збройній агресії з боку російської федерації, розтлумачення актуальних подій та наголошення на важливості збереження національної пам'яті та цінностей української нації. Зокрема, такі "Telegram"-канали, як «Інтернет Війська України», «StopRussiaChannel | MRIYA» та «КіберАрмія» слугують в якості майданчика для єднання з метою звернення до світових лідерів, іноземних громадських діячів, лідерів думок, міжнародних мультимедійних платформ, іноземних компаній, інформуючи про катування, котрі застосовуються російськими військовослужбовцями до українських військовополонених; про компанії, що продовжують працювати на російському ринку; про музичних виконавців держави-агресора, чії композиції продовжують розповсюджуватись на міжнародних

мультимедійних платформах тощо, закликаючи припинити поширення російського терору світом та позбавити російську федерацію можливості головувати в Раді Безпеки ООН та використовувати інші міжнародно-правові механізми. Також ці канали є важливим інструментом для сприяння блокуванню “Telegram”-каналів та сторінок противника у соціальних мережах, що здійснюють пропагандистську та дезінформаційну діяльність, а також розпалюють ворожнечу та закликають до агресії проти України.

В свою чергу, в Україні регулярно реалізуються науково-дослідні та навчальні проекти з кібербезпеки. Наприклад, “UA30CTF” – це командні всеукраїнські онлайн-змагання із кібербезпеки, які Державна Служба спеціального зв’язку та захисту інформації України почала проводити у лютому 2023 року. Одним з головних завдань змагань є оцінка вміння учасників захищати комп’ютерні системи. Завдання орієнтовані як на новачків, так і на тих, у кого вже є певний досвід.

Також у 2022 році в Україні було проведено “National Defence Hackathon- 2022” (Національний оборонний хакатон-2022), який об’єднав найкращих спеціалістів з кібербезпеки та протидії дезінформації, провідних експертів у сфері ІТ приватного та державних секторів. Метою цього заходу було напрацювання українських фахівців разом із представниками країн-партнерів інноваційних рішень для допомоги Збройним Силам України у здобутті технологічної переваги над противником.

Відомо, що з 2015 року в Україні функціонує департамент Кіберполіції Національної поліції України, а також Державна Служба спеціального зв’язку та захисту інформації України, котру було створено на виконання прийнятого 23 лютого 2006 року Закону України «Про Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України» на базі ліквідованого Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України.

На сьогодні нормативно-правова база в рамках функціонування кібер-права в Україні складається з:

- Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 р.;
- Додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи від 28.01.2003 р.;
- Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р.;
- Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 23.03.2000 № 1587-III;
- Закону України «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи» від 21.07.2006 № 23-V.

Також відповідними Указами Президента України було затверджено Стратегію інформаційної безпеки України та Стратегію кібербезпеки України. Але незважаючи на це та враховуючи розгалуженість та недосконалість нормативно-правової бази, залишаються певні обмеження щодо повноцінної та ефективної реалізації державної політики в рамках зазначеного напрямку. Наприклад, в законодавстві України є прогалини щодо відповідальності за імена доменів, що вводять в оману, перехоплення та розкриття електронних повідомлень, шахрайства, пов'язаного з електронною поштою, сексуальної експлуатації дітей в мережі Інтернет тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що кібер-право, в якості галузі юридичної науки, є доволі новим і специфічним явищем для нашої країни. А в свою чергу, ступінь актуальності реалізації державної політики в галузі кібер-права в умовах повномасштабного російського вторгнення та новітніх глобальних загроз залишається високим. І зокрема, в умовах сучасних викликів, одне із завдань, що стоїть перед Україною – це вдосконалення нормативно-правового забезпечення ефективного функціонування кібер-права в Україні з метою ефективного протистояння російській агресії та здійснення внеску у створення нової системи глобальної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
2. Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи від 28.01.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_687#Text
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Закон України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 23.03.2000 № 1587-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1587-14#Text>
5. Закон України «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи» від 21.07.2006 № 23-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23-16.#Text>
6. Marieke Lewis, Patrick Miller, Alice R. Buchalter “Internet Crimes Against Children: A Matrix of Federal and Select State Laws”. URL: <https://www.loc.gov/rr/frd/pdf-files/internet-report-2.pdf>

**КАМПАЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ
ОСІБ У АФРИКАНСЬКОМУ РЕГІОНІ: КОРИСНІ УРОКИ
ДЛЯ УКРАЇНИ**

Колосов Ілля Вадимович,
доктор права габілітований (Республіка Польща),
доктор філософії з права (Україна), рецензент
наукового фахового видання “*International Journal of Law and
Society*”, Science Publishing Group Inc.
(Сполучені Штати Америки)

1. Вивчення проблематики національної безпеки України є діалектично нерозривним з її оглядом на світовому та регіональному рівнях, причому пріоритет досліджень слід віддавати не високорозвиненим країнам, які, як правило, знаходяться у стані суспільного добробуту та злагоди, т.з. соціального діалогу, а тим, хто протягом багатьох років потерпає від військових конфліктів та інших загроз і пов'язаних із цим загроз насильства, порушення прав людини та внутрішнього переміщення. З огляду на це важлива і тривала співпраця з Управлінням Верховного Комісара ООН з питань біженців (УВКБ ООН), іншими міжнародними інституціями, спрямована на подолання загроз та їх наслідків, запровадження ефективних механізмів захисту прав потерпілих, значне місце серед яких посідають внутрішньо переміщені особи (ВПО). В цьому контексті нам видається справедливим дослідити досвід врегулювання проблеми ВПО у державах Африканського Союзу.

2. Одним з результатів тісної співпраці національних урядів з УВКБ ООН є схвалення та підписання Кампальської Конвенції – договору держав Африканського Союзу, який стосується внутрішнього переміщення, викликаного збройними конфліктами, стихійними лихами і великомасштабними проектами розвитку в Африці. Будучи ухваленою у 2009 році, на даний час до Конвенції доєдналось 30 з 55 держав Африканського Союзу, а інші продовжують урядові консультації по питанню приєднання, вважаючи Конвенцію перспективною та оцінюючи її в цілому позитивно.

3. Африканські колеги з Державного університету Делти (Kesienna Urhibo, Delta State University, Abkara, Nigeria), стверджуючи про актуальність проблематики ВПО, зокрема, – для Нігерії, переконані, що не дивлячись на підписання Нігерією Кампальської конвенції ще у 2012 році, вона досі не імplementована у національне законодавство. Відтак, Конвенція в даний час не підлягає примусовому виконанню і не застосовується до сучасного правового становища ВПО. Конституція Нігерії 1999 року (з поправками) ніяк не вирішує проблематики стихійного лиха і

надзвичайної ситуації, навіть якщо ВПО має право на певний захист прав людини відповідно до цих правових режимів. Крім того, федеральний уряд не має повноважень нав'язувати будь-якій структурі або місцевому уряду свої рішення відносно ВПО. Федеральний уряд не в змозі вирішити усі проблеми ВПО, що становить для нього істотний тягар.

Окрім того, незважаючи на високу суспільну затребуваність, для повноцінної реалізації Керівних принципів ООН (з питань внутрішнього переміщення – *I.K.*) не вистачає юридичних повноважень. Для того, щоб згадані принципи набули характеру обов'язкових для виконання у державах, які їх ратифікували, слід докласти максимуму зусиль для підвищення їх статусу шляхом закріплення у відповідному міжнародному договорі або національному законі.

Ще одним перспективним міжнародним нормативно-правовим актом є Африканська Хартія, однак уряд Нігерії все ще не впевнений, яким чином застосовувати її на практиці. При цьому не викликає сумніву те, що уряд працює над захистом ВПО в країні, однак усвідомлення стану перманентної гуманітарної катастрофи для ризикованих і постраждалих районів все ще вбачається віддаленим від урядових кіл. Наприклад, у Нігерії спостерігається занадто низький рівень політичної відданості та волі, спрямованої на пом'якшення наслідків катастрофи: урядових зусиль недостатньо або впоратись з першопричиною насильства і катастроф. Крім того, не існує систем попередження та захисту населення від насильства чи надзвичайних ситуацій природного характеру. З огляду на викладене, зарубіжні колеги переконані, що уряд Нігерії має ратифікувати Кампальську Конвенцію і розширити можливості відповідних агенцій шляхом виділення фінансування та інших ресурсів, необхідних для забезпечення їх ефективної гуманітарної місії. Так само мають послідовно впроваджуватись у національне законодавство і згадані раніше Керівні принципи ООН, з метою підвищення рівня правової захищеності ВПО у африканському регіоні [1, с. 393].

4. Такий підхід вчених, поза сумнівом, заслуговує на схвалення. Аналіз змісту Кампальської конвенції [2] дозволяє

надати позитивний відгук відносно її форми та змісту, зробити висновок про її відповідність Загальній Декларації прав людини, Керівним принципам ООН з питань внутрішнього переміщення, іншим основоположним нормативним актам, які забезпечують світовий правопорядок. Прогресивними є положення Конвенції про державні зобов'язання у сфері попередження та захисту від внутрішнього переміщення, установлення конкретних зобов'язань відносно ВПО не тільки внаслідок військових дій, але і стихійного лиха природного характеру та впровадження проектів розвитку.

5. У той же час, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [3] **не містить** чітких та унормованих **державних зобов'язань** по профілактиці внутрішнього переміщення, обмежуючись лише декларативною нормою про захист від нього (ст. 3 Закону), **та жодним чином не розв'язує проблематики внутрішнього переміщення внаслідок впровадження проектів розвитку.**

6. Оскільки для України, в умовах військового конфлікту, питання безпеки та сталого правового захисту ВПО є безсумнівно актуальним, а повоєнні проекти розвитку та відбудови матимуть вирішальне значення для забезпечення національної безпеки, слід визнати, що підхід, застосований у Кампальській Конвенції є найбільш вдалим та корисним з точки зору використання як переконливого джерела права на шляху удосконалення системи національного законодавства.

7. Відтак, пропонується доповнити Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» нормами про позитивні державні зобов'язання у галузі: 1) попередження та захисту від внутрішнього переміщення; 2) забезпечення прав, свобод та законних інтересів ВПО не тільки внаслідок військових дій, але і впровадження проектів розвитку (зокрема, але не виключно, повоєнного).

8. Зазначена пропозиція потребує подальшої консолідації зусиль фахівців та експертів з різних галузей права, а також більш детального опрацювання чинних міжнародно-правових договорів, які адаптовані на регіональному та глобальному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Kesiena Urhibo. The Kampala Convention on Internally Displaced Persons in Nigeria: The Need for Its Domestication in Nigeria. *International Journal of Law and Society*. Vol. 5. No. 4. 2022. PP. 387-394. doi: <https://doi.org/10.11648/j.ijls.20220504.16>
2. Конвенція Африканського союзу о защите внутренне перемещенных лиц в Африке и оказании им помощи (Кампальская конвенция). URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/54e454094.html> (дата звернення: 15 квітня 2023).
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1: зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 15 квітня 2023).

**ФІЗИЧНА, ПРОЦЕДУРНА І ДИНАМІЧНА
БЕЗПЕКА ЯК КОМПОНЕНТИ БЕЗПЕКОВОГО
В'ЯЗНИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА**

Степанюк Анатолій Фомич,
доктор юридичних наук, професор

У питанні створення безпечного в'язничного середовища сучасний в'язничний менеджмент ґрунтується на рекомендаціях, які містяться, зокрема, в Мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй стосовно поводження з ув'язненими (Правилах Нельсона Манделі) та Європейських в'язничних правилах, щодо важливості гармонічного поєднання трьох його компонентів, а саме: фізичної безпеки, динамічної безпеки і процедурної безпеки. У документах ООН йдеться про необхідність належним чином збалансувати заходи із забезпечення фізичної, процедурної і динамічної безпеки стосовно всіх ув'язнених. Баланс між забезпеченням цих різних видів безпеки повинен ґрунтуватися на таких показниках, як наявність зовнішніх патрулів, веж, бар'єрів

безпеки чи засобів виявлення; тип розміщення ув'язнених в установі; особливості забезпечення безпеки всередині в'язниці; співвідношення між чисельністю персоналу і ув'язненими [1]. За такого підходу безпечне в'язничне середовище розуміється як система, що характеризується організованістю, сполученням елементів, які знаходяться між собою у відносинах і зв'язках та утворюють певну цілісність, єдність.

У загальному розумінні безпека – це 1) здатність будь-якої системи підтримувати та охороняти основні характеристики і параметри, незважаючи на деструктивні впливи зовнішнього середовища; 2) стан захищеності індивіда, соціальної групи чи держави від зовнішньої та внутрішньої загрози [2, с. 45].

Системний підхід також продемонстрований у Річній національній програмі під егідою Комісії Україна-НАТО, яка у 2020 році передбачила, що в наступні п'ять років в органах та установах кримінально-виконавчої системи буде створено безпечне середовище, яке досягатиметься виконанням таких пріоритетних завдань:

а) забезпечення динамічної безпеки, що зменшує ризик вчинення правопорушень (термін виконання – постійно);

б) забезпечення процедурної безпеки, що регулює правила застосування заходів безпеки (термін виконання – постійно);

в) забезпечення фізичної безпеки, що знижує рівень небезпеки в органах і установах кримінально-виконавчої системи (термін виконання – постійно [3]). Отже створення безпечного середовища в установах кримінально-виконавчої системи розглядається в Указі Президента України як триєдине завдання, що відповідає міжнародним стандартам у сфері поводження із засудженими.

У підготовленому до друку Управлінням Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (УНЗ) Довіднику із забезпечення динамічної безпеки і збирання оперативної інформації у пенітенціарних установах дається уявлення про названі вище компоненти безпечного середовища. Так, фізична безпека характеризується як основоположний аспект системи в'язничної

безпеки. До аспектів фізичної безпеки Довідник відносить архітектуру в'язничних будівель, міцність стін цих будівель, ґрати на вікнах, двері і стіни житлових блоків, специфікацію стін і огорож по периметру в'язниці, наглядові вежі і т. ін. Крім того, до аспектів забезпечення фізичної безпеки відноситься наявність таких засобів, як замки, камери, системи сигналізації (внутрішні та зовнішні), рентгенівські апарати, металодетектори, радіоприймачі, кайданки і т. ін. Для в'язниць різних рівнів безпеки мають бути встановлені відповідні мінімальні зовнішні і внутрішні стандарти фізичної безпеки. Це стосується специфікації стін для забезпечення безпеки в'язниці по периметру, наприклад наявність зовнішньої бетонної стіни і внутрішньої огорожі типу сітки-рабиці. Мають бути втілені відповідні вимоги до висоти, ширини, фундаменту, будівельних матеріалів і способу будівництва в'язниці, а також відстань між стіною і парканом, типу і розташування освітлення по периметру, вимоги до системи сигналізації та системи охоронного відео нагляду, яка б передбачала включення відеокамер у разі спрацювання сигналізації по периметру [1, с.9-10].

Фахівці УНЗ констатують, що у багатьох країнах в'язниці не є спеціально побудованими останнім часом установами, інфраструктура лише невеликої кількості в'язниць відповідає сучасним уявленням про їх функціональне призначення, а це у будь-якому якому випадку означає, що фізична безпека має доповнюватись процедурною і динамічною безпекою. Сама по собі інфраструктура в'язниці не гарантує цілковитої безпеки. Окрім належної матеріальної складової для створення безпечного середовища у в'язниці потрібна діяльність кваліфікованого персоналу, який має застосовувати спеціальні методи реагування з метою гарантування безпечного, надійного і гуманного тримання ув'язнених.

Процедурну безпеку слід розглядати як алгоритм послідовних дій персоналу в'язниці, тобто систему правил, установок, яка визначає точний узвичасний стандартизований порядок здійснення, виконання та оформлення цілеспрямованих заходів, спрямованих на запобігання та усунення можливих зовнішніх і внутрішніх загроз. Процедурна безпека має своєю спрямованістю підтримання внутрішнього розпорядку і

дисципліни у в'язниці. У Довіднику ООН вказується, що процедури відіграють важливу роль у запобіганні втечам ув'язнених і так само, як і фізична безпека, є одним із основоположних аспектів безпечного середовища у в'язниці. У кожній установі повинен бути чітко визначений набір процедур з описом того, як і коли, за яких обставин персонал здійснює ті чи інші функції. Важливість процедур зростає через можливість більш широкого використання передових технологій, особливо якщо мова йде про процедури контролю за системами відео нагляду, системами охорони по периметру та електронними замками. Процедури визначають спосіб найбільш оптимального виконання завдань, які стоять перед персоналом, слугують оперативним керівництвом на випадок кризових, конфліктних ситуацій, забезпечують неухильне застосування норм у кожній в'язниці. Процедурами врегульована діяльність в'язничного персоналу за такими напрямками: а) оцінка ризиків (ризик втечі; ризик застосування насилля у відношенні до персоналу, інших ув'язнених і відвідувачів; ризик порушення належного порядку і дисципліни; ризик того, що ув'язнені будуть керувати злочинною діяльністю за межами установи). Основним мотивом при оцінці ризиків є необхідність забезпечення суспільства; б) класифікація ув'язнених і розподіл по в'язницях мінімального, середнього і максимального рівня безпеки; в) облік і контроль ув'язнених; г) облік предметів, які становлять ризик, можуть бути небезпечними; ґ) контроль за переміщенням ув'язнених; д) особистий огляд і обшуки; е) спілкування та нагляд [1, 12-25].

У Довіднику звертається також увага на те, що фізична і процедурна безпека повинні не тільки доповнюватись одна іншою, але й у ряді випадків дублювати, виконувати подібну, однакову, паралельну функцію. Це так звані концентричні кола (верстви) захисту, які передбачені на випадок виходу з ладу тих чи інших компонентів фізичної і процедурної безпеки. Застосування концепції концентричних кіл захисту гарантує, що у разі, коли якийсь з елементів безпеки вийде з ладу, не спрацює, ув'язненим для втечі у будь-якому випадку потрібно буде подолати ряд засобів забезпечення безпеки. Перше коло захисту розташоване по межі в'язниці, а всередині установи спрацьовують наступні кола. Чим

більше верств існує між зовнішнім світом і ув'язненим, тим більш надійно буде забезпечена безпека. У кожному колі є можливість зупинити, виявити ув'язненого або того, хто намагається проникнути у в'язницю, розладнати їх плани і затримати їх. Верстви безпеки можуть мати різні форми. Первинними можуть слугувати фізичні бар'єри (стіни, паркани, ворота, ґрати) і системи виявлення та нагляду (системи відео нагляду, системи виявлення руху, сторожові вежі, пости охорони, системи стеження). Додаткові верстви безпеки створюються з допомогою процедур, які регулюють порядок дій персоналу, щоб ефективно і швидко втрутитись для запобігання втечі [1, с.26-27].

Механізми забезпечення фізичної і процедурної безпеки є найважливішими компонентами безпечного в'язничного середовища, але для запобігання втечам їх недостатньо. Безпека у в'язниці також залежить від пильності тих співробітників, які взаємодіють з ув'язненими і знають їх; від співробітників, які встановлюють позитивні стосунки між персоналом і ув'язненими; від співробітників, обізнаних про те, що діється у в'язниці; від справедливого поводження з ув'язненими і наявності у них відчуття «благополучної ситуації», а також від персоналу, який слідкує за тим, щоб ув'язнені були зайняті конструктивною та цілеспрямованою діяльністю, яка сприятиме у майбутньому їх реінтеграції у суспільство. Все це і є проявом динамічної безпеки як третього компонента безпечного в'язничного середовища. До основних принципів забезпечення динамічної безпеки Довідник відносить: 1) поводження з ув'язненими завжди повинно бути поважливим, через притаманну їм гідність і їх цінність як людської особистості. Вони ніколи не повинні зазнавати тортур чи жорстокого поводження; вони не повинні зазнавати принижень і мати доступ до адекватних матеріальних умов для життя, поживної їжі, питної води належної якості, засобів санітарії, медичного обслуговування і контактів із своїми сім'ями; 2) кількість ув'язнених, які утримуються в умовах максимального рівня безпеки, повинна бути мінімально можливою і визначатися на підставі оцінки індивідуального ризику і потреб; 3) до всіх ув'язнених, у тому числі до особливо небезпечних ув'язнених,

повинні застосовуватись найменш обмежувальні заходи, необхідні для захисту спільноти, інших ув'язнених і персоналу. Будь-які обмеження, що застосовуються до особливо небезпечних ув'язнених, повинні відповідати принципам законності, необхідності, розмірності, підзвітності і недискримінації; 4) необхідно підтримувати баланс між законним застосування заходів забезпечення безпеки і дотриманням основних прав людини ув'язнених. Обмеження деяких прав ніколи не повинні ставати настільки жорстокими, щоб це уражало притаманну ув'язненим гідність і їх цінність як людських особистостей; 5) необхідно належним чином збалансувати заходи із забезпечення фізичної, процедурної і динамічної безпеки стосовно всіх ув'язнених; 6) збір оперативної інформації у в'язницях є основоположним елементом ефективного забезпечення динамічної безпеки і може сприяти запобіганню втечам, безладам і злочинності у місцях ув'язнення. Основу концепції динамічної безпеки складають: позитивні стосунки, спілкування і взаємодія між персоналом і ув'язненими; професіоналізм; збір актуальної інформації; розуміння і поліпшення соціального клімату у в'язниці; рішучість і справедливість; розуміння особистих обставин ув'язненого; спілкування, позитивні стосунки і обмін інформацією між всіма співробітниками [1, с.29-30].

У Довіднику звертається увага на те, що значущість динамічної безпеки набуває особливої ваги в тих випадках, коли в'язнична система на має у своєму розпорядженні достатніх ресурсів, які могли б бути виділені на фізичну безпеку. Саме така ситуація має місце в Україні. З цих міркувань Міністерство юстиції України вирішило приділити пильну увагу динамічній безпеці. Наприклад, на протязі 2020 року було проведено декілька вебінарів, метою яких було розкрити зміст, концепцію та принципи динамічної безпеки, пояснити, як будувати позитивні взаємовідносини та налагоджувати ефективну комунікацію між персоналом і засудженими задля ресоціалізації та реабілітації осіб, що відбувають покарання. Учасниками онлайн тренінгів були понад 90 представників центрального апарату, шести міжрегіональних управлінь з питань виконання

кримінальних покарань, а також 12 виправних колоній, 5 слідчих ізоляторів та 4 виправних центрів Південного міжрегіонального управління. Організатори вебінарів визначили, що динамічна безпека в установах виконання покарань – це спосіб організації процесу виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення волі, який базується на розвитку позитивних взаємин із засудженими, їх зайнятості та ефективної комунікації, що призводить до обізнаності персоналу з процесами, які відбуваються у місці тримання засуджених [4]. Як видається, це визначення лише наполовину вірне, тому що у концепції динамічної безпеки немає жодного слова про «спосіб організації процесу виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення волі». За міжнародними документами в'язниці не повинні виконувати покарання, тому що покарання вже реалізоване у момент винесення обвинувального вироку, подальші дії з ув'язненими – це поводження з ними, яке базується на розвитку позитивних взаємин із засудженими.

На мій погляд, безпечне в'язничне середовище можливе лише поєднанням всіх трьох компонентів безпеки фізичної, процедурної і динамічної. При цьому саме фізична безпека є основоположною безпечного середовища. Лише у в'язниці з відповідною архітектурою насправді можливо створити безпечне середовище, реалізувати відповідні процедури і побудувати конструктивні стосунки з ув'язненими, адже є таке поняття психологія архітектури, яка й диктує відповідні форми поведінки, що відповідають конкретній в'язничній інфраструктурі. Що ж стосується наших реалій з колонійським, а не в'язничним триманням засуджених, у виправній колонії радянського зразка, з просторовою структурою поділу на зони, проживанням засуджених у гуртожитках типу казарми, то силкування створити безпечне середовище, як видається, в таких умовах буде зведене нанівець, навіть, незважаючи на численні вебінари.

Список використаних джерел:

1. Справочник по обеспечению динамической безопасности и сбору оперативной информации в пенитенциарных учреждениях. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. Нью-Йорк. 2015. 90 с. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-02035_Handbook_on_Dynamic_Security_-_RU.pdf (дата звернення: 20 квітня 2023).
2. Конфліктологія. Словник /за заг. ред. О.Г. Колба, А.І. Буймістера. Київ-Переяслав-Хмельницький, «Видавництво КСВ», 2012. 592 с.
3. Річна національна програма під егідою Комісії Україна-НАТО на 2020 рік. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/92/65/9d91df3bf88dcae15db059c69a2dbabf_1590505364.pdf (дата звернення: 20 квітня 2023).
4. Динамічна безпека в установах виконання покарань. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/dynamic-security-in-penitentiary-institutions-the-first-meeting-of-the-working-group-on-training-development> (дата звернення: 20 квітня 2023).

**ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА Й НАЦІОНАЛЬНА
БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ,
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
(матеріали дискусії)**

**ПРАВОВА МОДЕЛЬ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ
«ДЕРЖАВНА ЗРАДА»
ТА ІНФОРМАЦІЯ В СИСТЕМІ ЇЇ ОЗНАК**

Борисов Вячеслав Іванович,

*доктор юридичних наук, професор, радник при дирекції
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка*

В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Вихідні положення. Поняття «склад злочину» (тепер – «склад кримінального правопорушення»)¹ посідає одне з провідних місць у понятійному апараті вітчизняної доктрини кримінального права [1]. Його розуміння формувалося століттями і на теперішній час воно розглядається більшістю українських науковців як системно-структурне правове утворення, що має як зовнішню, так і внутрішню сторони, кожна з яких має свої елементи та відповідні ознаки, органічно пов'язані між собою [3, с. 140]. Вихідною категорією кримінального права є кримінальне правопорушення – явище

---

1 Відповідно до Закону України № 2617-VIII від 22 листопада 2018 р. в КК України як загальне використовується поняття «склад кримінального правопорушення» (див.: ч. 1 ст. 2 КК України, ч. 1 ст. 13 КК України, ч. 2 ст. 17 КК України). Однак, оскільки згідно зі ст. 12 КК «Класифікація кримінальних правопорушень» і з назвою розділу I Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки» діяння «Державна зрада» визнане злочином, то й безпосередня характеристика його складу пов'язується з цим видом кримінального правопорушення.

дійсності, яке існує незалежно від суб'єкта пізнання, *склад же кримінального правопорушення є утворенням вторинним, похідним, продуктом розумової діяльності суб'єкта пізнання*, а, отже, в системі доктринальних визначень склад кримінального правопорушення являє собою логіко-правову модель певного рівня. Такими є моделі загального та видового рівнів. Відповідно до розділів Особливої частини КК України можливі також моделі родового рівня, а в межах останніх – і групового.

Найбільш необхідним інструментом у системі правових засобів, за допомогою яких здійснюється правозастосування норм Особливої частини КК України у боротьбі з кримінальними правопорушеннями, є видові моделі. Останні формуються на підставі моделі вищого рівня за принципом подібності. При цьому видова модель є підпорядкованим поняттям стосовно моделі більш високого рівня, яка у цьому відношенні є родовим, підпорядковуючим поняттям [4, с. 55-56]. Для побудови видової моделі складу кримінального правопорушення одних положень, безпосередньо зазначених у КК України, недостатньо. Грунтуючись на визначенні діяння, наданому у диспозиції норми Особливої частини КК України та положеннях його Загальної частини, судова практика та теорія права добудовують видову модель до рівня необхідності та достатності. Підбиваючи підсумок щодо визнання складу кримінального правопорушення саме правовою моделлю певного рівня, можемо ще раз звернутися до суджень В. Є. Жеребкіна, який зазначав: склад злочину – це спеціальний юридичний термін, введений наукою кримінального права для позначення логічного змісту видових понять, що входять до обсягу поняття «злочин» [4, с. 52].

Вихідною умовою побудови моделі складу кримінального правопорушення (у нашому випадку – складу злочину «Державна зрада») є визнання обов'язковими всіх ознак, що до неї повинні увійти.

Об'єкт злочину. Виходячи з назви розділу «Злочини проти основ національної безпеки України» та складових цієї сфери суспільних відносин, що безпосередньо зазначені в диспозиції норми ч. 1 ст. 111 КК України, можна зробити

висновок, що *об'єктом державної зради є суспільні відносини, що забезпечують основи зовнішньої безпеки України, взаємопов'язаними компонентами якої є такі загальнонаціональні інституції: суверенітет; територіальна цілісність та недоторканність; обороноздатність; державна, економічна та інформаційна безпека.*

Що стосується таких ознак об'єкта, як потерпілий від кримінального правопорушення та його предмет, то питання щодо визнання їх обов'язковими в системі ознак складу злочину, передбаченого ст. 111 КК України, як правило, не порушується [6, с. 35]. Однак, якщо звернутися до змісту діяння шпигунства, то вчинення його завжди пов'язано з предметом, а саме державною таємницею. Ще одна особливість шпигунства, яка дозволяє стверджувати, що це діяння, незважаючи на єдність об'єкта кримінально-правової охорони, *не є суміжним* із іншими, зазначеними в диспозиції ч. 1 ст. 111 КК України, характер впливу цих діянь на об'єкт злочину має помітні розбіжності. Так, діяння – перехід на бік ворога в період збройного конфлікту (далі – «перехід на бік ворога») та надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (далі – «надання допомоги»), можуть за зовнішнім проявом бути фізичними (наприклад, коли застосовується зброя проти військовослужбовців Збройних сил України) або інформаційними (наприклад, надання нетаємної інформації щодо певних начальників підрозділів Збройних сил України). Що стосується шпигунства, то це завжди строго обмежені предметом інформаційні дії, пов'язані з передачею або збиранням із метою передачі відомостей, що становлять державну таємницю. Можливо, саме з цих міркувань автори проєкту нового КК України запропонували в розділі 9.1. «Злочини проти безпеки держави» окрему норму «Шпигунство» (ст. 9.1.10.) наряду з нормою «Зрада Україні» (ст. 9.1.7.), в якій діяння «шпигунство» не зазначене.

Об'єктивна сторона цього злочину також сформована без дотримання одноманітного підходу. Диспозицією норми ч. 1 ст. 111 КК України передбачена можливість вчинення державної зради у

трьох самостійних формах: перехід на бік ворога, шпигунство, надання допомоги. При цьому для наявності складу злочину достатньо вчинення одного з них. Перелік зазначених діянь є вичерпним, кожне з них є обов'язковою, і разом з тим самостійною ознакою об'єктивної сторони злочину. Усі діяння визнаються закінченими з моменту їх здійснення. Отже, з об'єктивної сторони державна зрада належить до кримінальних правопорушень з формальним складом.

Обов'язковими ознаками, пов'язаними з вчиненням діянь, зазначених у диспозиції норми ст. 111 КК України, є також обстановка та час їх вчинення [7, с. 85]. Для діяння «перехід на бік ворога» – це період збройного конфлікту. У разі вчинення такого діяння в умовах воєнного стану дії винного кваліфікуються за ч. 2 ст. 111 КК України. Кожна із зазначених обставин характеризується певною небезпечністю обстановки та має обмеження в часі. Наявність воєнного стану строго регламентована українським законодавством, відповідно до якого воєнний стан має час його введення та час припинення або скасування¹. Розуміння збройного конфлікту впливає зі Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України 25 березня 2021 р. [11], в якій передбачені ймовірні сценарії таких конфліктів: (1) спровокований та підтриманий ззовні збройний конфлікт у межах території України; (2) втягнення України в міжнародний збройний конфлікт; (3) збройний конфлікт на державному кордоні. Із зазначеного випливає, що збройний конфлікт може бути міжнародним і внутрішнім (неміжнародним) [2, с. 90]. Державна зрада у формі переходу на бік ворога можлива лише при збройних конфліктах міжнародного характеру [8, с. 18; 2, с. 90]. Визначаючою рисою цієї ознаки є обстановка, що може виникнути в державі, наявність та протидія якій на певний момент (період, час) повинні бути встановлені державними органами. Однак збройному конфлікту притаманний і час,

---

¹ Конституція України (статті 64, 83, 85 та ін.), Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» (у редакції від 13 грудня 2022 р.), Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII «Про оборону України» (у редакції від 2 жовтня 2018 р.).

пов'язаний із його виникненням, локалізацією та подальшою ліквідацією або переведенням у воєнний стан.

Діяння шпигунство, що зазначене у ч. 1 ст. 111 КК України, може бути вчинене як у період збройного конфлікту, так і в мирний час. Тобто час вчинення діяння для шпигунства до внесення змін до цієї статті від 03.03.2022 р. не був обов'язковою ознакою складу злочину. Однак після зміни редакції цієї статті 03.03.2022 р. [9] ознака часу вчинення діяння для ч. 1 за змістом звузилася, оскільки здійснення цього діяння у воєнний час відтепер потребує кваліфікації за ч. 2 цієї статті.

Після змін, внесених 03.03.2022 р. до ст. 111 КК України, постали також певні питання щодо правової оцінки діяння – «надання допомоги». Варто зауважити, що за зовнішнім проявом здійснення цього діяння багато в чому збігається з «переходом на бік ворога», а тому знання про час вчинення цих діянь набуває вирішального значення для їх правової оцінки.

У ч. 2 ст. 111 КК України встановлена відповідальність за діяння, що передбачені ч. 1 цієї статті, якщо вони вчинені в умовах воєнного стану. Редакція цієї частини викладена так, що мова має йти про всі три діяння, зазначені в ч.1 цієї статті. Проте, якщо розглядати вчинення таких діянь у їх безпосередньому сполученні з умовами воєнного стану, то таке поєднання діяння з обтяжуючою обставиною можливе лише для «переходу на бік ворога» та шпигунства. Що стосується «надання допомоги», то здійснення різного роду дій, що охоплюються цією формою державної зради, якщо вони вчиняються в умовах воєнного стану, треба визнавати «переходом на бік ворога». Утім поєднання діяння «надання допомоги» країні, що не агресором, з умовами воєнного стану, оголошеного в Україні, є можливим. Для прикладу звернемося до сьогоднішнього дня. Російська Федерація, що здійснює військову агресію проти України, відповідно до ч. 1 ст. 111 КК України є ворогом. Тому вже з першого дня цієї агресії в Україні введено режим воєнного стану. Разом із тим із іншими країнами світу Україна підтримує в цілому миролюбні відносини різного ступеня співробітництва та довіри. Однак не можна виключати,

що державні органи деяких країн (їх організації, представники) планують, а то й проводять підривну діяльність проти нашої держави. Якщо «надання допомоги» цим адресатам здійснюється саме в умовах воєнного стану, об'явленого 24 лютого 2022 р., то дії зрадників треба кваліфікувати за ч. 2 ст. 111 КК України.

Суб'єкт злочину. Одностайно визнається, що суб'єкт державної зради – спеціальний. Цей висновок впливає безпосередньо з тексту диспозиції норми ч.1 ст. 111 КК України, де зазначено, що державна зрада є діянням, яке «вчинене громадянином України». Відповідно до ст. 1 Закону України від 18 січня 2001 р. «Про громадянство України» [10] громадянином України є особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України. Згідно з положеннями ст.ст. 18, 19, 22 Загальної частини КК України суб'єктом державної зради може бути фізична осудна особа, яка вчинила діяння, передбачене ст. 111 КК України, у віці з 16 років.

Суб'єктивна сторона кримінально-протиправних діянь, зазначених у ст. 111 КК України, відображає процес свідомості й волі особи, яка їх вчиняє. Оскільки в законі об'єктивна сторона обмежена фактом вчинення суспільно небезпечного діяння, то й суб'єктивна сторона моделі складу цього злочину повинна бути обмежена змістом відповідного діяння. Обов'язковою ознакою державної зради є вина. Вид вини – прямий умисел. Зміст прямого умислу узагальнено для всіх трьох форм зрадницької діяльності: особа усвідомлює, що діяння вчиняється на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній економічній чи інформаційній безпеці, і бажає їх вчинити [6, с. 36].

Мотиви, якими керуються зрадники, можуть бути різними: помста, користь, бажання отримати громадянство країни, на яку особа починає працювати, тощо. У силу такого різноманіття не є доцільним вводити мотив до системи обов'язкових ознак моделі складу державної зради.

У зв'язку зі зростанням, починаючи з 2014 р., кількості кримінальних проваджень за ст. 111 КК України, набуло актуальності питання щодо визнання мети обов'язковою ознакою вчинення таких діянь, як «перехід на бік ворога» та «надання допомоги». Більшість науковців вважають можливим визнавати мету обов'язковою ознакою цих діянь. Варто зазначити, що й суди цій ознаці суб'єктивної сторони державної зради стали останнім часом приділяти більше уваги. О. В. Зайцев та В. Р. Філіпенко, проаналізувавши практику, з'ясували, що в кожному обвинувальному вирокі указується на мету надання підривної діяльності проти України – «на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, державній, економічній та інформаційній безпеці України». Мета державної зради в зазначеній формі, зазначають автори, прямо не відбита в диспозиції норми ч.1 ст. 111 КК України, проте вираз «на шкоду» опосередковано на неї вказує, що доводить обов'язковість її встановлення [5, с. 249]. Наведене дає підстави для висновку, що для діянь «перехід на бік ворога» та «надання допомоги» мета спричинення шкоди є обов'язковою ознакою, яка й має бути уведена до системи ознак правової моделі складу цього злочину.

Інформація в системі ознак державної зради. Уже зазначалося, що діяння, пов'язані з «переходом на бік ворога» та «надання допомоги» за характером впливу на об'єкт кримінального правопорушення поділяються на фізичні та інформаційні. До виключно інформаційних діянь належить шпигунство. Що стосується «переходу на бік ворога» та «надання допомоги», то інформаційність цих діянь може бути пов'язана з предметом використання або знаряддям чи засобами їх вчинення. Так, це може бути збір і передача представнику іноземної держави інформації з обмеженим доступом, що, однак, не становить державної таємниці (предмет кримінально-протиправної діяльності). В іншому випадку зрадник на виконання отриманого завдання поширює вкрай неправдиву інформацію (знаряддя вчинення діяння) з метою посіяти паніку серед цивільного населення. Для отримання дозволу на потрапляння в зону обмеження доступу особа використовує

підроблені документи (засоби вчинення діяння). Наведені приклади, як і множина інших, їм подібних, пов'язаних із широким використанням особою інформації, ускладнює однозначне розуміння таких діянь, призводить до можливості їх суб'єктивного оцінювання правозастосувачем [12, с. 221]. Окрім того, в поведінці особи можуть сполучатися інформаційні дії з фізичними. За таких умов (різноманіття) інформація не може бути уведена до моделі складу діянь – «перехід на бік ворога» та «надання допомоги» як обов'язкова ознака цих діянь, хоча, безумовно, при формулюванні обвинувачення вказівка на те, що конкретно являла собою інформація при їх здійсненні, є необхідною складовою визначення ступеня тяжкості вчиненого. Наведене зайвий раз підкреслює необхідність внесення до ст. 111 КК України уточнень, пов'язаних із конкретизацією діянь «перехід на бік ворога» та «надання допомоги» шляхом зазначення на мету їх вчинення. Що стосується моделювання складу злочину «Державна зрада», то доцільним уявляється створення не узагальненої моделі, як це зазвичай практикується, а трьох самостійних моделей, відповідно до кожного з діянь, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 111 КК України.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми формування сучасної доктрини кримінального права України: монографія / В. Я. Тацій; Л. М. Демидова, В. І. Борисов та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, Л. М. Демидової, В. І. Борисова. Харків: Право, 2021. 632 с.
2. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія; 3-вид., перероб. та допов. Луганськ, Віртуальна реальність: 2014. 198 с.
3. Борисов В. І. Склад злочину та місце потерпілого в його структурі. *Право України*. 2020, № 2. С. 138-150.
4. Жеребкин В. Е. Логический анализ понятий права. Киев: Вища школа, 1976. 150 с.
5. Зайцев О. В., Філіпенко О. В. Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України як форма

державної зради (ст. 111 КК України). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. Северодонецьк, 2019. Вип. 3 (87). С. 244–255.

6. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / В.Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 786 с.

7. Матвійчук В. К. Злочини проти основ національної безпеки України: поняття та загальна характеристика. *Юридична наука*. 2013. № 9. С. 80-87.

8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / під. заг. ред. В. Г. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ: Форум, 2001. 943 с.

9. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки в умовах режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. *Верховна Рада України*: офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>.

10. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III.ВВП, 2001, № 13, ст. 65; 2005, № 20, ст. 277.

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 р. №121/2021. *Верховна Рада України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

12. Слюсарчук І., Варенья Н. Сутність підривної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 221-226.

НАРУГА НАД ДЕРЖАВНИМИ СИМВОЛАМИ ЯК ПОТУЖНИЙ ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ

Батиргарєєва Владіслава Станіславівна,
доктор юридичних наук, професор, головна наукова співробітниця Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права» Національної академії правових наук України; директорка Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Важливішим атрибутом ідентифікації будь-якої сучасної держави світу саме як такого утворення є державні символи. Ці символи народжуються під час формування тієї чи іншої нації, що супроводжується, як правило, потужними процесами державотворення, та згодом вони закріплюються на законодавчому рівні. Сьогодні державні символи України концентровано виражають провідну роль нації у становленні власної держави [1].

В Юридичній енциклопедії державні символи (грец., первісно-умовний знак для членів таємного угруповання; знак, прикмета, ознака), або вищі відзнаки держави, визначаються як закріплені в законодавстві країни офіційні знаки (зображення, предмети) чи звукові вираження, які в стислій формі передають одну або кілька ідей політичного чи історичного характеру та символізують суверенітет держави [2, с. 160]. Отже, ці символи (насамперед прапор і герб) у візуально нескладній для сприйняття формі чи у літературно-звуковому оформленні (гімн) уособлюють сутність держави, відбивають її ідеологію, інформують про зв'язок минулого з візією майбутнього.

В Україні відповідно до ст. 20 Основного Закону державними символами є Державний Прапор України, Державний Герб України та Державний Гімн України. Ці символи, окрім реалізації багатьох інших функцій (представницької, політичної, інформаційної, соціальної та ін.),

є необхідними для консолідації національної свідомості та виховання громадян у дусі поваги та гордості за власну країну. В них закладена споконвічна мрія українців стати суверенною незалежною державою, здобути волю та відродити Україну як квітучу заможну країну.

У свою чергу, повага і гордість до цих святинь як невід'ємні складники шанобливого ставлення до цих символів з боку будь-кого не припускають зворотного. Тому не випадково за недотримання такого ставлення, що виявляється у порушенні над ними, у ст. 338 розділу XV Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» КК України встановлено кримінальну відповідальність. До речі, сьогодні, напевно, не існує у світі законодавчих систем, в яких не відводилося б чільне місце охороні державних символів.

Якщо поглянути на місце розташування відповідної охоронної норми в українському законодавстві про кримінальну відповідальність, то помітимо таке. Навіть, незважаючи на те, що ст. 338 «відкриває» розділ XV Особливої частини КК України (що, як уявляється, свідчить про потужність й спрямованість спричинення такими діями шкоди правоохоронюваним відносинам), суспільство в особі держави в цілому поблажливо ставилося їй, на жаль, продовжує ставитися до осіб, які припускаються протиправних дій щодо українських державних символів (насамперед це виявляється у вельми незначній кількості зареєстрованих випадків наруги всупереч їх поширенню та винесенні занадто «м'яких» вироків винним). Проте, одна річ, коли подібні дії відбуваються в мирний період життя суспільства, а інша справа, коли наруга над державними символами, має місце в умовах відвертої збройної агресії проти суверенної держави. Тут ситуація змінюється кардинально й абсолютно в усьому. Адже для людини – громадянина держави, що зазнає агресії, символи державності ще більше набувають характеру своєрідної сакральності й монументальності національного буття. В умовах війни та збройних конфліктів значення цих символів для суспільства в цілому та кожного

окремого члена цього соціуму, зокрема, є наскільки великим, що задля установки або спасіння цих символів люди ризикують власним життям. Водночас ворог ледве чи не в першу чергу поцілений на знищення та заборону державних символів на окупованих територіях, а так само встановлення власних «позначок» свого тимчасового перебування на них. Тому ті ж самі дії наруги над українськими символами у прямому смислі слова набувають ще більшого ступеня суспільної небезпечності. Адже вони вже спрямовані не лише проти авторитету держави України, що підривається в разі посягання на її державні символи, а фактично є наочним втіленням руйнації основ національної безпеки, оскільки у такий спосіб ворог нерідко «закріплює», «фіксує» свою присутність на території України, чим порушує територіальну цілісність і недоторканність нашої держави, вчиняє дії, спрямовані на повалення її конституційного ладу, та ін. Навіть більше. Знищення державних символів у певній обстановці, а саме в обстановці воєнного стану як зовнішнього оточення, подієвої «оболонки» злочину, є невід'ємним елементом у механізмі порушення міжнародного правопорядку та миру між державами і народами.

Сьогодні інформаційний простір буквально рясніє від повідомлень і відеопідтверджень щодо знищення українських державних символів. Так, 21 березня 2022 р. російська співачка Чичеріна разом із російськими окупантами зірвала з даху будівлі мерії українського міста Енергодар державний прапор України. Цей момент був зафільмований і поширений інформаційним простором. За фактом наруги над державним символом України слідчими Управління СБУ у Запорізькій розпочато кримінальне провадження [3]. Наведений приклад є одним із багатьох, проте в умовах збройної агресії він демонструє відверте бажання ворога знищити українську державність як таку.

Поширення такого контенту для деяких людей може ставати сигналом про марність супротиву ворогові, спусковим гачком упадницьких настроїв і відчуття безперспективності свого подальшого зв'язку з державою, громадянами якої вони є. Крім тим, публічні «акції» розправи над державними символами

можуть виявлятися елементами (частиною) інформаційних психологічних спецоперацій ворога, метою яких саме й є психологічний тиск на населення територій з тим, щоб схилити його до «потрібної» ворогу поведінки. Автор цієї публікації у перші тижні війни на власному досвіді пересвідчилася, наскільки важливою для харків'ян була наявність українських державних символів у місті, адже їх присутність неймовірно укріплювала віру в Перемогу. Все це підводить до думки, що наруга над державними символами в умовах воєнного стану, повторює, нібито виходить за межі злочинності проти авторитету Української держави, набуваючи нового забарвлення й звучання, створюючи негативний психологічний фон, сіючи ідеологію поразки та підриваючи віру у майбутнє. У цьому зв'язку слід погодитися з думкою Ю. Ю. Коломієць, що наруга над державними символами є класичним злочином проти ідеології [4, с. 131]. Лише додамо – особливо у періоди турбулентності суспільного буття, котрим, без сумніву, є й воєнний стан.

У контексті важливості гідного ставлення до державних символів звернемо увагу ще на кілька моментів.

Із запровадженням й триванням на території нашої країни правового режиму воєнного стану особливого значення набуває така кваліфікуюча ознака, як вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану. Ця ознака запровадження принаймні у п'ятнадцяти складах правопорушень, три з яких (статті 114², 258⁶ та 426¹) у законодавстві про кримінальну відповідальність є абсолютно новими. З огляду на події, що відбуваються сьогодні у нашій країні, та той резонанс, що мають випадки наруги над державними символами, видається дивним, що таку обставину не введено до складу злочину, передбаченого ст. 338 КК України.

Далі. Чимало питань у теперішній час виникає щодо визначення суб'єкта злочину. Суб'єктом публічної наруги над Державним Прапором України, Державним Гербом України та Державним Гімном України є будь-яка осудна особа, якій виповнилося шістнадцять років. Особи віком від чотирнадцяти

до шістнадцяти років можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності лише у разі, якщо такі дії вчинені шляхом умисного знищення чи пошкодження державних символів загальнонебезпечним способом або при настанні тяжких наслідків (ч. 2 ст. 194 КК України) [5, с. 706]. Уявляється, що в умовах збройної агресії та запровадження воєнного стану потрібно знижувати вік, з якого настає кримінальна відповідальність, і за знищення державних символів, зокрема, у спосіб, що не є загальнонебезпечним. На користь цього аргументу можна додати й те, що шановливе ставлення до державних символів прищеплюється ще з дитинства. Тому зміст наруги як злочину є цілком зрозумілим для особи, що досягла чотирнадцяти років.

Далі. У розглядуваному складі злочину його суб'єкт є загальним. Разом із тим логіка війни підказує, що знищення державних символів є продовженням дій на полі бою. Свідченням повалення супротивника є саме знищення його символів. Отже, незайвим уявляється запитання: чи притягатиметься до кримінальної відповідальності представники армії агресора, приватних військових компаній за наругу над державними символами? Вочевидь, вони так само мають притягатися до кримінальної відповідальності за українськими законами, як і «звичайні» особи. Як можна не вважати наругою випадок, коли окупанти в Херсоні, використовуючи військову техніку, 22 травня 2022 р. зірвали великий герб України [6].

На тлі значного масиву інформаційних повідомлень (особливо у телеграм-каналах) про факти наруги над державними символами до кримінально-правової статистики за ст. 338 КК України потрапляють лічені одиниці таких протиправних випадків. Так, за 2022 р. обліковано всього 22 злочини. І лише за 17-ма з них особам вручено повідомлення про підозру. Хоча динаміка порівняно з роком попереднім демонструє зростання облікованих випадків удвічі (у 2021 р. – 11), проте і ця ситуація виглядає нонсенсом. За останні десять років лише у 2014 р. фіксувалася найбільша кількість протиправних діянь, що отримали кваліфікацію за ст. 338 КК

України. Здавалося б, паралель між 2014 і 2022 рр. є наочною, але показники різняться у 2,6 рази. У цьому зв'язку можна зробити однозначний висновок: цей різновид злочину вирізняється надвеликою штучною латентністю. Явно недостатня рефлексія держави в особі правоохоронних органів на знищення своїх державних символів, з одного боку, справляє негативний психологічний вплив на свідомість українських громадян, а з другого, – послаблює важелі виховання стосовно дітей і підлітків у дусі поваги до державних святинь.

Крім того, як і раніше, до суду потрапляють переважно «прості» випадки посягань. У цілому на подібну проблему під час боротьби зі злочинністю звертає увагу М.В. Карчевський, який стверджує про часткову примітивізацію протидії злочинності та необхідність актуалізації проблеми раціонального використання соціальних ресурсів для здійснення кримінально-правового регулювання [7; 8, с. 122; 9]. Наведемо приклад деякої примітивізації у правозастосовній практиці.

ОСОБА_4, 1 серпня 2022 р., приблизно о 17:00 год., перебуваючи в громадському транспорті, помітила на металевій підвіконній карті автомобіля біля скла другого ряду парних пасажирських місць для сидіння наліпку розмірами 15x10,5 см із зображенням портрета Президента України В. Зеленського та Державного Гербу України. У присутності сторонніх осіб, за допомогою фізичної сили рук та металевого ключа від дверей, пошкодила цю наліпку, чим здійснила публічну наругу над державним символом – Державним Гербом України. Після цього ОСОБА_4 із місця вчинення кримінального правопорушення зникла, залишивши наліпку із зображенням Державного Гербу України в пошкодженому стані [10].

За логікою примітивізації в оцінці деяких випадків, припустимо, й демонстративне зривання у класі педагогом-коллаборантом дитячих малюнків, що містять у своїй композиції державні символи або що відтворюють у малюнку тільки їх (нехай у достатньо умовному вигляді, головне, щоб було зрозуміло, що йдеться саме про державні символи), вочевидь, так само можна розцінюватися як наругу над такими символами. Хоча тут людиною й нехтується реалізація державними

символами виховної функції щодо підростаючого покоління, через що цю особу гіпотетично можна звинуватити у порушенні над державним гербом або прапором, однак у подібному випадку все одно треба включати «механізм» визнання діяння малозначним. У протилежному разі й очищення для подальшого ведення зайнять дошки, на якій намальований прапор або герб, так само можна розглядати крізь призму неповаги до державних символів України.

У підсумку висловлю власну думку, що сьогодні злочин, передбачений ст. 338 КК України, за низкою аргументів є потужним засобом психологічного впливу на свідомість українців та інформаційним «жестом» агресора та його поплічників про свої дійсні наміри, котрі для наших громадян несуть тільки смерть, розруху та нав'язування образу світу часів Холодної війни. Таким чином, абстрагуючись від зайвою примітивізації протидії злочинності, все ж таки однозначно потрібно вводити до складу аналізованого злочину таку кваліфікуючу ознаку, як публічна наруга над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Список використаних джерел:

1. Відповідальність за наругу над державними символами. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidpovidalnist-zanarugu-nad-derjavnimi-simvolami>.
2. Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2: Д–Й. 744 с.
3. Покровська Г. Чичеріна зірвала український прапор в Енергодарі: розпочато кримінальне провадження. URL: <https://zp.vgorode.ua/ukr/news/sobytyia/chicherina-zirvala-ukrajinskij-prapor-v-enerhodari-rozpochato-kriminalne-provadžhennja>.
4. Коломієць Ю.Ю. Злочини проти ідеології. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути*: матеріали Міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В.Я.

Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2022. С. 129-133.

5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х ч. / за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків, Право, 2013. 1040 с.

6. Марчак О. Окупанти з допомогою бронетехніки зірвали герб України в Херсоні: обурливе відео. URL: https://24tv.ua/okupanti-dopomogoyu-bronetehniki-zirvali-gerb-ukrayini-hersoni_n1986438.

7. Карчевський М.В. Обчислювальне кримінологічне аргументування: поняття, можливості та перспективи використання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. № 4(100). С. 112-126.

8. Карчевський М.В. Data Science та протидія злочинності в Україні. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин*. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 117-134.

9. Карчевський, М. В. Протидія злочинності в Україні у форматі Data Science. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 2(98). 202-227.

10. Вирок Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 22.08.2022 (Справа №212/3976/22).

КАРАНІСТЬ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЯКИХ ЗМІН ПОТРЕБУЄ КК УКРАЇНИ?

Письменський Євген Олександрович,
*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
поліцейської діяльності*

*Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О.
Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ*

Виходячи з ч. 3 ст. 3 КК України, можна стверджувати, що кримінально-правові наслідки вчинення будь-якого правопорушення насамперед охоплюють його караність як ключовий елемент відповідальності, а так само інші альтернативні (наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності) або субсидіарні (наприклад, спеціальна конфіскація) заходи кримінально-правового впливу. Слушним зазначене твердження є і щодо колабораційної діяльності як кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України. Питання кримінально-правових наслідків його вчинення на сьогодні актуалізується у зв'язку із масштабами окупованої території, зростаючою кількістю відповідних діянь, які регулярно виявляються, та щодо яких зрештою держава застосовує передбачені кримінальним законом засоби реагування. Треба також ураховувати, що дотепер не є усталеною позиція стосовно того, яким чином це реагування повинно здійснюватися в умовах перехідного правосуддя, що матиме свої особливості з відновленням суверенітету України на всій її території. Українське суспільство неодмінно зіткнеться з проблемою адекватного забезпечення справедливості на тлі завершення війни, формування соціально комфортного середовища, налагодження мирного та безконфліктного життя.

Далі будуть розглянуті ключові питання кримінально-правового реагування на колабораційну діяльність (у межах її караності), що постають на сьогодні в контексті чинного кримінального законодавства України та перспектив його вдосконалення.

Аналіз санкцій статті ст. 111-1 КК України показує, що до їх конструювання законодавець підійшов без належного правового осмислення суті цього надважливого питання, яке є визначальним для забезпечення адекватності кримінально-правового впливу, його відповідності стандартам захисту прав і свобод людини.

У літературі слушно наголошується на тому, що в контексті побудови санкцій норм кримінального закону фундаментальне значення має суспільна безпека, яка характеризує склад злочину в єдності його об'єктивних і суб'єктивних ознак [6, с. 25]. Водночас той обсяг покарання, що визначений стосовно колабораційної діяльності, свідчить про здебільшого хибне відбиття типового рівня суспільної безпеки відповідних актів поведінки. Можна виявити помилковість законодавчої оцінки характеру та ступеня суспільної безпеки окремих форм колабораційної діяльності, що виражається у встановленні таких виду та розміру покарання за їх вчинення, які явно не відповідають тяжкості вчиненого. У цьому аспекті мають рацію фахівці, які доводять виникнення неспівмірності покарання за діяння, що можуть бути кваліфіковані за ст. 111-1 КК України: в окремих випадках покарання занадто суворе, в інших – не виконує функцію виправлення та запобігання вчинення особою нових кримінальних правопорушень [8].

Отже, неузгодженість, про яку йдеться, проявляється у виді надмірності кримінальної репресії в одних випадках та її слабкості в інших (*диспропорційний вплив*). Приклад неадекватності (надмірної репресивності) покарання можна простежити, звернувшись до ч. 6 ст. 111-1 КК України, яка з-поміж іншого передбачає відповідальність за активну участь у заходах політичного характеру. Разом з цим такий саме строк основного покарання у виді позбавлення волі передбачений, скажімо, за фінансування тероризму, що призвело до тяжких наслідків. На в'язь чи відповідні діяння можна розглядати з позиції однакового рівня суспільної безпеки та й порівнювати загалом.

Про порушення принципу пропорційності у межах ст. 111-1 КК України пише М. Хавронюк, який вбачає його в тому, що одне і те саме діяння – колабораціонізм, різні форми якого не істотно відрізняються одна від одної своєю небезпечністю для суспільства, визнаються або кримінальним проступком, або особливо тяжким злочином і караються, відповідно, або лише позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною

діяльністю (ч. 1 і ч. 2), зокрема стосовно осіб, які ніколи раніше їх не обіймали / не займалися, або позбавленням волі – аж на строк від 12 до 15 років (ч. 7) [10]. Усе це свідчить про *розбалансованість санкцій*, що виникла в межах єдиної норми, яка містить посягання на спільний об'єкт кримінально-правовий охорони. Санкції різних частин ст. 111-1 КК України, установлені за вчинення єдиного кримінального правопорушення (колабораційна діяльність), не узгоджені між собою. Вчинення колабораційної діяльності однакового виду (інформаційної, адміністративної, економічної тощо) має передбачити рівнозначні за суворістю покарання.

З викладеного випливає ще одна проблема, адже санкції у ст. 111-1 КК України сконструйовані таким чином, що вони *не здатні належним чином виконувати функцію диференціації кримінальної відповідальності*, підриваючи на нормативному рівні засади справедливості кримінально-правового впливу. Як приклад, Р. Мовчан з цього приводу ставить резонне питання: чи є підстави вважати, що колабораційна діяльність у виді організації круглого столу або публічного виступу, спрямованих на підтримку держави-агресора (згідно з ч. 6 ст. 111-1 КК України карається позбавленням волі на строк від 10 до 12 років), є бодай трохи небезпечнішою за колабораційну діяльність у виді організації незаконних виборів або зайняття посади керівника «адміністрації» міста (згідно з ч. 5 ст. 111-1 КК України карається позбавленням волі на строк від 5 до 10 років)? Насправді, усе геть навпаки – більш небезпечними є саме останні з таких діянь [5, с. 59]. Для того, щоб виправити цю ситуацію, можна було б в інший спосіб упорядкувати у ст. 111-1 КК України форми колабораційної діяльності, зробивши їх умовне ранжування з урахуванням додаткового об'єкта цього правопорушення, а отже, поділу такої діяльності на окремі види, що мають спільну родову основу з огляду на специфіку характеру та сфери співпраці з ворогом [7, с. 57].

Слід звернути увагу на ще один прояв помилкової диференціації кримінальної відповідальності. За вчинення колабораційної діяльності у формі, передбаченій ч. 5 ст. 111-1 КК України, встановлено основне покарання у виді позбавлення

волі на строк від 5 до 10 років. У цьому разі можна простежити наявність істотного інтервалу між верхньою та нижньою межами зазначеної санкції. Її надто широкі межі (як порівняно з іншими санкціями ст. 111-1 КК України, що передбачають аналогічний вид покарання, так і загалом) містять ризик неоднакового застосування відповідної норми в частині призначення покарання та можуть призвести до формування свавільної практики. Отже, межі санкцій, які встановлені за вчинення колабораційної діяльності згідно з ч. 5 ст. 111-1 КК України підлягають звуженню. Водночас ті акти колабораційної поведінки, які там визначені, повинні бути роз'єднані, адже сумнівним є підхід, за якого однаково караються участь в організації незаконних виборів та публічні заклики до їх проведення («змішування» різнопланових дій).

Наступне питання, яке постає в контексті караності колабораційної діяльності, пов'язане з безальтернативністю окремих санкцій. Зокрема, це стосується покарання, яке передбачене у ч. 1 і ч. 2 ст. 111-1 КК України (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю). Щонайменше, така ситуація негативно впливає на можливості суду здійснювати індивідуалізацію кримінальної відповідальності. А з огляду на те, що зазначене покарання має певні обмеження у застосуванні за колом осіб (до неповнолітніх згідно з ч. 1 ст. 98 КК України воно не застосовується), може виникнути ситуація, коли таким особам не можна призначити жодного покарання¹. Це свідчить про наявність істотних суперечностей у здійсненій пеналізації, що здатне призвести до порушення невідворотності кримінальної відповідальності.

Водночас санкція ч. 1 і ч. 2 ст. 111-1 КК України має недоліки, про які йшлося вище. Вона достатньою мірою не враховує специфіки відповідних форм колаборації з ворогом та за певних випадків може розглядатися як надто м'яка. Переконаний, що законодавець незаслужено проігнорував

---

1 О. Матюшенко переймається цим же питанням: як бути з притягненням до відповідальності неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 чи ч. 2 ст. 111-1 КК України? [4, с. 84].

потенціал покарання у виді громадських робіт, призначення яких за певних обставин узгоджувалося б з характером вчинюваного діяння.

Небезпідставно В. Конопельський пропонує в санкціях ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК України встановити такі покарання, які могли б застосовуватися до винної особи, але не передбачали заборони обіймання певної посади чи зайняття певними видами діяльності (зокрема, може йтися про штраф, громадські роботи та виправні роботи). Проте складно погодитися з його думкою стосовно того, що на сьогодні особи, які вчинили дії, передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК України, але не обіймають певні посади чи не мають права займатися певними видами діяльності, не можуть зазнати відповідного покарання [3, с. 26]. За змістом ст. 55 КК України для застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю засуджений не обов'язково повинен займати певну посаду чи займатися певною діяльністю (як на час вчинення інкримінованого правопорушення, так і після цього).

Вивчення практики застосування кримінально-правової норми про колабораційну діяльність дало змогу З. Загиней-Заболотенко дійти висновку про те, що згідно з ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК України покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є покаранням «на майбутнє», виступає своєрідним люстраційним заходом стосовно засуджених. Таким чином, весь правообмежувальний потенціал цього покарання фактично нівелюється, адже особа, яка не обіймає посад та не займається діяльністю, пов'язаною з вчиненням відповідних форм колабораційної діяльності, не може відчувати на собі тягар відповідного покарання. Як висновок дослідниця слушно констатує, що покарання у виді позбавлення права, передбачене у санкціях ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК, не виконуватиме функцій покарань, а саме захисну та виховну, ураховуючи: мету покарання, визначену у ст. 50 КК; особливості складу кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1 та 2 ст. 111-1 КК; перспективу того, що засуджені у майбутньому будуть претендувати на зайняття тих посад або на здійснення тих видів діяльності в Україні, яких їх позбавляють

обіймати чи займатися за вироками судів [2, с. 481]. Про те, що ефективність передбаченого санкцією ч. 1 ст. 111-1 КК України покарання зводиться до нуля, пише І. Горбачова [1, с. 57].

Показово, що з часом парламентарі помітили розглядану проблему. Як стверджує, народний депутат України Є. Чернів (співавтор закону про запровадження відповідальності за колабораційну діяльність), відповідний документ «потребує змін у частині посилення відповідальності і пояснив певні недоліки документу поспіхом, у якому ухвалювалися зміни». Голова парламентського комітету з питань правоохоронної діяльності С. Іонушас повідомив, що виявлену неадекватність покарань (за публічне заперечення агресії) покликаний розв'язати законопроект №7329 від 29 квітня 2022 р. [9]. Проте вже понад рік цей проект закону лишається не розглянутим.

Питання про те, яким чином мають змінитися санкції ст. 111-1 КК України, потребує комплексного опрацювання та безпосередньо пов'язане з потребою істотного переосмислення суті самої заборони, упорядкування форм колабораційної діяльності за ознакою додаткового об'єкта, узгодження з іншими кримінально-правовими нормами, що містять суміжні склади кримінального правопорушення. Красномовним є те, що штучний інтелект (*ChatGPT – OpenAI*) на питання, яке покарання може бути найбільш ефективним для осіб, які вчиняють державну зраду у формі колабораціонізму, називає його серйозним злочином, що може потягти тяжкі наслідки для держави та нації. Отже, одним з можливих покарань за його вчинення насамперед є довготривале позбавлення волі. Водночас, як наголошується, важливо, щоб покарання було чесним та справедливим, і щоб процес судового переслідування був здійснений відповідно до закону та міжнародних стандартів прав людини.

Список використаних джерел:

1. Горбачова І.М. Караність кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-

річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9 грудня 2022 р.) / відп. редактор Є.Л. Стрельцов. Одеса : ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 2022. С. 57 – 59.

2. Загиней-Заболотенко З.А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 479 – 482.

3. Конопельський В.Я. Деякі питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9 грудня 2022 р.) / відп. редактор Є.Л. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 2022. С. 25 –27.

4. Матюшенко О.І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в санкціях кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / упоряд. А.А. Вознюк, О.М. Шармар, О.А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 82 – 84.

5. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 244 с.

6. Орловська Н.А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 40 с.

7. Письменський Є.О. Види колабораційної діяльності та питання їх відбиття у КК України. Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р. / редкол. : В.Я. Тацій,

Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 54 – 58.

8. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо змін у законодавстві : аналітична записка / Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ» (листопад 2022 р.). URL: https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Zvit_zmina_ukr.pdf

9. Тараненко В. Колаборанти отримують смішні вироки. Чому суд такий добрий? / Главком (22 серпня 2022 р.). URL: <https://glavcom.ua/publications/kolaboranti-otrimujut-smishni-viroki-chomu-ukrajinskij-sud-takij-dobrij-869194.html>

10. Хавронюк М. Порушення принципу пропорційності у змінах до Кримінального кодексу під час війни / Центр політико-правових реформ (18 травня 2022 р.). URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsyphu-proportsijnosti-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny/>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ПРИМУСОВОЇ ПАСПОРТИЗАЦІЇ ТА НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА РФ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Рябчинська Олена Павлівна,

*доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри
кримінального права, процесу та криміналістики Класичного
приватного університету*

Цілоком прогнозованими діями на тимчасово окупованих з початком військових дій у лютому 2022 р. територіях України є зусилля країни-агресора легітимізувати свою владу апробованими в окупованому українському Криму та на інших територіях засобами – спрощенням процедури отримання громадянства для жителів таких територій та/або ж примусовою паспортизацією. Цей процес на тимчасово окупованих

територіях Херсонської та Запорізької областей було запущено ще, відповідно, улітку та у вересні 2022 р., з проведенням псевдореферендуму. Для якнайшвидшої реалізації цієї мети президентом рф було підписано відповідні укази: «Про внесення змін в Указ Президента Російської Федерації від 24 квітня 2019 р. № 183 «Про визначення в гуманітарних цілях категорій осіб, які мають право звернутися з заявою при прийнятті в громадянство Російської Федерації в спрощеному порядку» від 11 липня 2022 р. № 440 [1] та «Про окремі категорії іноземних громадян та осіб без громадянства, які мають право звернутися з заявою про прийняття в громадянство Російської федерації в спрощеному порядку» від 29 квітня 2019 р. № 187 (далі – указ № 187) [2]. Останнім указом спрощено, зокрема, порядок прийому до громадянства Росії для жителів Запорізької та Херсонської областей України. Утім, зважаючи на повільні тенденції паспортизації українського населення на тимчасово окупованих територіях та небажання населення набувати громадянство рф, був прийнятий новий указ «Про особливості правового становища окремих категорій іноземних громадян і осіб без громадянства в Російській Федерації» від 27 квітня 2023 р. № 307 (далі – указ № 307), унаслідок набуття чинності якого втратили силу підпункт «д» пункту 1, абзац четвертий підпункту «а», абзац шостий підпункту «в» і підпункт «д» пункту 2 вищезазначеного указу № 440 [3]. Якщо в попередніх документах ішлося здебільшого про створення умов для добровільного набуття громадянства країни-агресора завдяки спрощенню відповідних адміністративних процедур, то указ № 307 передбачає відкрито репресивні заходи примушування, про що говоритимемо далі.

Тож постали актуальні питання запровадження адекватного механізму реагування держави на процес примусової паспортизації й правової оцінки цього процесу загалом, а також дій осіб, які здійснюють або залучені до процесу примусової паспортизації та громадян України, які отримують паспорти рф. Зокрема, на розгляді Верховної Ради перебуває проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального

процесуального кодексу України щодо протидії російській паспортизації», у якому запропоновано доповнити Кримінальний кодекс України новими статтями 111-3, 438-1 в таких редакціях:

Стаття 111-3. Набуття громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора.

1. Набуття в умовах воєнного стану громадянином України, який є особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора, за відсутності ознак державної зради, –

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком до трьох років та з конфіскацією майна або без такої.

Примітка 1. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені у пункті 1, підпункті «а» пункту 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції».

2. До паспортних документів держави-агресора для цілей статей 111-3 та 438-1 цього Кодексу прирівнюються паспортні документи, видані окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Стаття 438-1. Примусова паспортизація.

1. Пропаганда, публічні заклики, поширення матеріалів із закликами щодо необхідності набуття громадянами України громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

2. Вчинення дій щодо примушування громадян України до набуття громадянства держави-агресора або отримання паспортних документів держави-агресора, а так само створення умов, за яких обсяг прав громадян України буде меншим, якщо вони не мають громадянства держави-агресора та/або паспортних документів держави-агресора, –

карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої [4].

Головним Науково-експертним управлінням підготовлено висновок на вказаний законопроект. Серед інших зауважень ставиться під сумнів, зокрема, доцільність криміналізації набуття громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора (стаття 111-3 проекту закону) узагалі й доцільність визнання суб'єктом цього злочину саме особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Варто погодитися як з думкою зазначених експертів, так і правозахисників, які висловились за те, що встановлення кримінальної відповідальності саме за набуття громадянства іншої держави, навіть якщо йдеться про громадянство держави-агресора, є обмеженням права змінити громадянство, передбачене статтею 25 Конституції України [5]. Згідно зі статтею 64 Конституції України, обмеження такого права не може бути здійснено навіть в умовах воєнного стану або надзвичайного стану. Відповідний конституційний припис дотримано в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII [6] та в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 [7]. Відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону України «Про громадянство України», громадянин України, який досяг повноліття, має право добровільно набути громадянство іншої держави, за умови, що набуття громадянства іншої держави автоматично є підставою для втрати громадянства України [8]. Із зазначеної вище позиції маємо виходити й оцінюючи добровільне набуття громадянства рф особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Фахівці цілком слушно сумніваються в доцільності визнання суб'єктом злочину, передбаченого статтею 111-3 КК України проекту такої особи, оскільки «навіть чи коректно стверджувати, що такі особи чимось відрізняються від тих громадян України, які не є особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та

перебувають в умовах окупації території України або її частини, й так само набули громадянства держави-агресора та/або отримали паспортні документи держави-агресора» [5, с. 4]. Йдеться навіть не про коректність постановки питання, а про ймовірність порушення принципу недискримінації, який передбачений статтею 24 Конституції України, згідно з яким громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, та який розкрито в Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI [9].

Чи можна розглядати добровільне отримання паспорту рф такими особами й іншими особами як перший крок до колабораціонізму чи державної зради? Так, цілком, адже для вчинення такої форми колабораціонізму, як добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 5 ст. 111-1 КК України), або добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора (ч. 7 ст. 111-1 КК України), отримання громадянства рф (складання присяги та отримання паспорту рф) є необхідною умовою зайняття такої посади згідно із законами рф № 7-ФКЗ та № 8-ФКЗ [10; 11].

Зрозуміло, що йдеться саме про добровільне набуття громадянства іншої країни (зокрема рф), оскільки Україна не визнає примусового або автоматичного набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації, розцінюючи це як акт примусу щодо громадян України та порушення міжнародного гуманітарного права [12]. Насильницька паспортизація є незаконною та не визнається в Україні й у світі, оскільки суперечить принципам і нормам міжнародного права та є

порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни. На державному рівні наголошено на тому, що Україна послідовно відстоює позицію невизнання громадянства держави-агресора, яке українці насильно отримали на окупованих нею землях.

Оцінюючи реалії процесу паспортизації населення тимчасово окупованих територій, варто зауважити таке: якщо на початку цей процес адміністрації намагалися запустити шляхом пропонування грошей, посад, гуманітарної допомоги за отримання російських документів, то надалі він стає здебільшого примусовим, характеризується поступовим посиленням репресивних заходів через створення умов, що погіршують становище особи в реалізації прав і свобод.

Одним з найнебезпечніших наслідків набуття громадянства рф у найближчій перспективі є потенційна загроза мобілізації наших громадян до армії рф, з огляду на те, що, по-перше, згаданими вище законами № 7–ФКЗ та № 8–ФКЗ призов на військову службу громадян рф, які проживають на території Запорізької та Херсонської областей, здійснюється з 2023 р.; по-друге, держдума рф схвалила поправки, згідно з якими громадяни рф тепер отримуватимуть повістки в електронному вигляді, відтак на тимчасово окупованих територіях збирають для військкомату дані місцевих мешканців, які отримали російські паспорти, отже, останні можуть отримати електронні повістки й бути мобілізованими. Такі дії також є порушенням законів та звичаїв війни.

Водночас головною загрозою неотримання паспорту громадянина рф віднедавна стала анонсована владою рф в указі № 307 депортація українських громадян, які наразі визнані іноземними громадянами на своїй землі, вправі постійно проживати на цих територіях на підставі документів, що підтверджують їх статус, виданих уповноваженим органом України, до 1 липня 2024 р.

Щодо пропозицій встановлення кримінальної відповідальності за примусову паспортизацію в редакції статті 438-1 КК України (проект), також варто дослухатися до думки фахівців науково-експертного управління, що «за умов

визнання примусової паспортизації грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права, за Гаазькою конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р. (ст. 45 вказаної Конвенції забороняє примушувати жителів окупованої території присягати на вірність державі-супротивнику; йдеться як про військову присягу, так і про переведення до іншого громадянства), та є злочином, передбаченим чинною ч. 1 ст. 438 КК України, пропозиція законопроекту щодо встановлення кримінальної відповідальності за примусову паспортизацію виглядає зайвою» [5].

Ще одним фактором проти криміналізації добровільного набуття громадянства рф мешканцями ТОТ з лютого 2022 р. та примушування до паспортизації (в окремій статті) має стати оприлюднений державний підхід щодо заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя [12]. У цьому програмному документі не згадано про перспективи притягнення до кримінальної відповідальності тих мешканців тимчасово окупованої території Криму та м. Севастополя, які, можливо, добровільно набули громадянство рф. Також не акцентовано на кримінальній відповідальності осіб, які здійснювали фактично примусову паспортизацію, отже, кримінально-правову оцінку їх діяльності потрібно розглядати в контексті вчинення злочину, передбаченого статтею 438 КК України, або ж як злочини проти національної безпеки, за наявності для того підстав. Кримінально-правова політика держави в частині кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти національної безпеки та воєнних злочинів має характеризуватись однаковістю підходів щодо підстав і меж криміналізації цих суспільно небезпечних діянь, незалежно від територіального та темпорального чинників. У протилежному разі, урахувавши дію кримінального закону в часі, неможливо буде застосувати цей закон до осіб, які добровільно набули громадянство рф в Криму та м. Севастополі, а особи, які добровільно набули громадянство рф, приміром на території Запорізької, Херсонської областей та інших ТОТ, будуть покарані за такі самі дії.

Список використаних джерел:

1. О внесении изменений в Указ Президента Российской Федерации от 24 апреля 2019 г. № 183 «Об определении в гуманитарных целях категорий лиц, имеющих право обратиться с заявлениями о приеме в гражданство Российской Федерации в упрощенном порядке»: Указ Президента Российской Федерации от 11 июля 2022 г. № 440. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202207110002> (дата обращения: 12.05.2023).
2. Об отдельных категориях иностранных граждан и лиц без гражданства, имеющих право обратиться с заявлениями о приеме в гражданство Российской Федерации в упрощенном порядке : Указ Президента Российской Федерации от 29 апреля 2019 г. № 187. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202207110002> (дата обращения: 12.05.2023).
3. Об особенностях правового положения отдельных категорий иностранных граждан и лиц без гражданства в Российской Федерации : Указ президента РФ от 27 апреля 2023 г. № 307. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202304270013?rangeSize=1> (дата обращения: 12.05.2023).
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо протидії російській паспортизації : Проект закону України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40512> (дата звернення: 12.05.2023).
5. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо протидії російській паспортизації. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/4052> (дата звернення: 12.05.2023).
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: [12.05.2023](#)).

8. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: [12.05.2023](#)).

9. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: [12.05.2023](#)).

10. О принятии в Российскую Федерацию Запорожской области и образования в составе РФ нового субъекта – Запорожской области: Закон РФ от 4 октября 2022 г. № 7-ФКЗ. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202210050007> (дата обращения: [12.05.2023](#)).

11. О принятии в Российскую Федерацию Херсонской области и образовании в составе РФ нового субъекта – Херсонской области: Закон РФ от 4 октября 2022 г. № 8-КЗ. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202210050008?index=105&rangeSize=1> (дата обращения: [12.05.2023](#)).

12. План заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 117/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/288-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: [12.05.2023](#)).

ФОРМИ (ВИДИ) КОЛАБАРАЦІЇ З ВОРОГОМ НА ТЕРИТОРІЯХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ЕВОЛЮЦІЯ ПРОПОЗИЦІЙ ЗАКОНОДАВЦЯ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ СТ. 111¹ КК УКРАЇНИ¹

Зайцев Олексій Володимирович,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права,*

*Національний юридичний університет імені Ярослава
Мудрого*

До 2014 року вчинення злочину проти основ національної безпеки України було надзвичайно рідкісним явищем. Збройні конфлікти на території Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей у 2014 році зумовили значне зростання випадків їх вчинення. Наприклад, якщо за 2012 р. не було зареєстровано жодного злочину за ст. ст. 109-114 КК України, а за 2013р. – 8 [1], то за 2014 р. їх кількість становила вже 527 [2]. Слід зауважити, що у період з 2014 по 2021 рр. Верховною Радою України прийнято 8 законів, якими внесено зміни і доповнення до цього розділу. З початком повномасштабної збройної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р. шляхом введення в дію п'яти законів, відповідний розділ зазнав додаткових законодавчих змін.

Однією із таких новел є криміналізація колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України). Кількість проваджень, які відкриті за ознаками цього кримінального правопорушення, має тенденцію до постійного зростання. Згідно з [Єдиним звітом про кримінальні правопорушення по державі за 2022 р](#) обліковано 17422 кримінальних правопорушень за ознаками злочинів проти основ національної безпеки України. З них – 3851 (22%) за ст. 111-1 КК України. У 1090 провадженнях особам вручено повідомлення про підозру. Направлено до суду з обвинувальним актом 620 проваджень [3]. Станом на 31 грудня 2022 року у судах першої інстанції перебувало 2334 проваджень за ознаками злочинів проти основ національної безпеки України. З них – 659

---

¹ Дослідження за підтримки НДФУ (проект №2021.01/0106).

(28%) за ст.111-1 КК України. Розглянуто 308, у 268 провадженнях постановлено вирок [5].

Тільки за перші чотири місяці 2023 р. органами прокуратури обліковано вже 2615 кримінальних правопорушень за ознаками злочинів проти основ національної безпеки України. З них більше половини – 1399 за ст. 111-1 КК України. Направлено до суду з обвинувальним актом 60 проваджень [4].

Наведені відомості свідчать, що новела широко застосовується на практиці. Водночас, майже одразу після доповнення КК України ст. 111-1 стало очевидним, що положення цієї статті потребують серйозного доопрацювання та уточнення, у тому числі щодо форм (видів) колабораційної діяльності. Це можна пояснити тим, що проект Закону №5144 від 24.02.2021 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» [9] комітет Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності розглядав більше року – з 26.02.2021р. до 03.03.2022р., коли і було прийнято Закон, який як зазначив Голова Верховної Ради України став «спільним компромісним рішенням ...всіх фракцій» [19]. Однак, вже одразу виникли проблеми як кваліфікації колабораційної діяльності, так і розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 «Державна зрада» і 111-1 КК України, а у подальшому і ст. 111-1, 111-2 «Пособництво державі-агресору» і 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» КК України. Це спричинило достатньо активну законопроектну роботу, яка заслуговує на те, щоб надати її огляд.

Вже 28.03.2022р. до парламенту України внесено проект Закону № 7223 «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо розширення переліку кримінальних правопорушень за здійснення колабораційної діяльності» [10]. Пропонується доповнити ст. 111-1 КК України частиною другою : «Перебування громадянина України у громадянстві (підданстві) іншої держави, яка здійснює збройну агресію проти України, - карається позбавленням права

обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої».

Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України (далі – Головне управління) не підтримало цей проект через відсутність підстав криміналізації, у тому числі і через те, що на тимчасово окупованій РФ території України держава-агресор вживає всіх можливих заходів для розірвання зв'язків між Україною та населенням відповідних тимчасово окупованих територій. Одним із складових такої політики є нав'язування громадянам України громадянства РФ. Набуття за таких умов громадянами України, які проживають в окупації, громадянства держави-агресора та подальше їх перебування у громадянстві ставить під сумнів добровільність прийняття такого рішення. Ці міркування експертів підтвердилися подіями, що відбулися пізніше.

Так, указом президента держави-агресора від 27 квітня 2023 р. № 307 «Про особливості правового становища окремих категорій іноземних громадян та осіб без громадянства в Російській Федерації» [8] громадяни України визнаються з 30 вересня 2022 р. іноземними громадянами, які постійно проживають у РФ. До них віднесені навіть ті громадяни України, які вже заявили про своє бажання зберегти наявне в них громадянство, не склали присяги громадянина РФ або відмовилися від її складення.

Вони мають право постійно проживати на цих територіях на підставі документів, що підтверджує право на постійне проживання та виданого уповноваженим органом України, до 1 липня 2024 р. Щодо громадян України, якщо вони створюють загрозу національній безпеці РФ, зокрема виступають за насильницьку зміну основ конституційного ладу Російської Федерації, або фінансують, планують терористичні (екстремістські) акти, сприяють у вчиненні таких актів або вчиняють їх, а так само іншими діями підтримують терористичну (екстремістську) діяльність, або посягають на громадський порядок або громадські інтереси, зокрема тих, що беруть участь у несанкціонованих зборах, мітингу, демонстрації,

ході або пікетуванні, застосовують низку санкцій аж до депортації.

Цей указ порушує ст. 49 Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, якою «забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні» [6]. Це також свідчить і про ознаки злочину проти людяності, зокрема, депортацію або насильницьке переміщення населення (ст. 7d Римського Статуту Міжнародного кримінального суду) [18].

Наступним став проект Закону від 20.07.2022р. № 7570 *«Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення»* [11]. Для удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення ним пропонується, зокрема: 1) визначити відмінні ознаки колаборації для відмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) від державної зради (ст. 111 КК України), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436-2 КК України) та від інших суміжних кримінальних правопорушень; 2) впорядкувати складну конструкцію ст. 111-1 КК України шляхом трансформації ч.ч. 1-7 ст. 111-1 у ч.ч. 1-4 цієї статті; 3) замінити у ст. 111-1 КК України оціночні поняття уніфікованим терміном «держава-агресор», визначення якого навести у примітці до цієї статті; 4) виключити ст. 111-2 КК, оскільки вона передбачає колабораційну діяльність в її окремих формах, які вже визначені у ст. 111-1 КК України, а деякі її положення включити до тексту ст. 111-1 КК т України ощо.

Далі, важливим з точки зору визначення заходів та діяльності, які можуть здійснюватися на тимчасово окупованих територіях, у т.ч. у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами та окупаційною адміністрацією, є проект

Закону від 09.08.2022р. № 7646 *«Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України»* [12]. Як справедливо зазначило Головне управління, Україна не може покладатись суто на обов'язки держави-окупанта за міжнародним гуманітарним правом щодо забезпечення окупованих територій та їх мешканців та повинна максимально зберігати свою присутність на цих територіях, демонструючи у такий спосіб невідворотність їх деокупації, але, при цьому, пам'ятаючи про неприпустимість пособництва державі-агресору, яке має переслідуватись та каратись.

З метою приведення норм кримінального закону до фактичної реальності та завдань держави зі збереження контролю над фактично окупованими після 24 лютого 2022 року територіями та забезпечення життєдіяльності мешканців таких територій розроблено проект Закону від 09.08.2022р. № 7647 *«Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність»* [13]. Пропонується внести зміни до диспозиції ч. 4 ст. 111-1 КК України і уточнити, що караними слід визнавати добровільне провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі, окупаційною адміністрацією держави-агресора, за винятком випадків, визначених законом. Ця пропозиція обґрунтовано пов'язана із необхідністю дозволу частини господарської діяльності, яка має провадитись для забезпечення життєдіяльності тимчасово окупованих територій України.

Проект Закону від 26.09.2022р. № 8077 *«Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність»* [14] стосується вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораціонізм та розширення кола осіб, які співпрацюють з державою-агресором, а також обмеження доступу таких осіб до здійснення незалежної професійної діяльності, посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи

місцевого самоврядування. Пропонується: 1) доповнити ст. 111-1 КК новою частиною 5, якою передбачити відповідальність за здійснення громадянином України на тимчасово окупованій території України і на підставі законодавства держави-агресора професійної діяльності, пов'язаної з наданням послуг адвоката, аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або наданням інших публічних послуг; 2) внести зміни до ст. 111-1 КК України задля приведення її положень у відповідність до ст. 40 КК України «Фізичний або психічний примус» шляхом виключення «добровільності» співпраці з державою-агресором як необхідної складової для кваліфікації такого діяння як колабораціонізм.

Для здійснення більш ефективної кваліфікації дій за колабораціонізм внесено проект № 8301 від 23.12.2022 р. «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» [15]. Пропонується внести зміни до ст. 111-1 КК України, зокрема : 1) привести її положення у відповідність до ст. 40 КК України; 2) доповнити диспозицію ч. 3 вказівкою на здійснення пропаганди у закладах культури; 3) встановити, що кримінально каранним діянням у ч. 4 є передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, за винятком випадків, визначених законом; 4) розширити диспозицію ч. 5 такими місцями вчинення злочину, як установи, підприємства та організації; 5) встановити кримінальну відповідальність за здійснення громадянином України на тимчасово окупованій території України і на підставі законодавства, відмінного від

законодавства України, професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

З метою розширення переліку можливих санкцій за окремі прояви колабораційної діяльності для досягнення мети застосовуваного до винної особи покарання розроблено проект № 8301-1 від 05.01.2023р. *«Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність»* [16]. Основна відмінність даного проекту від проекту 8301, як зауважило Головне управління, полягає у тому, що у альтернативному проекті санкції ч. ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК України пропонується доповнити покаранням у виді штрафу (в основному проекті, окрім зазначеного виду покарання, йдеться також про альтернативне основне покарання у виді громадських робіт). Водночас розмір штрафу, запропонований у даному проекті, є вищим, ніж в основному законопроекті: від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (санкція ч. 1 ст. 111-1 КК України у редакції проекту) та від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (санкція ч. 2 ст. 111-1 КК України у редакції проекту).

Чергова пропозиція щодо розмежування правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, та інших суміжних правопорушень, удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення внесена проектом Закону від 09.01.2023р. № 8301-2 *«Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях»* [17]. Ним пропонується: 1) визначити суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України, виключно службову особу; 2) встановити кримінальну відповідальність за агітацію, вербування та інші форми залучення дітей до дитячо-юнацьких рухів та формувань на тимчасово окупованих територіях для подальшого залучення їх до лав збройних формувань держави-агресора, забезпечення діяльності таких рухів та формувань, а також добровільне впровадження громадянами України стандартів освіти держави-

агресора у навчальних закладах (закладах освіти), що полягають у викривленні історичних та географічних фактів в інтересах держави-агресора та/або програм зі схвалення дій збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, розпалювання ворожнечі щодо України, громадян України, збройних сил України (ч. 3 ст. 111-1 КК України у редакції проекту); 3) уточнити диспозицію ч. 4 ст. 111-1 КК України і т.д.

Вищенаведена кількість проектів щодо змін до ст.111-1 КК України або уточнення її сутності свідчить, що законодавець України усвідомлює наявність проблем правозастосовної практики і намагається якомога швидше удосконалити кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, зокрема, уточнити види колаборації на тимчасово окупованих територіях в інформаційній та освітній сферах; в економічній та адміністративній сферах; у політичній сфері; у військовій, правоохоронній, безпековій та судовій сферах; у сфері надання публічних послуг. Серед пропозицій є ті, що заслуговують на увагу (визначення видів діяльності, які не є колаборацією), а є ті, які складно підтримати (криміналізація отримання паспорту громадянина держави-агресора). Не дивно, що всі наведені проекти досі перебувають у комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності на стадії ознайомлення.

Очевидно, що ця проблема потребує глибокого комплексного наукового вивчення з метою розробки всебічно обґрунтованої моделі законодавчої регламентації колабораційної діяльності. І це можливо у разі реалізації проекту колективу науковців Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого *«Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях України: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій»*, який ще у грудні 2021 р. став переможцем конкурсу проектів з виконання наукових досліджень і розробок «Наука для безпеки та сталого розвитку», оголошеного Національним фондом досліджень України [7].

Список використаних джерел:

1. [Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за 2013 р.](https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=185282) Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=185282 (дата звернення: 05.05.2023).
2. [Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за 2014 р.](https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=198199) Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=198199 (дата звернення: 05.05.2023).
3. [Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за 2022 р.](https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=225262) Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=225262 (дата звернення: 05.05.2023).
4. [Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-березень 2023 року.](https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=230879) Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=230879 (дата звернення: 11.05.2023).
5. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1-k%20%204-%202022.xls (дата звернення: 05.05.2023).
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 05.05.2023).
7. Наукова рада НФДУ затвердила рейтингові списки проектів-учасників конкурсу «Наука для безпеки та сталого розвитку України». Національний фонд досліджень України. 8 грудня 2021 р. URL: <https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/rejtyngovyj-spysok-proyektiv.pdf> (дата звернення: 05.05.2023).
8. Об особенностях правового положения отдельных категорий иностранных граждан и лиц без гражданства в Российской Федерации: Указ Президента

Российской Федерации от 27.04.2023 № 307. Официальный интернет-портал правовой информации . URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202304270013?index=0&rangeSize=1> (дата звернення: 05.05.2023).

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність) : Проект Закону №5144 від 24.02.2021 р. [Верховна Рада України](#). Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5144&conv=9> (дата звернення: 05.05.2023).

10. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо розширення переліку кримінальних правопорушень за здійснення колабораційної діяльності: Проект Закону від 28.03.2022р. № 7223. [Верховна Рада України](#). Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39302> (дата звернення: 05.05.2023).

11. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення» : Проект Закону від 20.07.2022р. № 7570. [Верховна Рада України](#). Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40023> (дата звернення: 05.05.2023).

12. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України : Проект Закону від 09.08.2022р. № 7646. [Верховна Рада України](#). Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40204> (дата звернення: 05.05.2023).

13. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність: Проект Закону від 09.08.2022р. № 7647. [Верховна Рада України](#). Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40205> (дата звернення: 05.05.2023).

14. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Проект Закону від 26.09.2022р. № 8077. [Верховна Рада України](#). Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40531> (дата звернення: 05.05.2023).

15. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність : проект Закону України від 23.12.2022 р. № 8301. [Верховна Рада України](#). Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40894> (дата звернення: 05.05.2023).

16. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність: Проект Закону України від 05.01.2023р. № 8301-1. [Верховна Рада України](#). Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41119> (дата звернення: 05.05.2023).

17. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях: проект Закону від 09.01.2023р. № 8301-2. [Верховна Рада України](#). Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41131> (дата звернення: 05.05.2023).

18. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. [Верховна Рада України](#). Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 05.05.2023).

19. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України № 8 від 03.03.2022р. [Верховна Рада України](#). Офіційний вебпортал парламенту України. URL:

<https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7984.html>
звернення: 05.05.2023).

(дата

**ПРО МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЮРИДИЧНОЇ
ОЦІНКИ
КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (СТ. 111¹ КК
УКРАЇНИ)¹**

Рубашенко Микола Анатолійович,
*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права,
Національний юридичний університет імені Ярослава
Мудрого*

Віроломний та повномасштабний акт агресії Російської Федерації, поєднаний з подальшою окупацією окремих частин території України обумовив внесення змін до КК України в частині передбачення відповідальності за колабораційну діяльність в окремій статті 111-1 КК України. Ці зміни, будучи прийнятими нашвидкуруч, та неготовність правозастосувачів до їх реалізації, породили ряд проблем теоретичного і практичного характеру, як стосовно інтерпретації законодавчих новел, так і стосовно окремих аспектів правозастосування. Це викликало активізацію наукових досліджень та перетворило проблематику колабораціонізму на одну із топ-тем у сфері кримінального права. Однак ця доповідь присвячена не окремим правоінтерпретаційним чи правозастосовним проблемам, а окресленню вихідного інструментарію (методологічних засад) до дослідження проблем юридичної оцінки колабораціонізму як фундаменту для їх вирішення.

Колабораціонізм – історичне та закономірне явище. Його прояви більшою чи меншою мірою можна простежити в усі періоди історії людства, пов'язані з насильницькими (збройними) конфліктами між народами та державами.

---

¹ Дослідження за підтримки НФДУ (проект № 2021.01/0106).

Територія, як життєвий простір існування соціальних спільнот, завжди була, є і довгий час ще буде обмеженим ресурсом, що детермінує воєнні конфлікти. Оскільки в більшості випадків на певній території проживають люди – населення певної держави, то збройне захоплення території однієї держави іншою закономірно веде й до того, що населення окупованої (захопленої) території опиняється під фактичною владою окупанта (загарбника). З різних причин та з різною мотивацією, так чи інакше, це населення вступає у відносини з окупаційною владою, унаслідок чого виникають і найрізноманітніші форми взаємодії, практично у всіх можливих сферах життєдіяльності.

Очевидно, що для держави, частина території якої окупована іншою державою, найбільш очікуваною та бажаною є така поведінка населення, що опинилося в окупації, яка демонструє максимальні несприйняття та навіть спротив владі окупанта. Однак в силу різних обставин об'єктивного та суб'єктивного характеру, це не видається можливим. Одні форми співпраці з окупантом безпосередньо підривають безпеку постраждалої держави (шляхом прямої протидії), другі – опосередковано (шляхом підтримки створеного окупантом ладу/устрою), треті – взагалі не містять у собі шкодочинного потенціалу.

Як наслідок, постраждала держава стикається з проблемою належної (адекватної) правової оцінки різних форм взаємодії населення з окупантом. З точки зору сучасної правової парадигми основною проблемою є забезпечення справедливості в оцінці всіх типів колаборації з обов'язковим урахуванням міжнародного гуманітарного права та права прав людини. Певні типи (форми) колаборації в узагальненому виді отримують своє відображення в нормах кримінального закону, які описують ознаки відповідних суспільно небезпечних діянь, що є результатом та процесом юридичної оцінки на законодавчому рівні. Конкретні ж різновиди співпраці отримують оцінку (кваліфікацію) у межах певного кримінального провадження щодо певної особи (певних осіб), що є відображенням юридичної оцінки на правозастосовному рівні.

Тож закономірно постає питання про те, що має враховуватися в процесі законодавчої та правозастосовної оцінки колабораціонізму, щоб забезпечити не лише кару (відплату), але й дотримання прав людини, і, разом з тим, не допустити переслідування тих, чия колаборація з окупантом не підривала основи національної безпеки держави. Окреслення ознак, що підлягають обов'язковому врахуванню, з методологічної точки зору, має бути тою основою, на якій будуватиметься вирішення вказаних на початку доповіді проблем.

Під колабораціонізмом традиційно розуміється співпраця населення з окупантом [див. напр.: 1, с. 109; 2, с. 77-78]. Звичайно в наукових дослідженнях надаються й ширші або конкретизуючі визначення, однак з огляду на потенційно різні підходи до окреслення тих чи інших ознак поняття, відштовхуватися потрібно від такого його розуміння, яке включає ознаки, щодо яких існує певний консенсус. У цьому сенсі зміст колабораційної діяльності потребує з'ясування чотирьох її ознак: суб'єкт («населення»), адресат («окупант»), зміст діяльності («співпраця») та умови/обстановка її здійснення («умови окупації»).

Питання про *суб'єкта* не обмежується лише з'ясуванням того, хто може бути суб'єктом колабораційної діяльності (колаборантом), хоча навіть у цій частині консенсусне рішення відсутнє – лише громадяни (піддані) постраждалої держави, чи можливо все населення, яка постійно проживало на відповідній території на початок окупації, чи навіть – й ті особи, які почали там проживати після окупації, у т.ч. й громадяни країни-окупанта. Не менш важливе значення має з'ясування причин співпраці – обумовлені різними потребами мотиви колаборації.

Обов'язковою ознакою колабораціонізму є *адресат* співпраці – ним визнається окупант. Проте потребує деталізації питання про те, хто виступає від імені окупанта, якими ідентифікуючими ознаками мають володіти його представники. Ясність потрібно внести і в кореляцію агресії та окупації, держави-агресора та держави-окупанта.

Зовнішньою стороною колабораціонізму є конкретний *тип (форма) діяння* суб'єкта. Спершу з усієї сукупності актів співпраці формулюється узагальнена форма колабораційної діяльності на рівні законодавчої оцінки (від конкретного до загального), а далі – оцінюється конкретизований акт колаборації у правозастосовному акті щодо певної особи (від загального до конкретного). В основі юридичної оцінки в цьому аспекті лежить здатність відповідної форми колабораційної діяльності заподіювати шкоду основам національної безпеки держави чи створювати загрозу їй заподіяння.

Урешті-решт вихідним критерієм в оцінці вчиненого як колабораціонізму є й *умови (обстановка) окупації*. Режим окупації за суттю передбачає зайняття (взяття під контроль) однією державою частини території іншої держави. При цьому таке зайняття є апріорі незаконним (злочинним), всупереч волі держави, територія якої окупована, та обов'язково – шляхом насильства (фізичного і психічного) із застосуванням збройних сил. Іншими словами, умови окупації – це обстановка постійного реального та потенційного насильства. Населення окупованої території перебуває під повним контролем чисельної кількості злочинців зі зброєю в руках. Це обумовлює необхідність переоцінки усталених поглядів про фізичний та психічний примус у кримінальному праві та їх правові наслідки, винайдення відмінної від умов крайньої необхідності моделі, яка б урахувала постійний «насильницький» фон при вчиненні діянь населенням окупованої території.

Список використаних джерел:

1. Kalyvas Stathis. Collaboration in comparative perspective. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*. 2008. V.15, Is. 2. P. 109–111. URL: www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13507480801931036?tab=permissions&scroll=top.

2. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.

ПРОТИДІЯ СПЕЦІАЛЬНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ОПЕРАЦІЯМ ПРОТИ УКРАЇНИ: НАЯВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПІДВИЩЕННЯ

Нетеса Наталія Володимирівна,

*кандидат юридичних наук, вчений секретар Науково-
дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В.В. Сташиса НАПрН України*

Мокляк Володимир Вікторович,

*кандидат юридичних наук, співробітник Служби
безпеки України*

Основним джерелом загроз інформаційній безпеці України в умовах гібридної війни є діяльність спеціальних служб супротивника в інформаційному просторі. Останній, на відміну від зони військового збройного конфлікту, не має територіальних меж, а тому стає самостійною ареною протистояння, яка, враховуючи глобалізаційні світові процеси, відкриває фактично необмежені можливості різнобічного впливу на внутрішню та зовнішню політику України з одночасним вирішенням власних геополітичних задач рф, в тому числі у напрямі посилення впливу на міжнародну спільноту та формування громадської думки. Саме тому організація спеціальних інформаційних операцій передбачає застосування впливів у різних сферах життєдіяльності – політики, економіки, психології, оборони та безпеки, що забезпечує їх системність та комплексність.

Слід зазначити, що сучасна доктрина інформаційної агресії проти України, будучи невід'ємною складовою воєнної доктрини застосування збройних сил рф проти України, визначається трьома основними компонентами інформаційного протиборства: 1) інформаційно-психологічна війна; 2)

інформаційно-технологічний вплив (проведення кібератак, втручання в діяльність електронних ресурсів органів державної влади тощо); 3) операції із «захисту» власного інформаційного простору від зовнішніх інформаційних операцій. Отже, спеціальні інформаційні операції, що здійснюються спецслужбами РФ на реалізацію зазначеної доктрини, являють собою систему взаємозалежних, багатоступінчастих, об'єднаних єдиним оперативним задумом гласних та негласних заходів за означеними трьома напрямками, кінцевою метою яких є маніпулювання масами на рівні суспільної та індивідуальної свідомості [3, с. 66]. При цьому специфікою організації таких спецоперацій є застосування передових технологій та психологічних методик, які у поєднанні з можливостями сил безпеки й оборони можуть викликати значний суспільний резонанс [1, с. 155-156].

Не зупиняючись на розгляді всіх названих компонентів, за якими здійснюються спеціальні інформаційні операції, вважаємо за доцільне приділити більше уваги інформаційно-психологічним впливам, адже саме вони в умовах повномасштабної війни, напевно, є найбільш небезпечними через свою спрямованість на реалізацію геноцидних планів РФ щодо України, що полягають в ураженні національної свідомості українців шляхом формування викривленої оцінки реальних подій (починаючи ще з 2014 року) та виправдовування збройної агресії з кінцевою метою знищення української ідентичності та державності. І це невипадково, адже саме інформаційно-психологічне середовище є тим майданчиком, на якому стає можливим вплив на свідомість та навіть підсвідомість (в тому числі емоційно-вольову сферу) невизначеного кола осіб та встановлення контролю над ними.

При цьому об'єктами впливу в інформаційно-психологічній війні найчастіше виступають: політичне керівництво, військово-командування ЗС України, представники силового блоку з правоохоронними функціями, цивільне населення, окремі цільові групи (етнічні, релігійні меншини, опозиційні групи та бізнесмени). Відповідно різною є й спрямованість інформаційно-психологічних впливів –

заякування, деморалізація, дискредитація, маніпуляція, переорієнтація цільової аудиторії тощо. Залежно від характеристик цільової аудиторії обираються й способи та засоби впливу на них – від використання так би мовити «архаїчних форм» (листівки, радіо, телебачення) до передових інформаційних технологій та можливостей мережі Інтернет.

Звісно, що найбільш ефективним такий вплив стає за умови домінування в інформаційному просторі супротивника, що забезпечується насамперед у спосіб обмеження (чи взагалі позбавлення) можливості певної цільової аудиторії отримувати правдиву об'єктивну інформацію з альтернативних джерел, що у подальшому створює сприятливе середовище для контрольованого нав'язування певних наративів. До речі, саме така тактика активно застосовується ворогом на окупованих українських територіях. Цілком очевидно, що протидія інформаційній агресії, з технологічної точки зору, так само має ґрунтуватися на обмеженні можливості потрапляння в інфопростір України ворожої дезінформації та деструктивної пропаганди. Йдеться, зокрема, про блокування в Україні доступу до інформаційних ресурсів, на яких розміщується інформація з деструктивним контентом. Правовою підставою для цього мав стати указ Президента України № 133/2017 від 15 травня 2017 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»» та низка наступних аналогічних рішень РНБО, уведених в дію указами Президента України, якими в межах реалізації обмежувальних заходів щодо фізичних та юридичних осіб передбачається, серед іншого, заборона користування радіочастотним ресурсом України, обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування, інші санкції, що відповідають принципам їх застосування, встановленим цим Законом, зокрема і блокування Інтернет-провайдерів доступу до веб-ресурсів, у тому числі до їх субдоменів та інших веб-ресурсів, що забезпечують доступ до зазначених порталів/ресурсів.

Але, на жаль, незважаючи на низку, здавалося б, обов'язкових до виконання рішень РНБО про блокування інформаційних ресурсів, на яких розміщується деструктивний контент, є провайдери, які всупереч покладеним на них обов'язків продовжують безкарно надавати доступ до підсанкційних інформаційних ресурсів. Як убачається, причина цього криється в недостатній правовій регламентації механізму реалізації цих рішень, а саме у невизначеності порядку обмеження доступу до інформації з деструктивним контентом, а також підстав і механізму притягнення до відповідальності суб'єктів, які залучаються до забезпечення виконання обмежувальних заходів. Враховуючи те, що така бездіяльність операторів та провайдерів телекомунікацій в умовах війни є серйозною загрозою інформаційній безпеці України, можна констатувати соціально обумовлену потребу в передбаченні кримінальної відповідальності за умисне невиконання спеціальних економічних та/або інших обмежувальних заходів (санкцій), що дозволить притягати до відповідальності в тому числі Інтернет-провайдерів. До речі, відповідний законопроект «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України та інших законів щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції» вже зареєстрований на сайті Верховної Ради України (реєстр. № 8384 від 25.01.2023 р.) [4]. І хоча досі виникає чимало запитань про можливий обсяг криміналізації форм порушення вимог законодавства про санкції, які пропонується закріпити у проєктованій ст. 111³ КК України, потребу в зазначенні в законі спеціальної мети, доцільність передбачення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за такі діяння тощо, запровадження такої норми є вкрай необхідним у світлі забезпечення захисту інформаційного простору України.

В цілому, оцінюючи законопроектну роботу в частині криміналізації інформаційних діянь, зумовлених умовами воєнного стану, слід указати на її непослідовність, колізійність, поспішність, а подекуди й надмірність. Як приклад останньої, можна навести один з останніх законопроектів «Про внесення

змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за окремі дії проти основ національної безпеки України» (реєстр. № 9223 від 19.04.2023 р.), внесений групою народних депутатів України на чолі з Г.Г. Мазурашу, яким пропонується доповнити КК України новою статтею 114³ «Використання облікових записів з метою поширення недостовірної інформації або для здійснення впливу на прийняття рішень, вчинення чи не вчинення дій» [5]. Цей законопроект вже отримав широкого резонансу та беззаперечної обґрунтованої критики [2], яку ми повністю розділяємо, але водночас вважаємо за потрібне додатково вказати, що з практичної точки зору, боротися з бото-фермами кримінально-правовими засобами неефективно. Вирішити цю проблему цілком можливо технічними засобами, підвищивши вимоги до реєстрації аккаунтів та підключивши до цього елемент штучного інтелекту, який здатен легко виявляти та блокувати сумнівні облікові записи. Протидія ж поширенню недостовірної інформації та деструктивній пропаганді, в тому числі на користь країни-агресора, на що нібито спрямований цей законопроект, має віддалене відношення до самого факту існування так званих «фейкових» аккаунтів. До того ж, більшість форм розміщення та поширення інформації деструктивного та антидержавницького характеру вже охоплено приписами КК України (поширення закликів до повалення конституційного ладу або посягань на територіальну цілісність України (ч. 2 та ч. 3 ст. 109, ст. 110 КК України); окремі форми колабораційної діяльності, передбачені частинами 1, 3, 6 ст. 111¹ КК; пропаганда війни (ст. 436 КК України), діяння, передбачені статтями 436¹, 436² КК України, ч. 2 ст. 442 КК України та ін.).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що кримінальне законодавство України в цілому містить той мінімальний набір кримінально-правових засобів, які дозволяють протистояти агресії рф в інформаційному просторі України, хоча й має резерв для його подальшого вдосконалення. Водночас слід указати, що протидія спеціальним інформаційним операціям проти нашої держави не може обмежуватися лише зазначеними заходами і як складна система поєднує у собі заходи із реалізації

державної політики у сфері інформаційної безпеки, а також діяльність сил безпеки й оборони з організації та проведення контррозвідального захисту інтересів держави в інформаційній сфері.

Список використаних джерел:

1. Лебедев О. Деструктивний інформаційний вплив як елемент інформаційної війни проти України. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 16 березня 2023 р.)*. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 155-157.

2. Микола Хавронюк. Група представників народу у парламенті (Мазурашу Г.Г. та інші) внесла на розгляд Верховної Ради України проєкт Закону (реєстраційний № 9223) https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0kcfVvNaEobCvEAC9jbsU9EsKqSgLnjfH4VKPqq3GZcGDCS6w8FJsc6bYKmZKP931&id=100000651439213

3. Нетеса Н.В. Мокляк В.В. Спеціальні інформаційні операції як елемент гібридної війни та сучасні інформаційно-комунікаційні технології. *Використання цифрової інформації в розслідуванні кримінальних правопорушень: матеріали міжнар. «круглого столу», присвяч. Всеукр. тижню права (Харків, 12 грудня 2022 р.) / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України*. Харків: Право, 2022. С. 66-70.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України та інших законів щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції: проєкт Закону України (реєстр. № 8384 від 25.01.2023). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41227>.

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за окремі дії проти основ національної безпеки України: проєкт Закону України (реєстр. № 9223 від 19.04.2023). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41788>.

**ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У
ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Павленко Тетяна Анатоліївна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
державно-правових
дисциплін, кримінального права та процесу Харківського
національного педагогічного університету імені Г.
С. Сковороди*

Інформаційна безпека є невід'ємною частиною національної безпеки наряду з іншими її елементами і визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [1]. Останніми роками ми спостерігаємо глобальну інформатизацію суспільства як у світовому масштабі, так і національному. В сучасних умовах глобалізації інформаційна безпека виступає одним з найголовніших чинників забезпечення умов реалізації національних інтересів, спроможності держави долати кризові явища за наявності зовнішніх загроз. Своєчасні ефективні заходи щодо управління інформаційною безпекою з боку держави, як основного суб'єкта забезпечення інформаційної безпеки, здатні подолати загрози соціально-економічному та політичному життю країни. Сфера оборони та безпеки в сучасному світі є галуззю номер один і вона зазнає серйозних змін від впровадження технологій штучного інтелекту, що змінює баланс сил між державами [2, с. 16].

Тож, одним із чинників, що може сприяти забезпеченню інформаційної безпеки держави може бути застосування технологій штучного інтелекту. Під штучним інтелектом прийнято розуміти комплекс технологічних рішень, що дозволяє імітувати когнітивні функції людини та отримувати при виконанні конкретних завдань результати, що дорівнюють результатам інтелектуальної діяльності людини [3]. Штучний інтелект є результатом людської діяльності, він здатен до навчання, логічного мислення, управління своїми діями, обґрунтування своїх рішень, які не може корегувати у випадку зміни умов.

У сфері інформаційної безпеки застосування штучного інтелекту почалось на початку 2000-х років з достатньо простих речей. А саме, побудови систем, що полегшують роботу спеціалістів певного профілю, зокрема, вірусних аналітиків. До певного часу кількість зразків шкідливих файлів стала настільки великою, що ручним або простим автоматизованим аналізом вже було не обійтися. Це були системи, які виявляють паттерни в шкідливому коді та дозволяють проводити хоча б мінімальну атрибуцію.

Як правило, використання штучного інтелекту в інформаційній безпеці обумовлено насамперед двома чинниками: необхідністю оперативного реагування під час настання кіберінциденту; нестачею кваліфікованих спеціалістів з кіберзахисту [4, с. 10]. Разом з тим сучасні дослідники говорять про значно ширше використання штучного інтелекту у сфері інформаційної безпеки. Наприклад, є глобальні компанії, які аналізують в мережі великий обсяг інформації, що може вказувати на нові загрози або, до прикладу, передбачити атаки нульового дня. Штучний інтелект також застосовується у відслідковуванні загроз, де з його допомогою на основі інформації, яка зібрана з відкритих та закритих джерел, прогнозуються загрози інформаційній безпеці [3]. Так, штучний інтелект може допомогти в аналізуванні величезної кількості розвідданих з відкритим вихідним кодом, що виходить з України (від відео TikTok і повідомлень в Telegram про формування військ і проведення атак, які завантажуються пересічними українцями, до загальнодоступних супутникових знімків), що дозволить групам громадянського суспільства перевіряти претензії, що висуваються обома сторонами збройної агресії РФ, а також документувати військові злочини та порушення прав людини. Крім того, фахівці вважають, що такі методи штучного інтелекту, як deepfakes можуть ставати дуже реалістичними відео-фейками. Машинне навчання, як різновид штучного інтелекту, також може бути використане для виявлення дезінформації [5, с. 18-19]. Тобто масштаб завдань та обсяг застосування штучного інтелекту в сфері інформаційної безпеки за останні роки значно збільшився.

Зауважимо, що підтвердженням важливості використання штучного інтелекту для забезпечення національної безпеки (і її напрямку – інформаційної безпеки) є результати досліджень Науково-технічної організації НАТО, які визначають найбільш суттєві з них для розвитку технологій на найближчі 20 років. Зокрема, ключовими технологіями є: Big Data, штучний інтелект, автономні транспортні засоби, космос, гіперзвукові літальні апарати, квантові технології, біотехнології, нові матеріали та ін. [5, с. 18].

За даними щорічних доповідей Стенфордського університету «Artificial Intelligence Index Report», протягом останніх років багато держав розробили довгострокові національні Стратегії розвитку штучного інтелекту та здійснюють певні заходи щодо їх впровадження. Наприклад, Швейцарією в 2019 році підписано угоду з Thales GroupЗ, якою передбачено поставку елементів центру обробки зображень IMINT4. Ця система дозволить збирати та аналізувати всі типи цифрових інформаційних зображень, а також включатиме провідні технології штучного інтелекту, що дасть змогу Збройним Силам Швейцарії ідентифікувати загрози та застосовувати адекватні моделі захисту [6]. Наш ворог (рф), до речі, також зробив штучний інтелект своїм стратегічним пріоритетом у оборонних можливостях.

Що стосується України в контексті стратегічного бачення використання можливостей штучного інтелекту у забезпеченні національної безпеки та її напрямів, то маємо наступну ситуацію. На сьогодні прийнято шість довгострокових документів у безпековому напрямі, що напряму або опосередковано стосуються питань національної безпеки, обороноздатності нашої держави і певним чином торкаються проблем використання штучного інтелекту, Big Data та сучасних інформаційних технологій.

Це Стратегія національної безпеки України [7], згідно положень якої поточними та прогнозованими загрозами національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов є стрімкі технологічні зміни, насамперед в енергетиці та біотехнологіях, розробки у сфері штучного інтелекту, які

докорінно трансформують економіку і суспільство в цілому; розроблення системи озброєнь на основі нових фізичних принципів, із використанням квантових, інформаційних, космічних, гіперзвукових, біотехнологій, а також технологій у сфері штучного інтелекту, створення нових матеріалів, робототехніки та автономних безпілотних апаратів. Основним завданням розвитку системи кібербезпеки визначено гарантування кіберстійкості та кібербезпеки національної інформаційної інфраструктури, зокрема в умовах цифрової трансформації. Також зазначається, що Україна має зміцнити бойовий потенціал Збройних Сил України, інших органів сил оборони шляхом: удосконалення та розвитку на основі сучасних технологій систем управління, телекомунікацій, розвідки, логістики.

Стратегія інформаційної безпеки [8], що визначає основними напрямками забезпечення інформаційної безпеки України протидію дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора. Досягнення окресленої цілі запропоновано реалізовувати шляхом виконання таких завдань: створення системи раннього виявлення, прогнозування та запобігання гібридним загрозам, зокрема, створення системи протидії дезінформації та інформаційним операціям, спрямованої на запобігання, максимально швидке виявлення та реагування держави і суспільства на інформаційні загрози; розвиток спроможностей складових сил оборони щодо протидії загрозам в інформаційному просторі.

Стратегія кібербезпеки [9] передбачає, що забезпечення кібербезпеки є одним із пріоритетів у системі національної безпеки України, визначено, що реалізація зазначеного пріоритету буде здійснюватися шляхом посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі.

Також затверджено Стратегію забезпечення державної безпеки [10], Стратегію воєнної безпеки України [11], Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України [12].

Крім того, розпорядженням Кабінету Міністрів України №1556-р від 2 грудня 2020 року в Україні було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні [13], яка передбачає визначення основних напрямів та пріоритетних завдань розвитку технологій штучного інтелекту з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та захисту технологічних інформаційно-комунікаційних систем. Також розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 року № 438-р затверджено План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки [14], відповідно до положень якого на зазначений період передбачено низку заходів та законодавчих ініціатив, зокрема, запровадження правового регулювання з питань формування державної політики у галузі штучного інтелекту; впровадження технологій штучного інтелекту в національну систему кібербезпеки для проведення аналізу і класифікації загроз та вибору стратегії їх стримування і запобігання їх виникненню; визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій штучного інтелекту в документах оборонного планування та ін..

Також Україна підтримала європейський шлях цифровізації розвитку суспільства та поширення штучного інтелекту, оскільки 23 лютого 2023 року Верховна Рада України ратифікувала Угоду між Україною та ЄС про участь України у програмі ЄС «Цифрова Європа» [15].

Тож ми бачимо, що в цілому в Україні на нормативно-правовому рівні сформовано бачення щодо застосування технологій штучного інтелекту у сфері національної безпеки. Проте це «бачення» є розпорошеним. Єдиного ж стратегічного документу (на кшталт Стратегії розвитку штучного інтелекту в сфері забезпечення національної безпеки) не має. Більше того, наразі, навіть не ведуться обговорення щодо необхідності та перспективності розробки такої Стратегії. Проте з урахуванням важливості та перспективності застосування такого інструменту як штучний інтелект у сфері національної безпеки і оборони, варто було б замислитися над

цим питанням та взяти на озброєння досвід передових країн Європи.

Список використаних джерел:

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>
2. Гуржій Т. Інформаційне право: виклики гібридної війни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 4. С. 16–26.
3. Гбур З. В. Використання штучного інтелекту в інформаційній безпеці України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2601>. DOI: [10.32702/2307-2156-2022.1.2](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2022.1.2).
4. Pretorius B., van Niekerk B. Cyber-Security for ICS/SCADA. *Int. J. Cyber Warf. Terror*. 2016. Vol. 6, pp. 1–16.
5. Хаустова В. Є., Решетняк О. І., Хаустов М. М., Зінченко В. А. Напрямки розвитку технологій штучного інтелекту в забезпеченні обороноздатності країни. *БІЗНЕСІНФОРМ*. № 3. 2022. С. 17-26.
6. Leveraging artificial intelligence to maximize critical infrastructure cybersecurity. URL: <https://www.thalesgroup.com/en/worldwide/security/magazine/leveraging-artificial-intelligence-maximize-critical-infrastructure>
7. Указ Президент України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
8. Указ Президент України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки України» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>

9. Указ Президент України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки безпеки України» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>
10. Указ Президент України від 16 лютого 2022 року № 56/2022 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки України» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>
11. Указ Президент України від 25 березня 2021 року № 121/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
12. Указ Президент України від 20 серпня 2021 року № 372/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text>
13. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. Розпорядження Кабінету міністрів України № 1556-р від 02 грудня 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
14. План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки. Розпорядження Кабінету міністрів України № 438-р від 12 травня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#Text>
15. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-22#n2

КАРАНІСТЬ РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Новікова Катерина Андріївна,

кандидат юридичних наук, старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, асистентка кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, є основним (базовим) складом кримінальних правопорушень, відповідальність за який передбачено ч. 1 ст. 328 КК України. Водночас, це діяння має декілька кваліфікованих чи спеціальних складів, відповідальність за які передбачена іншими статтями КК України. Якщо предметом розголошення були відомості військового характеру, що становлять державну таємницю, а суб'єктом – військовослужбовець, вчинене стає кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 422 КК України. Розголошення державної таємниці іноземній державі, іноземній організації або їх представникам, якщо вони вчинені іноземцем або особою без громадянства, є шпигунством (ч. 1 ст. 114 КК України). Таке саме діяння умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України стає державною зрадою (ст. 111 КК України). Нарешті, оскільки державна таємниця в окремих випадках може бути предметом злочину, передбаченого 114² КК України, то деякі випадки її розголошення можуть охоплюватися і згаданою статтею. Для названих кримінальних правопорушень вчинення їх в умовах воєнного стану є або ознакою основного складу (стаття 114² КК України), або ознакою кваліфікованого складу (ст. 111 КК України), або ознакою, що відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України, обтяжує покарання (ст. 328 КК України, ст. 422 КК України). Таким чином, у КК України створено систему норм про відповідальність за розголошення державної таємниці в умовах

воєнного стану з різною караністю такого діяння, залежно від того, за якою зі згаданих статей воно кваліфіковане.

У тих випадках, коли в умовах воєнного стану, розголошується інформація, що становить державну таємницю, але водночас не є предметом злочину, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 114² КК України, вчинене кваліфікується за ч. 1 ст. 328 КК України і карається найбільш м'яким покаранням з-поміж передбачених згаданою системою норм: позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Так само карається і розголошення військовослужбовцем відомостей воєнного характеру, що становлять державну таємницю (ч. 1 ст. 422 КК України). Якщо ж ця інформація водночас належить і до предмета злочину, передбаченого ч. 1 або 2 ст. 114² КК України, кваліфікація вчиненого за цією статтею можлива лише за умови, що суб'єкт, усвідомлюючи належність інформації до предмета цього злочину, при цьому не усвідомлює віднесення її до державної таємниці. У цьому разі якщо вчинене кваліфіковано за ч. 1 ст. 114² КК України його караність порівняно з основним складом (ст. 328 КК України) не зміниться, а якщо кваліфіковано за ч. 2 ст. 114² КК України – зросте до позбавлення волі від п'яти до восьми років. Нарешті, якщо в умовах воєнного стану розголошення державної таємниці здійснюється шляхом передачі їх іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам, то у разі вчинення такого діяння іноземцем або особою без громадянства, воно карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої (ч. 1 ст. 114 КК України), а у разі вчинення його громадянином України – позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна (ч. 2 ст. 111 КК України). Таким чином, норми про відповідальність за розголошення державної таємниці в умовах воєнного стану істотно диференціюють караність таких діянь залежно від їх кваліфікації.

Санкція ч. 2 ст. 111 КК України є однією з найбільш суворих в усьому кримінальному законодавстві України і достатньо унікальною за своїм змістом. Особливість цієї санкції полягає в тому, що в ній довічне позбавлення волі, передбачене

в альтернативі з абсолютно визначеним розміром позбавлення волі на певний строк – п'ятнадцять років. Таких санкцій у КК України всього п'ять (ч. 1 ст. 111 КК України, ч. 8 ст. 111¹ КК України, ч. 2 ст. 113 КК України, ч. 6 ст. 152 КК України, ч. 6 ст. 153 КК України) і всі вони з'явилися упродовж останніх декількох років. Призначаючи покарання за такою санкцією суд, відповідно до ч. 1 ст. 64 КК України повинен розглянути питання про можливість призначення особі позбавлення волі строком на п'ятнадцять років і тільки при негативній відповіді на це питання вимушений буде призначити їй довічне позбавлення волі. У разі ж вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України особою, якій довічне позбавлення волі не може бути призначено, санкція для неї стає абсолютно-визначеною – суд зобов'язаний буде їй призначити позбавлення волі строком на п'ятнадцять років. Із вказаного висновку є лише один виняток: якщо таке кримінальне правопорушення вчинить особа віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, то відповідно до положень ч. 1 і п. 4 ч. 3 ст. 102 КК України, їй може бути призначене позбавлення волі на строк від шести місяців до десяти років.

Неоднозначним є питання про можливість призначення покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції ч. 2 ст. 111 КК України на підставі ч. 1 ст. 69 КК України. З одного боку, вказівка у законі на «найнижчу межу» контекстуально свідчить про те, що в санкції така межа має бути і вона протиставляється іншій (вищій) межі покарання. Вочевидь саме так міркував свого часу законодавець, коли формулював ч. 1 ст. 69 КК України в умовах відсутності абсолютно-визначених розмірів покарань у санкціях. Після появи санкцій з абсолютно визначеними покараннями неможливо однозначно визначити чи слід його (це абсолютно визначене покарання) вважати найнижчою межею, а тому може напрошуватися висновок про незастосовність призначення покарання нижче нижчої межі щодо таких санкцій. Однак, такий висновок видається спірним з огляду на наступні два аргументи. По-перше, у самій ст. 69 КК України, де містяться ціла низка обмежень на її застосування по колу кримінальних правопорушень, ці діяння до такого кола не

віднесені. По-друге, не викликає сумнівів гіпотетична можливість призначення на підставі ст. 69 КК України іншого більш м'якого основного виду покарання, ніж передбачено у санкції. Тому тим паче має не може заперечуватися і можливість призначення передбаченого в санкції виду покарання, але в розмірі меншому за мінімально визначений (хоч цей розмір водночас є і максимально визначеним).

Довічне позбавлення волі за розголошення інформації, що становить державну таємницю в умовах воєнного стану, може бути призначене лише у випадках, якщо таке діяння кваліфіковане за ч. 2 ст. 111 КК України. Встановивши таку можливість (відповідний закон набув чинності 07.03.2022) законодавець вкотре відійшов від колись неписано сформованого, але довгий час дотримуваного ним правила про те, що цей вид покарання може бути застосований лише при вчиненні умисного вбивства за обставин, що підвищують ступінь тяжкості такого діяння. У чинній редакції КК України цей вид покарання передбачається і за діяння, не пов'язані з умисним заподіянням смерті іншій людині. Водночас, слід мати на увазі, що призначене воно може бути лише у випадках, передбачених у санкції статті Особливої частини КК України (ч. 1 ст. 64 КК України). Тому слова ч. 4 ст. 68 КК України про те, що «довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114²» слід розуміти не як такі, що встановлюють самостійну підставу для призначення цього виду покарання, а як відсилаючи до тих санкцій, в яких це покарання передбачене. Тому, хоч у тексті ч. 4 ст. 68 КК України безпосередньо названі і ст. 109 КК України, і ст. 114² КК України, але оскільки жодна їхня санкція не передбачає довічного позбавлення волі, воно не може бути призначено за кримінальні правопорушення, передбачені вказаними статтями.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ І ВИКЛИКІВ ДЛЯ УКРАЇНИ

Ірина Олександрівна Зінченко,

кандидат юридичних наук, доцент, доцентка кафедри кримінально правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Шевченко Євген Валерійович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Питання про сутність права було і залишається в центрі уваги сучасної правової та політичної думки, а поняття права і сьогодні - одна з основних категорій не тільки загальної теорії, а і предмет досліджень кожної окремої галузі. Адже від розуміння права та його сутності залежить з'ясування багатьох правових та соціальних явищ, рішення дуже важливих як теоретичних, так і практичних питань життя суспільства.

У юридичній літературі зміст поняття кримінального права зазвичай пов'язують з його галузевими ознаками, вказуючи, що це є система юридичних норм (власне кажучи, законів), прийнятих Верховною Радою України, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які покарання підлягають застосуванню до осіб, що їх вчинили. За такого розуміння кримінальне право фактично ототожнюється з кримінальним законом. Проте такий підхід, як здається, є застарілим і недостатнім для з'ясування сутності кримінального права в умовах сучасних поглядів на праворозуміння.

У процесі дискусії про розуміння права погляд на закон, як на основну «клітинку» права, традиційно критикувався через його «нормативістське» походження. Ця критика засновувалась на справедливому докорі в недоцільності зведення права лише до текстів законів, адже це тягне за собою відрив від практики його реалізації, та зменшує значення прав і свобод людини, а також моральних засад.

Деякі з цих зауважень є цілком справедливими і актуальними сьогодні, тому що у правозостосувачів існує тенденція

обмежуватися коментуванням текстів законів без аналізу природи їх походження та співвідношення з суспільним уявленням про останні. Так, переважна більшість положень чинного КК України, що мігрують з однієї його редакції в іншу, так би мовити, традиційними, вивіреними сторіччями і повністю співпадають з уявленнями про справедливість. Проте, наразі, з урахуванням викликів сучасності в законі з'являються новели, наприклад, ст. 436¹ КК України «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів», які хоча і передбачають суспільно небезпечні явища, однак через невдалу законодавчу техніку, зокрема щодо криміналізації «публічного виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України», неоднозначно сприймаються суспільством. І, хоча дослідження текстів кримінальних законів являє собою лише один з основних етапів розуміння права, вони самі по собі, у відриві від правовідносин та їх змісту, а також традицій і правозастосовчої практики, істотно перешкоджають не тільки підготовці обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення КК України, а і призводять до розмивання законності й правопорядку. Тому, зведення кримінального права лише до текстів законів не здатне виявити юридичний зміст цих актів, відокремити приписи від декларацій і дефініцій.

Крім того, погляд на тексти законів як на «наказ держави» і зведення регулювання кримінально-правових відносин виключно до імперативного методу може призвести до помилкового висновку, що закріплення в законі прав громадян є лише велінням держави, яким не констатується, а навпаки - обмежується їх свобода. Проте, держава лише формалізує в кримінальних законах загальноновизнані в суспільстві або необхідні для його життєдіяльності уявлення про потребу в захисті найбільш важливих суспільних відносин. При цьому зведення змісту всіх суспільних відносин кримінально-правового характеру до повноважень виключно держави, фактично нівелює саме поняття правовідносин і відсилає нас до

«шляху з одностороннім рухом», що не притаманно для будь якого з їх видів.

Нажаль ця ж ідея покладена і в основу Концепції реформування Кримінального кодексу України та інших актів чинного законодавства про відповідальність за правопорушення у публічній сфері, що не може не викликати певних заперечень. Вважаємо що не припустимо підміняти поняття кримінального права як окремої галузі, виключно функціональною складовою держави як детермінанти її сутності, адже це принижує значущість кримінального права як самостійної галузі і зводить його до різновиду державного права.

Зазначимо також, що охоронна функція кримінального права хоча і є основною, але не єдиною серед завдань, які характеризують (заради яких існує) згідно положень зазначених у ч.1 ст.1 КК України, відповідна галузь.

Утім погляд на кримінальне право лише як на його текстуальну складову, прослідковується в першу чергу у поведінці самого законодавця. Нажаль стабільне дотримання нормативістського розуміння права призведе до того, що законодавець виключно у собі уособлює творця будь якої з його норм. І це можна спостерігати дуже часто.

Безумовно не слід принижувати роль кримінального закону у боротьбі із кримінальними правопорушеннями, і прагнення держави до зміцнення законності в країні та охорони правопорядку і особи від кримінально протиправних посягань. Посилення заходів державного примусу здебільшого є виправданим. Однак, як відомо, оптимальною завжди вважається ситуація, коли нові закони у сфері протидії кримінальним правопорушенням є результатом тривалого обговорення та апробації і, як наслідок цього, вивірені на практиці. Інакше складно буде пред'являти вимоги до пересічних громадян з приводу застосування загальноправового принципу *ignorantia legis non excusat* (незнання закону не звільняє від відповідальності).

Звідси випливає, що зміни до КК України не повинні носити масовий характер, як це відбувається в останній час. Адже виникає питання: чи то розробники чинного

Кримінального кодексу на стадії його прийняття так суттєво помилялися у визначенні напрямків розвитку суспільства при створенні нових кримінальних законів. Або ж процес правотворчості в Україні є чимось іншим, наприклад, переслідує вузько утилітарні, а іноді лобійські цілі окремої категорії осіб. А ще гірше, якщо він стане політично мотивованим.

Вважаємо що для практичної реалізації побудови правової держави вкрай необхідним є пошук нового визначення кримінального права, яке б втілювало не тільки законність, а і права людини, змінювало б звичне для багатьох співвідношення права і держави на користь першого. А це можливо лише за широкого розуміння права, за якого до останнього має бути включені не тільки юридичні норми, а й правові відносини, а також правова ідеологія і правосвідомість.

Такий підхід до праворозуміння дає можливість подолати юридичний формалізм, а його демократична ідея полягає в тому, щоб законність не тільки проголошувалася в тексті закону, але і втілювалася у життя як у практичній діяльності органів державної влади та правопорядку, так і у відповідності до правосвідомості громадян.

Тому формулювання поняття кримінального права відмінного від поняття кримінального закону, має під собою достатнє теоретичне обґрунтування і є вельми перспективним для подальших наукових досліджень. Проте розмежування права і закону, а також неспівпадіння функцій і завдань останніх тягне за собою низку незручних питань, що потребують розв'язання.

Саме тому ми не підтримуємо концепцію Нового КК України запропоновану робочою групою, яка створена Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи» з приводу питань розвитку кримінального права.

На даному етапі більш доречною була б ревізія чинного КК, а вже з часом і виключно на підґрунті виявлених недоліків та апробації законодавчих новел, мала б розроблятися принципово нова модель Кримінального Закону України.

У контексті сказаного, оцінка багатьох чинних кримінальних законів також не є однозначною. Як здається, невірним є виключення соціального змісту з поняття закону та перетворення його на «чисту» формальність у порівнянні зі змістом поняття кримінального права. Ще більш неправильним уявляється однобічний підхід до оцінки справедливості, як ознаки права через протиставлення такої уяви у людини і суспільства з одного боку і інтересів держави з іншого. Тут, вочевидь, слід враховувати, що як людина і суспільство мають своє уявлення про відповідність закону їх правам, так і держава, як соціальне утворення, може мати відповідні інтереси, які є вкрай важливими для її життєдіяльності і не обов'язково співпадають з уявленням про справедливість вузького кола осіб. Наприклад, державна зрада в формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або у період збройного конфлікту – ст. 111 КК України. Такий перехід, вочевидь, може бути зумовлений не тільки бажанням заподіяння шкоди основам національної безпеки України, а й іншими мотивами. Такі випадки під час другої світової війни, як відомо, мали масовий характер не тільки в Україні, але і у Франції, Німеччині, Бельгії, Італії тощо. І такі уявлення повинні бути узгоджені з основами національної безпеки, а не протиставлятися їм.

Не є бездоганною з точки зору законотворчої техніки і новелізація КК України, що відбувалась протягом березня – травня 2022 року. Зокрема, це стосується доповнення КК України ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», ст. 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору» і ст. 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» тощо.

Зрозуміло, що вказані норми з'явилися як реакція держави на акт агресії проти України. Але підготовлені поспіхом зазначені положення Закону створили низку істотних проблем при кваліфікації вказаних діянь які не усунуті і через рік після їх прийняття. Перед усім, це складнощі щодо розмежування вказаних кримінальних правопорушень як між собою, так і у співвідношенні зі ст. 111 КК України. Наприклад:

- відповідальність за публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення дій вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, що передбачена ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» перетинається із публічними закликами до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України які є ознакою об'єктивної сторони злочину «Колабораційна діяльність» (ст. 111-1 КК України);

- окремі форми колабораційної діяльності, а саме: передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора згідно зі ст. 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору» одночасно передбачені ст. 111-1 КК України.

- відсутність чіткого визначення в ст. 111-1 КК України поняття колабораційної діяльності, а також переліку видів зазначеної діяльності, які є протиправними.

- використання в межах диспозицій статей мовних конструкцій та оціночних понять не кримінально правового характеру, що мають широке тлумачення, наприклад: «у взаємодії», «провадження господарської діяльності», «до підтримки» тощо.

І це лише незначна частина некоректного формулювання відповідних норм КК України.

Отже, кримінальне право є інструментом не тільки держави але, водночас, і суспільства, а також особистості (громадянина) щодо їх уявлення про кримінальну протиправність, караність та суміжні поняття. І, протиставляти ці уявлення в відповідному процесі є недоцільним.

Проте сучасний закон наразі є виключним уявленням держави про вимоги суспільства у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями та щодо доцільності кримінально правових заборон для суспільства. І це не є випадковим, адже світ ще не знає більш вдалого способу формалізації норм відповідного права і з цим треба рахуватись.

Професійному юристу, суспільству, державі і особливо пересічному громадянину, як здається авторам, повинна бути притаманна чітка і визначена позиція: побажання, переконання чи думки, до яких потрібно прагнути, залишаються лише як ідеальна модель норми кримінального права до того часу, поки вони не прийняті належним чином у встановленому Конституцією порядку. Відповідно і положення цих законів мають виражати волю як народу, так і об'єктивні інтереси держави.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Шпіляревич Вікторія Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри політики у сфері боротьби зі
злочинністю
та кримінального права Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника

Питання національної безпеки – це проблема, яка на сьогодні є надзвичайно актуальною не лише на національному, але й на міжнародному рівнях, оскільки її забезпечення створює належні умови для якісного функціонування конкретних держав та суспільства в цілому. З цього приводу кожна держава на відповідних рівнях формує та реалізовує політику, яка спрямована на забезпечення безпеки життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. Не виключенням цього є й Україна, яка на основі Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законів України та підзаконних нормативно-правові актів, що видані на виконання Конституції та законів

України, здійснює свою політику у сфері національної безпеки. При цьому особливу роль у межах системи нормативно-правових актів, які є правовою основою такої її політики, слід відводити:

1) Конституції України, ключовими положеннями якої у сфері національної безпеки є: визнання в Україні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; констатація того, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави [1].

2) закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, який регламентує загальні засади національної безпеки України; засади та здійснення демократичного цивільного контролю; сектор безпеки та оборони; планування у сферах національної безпеки та оборони України [2].

3) Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, що визначає пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки України, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки України; поточні та прогнозовані національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов; основні напрями зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки; напрями та завдання реформування й розвитку сектору національної безпеки і оборони [3].

Варто зауважити, що в Конституції України відсутнє визначення поняття національної безпеки України. Натомість таке тлумачення наводиться законодавцем у законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, який розроблений та прийнятий з метою забезпечення виконання п. 17 ч. 1 ст. 92 Основного Закону України, в якому зазначається, що виключно законами України визначаються основи національної безпеки України [1]. Так, відповідно до

положень п. 9 ч. 1 ст. 1 «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII «національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [2], які можуть мати як внутрішній, так і зовнішній характер та не є статичними. Зокрема, про їх динамічність свідчить те, що, наприклад, на сьогодні є багато загроз, які ще кілька років тому для України були абсолютно неактуальними, але тепер стали реальністю (наприклад, розвиток сучасного озброєння у великих державах світу (зокрема, інтелектуалізація зброї); загострення конкуренції між світовими центрами сили, що супроводжується порушенням норм міжнародного права; послаблення ролі міжнародних безпекових інституцій; поява самопроголошених держав (регіонального сепаратизму); деструктивна пропаганда; поширення тероризму; розвиток безробіття, нераціональне використання природних ресурсів тощо).

Якщо аналізувати нормативне визначення національної безпеки України, що закріплене у законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, то вбачається, що державна політика у сфері національної безпеки України спрямована на захист від реальних та потенційних загроз:

а) держави – її державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу ;

б) інших національних інтересів України, до яких згідно зазначеного вище закону України належать життєво важливі інтереси людини та суспільства, що в комплексі з інтересами держави забезпечують державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [2].

Однак, якщо порівняти зміст поняття національної безпеки України, наведеного у законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII із положенням ч. 1 ст. 3 цього ж закону, то спостерігається неоднозначність законодавця щодо пріоритетності інтересів у

сфері національної безпеки. Зокрема, в ч. 1 ст. 3 вказаного вище закону України зазначається, що державна політика у сферах національної безпеки та оборони України спрямована на захист [2]: 1) людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; 2) суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; 3) держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій

Більше того, якщо подивитися на пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, які визначені Стратегією національної безпеки України, затверджені Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, то ними є [3]: а) відстоювання незалежності і державного суверенітету; б) відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; в) суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; г) захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; д) європейська і євроатлантична інтеграція.

Тобто одразу виникає запитання: Які ж інтереси у сфері національної безпеки України є домінуючими – державні (як про це йдеться у нормативному визначенні поняття національної безпеки України й пріоритетів національних інтересів та забезпечення національної безпеки) чи інтереси людини і громадянина (як про це йдеться у нормативному закріпленні спрямованості державної політики у сфері національної безпеки та оборони України)?

Як вбачається, на сьогодні це питання є таким, що потребує належного вивчення, нормативного узгодження та обґрунтування.

Державна політика у сфері національної безпеки України формується та реалізовується на основі низки основних принципів, які законодавцем акумульовано та диференційовано на три групи [2]: 1) принципи верховенства права, підзвітності, законності, прозорості та дотримання засад демократичного

цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; 2) принципи дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; 3) принцип розвитку сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Таким чином, резюмуючи все вище наведене, слід констатувати, що державна політика у сфері національної безпеки України, в першу чергу, повинна ґрунтуватися на положеннях Основного Закону України, формуватися на основі чіткого врахування всіх тих детермінант, які створюють реальні та потенційні загрози національній безпеці України, та бути нормативно узгодженою.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Основний Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28 квітня 2023 року).
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 28 квітня 2023 року).
3. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»» від 14 вер. 2020 р. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> (дата звернення: 28 квітня 2023 року).

**ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ
КАТУВАННЯ (СТ. 127 КК УКРАЇНИ)**

Володіна Оксана Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцентка кафедри кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Під час збройної агресії з боку РФ в умовах воєнного стану, поєднаної з іншими кризовими ситуаціями державного, міждержавного й світового масштабів, особливої актуальності набувають питання, пов'язані з правовими стандартами Європейського Союзу стосовно забезпечення колективної безпеки в Європі, в тому числі безпеки життя та здоров'я громадян, та визначення шляхів подальшого впровадження зазначених стандартів у кримінальне законодавство України.

Статтю, що передбачає кримінальну відповідальність за катування (ст.127 КК України), включено до КК України згідно з Міжнародною конвенцією ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р., що ратифікована Україною 26 січня 1987 р.

Із зовнішньої (об'єктивної) сторони даний злочин полягає в заподіянні сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій (наприклад, тілесних ушкоджень). Ними визнаються такі дії, які заподіюють сильний фізичний біль або фізичне чи моральне страждання шляхом довготривалого позбавлення тепла, їжі, води, сну або шляхом поміщення чи залишення потерпілого в шкідливих для здоров'я умовах (без свіжого повітря, без світла тощо), а також дії, пов'язані з багаторазовим або тривалим заподіянням болю: щипання, уколи, укуси, зв'язування, блокування дихання, вплив термічних факторів, зковування наручниками, завдання численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами тощо. Наприклад, винний роздягнув потерпілу, помістив у ванну й протягом двох годин поливав її холодною водою.

Кримінальному правопорушенню, що розглядається, притаманні такі ознаки: 1) діяння у вигляді завдання побоїв, мучення або інших насильницьких дій; 2) наслідки у вигляді заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи

морального страждання; 3) причинний зв'язок між зазначеними діями і наслідками. На думку багатьох криміналістів, катування може вчинятися не лише дією (активною поведінкою), а й бездіяльністю (пасивною поведінкою) [15, с.80-87]. Це зумовлено тим, що діяння при катуванні – це заподіяння побоїв, мучення або інших насильницьких дій. Безперечно, при цьому побої та мордування заподіюються шляхом дії, а мучення – як дією, так і бездіяльністю [5, с. 120-123].

В Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень вказано, що заподіяння мук – це дії, які спрямовані на тривале позбавлення людини їжі, пиття чи тепла, залишення її в шкідливих для здоров'я умовах та інші подібні дії (п. 3.2). Але це визначення та його зміст також потребують тлумачення, оскільки є оціночними («шкідливі для здоров'я умови», «інші подібні дії»).

Як видається, шкідливими для здоров'я умовами слід вважати умови, які призводять до порушення нормального, здорового функціонування організму особи, наприклад, приниження особи, тривала її ізоляція, розміщення особи у сирому, вологому приміщенні тощо. Саме тому словосполучення «інші подібні дії», на думку деяких авторів, доцільно вилучити з Правил [4, с. 196].

В доктрині кримінального права під терміном «мучення» розуміють заподіяння потерпілому тяжких страждань, для чого діють саме таким чином, щоб заподіяти, спричинити нестерпний фізичний біль»[11, с. 311-312]; вказують, що вони викликають не просто больові відчуття, що мають місце при кожному тяжкому тілесному ушкодженні, а заподіюють особливо сильний фізичний біль та страждання [8, с. 52]. Як вбачається, терміни «страждання» та «біль» використовуються в цих визначеннях як такі, що доповнюють один одного. Однак мучення заподіюються як дією, так і шляхом бездіяльності (тривале позбавлення людини їжі, пиття чи тепла, тривала ізоляція людини, розміщення особи у вологому приміщенні), що завдає особі лише фізичні страждання.

Крім того, лунають пропозиції щодо використання лише одного з цих термінів, оскільки вони є синонімами й мають

однакове змістовне значення. У зв'язку з чим пропонується відмовитися від терміну «муки», охопивши поняттям «мордування» все різноманіття як насильницьких методів впливу на людський організм (дії), так і бездіяльність (у випадках, коли на винуватця було покладено обов'язок вчиняти певні дії), що заподіюють потерпілому фізичні та психічні страждання.

У спеціальній літературі при дослідженні «інших насильницьких дій» у змісті ст. 127 КК України є спроби визначити дії, які можна віднести до вказаної категорії. При цьому при визначенні поняття «інші насильницькі дії» науковці не розкривають названий термін, а перелічують наслідки, які вони можуть спричинити. Так, до «інших насильницьких дій» відносять умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження, легкі тілесні ушкодження, а також інше фізичне насильство, що не охоплюється поняттями «побої» чи «мучення» і призводить до сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання»[12, с. 375-377]. При цьому інші тілесні ушкодження (ст. 121, 122, 125 КК України) при застосуванні катувань (ст. 127 КК України), на думку деяких науковців, потребують додаткової кваліфікації [14, с. 301].

Відсутня єдність позицій щодо змісту поняття «інші насильницькі дії» у ст. 127 КК України та переліку діянь, що охоплюються вказаним поняттям: застосування електричного струму, протигазу або поліетиленового пакету для позбавлення можливості дихати, погроза зброєю, посягання на статеву недоторканість особи, дії, характерні для мордування, а також інші подібні дії, серед яких найбільш поширеними є обливання холодною водою, примушування їсти неїстівні речовини, підвішування тіла, тривала ізоляція, придушування, вплив на людину постійним та голосним звуком, нацьковування собак, інсценування ампутації якогось органу або розстрілу тощо. Такі дії супроводжуються почуттям жаху, стресом чи неспокоєм та здатні принизити особу, зламати її морально[6, с. 56], викручування рук, стискування горла, статевих органів [10, с. 317], мордування, тобто дії, пов'язані з багаторазовим або тривалим спричиненням болю (щипання, шмагання, завданням

численних, але не великих ушкоджень тупими чи гостро колючими предметами, застосування термічних факторів тощо), посяганням на статеву недоторканість, заподіянням тілесних ушкоджень [8, с. 390], а також умисне легке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, різні посягання на статеву недоторканість особи, дії характерні для мордування, та інші, крім побоїв і мучення, форми насильства. Таким чином, поняття «інші насильницькі дії» слід тлумачити якомога більш широко з тим, щоб охопити всі можливі причини заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання»[10, с. 316].

Інші автори, об'єднавши позиції науковців [13, 52-53], запропонували під «іншими насильницькими діями» в ст. 127 КК України розуміти «зовнішній фізичний (за винятком побоїв чи мучення) чи психічний вплив на людину, що викликає в неї відчуття болю або фізичного чи морального страждання, здатний спричинити органічну, фізіологічну чи психічну травму (зокрема, застосування електричного струму, зв'язування потерпілого, позбавлення його вільно пересуватись у просторі шляхом його ізоляції в певному приміщенні, роздратовуючий вплив на нервову систему голосним звуком або світлом, неправомірне використання наручників, гумових кийків, сльозоточивого й паралітичного газу, протигазів, застосування електрошоку, підвішування тіла, придушування (мокре, сухе, хімічне), погрози застосування насильства, які супроводжуються демонстрацією зброяць для катування, жорстоке поводження щодо родича чи близької людини на очах потерпілого, щипання, виривання волосся, нанесення множинних ушкоджень тупими або гостроколючими предметами, припікання, сексуальне насильство, застосування нейролептичних, седативних, паралітичних препаратів, тощо)»[3, с. 107-111]. По-перше, у результаті аналізу запропонованого визначення автори не конкретизують, що біль при катуванні повинен обов'язково бути «сильним» та «фізичним» – це є законодавчою вимогою. Також науковці виокремлюють види придушування (мокре, сухе, хімічне). Попередньо автори зазначали про застосування сльозогінного й

паралітичного газу, тоді незрозуміло, чому хімічне придушення не може включати в себе застосування перелічених видів газів та чому обмежилися лише двома, залишаючи поза увагою інші можливі варіанти. По-друге, застосування електрошоку та електричного струму розглядаються як окремі одна від одної дії, хоча їх принцип однаковий. По-третє, автори виділяють три види травм (органічна, фізіологічна, психічна), але залишається незрозумілим походження органічної травми та причина її включення до цього переліку. Незрозуміло, як можна застосуванням седативних (з латинської «*sedatio*» означає «заспокоєння») препаратів викликати будь-яку травму, адже при вживанні цих препаратів виникає загальне заспокоєння (так званий седативний ефект), байдуже відношення до того, що оточує [2].

Слід також відмітити, що ППВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я людини» № 2 від 07.02.2003 р. не визначає термінології, що містить розділ II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» Особливої частини КК України, а лише встановлює процесуальні питання, які є компетенцією суду, такі як встановлення наявності ознак особливої жорстокості, мучення, мордування, катування та знівечення обличчя.

З вищевикладеного випливає висновок про неможливість з'ясування повного переліку «інших насильницьких дій» у ст. 127 КК України, що має визначати зміст цього поняття. Тому основоположними є критерії, що встановлені законом у диспозиції статті, яка аналізується (діяння, яке завдає сильний фізичний біль, фізичні або моральні страждання з певною зазначеною в законі метою та які не заподіюють тілесних ушкоджень).

Необхідно звернути увагу, що від інших кримінальних правопорушень проти здоров'я катування відрізняється своєю суб'єктивною (внутрішньою) стороною. Вона вимагає не тільки умислу, а й встановлення спеціальної мети — примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи

визнання, або покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, або залякати чи дискримінувати його або інших осіб.

При відмежуванні мети примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, від мети покарання за дії, що скоєні ним або іншою особою чи щодо скоєння яких є підозра, слід виходити з того, що в контексті першої із зазначених цілей катування вимога винного: а) не обов'язково детермінована попередньою (а тим більше неправильною, на думку суб'єкта злочину) поведінкою потерпілого або іншої особи; б) ніколи не пов'язана із карою; в) за змістом визначається як вимога до певної поведінки («зроби так»), а не відмова від неї («більше так не роби»). При відмежуванні мети залякування від інших цілей катування необхідно враховувати, що страх може виникати при вчиненні катування з будь-якою метою, але лише в меті залякування він має визначальне значення (вимога «бійся») [9, с. 16].

Суб'єкт катування – загальний - фізична, осудна особа, що досягла 16 років.

При кваліфікації катування слід виходити з того, що віддалені у часі епізоди активної жорстокості можуть бути пов'язані між собою поведінкою винного, яка разом із раніше названими складатиме продовжуване жорстоке поводження; підходи ЄСПЛ, який надає правову оцінку вчиненому за принципом «загалом», не змінюють для національного правозастосувача вимог щодо необхідності самостійної кваліфікації кожного об'єктивованого умислу [9, с. 17].

Слід відмітити, що заподіяння тілесних ушкоджень з необережності під час катування, безумовно, виключається.

Заподіяння потерпілому в процесі катування умисного легкого тілесного ушкодження (ст. 125 КК України) або умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження, вчиненого з метою покарання або дискримінації (ст. 122 КК України) додаткової кваліфікації не потребує, бо повністю охоплюється складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127 КК України [7, с. 162-163].

Слід звернути увагу на те, що катування може мати місце при незаконному позбавленні волі або викраденні людини, захопленні заручників, зґвалтуванні, вимаганні, хуліганстві. У цих випадках вчинене потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 127 КК України і, відповідно, статтями 146, 147, 152, 189 або 296 КК України [1, с. 101-102]. Завдання побоїв і мордування під час катування повністю охоплюється ст. 127 КК України.

При прямому умислі на спричинення смерті ідеальна сукупність умисного вбивства і катування виключається. Учинення з непрямым умислом вбивства під час катування потребує кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 115, 127 КК України. Заподіяння під час катування потерпілому смерті з необережності має бути кваліфіковано за ст. 119, 127 КК України або ч. 2 ст. 121, 127 КК України залежно від обставин справи [9, с. 17].

Доведення особи до самогубства від час катування вимагає кваліфікації дій винного за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 120 та 127 КК України.

Список використаних джерел:

1. Володіна О.О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини: монографія. Харків: СПД-ФО Чальцев О.В., 2005. 255 с.
2. Все слова имеют смысл. URL: <http://vseslova.com.ua>.
3. Житний О. О., Поліщук Ю. О. Проблеми визначення конструкції складу злочину, передбаченого статтею 127 Кримінального кодексу України. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2009. № 1 (5). (Серія: Право). С. 107–111.
4. Катеринчук К.В. Злочини проти здоров'я особи: проблеми кримінально-правової теорії та практики: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 406 с.
5. Катеринчук К. В. Ознаки катування. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: зб. матеріалів IV Всеукр.

наук.-теорет. конф. (м. Київ, 11 жовт. 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 120–123.

6. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Коваленка; за наук. ред. О. М. Джузи, А. В. Савченка. Київ: Атіка, 2011. С. 56.

7. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи: навч. посіб. / І.О.Зінченко, О.О. Володіна; за заг. ред. М.І. Панова. Харків: Право, 2019. 248 с.

8. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Ін Юре, 2003. 1196 с.

9. Марадіна Ю.С. Каткування: соціальна обумовленість і склад злочину: автореф. дис. канд.юрид.наук. Харків, 2018. 20 с.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид. перероб. та допов. Київ: Юрид. думка, 2012. 1316 с..

11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ: Алерта: КНТ: Центр учбової літ., 2009. 964 с.

12. Панчак О. Г. Проблеми доктринального тлумачення статті 127 «Каткування» Кримінального кодексу України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XII регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 9–10 лют. 2006 р.). Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2006. С. 375–377.

13. Сердюк Л. В. О понятии насилия в уголовном праве. *Уголовное право*. 2004. № 1. С. 52–53.

14. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / отв. ред. С. С. Яценко. 3-е изд., испр. и доп. Киев: А.С.К., 2004. 1096 с.

15. Шульга А., Павликівський В. Деякі питання кримінальної відповідальності за каткування. *Юридичний радник*. 2005. № 5. С. 80–87.

**РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ БЕЗПЕКИ ЗАКЛАДІВ
ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ПРОПЕДЕВТИКИ І
ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ, ПОШИРЕННЯ
КРИМІНОГЕННИХ ЧИННИКІВ НЕПРАВОМІРНОЇ
ПОВЕДІНКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

Ворожбіт-Горбатюк Вікторія Вікторівна,

*доктор педагогічних наук, професор, старша наукова
співробітниця відділу дослідження проблем кримінально-
виконавчого права*

*Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної
академії правових наук України*

Попри труднощі воєнного стану, запровадженого в Україні з 124 лютого 2022 року, реалізація прав і свобод людини в нашій державі є апіорною. Право особистості на освіту є одним з визначальних. Ініціатива Міністерства освіти України у 2023 році ознаменувалася анонсуванням можливості відновлення навчання в закладах освіти наживо оф лайн. У зв'язку з цим було розроблено і затверджено розпорядженням КМУ відповідну Концепцію [4]. Строк реалізації Концепції визначено 2023-2025 роки. Метою Концепції є створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, організація безпечного освітнього середовища, зокрема в умовах військової агресії рф проти України [4].

Напрями роботи освітян з реалізації Концепції безпеки закладів освіти: розроблення і суворе дотримання алгоритмів безпекових питань поведінки учасників освітнього процесу в різних ситуаціях, опанування процедур базових психологічних втручань, основ психологічної самопомоги, опанування питань прав, свобод та обов'язків громадянина, формування правосвідомості і правової культури [4].

Відповідно передбачено формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу за участю працівників ДСНС, правоохоронних органів, МВС та інших з організації системного навчання учасників освітнього процесу діям в

умовах надзвичайних ситуацій, актуалізації знань з безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та домедичної допомоги, формування у здобувачів освіти правової поведінки, запобігання конфліктам та правопорушенням, здобуття навичок щодо безпечної поведінки в Інтернеті, запровадження обов'язкового підвищення кваліфікації, рівня обізнаності та підготовки педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників закладів освіти з безпекових питань, питань базових психологічних втручань, основ психологічної самопомоги і прав, свобод та обов'язків громадянина [1; 2].

Однак слід наголосити, що проблема перебування учасників освітнього процесу в укритті має не унормовані аспекти, зокрема у багатьох закладах освіти відкрито пункти незламності і пункти обігріву, тож виникає питання, чи зможуть відвідувачі цих пунктів під час оголошення повітряної тривоги скористатися укриттям закладу освіти, чи правомірно розміщення неповнолітніх учасників освітнього процесу і відвідувачів пунктів незламності в одному укритті, чи не виникнуть додаткові причини для освітніх втрат за такої організації.

На теперішній час перебування в укритті передбачає два напрями роботи щодо забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, а саме: організація простору відповідно до рекомендацій МОН [3], рекомендації щодо зонування, алгоритмізації пересування і руху в укритті. Другий напрям – це активності в укритті [5].

Варта уваги проблема правового врегулювання роботи психологів у кризових і ситуаціях невизначеності. Оскільки усі курси підвищення кваліфікації педагогічних працівників з питань психологічної підтримки, супроводу і надання психологічної допомоги не розширюють коло їхніх повноважень. Також у зв'язку з новими стресогенними і криміногенними чинниками виникає потреба захисту інтересів дитини в таких аспектах: розроблення програм батьківської правоосвіти, опанування техніками попередження батьківського егоїзму, маніпулювання почуттями дитини з боку дорослих, булінгу, кібербулінгу.

Отже, у контексті реалій сьогодення вбачається доцільним співпраця міждисциплінарного дискурсу у царині правового забезпечення безпеки закладів освіти і здійснення освітнього процесу в умовах провадженого воєнного стану для пропедевтики і запобігання злочинності, поширення криміногенних чинників неправомірної поведінки учасників освітнього процесу, пропедевтики віктимізації як супутнього явища в ситуаціях невизначеності.

Список використаних джерел:

1. Алгоритм дій вчителя та відповідальної особи під час проведення навчальних занять. Рекомендації ДСНС. 2022. URL : <https://dsns.gov.ua/upload/1/1/9/3/5/8/9/p3PS2zuw3LnQlvmy0cC26bPE3mnGj0b951EF1pwz.pdf?fbclid=IwAR0oFSQk-61Gm-a1FYWzAEQyZf6WhXJjuXuCjOWtkP82VT2xVpxCJkSLw4k>
2. Алгоритм дій під час повітряної тривоги. Рекомендації ДСНС. 2022. URL : <https://dsns.gov.ua/upload/1/1/9/3/5/8/9/p3PS2zuw3LnQlvmy0cC26bPE3mnGj0b951EF1pwz.pdf?fbclid=IwAR0oFSQk-61Gm-a1FYWzAEQyZf6WhXJjuXuCjOWtkP82VT2xVpxCJkSLw4k>
3. Безпека під час навчання. Рекомендації МОН. 2022: URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpeka-pid-chas-navchannya-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-ukrityya> Концепція безпеки закладів освіти. Розпорядження КМУ від 07.04.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>
4. Концепція безпеки закладів освіти. Розпорядження КМУ від 07.04.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>
5. Методичний poradnik вчителя НУШ. 2022. URL : <https://nus.org.ua/news/zavantazhujte-poradnyk-dlya-vchyteliv-iz-aktyvnostryamy-v-ukrityyah/>

**ТАСМНИЦЯ УСИНОВЛЕННЯ (УДОЧЕРІННЯ) ЯК
ГАРАНТІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ІНСТИТУТУ
СІМ'Ї**

Гальцова Вікторія Володимирівна,
*кандидат юридичних наук, доцент, доцентка кафедри
кримінально-правової політики Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Інститут сім'ї є важливою ланкою держави та суспільства, який з точки зору аксіологічного підходу, як соціальна цінність, має особливе значення для держави, суспільства та особистості. Саме тому у ст. 51 Конституції України проголошено, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. З метою зміцнення правових засад сім'ї та захисту її членів, держава розробляє ефективні заходи. Зокрема, було прийнято низку законів й інших нормативних актів, спрямованих на захист цього особливого та унікального осередку. Крім норм Основного закону держави, захист інституту сім'ї та її членів, прав та інтересів дітей здійснюється також і нормами цивільного та сімейного права. Тому важливим є інститут усиновлення (удочеріння), метою якого є надання дітям, які з якихось причин позбавлені батьківського піклування, сприятливих умов для виховання в родині, а покликана якнайкраще його втілити – таємниця усиновлення (удочеріння), яка забезпечує ефективність та значущість даного акта як для дитини, так і для батьків.

Як вбачається, крім норм регулятивного права, інститут сім'ї та така форма облаштування дітей-сиріт, та дітей позбавлених батьківського піклування як усиновлення (удочеріння) також потребує й кримінально-правового захисту від суспільно небезпечних посягань. Саме тому у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) у ст. 168 встановлено кримінальну відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння). Вважаємо, що наявність даної норми у чинному КК України є гарантією інформаційної безпеки інституту сім'ї, який є частиною інформаційної безпеки держави. Адже, у статті 13 розділу III Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» під інформаційною безпекою держави розуміють стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається

заподіяння шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [7].

Зазначимо, що дотепер викликає жваві дискусії серед науковців кримінального права питання щодо доцільності кримінально-правової заборони розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК України), про що свідчать численні публікації. Наприклад, Вислоцька Т.Ю. [2], Горпинюк О.П. [4], Євтеєва Д.П. [6], Король І.Б. [8], Личак В.В. [9], Присяжнюк І. [11], Чолан Т. [12] та ін.

Зазвичай, таємниця є одним з найважливіших інститутів права України, який визначає ступінь інформаційної захищеності, дозволяє оптимально співвіднести інтереси особи, держави та суспільства і визначити міру втручання в сферу особистого інтересу у межах закону [10, с. 59].

Тому Конституція України (у ч. 1 ст. 32) і Сімейний кодекс (у ч. 5 ст. 5) закріпили право кожної людини на невтручання в її особисте та сімейне життя. У зв'язку із цим не допускається збір, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ч. 2 ст. 32 Конституції). Крім Конституції України, принцип невтручання в особисте і сімейне життя закріплено у ст. 302 Цивільному кодексі та ст. 23 Законі України «Про інформацію». Стаття 7 Сімейного кодексу вказує, що регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, права на особисту свободу й неприпустимість свавільного втручання в їхнє сімейне життя.

Зазначимо, що у багатьох наукових працях, таємницю усиновлення (удочеріння) низка учених розглядають як «інформаційна безпека», «конфіденційна інформація» або «право на приватність» чи «недоторканість приватного або сімейного життя». Насамперед, це пов'язано з тим, що використовуючи в нормах Особливої частини КК України терміни «інформація», «відомості», «таємниця», законодавець не розкриває їх обсяг і зміст. У своїх наукових роботах вони

вказували, що необхідно вдосконалити законодавство України шляхом розробки єдиних понять: «таємниця», «службова таємниця», «конфіденційна інформація», «інформація з обмеженим доступом» [10, с. 61]. Вважаємо, що таємниця усиновлення (удочеріння) є самостійним правовим інститутом, який належить до конфіденційної інформації.

Отже, держава формує блок конфіденційної інформації, у тому числі в сфері сім'ї та усиновлення (удочеріння), тому доходимо висновку, що Конституція України, Цивільний і Сімейний кодекси, інші закони гарантують невтручання в сімейне життя сім'ї, яка всиновляє або всиновила дитину.

На нашу думку, відсутність у законодавстві України таємниці усиновлення (удочеріння) та декриміналізація даного діяння може зашкодити створенню нормальної сімейної обстановки і значно ускладнити процес виховання дитини. На це вказує і судова практика, що фактично у всіх випадках причиною скасування усиновлень, як виявилось, був факт розкриття дитині таємниці її усиновлення, у результаті чого дитина починала відчувати себе чужою у сім'ї усиновителів, саме відчувати, а не бути чужою насправді [1].

Крім того, розголошення такої таємниці усиновлення (удочеріння) може завдати моральних страждань як дитині, так і усиновлювачам (удочерителям) та стати причиною серйозних психологічних травм та інших порушень розвитку особистості. Тому наявність в сімейному законодавстві України інституту таємниці усиновлення та її кримінально-правова охорона є однією з гарантій держави захисту сім'ї від злочинних посягань та забезпечення належного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Дозволимо стверджувати, що суспільна небезпечність розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) визначаються, насамперед, тим, що вони посягають на досить важливу для суспільства сферу усиновлення (удочеріння) дітей-сиріт, і дітей, позбавлених батьківського піклування. Тут страждають у першу чергу інтереси дітей, яким може бути заподіяна гостра психологічна травма, що спричиняє часом психічне захворювання або навіть суїцид. Порушуються при

цьому й моральні засади суспільства, що несе не тільки юридичну, але й моральну відповідальність за долю дітей-сиріт [3, с. 50]. Крім цього, при розголошенні таємниці усиновлення (удочеріння) психічному здоров'ю неповнолітнього може бути заподіяна шкода: породити почуття власної неповноцінності, що може призвести до психічної травми, навіть психічного захворювання. Адже діти у силу психофізичних особливостей і соціального статусу вимагають спеціальної турботи про них. Особливо уразливий неповнолітній у період статевого дозрівання, коли в його організмі відбуваються кардинальні зміни гормонального й соматичного характеру [5, с. 201]. Ці негативні наслідки в сфері психіки дитини можуть призвести до тяжких, навіть катастрофічних наслідків, у разі, якщо зазначені явища є стабільними й незворотними до нормального стану, дитина втрачає свій психологічний статус як особистість.

Отже, таємниця усиновлення (удочеріння) є благом, що забезпечує нормальні взаємини в родині, а також зацікавленість усиновителів у тому, щоб навколишні сприймали відносини між дитиною й усиновителем як між рідними за походженням, належить до внутрішнього життя родини, не може бути надбанням громадськості і передбачає проведення широкого кола заходів, які вказані у Сімейному Кодексі, що унеможливають її розголошення та ознайомлення з нею третіми особами, є гарантією інформаційної безпеки сім'ї та забезпечуються нормами кримінального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Балим Л. В. Інституалізація дітей викличе сплеск соціального сирітства : [інтерв'ю / розмовляла А. Котляр]. Дзеркало тижня. – 2010. – 25 верес. – 1 жовт. (№ 35). URL: http://dt.ua/SOCIETY/lyudmila_balim_institalizatsiya_ditey_vikliche_spl esk_sotsialnogo_siritstva-61112.html.

2. Вислоцька Т.Ю. «Таємниця усиновлення (удочеріння) у кримінальному законодавстві окремих іноземних держав». *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 11. С. 196–203.

3. Гальцова В.В. [Кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення \(удочеріння\) та незаконні дії щодо усиновлення \(удочеріння\)](#). Харків, Право. 2015. 248 с.

4. Горпинюк О.П. Права регламентація накопичення та використання приватної інформації в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. № 4 / [редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. Харків : Золота миля, 2013. С. 214 – 225.

5. Дубравська Д. М. Основи психології : навч. посібник. Львів : Світ, 2001. 280 с.

6. Євтеєва Д.П. Питання кримінально-правової охорони дітей та осіб, які перебувають під опікою або піклуванням. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 185–207.

7. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки». URL : <https://web.archive.org/web/20181108105235/http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16>.

8. Король І.Б. Проблеми класифікації конфіденційної інформації про особу, що підлягає кримінально-правовій охороні. Актуальні проблеми держави і права. 2014. С. 371 – 378.

9. Личак В.В. Соціально-правова обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за посягання на сім'ю. *Юридичний вісник*. 2022. 3 (64). С. 186 – 191.

10. Олійник В. Удосконалення охорони державної таємниці України крізь призму аналізу законодавства держав-учасниць СНД. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4. С. 59–63.

11. Присяжнюк І. Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) та порушення права на недоторканність приватного життя: проблеми співвідношення. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1(13). С. 1–10.

12. Чолан Т. Декриміналізація розголошення таємниці усиновлення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 73–79.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В МЕДИЧНІЙ СФЕРІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Гринчак Сергій Васильович,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права*

*Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого*

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожній людині право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції (ст. 8). Схожі положення передбачені і іншими міжнародними актами, ратифікованими Україною. Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини відомості про стан здоров'я особи є конфіденційною інформацією, що належить до приватного життя особи. Розголошення такої інформації є прямим порушенням вказаної Конвенції (рішення у справі «Пантелеєнко проти України», заява № 11901/02) [1].

Національне законодавство також передбачає відповідні заборони. Зокрема, у Конституції України проголошено, що ніхто не може зазнавати втручання в особисте та сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, окрім випадків, визначених законом, та лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ст. 32). Офіційне тлумачення цих положень надано у рішенні Конституційного суду України від 20 січня 2012 р. по справі № 1-9/2012.

Кримінально-правова охорона вказаних конституційних прав в медичній сфері здійснюється за допомогою ст. 132 КК України (Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби) та ст. 145 КК України (Незаконне розголошення лікарської таємниці).

2. Вказані кримінальні правопорушення є доволі схожими між собою. Більшість науковців вважають ці норми конкуренцією загальної та спеціальної норм [2, с. 183]. Для підтвердження або заперечення цієї тези необхідно порівняти склади вказаних правопорушень.

Безпосереднім об'єктом обох кримінальних правопорушень є суспільні відносини, що забезпечують охорону конфіденційної інформації про стан здоров'я пацієнта, інтимні та сімейні сторони його життя. Їх додатковим факультативним об'єктом є честь та гідність особи.

У диспозиції ст. 132 КК України передбачено, що предметом цього кримінального проступку є відомості про проведення медичного огляду особи на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) або захворювання на синдром набутого імунодефіциту (СНІД) чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, та його результатів. Аналіз ЗУ «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» та інших нормативно-правових актів України дає підстави стверджувати, що відомості про які йдеться в ст. 132 КК України є лікарською таємницею.

Предметом злочину, передбаченого ст. 145 КК України, також є лікарська таємниця. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ, закріплюють право пацієнта на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також відомості, що були одержані при його медичному обстеженні (ст. 39-1) та передбачають заборону медичним працівникам та іншим особам, яким у зв'язку з виконанням їх професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя людини розголошувати ці відомості, крім випадків передбачених законодавством (ст. 40). Правовий режим охорони відомостей, що становлять лікарську таємницю передбачений і спеціальними актами, наприклад Законами України «Про психіатричну допомогу» від 22.06.2000 р. № 1489-ІІІ, «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 р. №

1645-III. та ін. Таким чином, в обох нормах предметом є лікарська таємниця, але предмет, передбачений ст. 132 КК України, за обсягом інформації з обмеженим доступом є вужчим.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 145 КК України, полягає у розголошенні лікарської таємниці, що спричинило тяжкі наслідки. Йдеться про незаконне повідомлення будь-яким способом лікарської таємниці хоча б одній сторонній особі. Тяжкими наслідками, в даному випадку, є: самогубство, психічна хвороба, переривання вагітності тощо. На відміну від ст. 145 КК України, проступок, передбачений ст. 132 КК України, з об'єктивної сторони характеризується лише діянням – розголошенням відомостей, які передбачені у цій статті.

Незаконне розголошення лікарської таємниці за ст. 145 КК України може бути лише умисним, а ставлення до наслідків лише необережним. На умисел щодо діяння нам вказує диспозиція цієї статті. На відміну від ст. 145 КК України, розголошення відомості про проведення медичного огляду особи на виявлення зараження вірусом ВІЛ або захворювання на СНІД чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, та його результатів може бути як умисним, так і необережним.

У диспозиції ст. 132 КК України зазначено, що суб'єктом цього кримінального проступку можуть бути: 1) службові особи лікувального закладу; 2) допоміжні працівники, що самовільно отримали інформацію; 3) медичні працівники. Якщо розголошення вказаної інформації вчиняє особа, яка не передбачена в ст.132 КК України, то таке діяння, за наявності усіх інших підстав, може бути кваліфіковане за ст.145 КК України. Суб'єкт незаконного розголошення лікарської таємниці сформульований більш загальним чином – особа, якій лікарська таємниця стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків. Такими особами можуть бути медичний працівник, працівник правоохоронного органу, адвокат та ін.

Проведений аналіз вказує, що між нормами, передбаченими ст. 145 КК України та ст. 132 КК України, є тісний зв'язок і залежність, але вони відрізняються між собою

певними об'єктивними та суб'єктивними ознаками. Отже, можна погодитися з тезою, що йдеться про конкуренцію загальної та спеціальної норми. Проте, точніше говорити про часткову конкуренцію, яка виникає лише у разі умисного розголошення конфіденційної інформації про стан здоров'я особи.

Наведений порівняльно-правовий аналіз статей 132 та 145 КК України, дає змогу змоделювати найбільш поширені варіанти кваліфікації розголошення лікарської таємниці:

1) кваліфікація діяння лише за ст. 132 КК України. Вона буде мати місце тоді, коли особа розголошує відомості, передбачені у ст. 132 КК України і відсутні суспільно небезпечні наслідки такого діяння;

2) кваліфікація вчиненого лише за ст. 145 КК України. Така кваліфікація застосовується у випадку, коли особа умисно розголошує лікарську таємницю (за виключенням відомостей, які передбачені у ст. 132 КК) і таким діянням спричинено тяжкі наслідки, передбачені ст. 145 КК України;

3) кваліфікація кримінального правопорушення за сукупністю статей 132 та 145 КК України. Вказана кваліфікація буде мати місце тоді, коли особа умисно розголошує відомості, передбачені ст. 132 КК України і таке діяння спричинило тяжкі наслідки, передбачені ст. 145 КК України. Такий підхід, може виглядати спірним, але він є вимушеним. Інкримінувати лише ст. 132 КК України буде недостатньою, бо цією нормою не охоплюються суспільно небезпечні наслідки, які спричинені розголошенням лікарської таємниці. В той же час кваліфікація лише за ст. 145 КК України, яка на перший погляд виглядає найбільш логічною, теж є недостатньою, адже санкція ст. 145 КК України порівняно з санкцією ст. 132 КК України, щодо одних видів покарань, є більш суворою (у ст. 145 КК України штраф передбачено в розмірі від однієї тисячі до чотирьох тисяч НМДГ, а позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю є обов'язковим, у ст. 132 КК України штраф передбачено у розмірі від п'ятдесяти до ста НМДГ, а позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю є факультативним), а щодо іншого покарання, санкція ст. 145 КК України є більш м'якою (у санкції ст. 145 КК

України не передбачено такого виду покарання, як обмеженням волі, в той час як у санкції ст. 132 КК України передбачено обмеження волі на строк до трьох років).

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що обидві норми, передбачені статтями 132 та 145 КК України забезпечують інформаційну безпеку пацієнтів у медичній сфері. Проте виникає питання доцільності їх одночасного існування у кримінальному законодавстві. На нашу думку, такий підхід є доволі сумнівним і зайвим перевантаженням КК України. Варто було б декриміналізувати ст. 132 КК України та одночасно змінити ст. 145 КК України. Варіанти удосконалення ст. 145 КК України можуть бути такі: 1) передбачити у ст. 145 КК України відповідальність за розголошення лікарської таємниці (формальний склад кримінального правопорушення, який охопить як умисну так і необережну форму вини); 2) передбачити у ч. 1 ст. 145 КК України відповідальність за розголошення лікарської таємниці, а у ч. 2 ст. 145, за те саме діяння, що спричинило тяжкі наслідки; 3) виключити з диспозиції ст. 145 КК України вказівку на умисне розголошення лікарської таємниці, що дасть змогу охопити будь-яке незаконне поширення вказаної інформації, що спричинило тяжкі наслідки [3, с. 21, 22].

3. Варто зауважити, що лікарська таємниця завжди є конфіденційною інформацією про особу. Такі відомості одночасно можуть бути і даними досудового розслідування (наприклад, інформація про стан здоров'я особи, яка зафіксована у судово-медичній експертизі) і службовою інформацією зібраною в процесі оперативно-розшукової діяльності тощо. Окрім того, вони інколи можуть становити і державну таємницю (наприклад, якщо такі відомості передавалися Україні як секретна інформація від іноземної держави чи міжнародної організації, або вони були предметом конкретних міжнародних переговорів України з іншими державами і сторони домовлялися не розголошувати їх).

За таких обставин виникає необхідність відмежування норм, які передбачають кримінальну відповідальність за розголошення лікарської таємниці (ст. ст. 132, 145 КК України) від інших суміжних норм (наприклад, ст. ст. 111, 114, 182, 328,

329, 330, 361-2, 387, 397, 422 КК України тощо), які у тій чи іншій мірі мають відношення до охорони інформації з обмеженим доступом. Таке відмежування є вкрай необхідним для правильної кваліфікації вчиненого особою діяння.

Вибір кримінально-правової норми чи норм, в цих випадках, залежать від конкретних обставин справи та встановлення спільних і відмінних ознак статей 132, 145 КК України та суміжних норм КК. Найбільш вірогідними варіантами кваліфікації вбачаються наступні:

1) кваліфікація діяння лише за кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. ст. 132, 145 КК України. Такий підхід можливий коли йдеться про співвідношення загальної та спеціальної норми, де застосуванню підлягає спеціальна норма. Наприклад, розголошення медичним працівником відомостей про захворювання пацієнта на синдром набутого імунodefіциту (СНІД), які стали відомі медичному працівнику у зв'язку з виконанням своїх професійних обов'язків, потребує кваліфікації лише за ст. 132 КК України, як спеціальної норми щодо ст. 182 КК (Порушення недоторканності приватного життя). Разом з тим, варто погодитися з тезою, що обмежена дія норм, передбачених ст. ст. 132, 145 КК України, відкриває можливості для застосування ст. 182 КК України, а також конкретизовані випадки можливої кваліфікації за сукупністю ст. ст. 132, 145 та ст. 182 КК України [4, с. 15].

2) кваліфікація діяння за сукупністю ст. ст. 132, 145 КК України та інших норм КК України. Наприклад, якщо лікар, який приймав участь у слідчих діях та був попереджений в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати дані досудового розслідування, незаконно розголосив конфіденційну інформацію про стан здоров'я потерпілого по кримінальній справі, і це спричинило тяжкі наслідки для останнього, він має підлягати кримінальній відповідальності за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 387 та ст. 145 КК України;

3) кваліфікація діяння за суміжними нормами КК, без застосування ст. ст. 132 чи 145 КК України. Така кваліфікація можлива у випадку, коли норма яка застосовується, повністю

забезпечує охорону відповідної інформації з обмеженим доступом і не потребує додаткової кваліфікації.

Список використаних джерел:

1. Case of Panteleyenko V. Ukraine, final12/02/2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76114>
2. *Вислоцька Т. Ю.* Кримінально-правова охорона таємниці в Україні: дис. ... канд. юрид. Наук. Львів, 2017. 275 с.
3. *Гринчак С. В.* Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи в сфері медичної діяльності// *Форум права*: електрон. наук. фахове вид. 2019. № 57 (4). С. 15-25. URL: http://forumprava.pp.ua/files/015-025-2019-4-FP-Grynchak_4.pdf
4. *Дем'яненко Ю. І.* Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2008. 25 с.

**ПІДХОДИ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ
ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОТИВУ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ»**

Денисов Сергій Федорович,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
кримінального права та кримінології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Пузиревський Максим Вячеславович,

*старший викладач кафедри кримінального, кримінально-
виконавчого права та кримінології Академії Державної
пенітенціарної служби*

Необхідно відзначити, що різноманітним питанням мотиву кримінального правопорушення було присвячено низку наукових праць, зокрема, відомих українських вчених М. І. Бажанова, Л. П. Брич, Р. В. Вереси, П. А. Вороб'я, В. К. Грищука, М. Й. Коржанського, Ю. В. Леки, П. П. Михайленка, Ю. В. Орлова, О. М. Подільчак, А. В. Савченка та ін. Зважаючи на практичну неможливість в межах даної наукової розвідки здійснити

комплексний аналіз усіх напрацювань із заданої проблематики, вбачається за необхідне зупинитися на висвітленні деяких найбільш суттєвих точок зору.

Так, розглядаючи мотиви злочинів (кримінальних правопорушень – у сучасному розумінні – С. Ф., М. П.), М. І. Бажанов прийшов до такого їх тлумачення – це ті внутрішні спонуки, якими керується суб'єкт при вчиненні злочину. Мотив є рушійною силою злочину, це ніби певна внутрішня причина його вчинення. Мотиви первісно характеризують потреби людини, але вже під час вчинення злочину вони набувають протиправного характеру та визначаються в подальшому як мотиви злочину. Як вірно наголошував М.І. Бажанов, в одних випадках мотив виступає як необхідна, конститутивна (конструктивна) ознака складу злочину, в других – як кваліфікуюча ознака, а в третіх – мотив злочину є суто факультативною ознакою складу та враховується лише під час призначення судом кримінального покарання [1, с. 57].

П. П. Михайленко під мотивом злочину розумів той бік психічної діяльності винної особи, що характеризує її спонуки, схиляє її до вчинення злочину, викликає у неї рішучість стати на цей небезпечний шлях [2, с. 97–98]. Треба погодитися з позицією вченого, що встановлення дійсного мотиву злочину має досить важливе значення, а саме, для вірної оцінки судом суспільної небезпеки особистості винного, призначення на цій основі справедливого покарання та вірної, аргументованої кваліфікації злочину [2, с. 98–99].

Під мотивом злочину М. Й. Коржанський вбачав спонуку до вчинення злочину, його двигун і внутрішню силу, тобто такі усвідомлені потреби людини (в їжі, одязі, житлі, спілкуванні, пізнанні, дозвіллі) як дійсні, так і уявні, що спонукають її до злочину. Найбільш поширеними спонукками до вчинення злочинів є: корисливість, помста, жадоба помсти, хуліганство; кар'єризм чиновників, жадоба влади [3, с. 34–35; 4, с. 246–247]. Також необхідно підтримати позицію вченого, що загалом безмотивних злочинів немає, як немає безмотивної поведінки взагалі. Значення мотиву як ознаки складу злочину в тому, що поки не відомий, не

встановлений мотив вчинку, доти не можна з впевненістю сказати, що трапилось – злочин чи подвиг [5, с. 92].

А. В. Савченко визначав мотив злочину як інтегральний психічний утвір, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою [6, с. 14, 121].

О. М. Подільчак під мотивом розуміє продукт інтеріоризації (формування розумових дій і внутрішнього плану свідомості через засвоєння індивідом зовнішніх дій з предметами і соціальних форм спілкування – *С. Ф., М. П.*) зовнішніх чинників, співставлення їх з внутрішніми потребами, цінностями, засвоєними зразками поведінки, та відповідно сформовану спонуку, яка виступає основою активності особистості. Вчена зазначає, що під час формулювання поняття мотиву злочину слід акцентувати увагу на його усвідомленні, спонукальній функції та відповідності мотиву меті вчиненого злочину. Окрім того, мотив є безперечно внутрішнім утворенням, спонуканням до вчинення суспільно небезпечного діяння [7, с. 185, 186].

Так само Р. В. Вереша визначає мотив кримінального правопорушення як свідому та вольову спонуку до досягнення мети, обумовлену потребами особистості, що носить суспільно небезпечний характер і тягне за собою кримінальну відповідальність [8, с. 17; 9, с. 356; 10, с. 228]. Треба погодитися з позицією вченого, що мотив вчинення кримінального правопорушення є лише певною факультативною ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, однак при цьому мотивація кримінальної поведінки є завжди.

Кримінально-правове значення мотиву як ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, на думку Р. В. Вереша, полягає в його впливі на:

1) кваліфікацію кримінального правопорушення (основного, кваліфікованого, особливо кваліфікованого чи привілейованого);

2) призначення покарання та його відбування; можливість звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання (його відбування). Мотив кримінального

правопорушення дозволяє чітко відмежувати один склад кримінального правопорушення від іншого [9, с. 359; 11, с. 538].

Мотиви, як правило, мають місце в умисних кримінальних правопорушеннях. Мотиви необережних кримінальних правопорушень, на думку вченого, набувають форми спонук до порушення певних правил поведінки, які особа могла та зобов'язана була виконати у силу своїх професійних, службових або інших обов'язків. При цьому мотив необережного кримінального правопорушення є загальним [10, с. 228].

Ю. В. Лека під мотивом кримінального правопорушення розуміє усвідомлену внутрішню спонук, що формує безпосереднє психічне ставлення особи до вчинюваного нею діяння та наслідків [12, с. 60, 196].

Безсумнівно цікавою також є наукова точка зору В. К. Грищука, який під мотивами кримінальних правопорушень вбачає такі обумовлені домінуючими на час вчинення кримінального правопорушення інтересами та потребами особи внутрішні спонукання, котрі викликають у нього рішучість вчинити кримінальне правопорушення і керують ним у процесі вчинення кримінально протиправного діяння [13, с. 309].

Список використаних джерел:

1. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть: учебное пособие. Днепропетровск: Пороги, 1992. 168 с.
2. Михайленко П.П. Уголовное право Украины. Общая часть. Киев: РИО МВД Украины, 1995. 248 с.
3. Коржанський М.Й. Популярний коментар Кримінального кодексу України. Київ: Наукова думка, 1997. 696 с.
4. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Частина Загальна. Курс лекцій / за ред. М.Й. Коржанського. Київ: Атіка, 2001. 432 с.
5. Коржанський М.Й. Презумпція невинуватості та презумпція вини: монографія. Київ: Атіка, 2004. 216 с.
6. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: монографія. Київ: Атіка, 2002. 144 с.

7. Подільчак О.М. Мотиви та мотивація злочинів, учинених жінками: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 237 с.

8. Вереша Р.В. Мотив та мета злочину: науково-практичний посібник. Київ: Алерта, 2016. 56 с.

9. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 583 с.

10. Вереша Р.В. Мотив, мета та емоційний стан у кримінальному праві: монографія. Київ: Алерта, 2023. 238 с.

11. Вереша Р.В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину: монографія. Київ: Алерта, 2018. 1106 с.

12. Лека Ю.В. Мотив у кримінальному праві: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Івано-Франківськ, 2022. 236 с.

13. Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навчальний посібник. Вид. 2-ге, змін. та допов. Львів: [б. в.], 2019. 666 с.

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ТА КІБЕРТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Дунасва Тетяна Євгенівна,

*кандидат юридичних наук, наукова співробітниця
відділу дослідження проблем кримінального процесу та
судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної
академії правових наук України*

Злочини у кіберпросторі щороку завдають збитків на десятки мільярдів доларів США як державам, так і приватним компаніям [1]. Щодо статистичних даних про кількість кібератак, збільшення нападів під час воєнного стану збільшилась у понад 3 рази. Статистичні дані свідчать, що у 2020 році було зафіксовано майже 800 кібератак, у 2021 р. - 1400, то у 2022 р. - кількість кібернападів зросла у понад 3 рази. Наразі країна-агресор завдає в середньому понад 10 кібератак на

добу, здебільшого по об'єктах критичної інфраструктури, зокрема енергетичному комплексу, логістиці, зв'язку, військовим об'єктам, а також в його зоні уваги реєстри і бази даних органів влади [2]. За даними журналу *Cybercrime Magazine*, до 2025 р. прогнозована вартість кіберзлочинності для світової економіки становитиме 10,5 трильйонів доларів США щорічно. Кіберзлочинна діяльність також може поставити під загрозу життя. Раніше хакери загрожували водопостачанню невеликого міста, що викликало занепокоєння щодо впливу кіберзлочинців на здоров'я та безпеку всього населення. Ці загрози підкреслюють важливість розслідувань кіберзлочинів та їх роль у тому, щоб зробити Інтернет безпечнішим місцем для суспільства та бізнесу [3].

В умовах цифровізації життя, доцільно і удосконалити кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у кіберпросторі та у сфері інформаційних технологій.

В умовах агресії РФ проти України традиційні бойові дії супроводжуються кібератаками проти інформаційних ресурсів з боку кіберзлочинців і кібертерористів.

Як проголошено у Конституції України, кібербезпека має ґрунтуватися на принципах: верховенства права; забезпечення балансу прав та інтересів людини, громадянина, держави; взаємодії державних органів та громадськості [4, с. 153].

Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність звертає увагу на те, що комп'ютерні мережі та електронна інформація можуть використовуватися для вчинення кримінальних правопорушень.

Згідно ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» кіберзлочинність і комп'ютерний тероризм (кібертероризм) є однією із загроз національній безпеці в інформаційній сфері.

Кіберзлочини вчиняють особи, які мають певні знання у сфері ІТ-технологій, що дозволяє їм уникати кримінального покарання, тому ці злочини високолатентні. У 2020 р. в Україні суди ухвалили близько 100 обвинувальних вироків, пов'язаних із кіберзлочинами [5].

Кібертероризм, з огляду на масову інформатизацію суспільства, становить чи не найбільшу загрозу людству.

Серед загроз інформаційному простору є підвищення кримінального комп'ютерного професіоналізму та високої мобільності злочинців, тому що глобальні комп'ютерні мережі охоплюють майже всі країни світу.

Також під час захоплення агресором Запорізької АЕС відбувається технологічний тероризм. Технологічний тероризм - кримінальні правопорушення, що вчиняються з терористичною метою із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та іншої зброї масового ураження або її компонентів, інших шкідливих для здоров'я людей речовин, засобів електромагнітної дії, комп'ютерних систем та комунікаційних мереж, включаючи захоплення, виведення з ладу і руйнування потенційно небезпечних об'єктів, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненням загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій та становлять небезпеку для персоналу, населення та довкілля; створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру.

Отже, особливої актуальності набуває підвищення ефективності кримінально-правової охорони інформаційної безпеки України, інформаційної складової національної безпеки, тому що наша країна входить до глобального інформаційного суспільства та у світовий інформаційний простір.

Список використаних джерел:

1. Кривенко К. Кіберзлочинність: актуальна судова практика. *Лігазакон*. 22.02.2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/209283_kberzlochinnst-aktualna-sudova-praktika.
2. Зарембо Т. Щодоби Росія завдає Україні понад 10 кібератак - СБУ. РБК-Україна. 26.12.2022. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/shchodobi-rosiya-zavdae-ukrayini-ponad-10-1672081715.html>.

3. Cyber crime investigation: making a safer Internet space. *Maryville university*. URL: <https://online.maryville.edu/blog/cyber-crime-investigation/>.

4. Козирева В. П., Гаврилішин А. П. Кіберправопорушення як загроза економічній безпеці. *Юридичний вісник*. 2020. Вип. 1 (54). С. 148-155. URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2020/1-54/23.pdf.

5. Якуша В. Олександр Тананакін: розслідування кіберзлочинів часто відбувається за принципом “хто швидше”. *Закон і бізнес*. Вип. № 12 (1518). 20.03.-26.03.2021. URL: <https://zib.com.ua/ua/147082.html>.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОШИРЕННЯ ВІЙСЬКОВО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ (СТ. 114² КК УКРАЇНИ): ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Мовчан Роман Олександрович,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Бурда Петро Олексійович,

*аспірант кафедри конституційного, міжнародного і
кримінального права Донецького національного університету
імені Василя Стуса*

З початком відкритого нападу російської федерації (далі – рф) на Україну було зафіксовано низку випадків, коли окремі особи розповсюджували інформацію про направлення, переміщення іноземної військової допомоги в Україну, а також рух або розташування ЗСУ чи інших військових формувань. Навіть більше: на численні заклики ЗСУ суб’єкти, причетні до здійснення згаданої діяльності, не реагували та продовжували таку поведінку, що неодноразово призводило до того, що

відповідна інформація ставала відома ворогу, який надалі її використовував на свою користь, зокрема, для коригування вогню, зміни місця розташування власних збройних сил, підривів логістичних маршрутів та іншого [8, с. 69]. Реагуючи на такі випадки, 24 березня 2022 р. парламентом було ухвалено Закон № 2160-IX, наслідком чого стало доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК України) ст. 114-2, якою передбачається кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення так званої «військово значущої» інформації – тобто інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення ЗСУ чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Однак вже з перших днів появи цієї заборони вітчизняними науковцями, зокрема і одним із авторів цих рядків, було звернуто увагу на притаманну для ст. 114-2 КК України значну кількість дискусійних положень, наявність яких призвела до відміченого в юридичній літературі факту того, що «питання кваліфікації передбачених нею кримінальних правопорушень і застосування за них кримінально-правових засобів не завжди є однозначними і в науковому, і в судовому тлумаченні» [13, с. 101]. Висвітленню деяких із цих дискусійних питань і буде присвячене це дослідження.

Свого часу ми вже обгрунтовували недоцільність вказівки у ч. 3 ст. 114-2 КК України на таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення відповідних дій «з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, чи незаконним збройним формуванням». Цей висновок пояснювався тим, що абсолютна більшість аналізованих діянь, які вчиняються з такою метою, насправді є нічим іншим, як державною зрадою (ст. 111 КК) або шпигунством (ст. 114 КК України), адже:

– згідним у ст. 111 КК України наданням іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України: *по-перше*, може бути визнана будь-яка діяльність, яка створює загрозу

національній безпеці України, що, безумовно, має місце і в разі передання ворогу (рф) відповідної інформації; *по-друге*, що надважливо з погляду кваліфікації аналізованих діянь, охоплюються не лише випадки, коли особа діє за завданням іноземної держави, а й дії, **вчинювані за власною ініціативою**, без відповідного завдання, наприклад, через свою стійку антиукраїнську (проросійську) позицію;

– певні різновиди інформації, про які йдеться у ч. 1 та ч. 2 ст. 114-2 КК України, відповідно до ЗВДТ визнаються державною таємницею (наприклад, відомості про дислокацію військових частин у період дії воєнного часу та особливого періоду (п. 1.4.3), всі показники про найменування, кількість озброєння, вартість, терміни (строки) постачання озброєння, місце поставки, що містяться в окремих договорах (контрактах), які укладаються для потреб військових формувань при їх функціонуванні в умовах правового режиму воєнного стану або особливого періоду (п. 1.4.14) тощо) [10; 11, с. 106–108].

Очевидно, що саме наявність цього факту і спонукала парламентаріїв прийняти Закон № 2178-IX, одним із наслідків чого стало доповнення ч. 3 ст. 114-2 КК України спеціальним застереженням щодо того, що за цією нормою відповідні діяння можуть кваліфікуватися лише тоді, коли вони не містять ознак державної зради або шпигунства.

Однак, проаналізувавши практику застосування ст. 114-2 КК України, ми переконалися в тому, що, попри появу в ній відповідного застереження, за цією нормою продовжує кваліфікуватися така поведінка, яка мала б визнаватися саме передбаченою ст. 111 КК України державною зрадою у формі допомоги у проведенні підривної діяльності проти України [12, с. 155–158].

Наприклад, Слов'янським міськрайонним судом Донецької області було встановлено, що Особа-1, діючи умисно, добровільно погодився в умовах воєнного стану в наданні представнику іноземної держави допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, а саме, надавати інформацію щодо розташування та переміщення особового складу та техніки ЗСУ на території м. Слов'янськ за

допомогою власного мобільного телефону. Зокрема, з 21 червня 2022 року Особа-1 з **ідеологічних мотивів** у особистій переписці з користувачем, що використовує акаунт мережі «Однокласники», повідомив останньому про місця скупчення особового складу ЗСУ, розквартирування особового складу територіальної оборони тощо [4].

Як бачимо, безпосередньо у вироку суду було вказано, що Особа-1 умисно здійснював допомогу в підривній діяльності проти України – тобто вчинив дії, які прямо описані у ст. 111 КК України як один із різновидів державної зради. Попри це, відповідна поведінка була кваліфікована за ч. 3 ст. 114-2 КК України.

В іншому випадку представники Феміди з'ясували, що Особа-2, перебуваючи у м. Києві, здійснювала діяння, пов'язані з несанкціонованим поширенням інформації про розміщення ЗСУ представнику держави, яка здійснює збройну агресію проти України, а саме: Особі-3, який є **працівником ФСБ рф**. Так, 20 червня 2022 р. Особа-2 переслала Особі-3 інформацію щодо розміщення у Святошинському районі м. Києва Добровольчого формування територіальної громади м. Києва. Крім того, вже наступного дня Особа-2 переслала Особі-3 повідомлення у вигляді скрин-шоту зробленого з мобільного додатку «Google maps», на якому міститься інформація про розміщення інших утворених відповідно до законів України військових формувань у м. Києві. При цьому Особа-2 на зазначеному скрин-шоті відмітила червоною лінією місце з наступним надписом: «Тут сидит всу один и сетка армейская закрыта» [6].

Попри наше переконання в тому, що і такі дії мали б бути визнані державною зрадою, вони знову-таки були кваліфіковані лише за ч. 3 ст. 114-2 КК України з її значно ліберальнішими санкціями.

На жаль, у суддівській практиці зустрічаються і багато інших подібних прикладів, коли ст. 114-2 КК України інкримінувалась особам, які, як прямо зазначається у відповідних рішеннях, «допомагали проводити підривну діяльність проти України» [1] або «цілеспрямовано і усвідомлено передавали інформацію співробітникам ФСБ,

особам, які були представниками збройних сил рф або її незаконних збройних формувань» тощо [5].

Виходить, що ст. 114-2 КК України стала своєрідною привілейованою нормою відносно норми про державну зраду, наявність якої дозволяє призначати відповідним особам істотно м'якше покарання, що є абсолютно невинуватим у сучасних реаліях. Через це вкотре озвучуємо свою позицію відносно необхідності виключення із досліджуваної заборони вказівки на відповідну мету. До речі, така пропозиція знайшла підтримку і в розробників проекту нового КК України (текст станом на 30 січня 2023 р.), які при конструюванні норм-«наступників» ст. 114-2 КК України (проектів статей 9.2.4 та 9.2.5) пішли саме таким шляхом.

Вище ми критикували як сам факт кваліфікації за ст. 114-2 КК України, так і, відповідно, невинуватим м'які покарання, які призначались особам, котрі поширювали відповідну інформацію з чіткою метою завдати шкоду національній безпеці України і дії яких, на наше переконання, мали б кваліфікуватися за ст. 111 КК України. Водночас зауважимо, що у практиці застосування досліджуваної заборони зустрічаються і протилежні прецеденти, коли за нею кваліфікувалися згадані у пояснювальній записці до відповідного законопроекту **необдумані** дії громадян України, які небезпечно здійснювали допомогу ворогу шляхом розповсюдження відповідної інформації. Причому нерідко такі «необдумані дії» виявлялись лише у **непублічному** повідомленні наведеної у ст. 114-2 КК України інформації одному із своїх родичів чи знайомих.

Для прикладу наведемо випадки, коли ст. 114-2 КК України інкримінувалась винному, який: «під час телефонної розмови з братом повідомив останньому інформацію про переміщення залізничним транспортом в Україну озброєння» [7], «здійснив відеозапис руху колони військової техніки ЗСУ та за допомогою мобільного телефона надіслав вказаний відеозапис своєму знайомому» [3], «надіслав свій знайомій скріншот із зображенням мапи, на якій показане розташування ЗСУ» [2].

Як бачимо, у всіх наведених випадках фактично йдеться про так зване «**неусвідомлене** пособництво» державі-агресору, проявам якого і покликана запобігати розглядувана заборона. І саме у зв'язку з цим виникає питання: а чи доцільно призначати за відповідні дії такі суворі покарання, які передбачені санкціями ст. 114-2 КК України (позбавлення волі на строк від 3 років та від 5 років (ч. 1 та ч. 2, відповідно))?

На нашу думку, відповідь на поставлене у попередньому абзаці питання має бути негативною. І саме тому ми прогнозували, що встановлення продемонстрованих невинувато суворих покарань насправді призведе не до очікуваної ефективнішої кримінально-правової протидії відповідним суспільно небезпечним проявам, а до протилежного результату у вигляді фактичного уникнення реальної відповідальності особами, які вчинили розглядувані діяння. На жаль, наш скептицизм щодо висловленого вже підтверджується і більш ніж річною практикою, коли у більшості випадків згаданим вище особам спочатку призначається передбачене ст. 114-2 КК України надмірно суворе покарання, від відбування якого вони надалі звільняються із посиленням на статті 70, 75, 76 КК України.

Зважаючи на висловлені аргументи, рекомендуємо переглянути ступінь тяжкості аналізованих злочинів у бік його зменшення.

Список використаних джерел:

1. Вирок Держинського міського суду Донецької області від 7 вересня 2022 р. у справі № 225/1400/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106097808>
2. Вирок Ленінського районного суду м. Кіровограда від 17 жовтня 2022 р. у справі № 405/4796/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106772312>
3. Вирок Ратнівського районного суду Волинської області від 31 січня 2023 р. у справі № 166/105/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108700284>

4. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 6 лютого 2023 р. у справі № 243/2538/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108796682>

5. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 24 березня 2023 р. у справі № 646/1155/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109790977>

6. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 20 лютого 2023 р. у справі № 759/13037/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109105854>

7. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 26 серпня 2022 р. у справі № 761/13295/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105914431>

8. Дубняк М. В. Конституційне право на свободу слова та кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення інформації. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії* : матеріали круглого столу (м. Київ, 26 травня 2022 р.). Упоряд: Бевз С. І., Бирса Н. О., Серебрякова Ю. О., Новошицька В. І. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2022. С. 68–72.

9. Кримінальна відповідальність за поширення інформації в інтернеті до та після 24 лютого 2022 року / Вдовенко О., Воробйов Є., Гринишак М. Київ : ГО «Платформа прав людини», 2022. 88 с.

10. Мовчан Р. О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 326–330. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/77>

11. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.

12. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. коментар / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

13. Пономаренко Ю. Несанкціоноване поширення військово значущої інформації: питання кримінально-правової кваліфікації та застосування кримінально-правових засобів. *Право України*. 2022. № 11. С. 100–117.

ДО ПРОБЛЕМИ ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА Ч. 2 СТ. 114² КК УКРАЇНИ

Євтєєва Дарина Петрівна,
*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступниця директора з наукової роботи Науково-дослідного
інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

Лапкін Андрій Васильович,
*доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого*

Актуальність обраної теми зумовлена запровадженням до Кримінального кодексу (далі – КК України) України нових складів кримінальних правопорушень, спрямованих на встановлення кримінальної відповідальності за діяння, що можуть підірвати національну безпеку та обороноздатність України в умовах повномасштабної збройної агресії з боку Російської Федерації. У зв'язку з цим виникає необхідність їх наукового осмислення задля виявлення можливих проблем практичного застосування цих норм та вироблення рекомендацій щодо їх розв'язання.

У ч. 2 ст. 114-2 КК України встановлено кримінальну відповідальність за поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація

не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. Предметом цього кримінального правопорушення є інформація про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, яка попередньо не була розміщена у відкритому доступі уповноваженими особами. Об'єктивна сторона виражається в активних діях, а саме поширенні зазначеної інформації. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони виступає обстановка вчинення кримінального правопорушення – воєнний або надзвичайний стан.

При кваліфікації зазначеного кримінального правопорушення на практиці виникають певні проблеми, пов'язані з його предметом.

Окреслюючи першу проблему, слід зауважити, що правовий статус будь-якої інформації в Україні регулюється низкою законів, а саме: «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про державну таємницю», «Про основи національного спротиву». При цьому будь-яка інформація вважається такою, що знаходиться у вільному доступі, за відсутності спеціальних встановлених законом обмежень щодо її поширення. Що стосується інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, вона не віднесена зазначеними законами ані до державної таємниці, ані до інформації з обмеженим доступом. Разом із тим заборона на її поширення міститься у розглядуваній ст. 114-2 КК України. При цьому, однак, Закон про кримінальну відповідальність не може визнаватися спеціальним законодавчим актом, який визначає режим доступу до інформації, зокрема визнання тих чи інших відомостей інформацією з обмеженим доступом. Тому сформульована заборона на поширення вказаної інформації безпосередньо в КК України без її підкріплення у регулятивних

нормативних актах є істотним системним недоліком чинного законодавства.

Ще однією проблемою при застосуванні цієї норми є те, що в КК України не конкретизовано ознаки предмета кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 114-2 КК України й не визначено, якою має бути інформація про розташування Збройних Сил України: дійсною, ймовірною або вигаданою; такою, що відображає їх розташування в теперішньому часі або ж в минулому чи майбутньому. Тож у зв'язку з цим виникає проблема щодо визначення змісту та характеру відомостей, які можуть складати предмет зазначеного кримінального правопорушення.

У зв'язку з цим важливе значення мають сформульовані Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) концепція якості закону та принцип правової визначеності (у рішеннях у справі «Шокін проти України» від 14.10.2010 р.(заяви № 23759/03 та № 37943/06), та «Новік проти України» від 18.12.2008 р. (заява № 48068/06). Обґрунтованим, доступним та узгоджуватися з буквою закону в інтерпретації ЄСПЛ має й судове тлумачення кримінально-правових положень відповідно до вимог компоненту *lex stricta* принципу законності (справа *Del Rio Prada v. Spain* від 21.10.2013 р. (заява № 42750/09). Через недостатню передбачуваність Суд не схвалює будь-яке широке тлумачення кримінального закону на шкоду обвинуваченому.

Аналізуючи положення ч. 2 ст. 114-2 КК України, можна дійти висновку про невідповідність наведеним вимогам такого тлумачення цієї норми, що допускає віднесення до предмета кримінального правопорушення відомостей приміром імовірного характеру про розташування Збройних Сил України в майбутньому, або вигаданих даних щодо цього, або інформації, що вже є поширеною у соціальних мережах тощо. Такий підхід являв би собою надмірно широке тлумачення, а тому він не вбачається доступним та передбачуваним.

У зв'язку з цим існує необхідність у внесенні законодавчих змін та доповнень до ч. 2 ст. 114-2 КК України, спрямованих на конкретизацію цієї норми та надання їй юридичної визначеності. Зокрема, щонайменше варто уточнити,

що відповідні відомості мають фактичний характер, дають можливість ідентифікації військових формувань не лише на місцевості, а й у часі, а також попередньо не поширювалися у відкритому доступі будь-якими особами.

ПРИМУСОВА РОСІЙСЬКА ПАСПОРТИЗАЦІЯ ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ СУСПІЛЬСТВА

Базелюк Вікторія Володимирівна,
*кандидат юридичних наук, доцент, асистентка
кафедри кримінального права Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого;
молодша наукова співробітниця відділу дослідження
проблем кримінального права НДІ вивчення проблем
злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України*

Розпочата росією 24 лютого 2022 року війна проти України внесла свої корективи у формування кримінально-правової політики нашої держави. Тому одним із пріоритетних завдань наразі стало забезпечення інформаційної безпеки держави, тобто вжиття дієвих заходів уповноважених державних органів в інформаційній сфері, спрямованих на захист національної безпеки та оборони України. Одним із таких заходів стало внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу (далі – КК України) України з метою попередження вчинення відповідних кримінальних правопорушень, а також притягнення до відповідальності винних осіб.

Зокрема, наразі у Верховній Раді зареєстрований проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо протидії російській паспортизації» (реєстр. № 8057 від 19.09.2022 р.) [1]. Цим законопроектом пропонується доповнити КК України

ст. 111³ «Набуття громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора» та ст. 438¹ «Примусова паспортизація».

У цілому оцінюємо текст аналізованого законопроекту як такий, що спрямований на протидію російській паспортизації в умовах збройної агресії проти України, що заслуговує на всебічну підтримку. Разом з тим законопроект містить і деякі недоліки.

Так, пропонується ст. 438¹ КК України передбачає відповідальність за набуття в умовах воєнного стану громадянином України, який є особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора, за відсутності ознак державної зради. Однак набуття громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора може відбуватися автоматично чи примусово. Вважаємо, що не варто запроваджувати безумовну кримінальну відповідальність за отримання громадянства та/або паспорта держави-агресора в окупації. Тому доцільно було б передбачити у ст. 438¹ КК України вказівку на «добровільність» такого отримання. Тим більше, що у ч. 6 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» пропонується передбачити, що *примусове автоматичне* набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України. Також у разі встановлення безумовної кримінальної відповідальності за отримання російського паспорта, деякі громадяни будуть боятися деокупації і можуть підтримувати окупаційну владу. Тому невірним видається з точки зору інформаційної безпеки розповсюдження думки, що у разі отримання паспорта держави-агресора, особа автоматично вважається злочинцем.

Окрім того, поза увагою законодавця залишилися набуття громадянства та/або отримання паспортів незаконно створених на території та не визнаних народних республік, так

званих «ДНР» і «ЛНР». У примітці 2 до запропонованої ст. 111³ КК України зазначено, що до паспортних документів держави-агресора для цілей статей 111³ та 438¹ КК України прирівнюються паспортні документи, видані окупаційною адміністрацією держави-агресора. Проте паспорти «ДНР» і «ЛНР» не є паспортними документами держави-агресора.

Також законопроектом передбачена відповідальність за набуття громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора *лише осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування*. При цьому пропонується досить суворе покарання: «позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком до трьох років та з конфіскацією майна або без такої».

За набуття громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора пересічними громадянами України кримінальна відповідальність законопроектом не передбачена.

Таким чином, спостерігається певний дисонанс, для подолання якого вважаємо за можливе рекомендувати або пом'якшити відповідальність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування за вчинення вищезазначених дій, або передбачити кримінальну відповідальність за такі дії і для пересічних громадян України. Адже з російськими паспортами такі громадяни зможуть брати участь у незаконних референдумах, працювати у державних органах країни-агресора чи воювати проти Збройних сил України. Проте покарання звичайно для таких громадян слід встановити менш суворе, ніж для представників держави.

У законопроекті у більшості випадків йде мова про набуття громадянства *та/або* отримання паспортних документів держави-агресора. Однак у ч. 2 запропонованої ст. 438¹ КК України мова йде про «вчинення дій щодо примушування громадян України до набуття громадянства держави-агресора *або* отримання паспортних документів держави-агресора», тобто використаний лише сполучник «або». Тому з метою

уникнення порушень законодавчої техніки як рекомендацію також висловлюємо пропозицію щодо заміни в цій частині сполучника «або» на «та/або».

Тому пропонується проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо протидії російській паспортизації» (реєстр. № 8057 від 19.09.2022 р.) потребує доопрацювання із вищезазначених питань, а далі може бути переданий на розгляд Верховної Ради України.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо протидії російській паспортизації» (реєстр. № 8057 від 19.09.2022 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40512>.

**ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ДЕЕРФАКЕ ДЛЯ
СТВОРЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ЗОБРАЖЕНЬ
ПОРНОГРАФІЧНОГО ХАРАКТЕРУ:
ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ЗАБОРОНИ¹**

Куковинець Дар'я Олександрівна,

*молодша наукова співробітниця Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В.*

Сташиса

Національної академії правових наук України

*Ми вступаємо в еру симуляції реальності,
яка має ознаки гіпер-реалізму [2].*

---

1 Тези виконано в межах фундаментальної теми «Теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми кримінально-правової охорони інформаційної безпеки в Україні» (номер державної реєстрації 0121U114324, термін виконання: 1 кв. 2022 р. – 4 кв. 2025 р.).

Соціальні медіа, задумані як демократична платформа з широким доступом соціуму до зв'язку, що мала б забезпечити залучення, зближення та інтерактивність учасників комунікації, перетворилися на масштабну мережу, яка створила «редакційний вакуум незліченної кількості інформації з невизначеними поняттями правди та брехні, реальності чи суб'єктивності знання» [12, с. 89]. Неправдива інформація, що циркулює в цифровому просторі, може набувати, як уявляється, одну із таких форм: 1) дезінформація; 2) фейк; та 3) зловмисне використання інформації [12, с. 88].

У контексті цього дослідження особливу зацікавленість викликає така форма неправдивої інформації як фейк, а точніше його різновид – дїпфейк. Згідно зі словником англомовних неологізмів ХХІ століття під дїпфейком/deepfake (від deep learning – глибинне навчання і fake – підробка) розуміється синтетично виготовлений медіаконтент, у якому на початковій зображення чи відео накладаються нові зображення чи відео, в такий спосіб створюючи враження, що людина говорить або робить щось, до чого вона насправді не має стосунку [11, с. 40].

Досягнення цієї технології наразі широко використовуються у сфері мистецтва та культури, освіти та маркетингу. Зокрема, дїпфейки з успіхом можна застосовувати у створенні розважального продукту, візуалізації історичних хронік, кіно з використанням образів померлих акторів, інших відомих людей. Крім того, технологія уже сьогодні дозволяє покращувати контент, який генерується у прямому ефірі, шляхом накладання реалістичної міміки під час синхронного перекладу чи використання в режимі live зображень-аватарів замість реальних тощо [15, с. 79].

Проте, на жаль, і метавесвіт, і його досягнення, є інструментом, який можна використовувати як на користь, так і на шкоду. Будучи достатньо універсальною технологією, дїпфейки потенційно мають руйнівний потенціал як на рівні національної безпеки країни, так і індивідуальної безпеки кожної окремо взятої особистості.

Як справедливо стверджують в Associated Press, технологія дїпфейку стане найсучаснішою інформаційною

зброєю [14]. Як зазначають Деніел Л. Байман, Чонг'ян Гао, Кріс Мезерол та Венкатраман С. Субрахманян, широке використання дипфейків може запламувати імідж демократичного суспільства. Дослідники зауважують, що в умовах міжнародних конфліктів держави та недержавні суб'єкти можуть використовувати дипфейкові кампанії з різною метою. До найбільш розповсюджених належать легітимізація війни та заколотів, фальсифікація наказів, сіяння плутанини, розділення армії, підрив народної підтримки, поляризація суспільства, розділення союзників та дискредитація лідерів [4, с. 6-9].

Так, одними із прикладів використання підробленого медіаконтенту на шкоду національній безпеці України є відео з нібито оголошенням президентом України Володимиром Зеленським про капітуляцію та дипфейк за участі мера Києва Віталія Кличка, що використовувався для введення в оману мерів інших європейських міст під час Zoom-дзвінків [13, с. 40].

Водночас, зміст дипфейків може бути небезпечним і для окремих людей. Такі технології, як зауважується, можуть сприяти різним видам суспільно небезпечної діяльності, зокрема: переслідування людей в Інтернеті; вчинення шахрайства; фальсифікація особистості в Інтернеті; порнографія без згоди; сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті; фальсифікація чи маніпулювання електронними доказами для кримінальних розслідувань; підрив фінансових ринків; поширення дезінформації та маніпулювання громадською думкою; підтримка наративів екстремістських чи терористичних груп; розпалювання соціальних хвилювань та політичної поляризації [10, с. 69-70].

З цього приводу, як стверджують спеціалісти компанії з кібербезпеки Deeptrace у своєму дослідженні під назвою «The State of Deepfakes», ключовою тенденцією останніх років у виробництві дипфейків є поширення недобровільної підробленої порнографії, на яку припадає 96% від загальної кількості підроблених відео в Інтернеті [5].

Суспільна небезпечність таких матеріалів насамперед полягає в тому, що коло потенційних потерпілих у цьому

випадку абсолютно необмежене: ним (нею) може стати будь-яка особа, стосовно якої у мережі залишені віртуальні сліди у вигляді фото або відео.

Окрім цього, з огляду на те, з якою швидкістю інформація шириться просторами Інтернету, а також у зв'язку із складнощами її видалення, потенційною проблемою, з якою може зіткнутись особа, що потерпає від порнографічних підробок, є ситуація, коли в результаті запитів в мережі за її ім'ям пошукові системи видають, окрім іншого, дівфейки. Як результат, така особа може втратити роботу або ж і не отримати її зовсім, що, зі свого боку, також може завдати шкоди її соціальному життю та відчуттю безпеки [9, с. 56].

Так само, генерація та розповсюдження дівфейків ставить під загрозу довіру до інформації, оскільки, якщо на сучасному етапі розвитку штучного інтелекту такі матеріали все ще можливо візуально ідентифікувати як підроблені, то у майбутньому вони можуть стати більш реалістичними. Це твердження нерозривно пов'язано з концепцією під назвою «дивіденди брехуна», що свого часу була запропонована Робертом Чесні та Даніелем Цитроном. Її суть полягає в тому, що ситуація невизначеності, коли не зрозуміло, що достеменно є справжнім, а що підробленим, приносить користь для того, хто створює і поширює фейки [2, с. 1785-1786]. Тобто, у міру того, як громадськість стає дедалі обізнанішою про загрози, що породжують дівфейки, зусилля з розвінчання брехні можуть, навпаки, призвести до узаконення дезінформації, оскільки частина аудиторії вважає, що в оманливому твердженні має бути частка правди. Це так звані «дивіденди», що виплачуються брехуну [1].

Переходячи безпосередньо до питання кримінально-правового регулювання цього питання в нашій державі, то варто зауважити, що спеціальної заборони виробництва та поширення згенерованого штучним інтелектом медіаконтенту в Кримінальному кодексі (далі – КК) України не міститься. Однак, як уявляється, що найбільш імовірно, така поведінка може охоплюватись, залежно від конкретних обставин, нормами, що стосуються порушення недоторканності

приватного життя (ст. 182 КК), вимагання (ст. 189 КК), а також виготовлення і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301, 301¹ КК).

З огляду на зарубіжний досвід у розглядуваній проблематиці, можна зробити висновок, що наразі більшість країн розглядають створення та поширення дідфейкових зображень порнографічного характеру в контексті розповсюдження зображень сексуального характеру без згоди особи (яке ще зазвичай іменують «порнопомстою»¹). І це є цілком логічним рішенням, оскільки, як стверджують дослідники М. Камаль і В. Ньюман, обидві форми є неконсенсуальними (зображення жертв поширюються без їхньої згоди) та можуть викликати сильний дистрес, приниження, сором, гнів, провину, параною, депресію, що може призвести навіть до самогубства [6, с. 120].

Для прикладу, у ст. 612-ter КК Італії встановлена заборона надсилання, доставляння, передачі, привласнення, публікування або поширення зображень або відеоматеріалів відверто сексуального характеру, призначених для приватного використання, після їх виготовлення або викрадення, без згоди зображених на них осіб [8]. Як уявляється, такий достатньо широкий підхід до формування диспозиції дозволяє охопити велику кількість альтернативних діянь та предметів кримінальних правопорушень, серед яких потенційно може бути і генерування та/або поширення фейкового матеріалу порнографічного характеру.

У Сполучених Штатах Америки так само на федеральному рівні не існує спеціального закону, що передбачав би відповідальність за виробництво та поширення дідфейків порнографічного характеру. Першим і наразі єдиним штатом, де було криміналізовано *поширення* підроблених

---

1 Про це діяння див. більш детально: Куковинець Д. О. Кримінальна відповідальність за розповсюдження зображень сексуального характеру без згоди особи: до постановки питання. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареева (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2022. Вип. 44. С. 128-139. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-128

матеріалів саме порнографічного характеру, є Вірджинія. Так, в п. А § 18.2-386.2 Кодексу цього штату зазначається, що будь-яка особа, яка з метою примусу, переслідування або залякування зловмисно поширює або продає будь-яке відео- або фотозображення, створене будь-яким способом, на якому зображена інша особа повністю оголеною або в стані роздягання, коли оголюються геніталії, лобок, сідниці або жіночі груди, якщо ця особа знає або має підстави знати, що вона не має права або дозволу на поширення або продаж такого відео- або фотозображення, винна у вчиненні проступку 1-го класу. Тобто особи, визнанні винними у вчиненому, підлягають покаранню у виді позбавлення волі на строк не більше дванадцяти місяців або штрафу в розмірі не більше 2 500 доларів США, або і те, і інше.

На підроблений характер зображень потерпілого вказується зокрема при наданні у цьому параграфі визначення, кого варто вважати «іншою особою». Так, «іншою особою» є особа, чие зображення було використано при *створенні, адаптації або модифікації відео- чи фотографічного зображення* з наміром зобразити реальну людину, і яку можна впізнати як реальну за обличчям, схожістю або іншою розпізнавальною ознакою [3].

Відповідні законодавчі розробки з цього приводу здійснюються і в інших штатах. Так, у січні 2020 року Асамблея Каліфорнії представила законопроект 1903 про кримінальну відповідальність за дїпфейки. Документом передбачалось, що кримінальним правопорушенням є свідомо і без згоди зображеної особи підготовка, виробництво або розробка будь-якого дїпфейку, що зображує особу, яка особисто займається сексуальною поведінкою, а також розповсюдження або обмін таким матеріалом з іншими особами або пропозиція зробити це. Пропоноване покарання передбачало би позбавлення волі до одного року та/або штраф до 1 000 доларів США. Однак, означений законопроект так і не був прийнятий [7, с. 304].

У цьому контексті цікавим видається вирішення декількох питань (що свого часу вже підіймались деякими зарубіжними вченими [6]). Передусім, на який саме об'єкт

кримінально-правової охорони здійснюється посягання при виробництві та поширенні підроблених зображень порнографічного характеру: недоторканність приватного життя, статева свобода та статева недоторканість або ж моральність? Складність полягає в тому, що, насамперед, як на регіональному, так і на міжнародному рівні поки що немає нормативних орієнтирів, які б чітко встановлювали, яка ж цінність у цьому випадку має бути першочергово поставлена під охорону. Також, якщо виходити з того, що у більшості країнах, як зазначалось вище, така поведінка зазвичай охоплюється приписами про непогоджене розповсюдження зображень сексуального характеру, то і в цьому випадку в підходах зарубіжних законодавців немає єдності. Так, в одних країнах такі норми можуть міститися в розділах, присвячених недоторканності приватного життя, натомість в інших – у розділах щодо охорони статевої свободи та статевої недоторканості або ж моральності населення.

Так само, з огляду на те, що при генерації підробленого фото-, відеоконтенту можуть використовуватись матеріали із зображенням багатьох людей, логічно виникає і питання, на яке коло осіб у цьому випадку буде розповсюджуватись кримінально-правова охорона? Чи буде вона охоплювати лише тих, обличчя кого безпосередньо було використано для генерації підробленого контенту, або ж, навпаки, всіх, зображення кого, так чи інакше, було використано для створення таких підробок?

На нашу думку, така некваплива реакція щодо криміналізації та неоднозначні підходи щодо наявного регулювання проблеми використання можливостей штучного інтелекту, зокрема і технології deepfake, для створення та поширення зображень порнографічного характеру пояснюється тим, що фактично сучасні технології розвиваються значно швидше, ніж відповідне законодавство з цього приводу.

Однак, в умовах збройної агресії РФ проти України та стрімкої інформатизації суспільства запобігання розповсюдженню дипфейків, у тому числі й порнографічного характеру, шляхом розробки відповідних юридичних та технічних рішень, уявляється своєчасним на необхідним

кроком. Тому означений напрям вбачається актуальним та перспективним у площині подальших наукових розробок.

Список використаних джерел:

1. Brit Mccandless Farmer. The impact of deepfakes: How do you know when a video is real? *CBS News*: website. 2021. URL: <https://www.cbsnews.com/news/deepfakes-real-fake-videos-60-minutes-2021-10-10/>
2. Chesney Bobby and Citron Danielle. Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security. *California Law Review*. 2019. Vol. 107:1753. Pp. 1753-1820. DOI: <https://doi.org/10.15779/Z38RV0D15J>
3. Code of Virginia. *LIS*: оф. вебсайт. URL: <https://law.lis.virginia.gov/vacode/title18.2/chapter8/section18.2-386.2/> (станом на 01.05.2023 р.).
4. Daniel L. Byman, Chongyang Gao, Chris Meserole, and V.S. Subrahmanian. Deepfakes and international conflict: research report. Brookings. 2023. 20 p. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2023/01/FP_20230105_deepfakes_international_conflict.pdf
5. Joseph Cox. Most Deepfakes Are Used for Creating Non-Consensual Porn, Not Fake News: *Vice*: website. 2019. URL: <https://www.vice.com/en/article/z34pq3/deepfake-qtcinderella-atric>
6. Miha Šepec, Melanija Lango. Virtual revenge pornography as a new online threat to sexual integrity. *Balkan Social Science Review*. Vol. 15, June 2020. Pp. 117-135. DOI: <https://doi.org/10.46763/BSSR20150118sh>
7. Rebecca A. Delfino. Deepfakes on Trial: A Call To Expand the Trial Judge’s Gatekeeping Role To Protect Legal Proceedings from Technological Fakery. *Hastings Law Journal*. 2023. Vol. 74, Issue 2. Pp. 293-348. URL: https://repository.uchastings.edu/hastings_law_journal/vol74/iss2/3
8. Regio decreto 19 ottobre 1930, n. 1398 Approvazione del testo definitivo del Codice Penale. *Gazzetta Ufficiale*. URL: https://www.gazzettaufficiale.it/dettaglio/codici/codicePenale/392_1_1

9. Samuel D. Jr. Hodge. Don't Always Believe What You See: Shallowfake and Deepfake Media Has Altered the Perception of Reality. *Hofstra Law Review*. 2021. Vol. 50, Iss. 1, Article 4. Pp. 51-80. URL: <https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/hlr/vol50/iss1/4>
10. Завадський А. А. До питання правового регулювання штучного інтелекту для глибокого синтезу контексту та дипфейків: європейський досвід та перспективи його застосування в Україні. *Integracja szkolnictwa wyższego prawniczego Ukrainy z europejską przestrzenią edukacyjną – wyzwania bezpieczeństwa wewnętrznego w czasie stanu wojennego* : materiały z Międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej, Łomża, Kharków, 15.02.2023 r. Łomża : MANS w Łomży, 2023. Pp. 69–72. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10530>
11. Крамар Н. Словник англомовних неологізмів XXI століття. К., 2022, ТОВ «НБП «Інтерсервіс», 240 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Natalie-Kramar/publication/365426448_SLOVNIK_ANGLOMOVNIH_NEOLOGIZMIV_XXI_STOLITT_A/links/6374abfb2f4bca7fd064bded/SLOVNIK-ANGLOMOVNIH-NEOLOGIZMIV-XXI-STOLITTA.pdf?origin=publication_detail
12. Ляшук А. М. Визначальні риси комунікативної парадигми постправди. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2020, Т. 32 (71), № 6, Ч.2. С. 87-94. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-2/16>
13. Тетяна Авдєєва, Максим Дворовий. По кому подзвін: відповідальність за дезінформацію під час війни: Аналітичний звіт. Київ: Лабораторія цифрової безпеки 2022. 82 с. URL: <https://dslua.org/wp-content/uploads/2023/02/Analychnedoslidzhennia.-Vidpovidalnist-za-dezinformatsiiu-pid-chas-viyny.pdf>
14. Технологія дипфейку стане найсучаснішою інформаційною зброєю – Associated Press. Радіо Свобода: вебсайт.2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29345082.html>

15. Феномен безпеки: соціально-гуманітарні виміри / за заг. наук. редакцією Віталія Мудракова. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2022. 332 с.

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Сметаніна Наталія Володимирівна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
асистентка кафедри кримінально-правової політики,
Національний юридичний університет імені Ярослава
Мудрого*

Проблема запобігання організованим злочинності залишається однією з найактуальніших в умовах воєнного стану. Наукові дослідження і дискусії тривають. В умовах збройної агресії проти України та намагання створити терористичні організації в державі організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки. Підвищення рівня тяжких та особливо тяжких злочинів, які вчинено у складі організованих груп і злочинних організацій, зокрема із застосуванням вогнепальної зброї, установа корумпованих відносин між посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування та криміналітетом, використання неконкурентних методів у фінансово-господарській діяльності підприємств негативно впливає на економічне зростання та пов'язаний з ним суспільний розвиток України. З огляду на стан поширення організованої злочинності, складне безпекове середовище навколо України та криміногенну ситуацію всередині держави організація системної боротьби з організованою злочинністю повинна стати одним із пріоритетних завдань державної політики та потребує вжиття дієвих скоординованих міжвідомчих заходів і поглиблення міжнародного співробітництва [10].

Організована злочинність є інструментом, що використовується спецслужбами іноземних держав для дестабілізації ситуації в Україні та завдання шкоди національній

безпеці. Наявні умови для використання окремими громадськими об'єднаннями організованої злочинності як засобу політичної боротьби та придушення демократії [10].

Згідно з останнім дослідженням Центру дослідження незаконних ринків і конфлікту в Україні Глобальної ініціативи проти транснаціональної організованої злочинності (GI-TOC), повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року порушило діяльність мереж організованої злочинності в країні, але згодом створило нові можливості для незаконної діяльності. Дослідження GI-TOC показує, що після цього несприятливого початкового періоду багато форм організованої злочинності відновилися, а війна створює для них нові можливості. Величезні потоки гуманітарної та військової допомоги разом із послабленням прикордонного контролю стимулювали контрабанду та незаконне привласнення чужого майна. Крім цього, призовники, які намагалися уникнути військового призову, сприяли появі нової форми контрабанди людей. Торгівля біженцями та зброєю також становить серйозну небезпеку [5].

Сучасна організована злочинність погіршує наявні небезпечні показники економічної нерівності населення у світовому вимірі. Її розміри оцінюються у 2 трильйони американських доларів, про що свідчать дані новітнього дослідження, проведеного під егідою ООН (The State of the Future Survey by the World Federation of United Nations Associations). Щорічні прибутки злочинних угруповань у всьому світі приголомшують: вони дорівнюють ВВП Великої Британії і вдвічі перевищують разом узяті оборонні бюджети країн світу [1]. А за даними Управління ООН по наркотикам і злочинності, сумарні злочинні прибутки від усієї незаконної діяльності міжнародних синдикатів зараз складають приблизно 3,6% світового ВВП, що еквівалентно 2,1 трильйонів доларів.

Україна потребує нового комплексного законодавства щодо протидії організованій злочинності, а не окремих доповнень до застарілого Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», прийнятого у 1993 р., який вже не враховує

специфіку цього складного соціально-правового феномену та його сучасні інституційні прояви в Україні. Нагального вирішення потребує питання взаємодії органів прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки України у питаннях боротьби з організованою злочинністю, передачі оперативної інформації (стаття 16 *Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»*). Відповідні банки даних, які створюються у підрозділах Служби безпеки України та підрозділах органів Національної поліції вимагають законодавчого врегулювання, так само як і застосування ліцензованого програмного забезпечення (автоматизована система збору інформації за системою оцінки SOCTA). Особливої уваги на законодавчому рівні потребуватиме питання запровадження системи проведення кримінального аналізу та аналізу ризиків організованої злочинності, що відповідає стандартам ЄС [7].

Спеціальний підрозділ по боротьбі з організованою злочинністю повинен ефективно функціонувати у межах Державного Бюро Розслідувань. Слід досліджувати і запроваджувати досвід США, Італії, Німеччини у сфері боротьби з організованою злочинністю [7; 10].

Вже під час війни в Україні слідчий суддя Вищого антикорупційного суду обрав запобіжний захід у вигляді тримання під вартою з альтернативою внесення 129 млн грн застави бізнесмену, якого підозрюються в організації злочинного угруповання в Одесі. За даними слідства, ця злочинна організація “тримала на контролі посадовців Одеської міської ради, бюджетні витрати міста, діяльність місцевих комунальних підприємств та вчиняла інші корупційні злочини”. Зокрема, встановлено, що з осені 2021 року учасники злочинної організації контролювали питання забудови в Одесі, розпорядження коштами місцевого бюджету, а також діяльність комунальних підприємств та їхню взаємодію з приватним сектором ринку. “Фактично, злочинна організація тримала під контролем усі значні бюджетні витрати Одеси та погоджувала основні питання порядку денного сесій Одеської міської ради. Для реалізації злочинних дій особи налагодили процес

системного підкупу чиновників та депутатів місцевої ради, які й забезпечували ухвалення потрібних рішень органом місцевого самоврядування”, – заявили у САП [2].

Проблема організованої злочинності має залишатися пріоритетною і в умовах повномасштабної війни [3; 4; 6; 8; 9]. Нові напрями запобігання організованій злочинності мають розроблятися з урахуванням викликів воєнного часу і післявоєнної відбудови України. Особливої уваги потребуватимуть питання реформування правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Borger J. Organized crime: the \$2 trillion threat to the world's. *The Guardian*. 2007. 12 September. URL: <https://www.theguardian.com/world/2007/sep/12/topstories3.mainsection> (дата звернення: 24.04.2023).
2. ВАКС заарештував одеського бізнесмена, підозрюваного у створенні злочинної організації. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3629657-vaks-zaarestuvav-odeskogo-biznesmena-pidozruvanogo-u-stvorenni-zlocinnoi-organizacii.html> (дата звернення: 25.04.2023).
3. Головкін Б. М. Тіньова зовнішня торгівля і корупція на митницях. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 218-230.
4. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274-280.
5. Дослідження «Організована злочинність в Україні знаходить нові можливості в умовах війни». URL: <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/02/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B7.pdf> (дата звернення: 28.04.2023).
6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 26.04.2023).
7. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від

30 червня 1993 року № 3341-ХІІ. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення:
22.04.2023).

8. Сметаніна Н. В., Манагарова Є. С. Кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми в умовах гібридної війни. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 209-212.

9. Сметаніна Н. В., Чаплінська О. В. Сучасна стратегія запобігання тероризму в Україні. *Право і суспільство*. 2019. № 2/2. С. 193 – 199.

10. Стратегія боротьби з організованою злочинністю, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>
(дата звернення: 21.04.2023).

ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Політова Анна Сергіївна,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцентка кафедри
права*

Маріупольського державного університету

*Я хочу сказати всьому світу, що нам потрібний мир –
зупинить війну. Ми повинні гарантувати, що жінки та діти
будуть захищені. Івалтівники повинні бути затримані.
Фелісіте (не справжнє ім'я)*

Сьогодні національна безпека України – це не тільки захист суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз, а й захист прав і свобод людини і громадянина.

У Стратегії національної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020, відзначено, на нашу думку, важливий аспект: «Низький рівень добробуту породжує зневіру і невпевненість у майбутньому, провокує насильство, що гальмує розвиток та консервує відстань. Особливо небезпечним є укорінення радикальних суспільних настроїв і середовищ, які є основою для політичного насильства й сепаратизму, діяльності незаконних збройних формувань, поширення тероризму. Злочинність загрожує правам і свободам, законним інтересам людей, суспільства та держави» [1].

Повномасштабна військова агресія Російської Федерації, розпочата 24 лютого 2022 року, показала нехтування російськими військовослужбовцями норм міжнародного гуманітарного права, а їхні дії – порушення встановленого міжнародного правопорядку. Саме зазначені вище аспекти щодо низького рівня добробуту показали справжнє обличчя громадян країни-агресора та відкрили світу справжнє відношення їх до громадян інших держав через дискримінацію.

Міжнародним співтовариством вже визнаний факт примусової депортації українських дітей. Проте, на превеликий жаль, загальна кількість таких кримінально протиправних діянь як вбивства, катування, зґвалтування, сексуальне насильство точно не відома, оскільки Офісом Генеральної прокуратури України обліковано лише виявлені кримінальні правопорушення.

Відзначимо, що насильство над жінками та дівчатами включає фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство. Такі види насильства називають «гендерно зумовленим насильством» (або «гендерним насильством»), оскільки воно частково розвивається через підлеглий статус жінки у суспільстві. Багато культур мають переконання, норми та соціальні інститути, які узаконюють і, отже, увічнюють (уможливлюють) застосування насильства щодо жінок. Ті вчинки, які мали бути покарані, наприклад, якби були вчинені щодо роботодавця, сусіда або знайомого, часто залишаються латентними, коли чоловіки скоюють їх щодо жінок, особливо в

сім'ї. Саме тому, варто погодитися із Ю.А. Гончаровою, що «принцип гендерної рівності, будучи одним із базових принципів соціальної структури будь-якого суспільства, характеризується не лише анатомо-фізіологічними ознаками людини, за якими різняться чоловіки і жінки, а й соціально-сформованими якостями, котрі необхідно вчасно враховувати в процесі розвитку міжнародного права прав людини та внутрішнього права держав» [2, с. 4].

Досліджуючи питання гендерно зумовленого насильства вчені вважають, що воно обмежується лише насильством щодо жінок. Аргументом такої позиції є те, що у деяких міжнародно-правових актах відзначається саме застосування насильства до жінок та дівчат. Так, наприклад, у Декларації про ліквідацію насильства щодо жінок 1993 р. визначено поняття «насильство щодо жінок», яке включає «будь-який акт насильства, вчинений за ознакою ознаки, який завдає або може завдати фізичну, сексуальну або психологічну шкоду чи страждання жінкам, включаючи погрози вчинення таких актів, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, відбуваються вони у громадському чи в особистому житті» [3]. Разом з тим, «випадки сексуального насильства проти чоловіків та хлопців було задокументовано у щонайменше 25 конфліктних ситуаціях по всьому світу, від Латинської та Центральної Америки, до Африки, Близького Сходу та Азії. Однак точні статистичні дані про сексуальне насильство проти дорослих чоловіків в обставинах конфлікту наявні рідко та майже відсутні для хлопчиків» [4]. Це вказує на те, що в умовах збройного конфлікту гендерно зумовлене насильство є набагато ширшим поняттям і може вчинятися не тільки щодо жінок та дівчат, а й щодо чоловіків та хлопчиків.

Саме в умовах збройного конфлікту відповідно до норм міжнародного гуманітарного права значна частина кримінально протиправних діянь, які утворюють гендерно зумовлене насильство, кваліфікується за ст. 438. Порушення законів та звичаїв війни КК України. Чинна редакція ч. 1 цієї статті передбачає відповідальність за «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання

цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій» [5].

Однак, виходячи із положень Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них, а також Римського статуту Міжнародного кримінального суду гендерно зумовлене насильство включає:

– б) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; с) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення; d) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи (ст. 6. Геноцид);

– с) оборнення в рабство; е) ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; f) катування; g) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; h) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, як це визначено в пункті 3, або іншими ознаками, що загально визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду (ст. 7. Злочини проти людяності);

– ii) катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти; iii) умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю; x) заподіяння особам, які перебувають під владою ворожої сторони, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, які не

обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб; ххі) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження; ххіі) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2(f) статті 7, примусова стерилізація чи будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення Женевських конвенцій (ст. 8. Воєнні злочини) [6].

Відзначені нами особливості вказують на те, що кримінально протиправні діяння, які утворюють гендерно зумовлене насильство, також є у таких складах кримінальних правопорушень, передбачених КК України: ст. 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій та ст. 442. Геноцид.

Таким чином, виходячи із викладеного, вважаємо, що сьогодні протидія гендерно зумовленому насильству в умовах збройного конфлікту є також питанням національної безпеки, оскільки насильство щодо військовополонених і цивільного населення є грубим порушенням прав і свобод людини та громадянина, а держава є гарантом їх забезпечення. Проте, зазначені нами аспекти кримінально протиправних діянь, які утворюють гендерно зумовлене насильство в умовах збройного конфлікту, зокрема, їх кримінально-правова характеристика та понятійний апарат, потребують подальшого більш глибокого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n5> (дата звернення 01.05.2023).

2. Гончарова Ю.А. Роль та місце принципу гендерної рівності в сучасному міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 26 с.

3. Declaration on the Elimination of Violence Against Women in 20 December 1993. General Assembly United Nations A/RES/48/104 23 February 1994. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/095/05/PDF/N9409505.pdf?OpenElement> (дата звернення 01.05.2023).

4. Сексуальне насильство проти чоловіків та хлопчиків. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/miznarodnii-protokol-iz-dokumentuvannia-ta-rozsliduvannia-seksualnogo-nasilstva-v-konflikti> (дата звернення 01.05.2023).

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. Редакція станом на 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 01.05.2023).

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 01.05.2023).

ПРО КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА, НА ВІЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ СВОЇХ ПОГЛЯДІВ І ПЕРЕКОНАНЬ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Киричко Василь Миколайович,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

15 березня 2022 р. набрав чинності Закон України від 3 березня 2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», згідно з яким Кримінальний кодекс України (далі – КК) доповнений ст. 111¹ «Колабораційна діяльність». У ч. 1 ст. 111¹ КК була встановлена кримінальна відповідальність за «публічне заперечення

громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України». Таке діяння визнається кримінальним проступком проти основ національної безпеки України.

16 березня 2022 р. набрав чинності Закон України від 3 березня 2022 р. № 2110-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції», відповідно до якого КК доповнений ст. 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». У ст. 436² зокрема була встановлена кримінальна відповідальність: 1) в ч. 1 – за *«заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту», «заперечення тимчасової окупації частини території України»;* 2) в ч. 2 – за виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься зазначене в ч. 1 цієї статті заперечення; 3) в ч. 3 – за дії, передбачені ч. ч. 1 або 2 цієї статті, вчинені службовою особою, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації. Зазначені діяння передбачені в КК серед кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку і визнані законодавцем нетяжкими (ч. ч. 1 і 2) або тяжкими (ч. 3) злочинами.

Встановлення кримінальної відповідальності за *«заперечення...»* в статтях 111¹ і 436² КК викликало багато питань в науці кримінального права та в судовій практиці, однозначних відповідей на які ще не знайдено. Серед них, як вбачається, першочерговими і найбільш важливими є питання, що стосуються відповідності такого рішення законодавця принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України). Зокрема таким є питання про співвідношення встановлення кримінальної відповідальності за *«заперечення...»* із конституційним правом «на свободу думки і слова, на вільне

вираження своїх поглядів і переконань», про гарантії якого для кожного йдеться в ч. 1 ст. 34 Конституції України.

Відповідно до ст. 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затверджений Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX, передбачає, що «у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Отже конституційне право «на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» відповідно до наведених нормативних положень може бути обмежено тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень. Однак поки що без однозначної відповіді залишається питання про те, чи обмежують кримінально-правові заборони «заперечення...», встановлені в статтях 111¹ і 436² КК, розглядуване конституційне право, передбачене ч. 1 ст. 34 Конституції України, і в якій мірі таке обмеження відповідає принципу верховенства права. Воєнний стан, який до сих пір триває в Україні, може викликати підстави для обмеження розглядуваного права, яких не було в мирний час, але навіть в умовах воєнного стану не допустиме свавільне обмеження конституційного права.

Питання про дотримання принципу верховенства права має два різні рівні розгляду: 1) вищий стосується дій самого

законодавця при криміналізації «заперечення...»; 2) нижній стосується практики застосування статей 111¹ та 436² в частині відповідальності за «заперечення...». Обмеження права на цих рівнях мають відмінності в характеристиці самої підстави: для законодавця вона має узагальнений вигляд, а в правозастосовній практиці – конкретизований вигляд з відображенням особливостей конкретної ситуації.

Предмет заперечення (тобто те, що заперечується) у статтях 111¹ і 436² КК має два види: 1) заперечення збройної агресії проти України і 2) заперечення «встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України» (ч. 1 ст. 111¹ КК), «тимчасової окупації частини території України» (ч. 1 ст. 436² КК). У зазначених статтях КК передбачена різна конкретизація дій: а) публічно громадянином України і без вказівки на державу-агресора (ч. 1 ст. 111¹ КК); б) не обов'язково публічно чи громадянином України, але збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 р. чи тимчасової окупації частини території України (ч. 1 ст. 436² КК). Для полегшення теоретичного аналізу розглянемо питання про «заперечення збройної агресії проти України...».

Визначення агресії дано в резолюції XXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. та Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Під агресією розуміється *застосування збройної сили державою* проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, що несумісний зі Статутом ООН. У ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. *збройна агресія* визначена як «застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України».

Таким чином предмет заперечення об'єктивно існує до вчинення «заперечення збройної агресії проти України...» як об'єктивна реальність у вигляді: 1) фактичного застосування збройної сили іншою державою (чи державами) проти України на порушення Статуту ООН; 2) офіційного визнання нашою державою акту агресії. У контексті заперечення це означає, що воно може стосуватися конкретного факту агресії (факту

застосування збройних сил іншою державою проти України) з конкретизацією місця та (або) часу чи офіційної оцінки такого акту державою, або сукупності таких фактів та їх офіційної правової оцінки, або вчинення таких актів в певний період тощо.

Такій об'єктивній реальності протиставляється «заперечення...» як умисна інформаційна дія того, хто заперечує. Саме тут логічно виникає питання, в якій мірі при оцінці таких інформаційних дій можна розглядати їх як реалізацію особою свого конституційного права «на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» чи це право обмежено законодавцем.

Для того, щоб відповісти на це питання спочатку необхідно правильно вирішити питання з *предметом протиставлення* (що саме протиставляється предмету заперечення). Як правило, це певна інформація, зі змісту якої випливає, що конкретного факту застосування збройної сили іншою державою проти України не було (а відповідно й офіційна правова оцінка такого факту не відповідає дійсності) або що такий факт мав місце, але державна офіційна оцінка його як агресії є неправильною.

На цьому моменті теоретичного аналізу важливо зупинитися для того, щоб виділити дві різні ситуації: 1) *коли такий предмет протиставлення предмету заперечення є відображенням особистих поглядів і переконань особи* і 2) коли особа заперечує з інших причин чи мотивів, наприклад, коли вона поширює таку інформацію за гроші, які надані або пообіцяні іншою особою. В останньому випадку дії мають зв'язок з іншим конституційним правом «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (ч. 2 ст. 34 Конституції України), яке не є предметом цього теоретичного розгляду.

Як тільки перша з виділених ситуацій постає окремо для теоретичного осмислення, то відразу з'являються підстави серйозно подумати про її особливості в різних її аспектах, значимих для кримінального права.

Зокрема у випадках, коли особа висловлює свою думку щодо певних фактів застосування збройної сили в певному місці і часі, то така думка може формуватися на інформації з різних джерел і в тому числі в багатьох випадках на особистому спостереженні за подією. Формування такої особистої думки під впливом об'єктивних обставин, в яких особа перебуває не має в собі нічого, що б свідчило про антиукраїнську позицію такої особи, навіть у випадках, коли із розповіді особи випливає, що в конкретному випадку зброю застосував не агресор, як про це говориться в офіційному повідомленні, а інший учасник війни. Можливі навіть ситуації, коли свідчення такої особи можуть мати своїм наслідком зміну офіційної версії подій.

Так само нічого антиукраїнського може не бути в діях особи, яка надаючи правову оцінку конкретному факту застосування збройних сил іншою державою, має іншу думку щодо їх юридичної кваліфікації, яка не співпадає з офіційною. У деяких випадках заперечення з боку такої особи може бути обумовлено тим, що на її погляд дії слід кваліфікувати за іншою статтею КК або як сукупність злочинів.

У таких випадках, як вбачається, дії особи не є суспільно небезпечними, тобто такими, що заподіюють або можуть заподіяти істотну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони. Тому особа вчинює дії на реалізацію свого конституційного права на вільне вираження своїх поглядів і переконань і немає підстав стверджувати про обмеження цього права статтями 111¹ і 436² КК. Ще більше підстав для такого висновку є у випадках, коли такі погляди і переконання особи виражені не публічно, наприклад в своєму щоденнику, в якому особа щоденно фіксує події. Що ж стосується права на свободу думки, то в розглядуваному контексті воно взагалі не може бути обмежено незалежно від зовнішніх обставин.

Із викладеного випливає, що в статтях 111¹ і 436² КК ми маємо справу із ще одним прикладом «законодавчого вірусу», особливості якого відображені в моїх публікаціях. З погляду принципу верховенства права це означає, що зазначені статті КК мають такі законодавчі формулювання, якими охоплюються діяння, які не є суспільно-небезпечними, а тому в практиці їх

застосування можливе обмеження конституційного права «на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» особою, яка застосовує зазначені статті, посилаючись на наявність формально-юридичних ознак, стосовно діянь, які є реалізацією права, передбаченого ч. 1 ст. 34 Конституції України і за відсутності підстав для його обмеження.

Негативні наслідки зазначеного «законодавчого віусу» вже широко проявляються на практиці і потребують законодавчого вдосконалення положень про кримінальну відповідальність за «заперечення...» в ч. 1 ст. 111¹ та ст. 436² КК. У цьому зв'язку необхідно звернути увагу зокрема на наступні три рекомендації:

1) слід розрізнати: а) реалізацію особою права «на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», в основі якого правдивість, тобто відповідність між змістом інформації, яка виражається особою, і її поглядами та переконаннями; і б) поширення неправдивої інформації, в тому числі про свої погляди і переконання;

2) важливо розробити критерії для відмежування зовнішнього прояву реалізації права «на вільне вираження своїх поглядів і переконань» від поширення інформації як реалізації права, передбаченого ч. 2 ст. 34 Конституції України;

3) «заперечення...», про яке йдеться в ч. 1 ст. 111¹ і ст. 436² КК як самостійну дію, слід відрізнити від «заперечення...» як складову частину ідеології, пропаганда якої може бути заборонена, наприклад, ідеології широкого застосування збройної агресії або яка обґрунтовує незлочинний характер збройної агресії.

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Оробець Костянтин Миколайович,

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри
кримінально-правової політики, Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого*

1. Нові виклики розвитку України породжують потребу в переосмисленні соціальної цінності різних сфер суспільних відносин, що зазнають кримінально протиправних посягань. Повномасштабне російське вторгнення ставить нагальну потребу у послідовному формуванні нової комплексної багаторівневої парадигми безпеки й виробленні ефективного механізму охорони. Прагнення держави-агресора знищити незалежність і зруйнувати територіальну цілісність України надають окремим кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України надзвичайно високої суспільної небезпечності.

2. Правове забезпечення охорони національної безпеки України формально не віднесено до завдань Кримінального кодексу України (в подальшому – КК), замість цього у ч. 1 ст. 1 вживається вужчий за своїм значенням термін «конституційний устрій України». У п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Виходячи з цього визначення, конституційний лад є лише однією зі складових національної безпеки України. У зв'язку з цим до основних завдань закону про кримінальну відповідальність (а так само і кримінального права України) слід віднести забезпечення охорони саме національної безпеки України.

3. Ціла низка змін, упроваджених до КК після початку повномасштабного вторгнення, хоча й були виправданими як виклики на нагальні потреби історичного розвитку суспільства, однак через свою невідкладність, динамізм підготовки й ухвалення не позбавлені недоліків, що цілком можуть і повинні бути виправлені в подальшій законотворчій діяльності. Так, законами від 03.03.2022 р. було криміналізовано два діяння –

«колабораційна діяльність» (ст. 111-1 КК, розділ I Особливої частини «Злочини проти основ національної безпеки України») та «виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» (ст. 436-2 КК, розділ XX Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»). Проблема полягає в тому, що заперечення збройної агресії проти України визнається однією з форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення як за ч. 1 ст. 111-1, так і за ст. 436-2 КК. Через це виникає запитання щодо доцільності виокремлення двох настільки схожих за об'єктивними ознаками кримінальних правопорушень.

4. На нашу думку, безпосередній об'єкт виправдовування, визнання правомірною, заперечення та глорифікації учасників збройної агресії за змістом ст. 436-2 КК охоплюється групою однорідних суспільних відносин у сфері охорони зовнішньої та внутрішньої безпеки України, тобто родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом I Особливої частини КК. Ствердження про те, що зазначене діяння посягає на національну безпеку України, а не на глобальну безпеку або забезпечення миру в цілому, можна обґрунтувати такими положеннями, як-то:

- кримінальна протиправність діяння пов'язана не зі злочином агресії взагалі (як це має місце, зокрема, при пропаганді війни – ст. 436 КК України, яка містить загальну норму порівняно зі ст. 436-2 КК, що виступає як спеціальна), а винятково з агресією однієї держави – Російської Федерації – проти єдиної іншої держави – України;

- вчинення кримінального правопорушення стосується збройної агресії, яку було розпочато у 2014 р. (коли мирне співіснування України з іншими державами вже порушено неспровокованим вторгненням), що не враховує можливих актів агресії, які можуть бути скоєні в майбутньому;

- діяння спрямоване на виправдання, надання підтримки конкретній державі в її агресії проти України;

- за умов збройного конфлікту прагнення підтримати одну сторону – агресорку – автоматично означає прагнення послабити, завдати поразці іншій.

З урахуванням родового об'єкта досліджуваного кримінального правопорушення розміщення відповідної норми в розділі XX Особливої частини КК вважаємо не зовсім обґрунтованим.

5. Публічний характер дій має бути закріплений як конститутивна ознака складу кримінального правопорушення, що необхідно для уникнення надмірного обмеження свободи слова. Суспільна небезпечність виправдовування або заперечення збройної агресії проти України, на нашу думку, пов'язана не з тим, що особа висловлює свій особистий погляд, яким би негативним він не був, а з тим, що оцінка збройної агресії як прийнятної поширюється серед невизначено великої кількості осіб, особа прагне закріпити в суспільстві подібні уявлення, вплинути на масову свідомість, залучити широкі верстви населення до співпраці з ворогом. Якщо ж мова йде про прагнення у приватній бесіді схилити певну особу до конкретних кримінально протиправних діянь проти України, це має кваліфікуватися як підбурювання до колабораційної діяльності або інших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки (а в разі невдалого підбурювання – як готування до відповідного кримінального правопорушення).

6. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії проти України, будучи посяганням на основи національної безпеки України, є суспільно небезпечним незалежно від того, громадянином якої країни воно вчинене, та яка саме держава виступає щодо України як агресорка. Однак потрібно мати на увазі, що у випадках, коли це діяння вчиняється іноземцем або особою без громадянства, воно виходить за межі колабораційної діяльності. Таким чином, пропонуємо виокремити публічне виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії проти України як самостійне кримінальне правопорушення (виключивши ст. 436-2 та ч. 1 ст. 111-1 КК чинної редакції), наприклад, у ст. 111-3 КК. У разі, якщо простий (основний) склад буде закріплено як

кримінальний проступок (як це зараз має місце за ч. 1 ст. 111-1 КК), назву розділу I Особливої частини КК, де він має бути закріплений, слід змінити на «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України».

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Марін Олександр Костянтинович,
*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права і кримінології Львівського національного
університету імені Івана Франка*

Поставити питання про кримінальну відповідальність за зловживання у інформаційній сфері спонукало декілька факторів.

По-перше, у КК України у 2015 році з'явилася низка норм, що присвячені кримінально-правовій охороні законної професійної діяльності журналістів. Впровадження таких змін обумовило навіть зміну назви розділу XV Особливої частини КК – «... кримінальні правопорушення проти журналістів». Це, своєю чергою, обумовило низку досліджень феномену охорони законної професійної діяльності журналістів, у результаті яких можна виокремити декілька важливих висновків, які впливають, як видається, на подальші міркування:

а) визначення законної професійної діяльності журналістів відокремленим об'єктом кримінально-правової охорони є дещо неточним, оскільки кримінально-правовій охороні повинне підлягати право людини на інформацію. Тому місце ст. 171 КК України у розділі V Особливої частини КК України точніше відображає природу відповідних посягань;

б) фактичне прирівнювання режиму кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів до кримінально-правової охорони діяльності різних представників влади вимагає забезпечення комплексності та збалансованості у

питаннях криміналізації/диференціації кримінальної відповідальності. Іншими словами: наявність норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за посягання на професійну діяльність певної категорії «спеціальних потерпілих» із необхідністю повинно тягнути за собою наявність норм за зловживання можливостями, які належать особі за такою професійною діяльністю та недбале виконання охоронюваної нормами КК професійної діяльності. І якщо у випадку із представниками влади цей баланс в цілому забезпечений (ст. ст. 364 та 367 КК), то стосовно журналістів – виникає прогалина, яка спричиняє дисбаланс у правовому статусі особи і здатна, як видається, заподіювати істотну шкоду дійсному об'єкту кримінально-правової охорони – праву людини на інформацію.

По друге, початок активної фази агресивної війни московської федерації проти України змусив задуматися над тим, яким чином ця очевидно злочинна поведінка влади нехай навіть тоталітарної держави може підтримуватися її населенням? Відповідь, напевно, міститься у аналізі наслідків інформаційної політики московської держави, яка цілеспрямовано проводилась протягом останніх, хотів написати двадцяти, але це не вірно – чотирьох сотен років – з 1622 року, коли цар Михайл з подання Московського патріарха Філарета наказав спалити всі примірники надрукованого в Україні «Учительного Євангелія» Кирила Старовецького. Починаючи з виступу путіна на Мюнхенській безпековій конференції 2007 року антиукраїнська інформаційна політика московської держави стала більш агресивною та цілеспрямованою: все українське знецінювалося, а українці – знелюднювалися. У підсумку – схвальні відгуки про воєнні злочини учасників війни та підтримка вбивства мирних громадян.

Українська держава намагається надати адекватну правову оцінку активним учасникам цієї інформаційної політики: так, В. Соловйову повідомили про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст. 110 КК України – публічні заклики до зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, що

призвело до загибелі людей та інших тяжких наслідків; М. Симоньян – за ч.2 ст. 110 КК України; А. Красовському – ч.3 ст. 109, ч.2 ст. 442 КК України. Звісно, що кожен московський пропагандист може бути засуджений за різноманітні кримінальні правопорушення, склад яких міститься у його чи її поведінці – це й посягання на територіальну цілісність і недоторканість України; й пропаганда війни; й виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників; співучасть у плануванні, підготовці та веденні агресивної війни та порушенні законів та звичаїв війни; й публічні заклики до геноциду тощо. Однак, як видається ні національне, ні міжнародне кримінальне право не містить складу кримінального правопорушення, яке б адекватно відображало правову природу вчиненого цими особами злочину. Це також видається прогалиною у комплексній, збалансованій кримінально-правовій охороні тепер вже іншого об'єкта – миру та безпеки людства.

Не заважаючи на те, що наведені два фактори ніби стосуються різних сфер: права людини на інформацію та миру й безпеки людства, здається що без особливих складнощів можна знайти точки дотику цих сфер та обґрунтувати взаємозв'язок між ними.

Спробуємо викласти таку лінію аргументації:

- право людини на інформацію, серед іншого, містить складову одержання об'єктивної, правдивої інформацію щодо різних аспектів життя, у тому числі й щодо внутрішньої та зовнішньої політики власної держави;

- ця інформація необхідна громадянину для прийняття зважених, раціональних рішень у межах реалізації прямого чи непрямого народовладдя, яке є конститутивною ознакою будь якого сучасного цивілізованого суспільства, відображається у абсолютній більшості конституцій держав світу, які належать до виду *res publica*, або конституційних монархій;

- у випадку зловживання суб'єктами, професійна діяльність яких спрямована на формування «громадської думки», поглядів та уявлень щодо оточуючого світу, або

недбалого виконання ними своїх професійних обов'язків людина громадянин позбавляється можливості прийняти раціональне, зважене рішення, адже неможливо зробити істинний висновок із хибних засновків. Будь-який умовивід при цьому буде ураженим;

- прийняття рішення на підставі ураженого, хибного, неістинного умовиводу спотворює засаду народовладдя, адже призводить до маніпулятивного управління «справою громади»;

- якщо порівняти відсоток підтримки агресивної війни проти України у населенні московії та білорусі, можна висунути гіпотезу про те, що влада держави може розпочати агресивну війну та активно її провадити лише за наявності відповідного відсотку підтримки. Так, станом на березень 2022 року агресію проти України підтримувало понад 86% населення московії, натомість у білорусі ця частка складає заледве 20% населення. Можливо цим і пояснюється відсутність білоруської армії на території України?

- якщо ця гіпотеза (про необхідний відсоток підтримки агресії) вірна, тоді цілеспрямована інформаційна політика із формування такого необхідного агресору ставлення, є необхідною передумовою розв'язання агресивної війни і за ступенем своєї небезпечності потребує адекватного кримінально-правового реагування, використання засобів саме кримінального права.

Наведені чинники спричиняють появу пропозицій щодо встановлення кримінальної відповідальності за зловживання у інформаційній сфері, деякі з них дуже контраверсійні та викликають критичну реакцію з боку спеціалістів (Законопроект №9223 від 19.04.2023 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за окремі дії проти основ національної безпеки України»).

Однак, відсутність якісних пропозицій не свідчить про відсутність проблеми. Наведені вище міркування дають можливість стверджувати необхідність впровадження у кримінальне законодавство норм про відповідальність за зловживання особами, які професійно займаються

журналістською діяльністю, своїми правами та можливостями та за недбале ставлення до виконання своїх професійних обов'язків. Звісно, пропонувати відповідну норму – ходити по лезу ножа, адже завжди можна поставити питання про те, що такою пропозицією готується ґрунт для обмеження свободи слова та незаконну протидію незалежній журналістиці. Можливі також закиди щодо того, що кримінальне право – це *ultima ratio*, і нехай працюють стандарти журналістської діяльності, корпоративної етики і відповідальність за їх порушення у межах відповідного «цеху». Із цим варто було б погодитись за однієї умови – наявність належно організованою та добре функціонуючої самоврядної організації журналістів, норми якої мали б ефективний вплив на її членів. Якщо ж такого саморегулювання немає – враховуючи суспільну значимість проблеми, у її розв'язання може втрутитися держава шляхом криміналізації відповідної поведінки.

Ці тези мають характер постановки проблеми, тому не міститимуть навіть приблизного формулювання складу відповідного правопорушення або правопорушень, однак варто все ж таки звернути увагу на таке.

Якщо ми говоримо про зловживання можливостями спеціального статусу журналіста, то йдеться про умисне використання таких можливостей всупереч інтересам об'єктивного та всебічного висвітлення теми, що заподіює певний суспільно небезпечний наслідок. Це ознаки, які є загальними при конструюванні будь-якого складу зловживання і, враховуючи це, мають бути відображені у тому складі, який обговорюється. Наповнення їх конкретним змістом, визначення виду та розміру суспільно небезпечного наслідку як криміноутворюючої ознаки, дасть можливість сформулювати адекватну кримінально-правову заборону.

Щодо недбалого ставлення журналіста до виконання своїх професійних обов'язків, то тут, як видається, також можливо наголосити на конститутивних ознаках, які мали би лягти в основу формулювання відповідного складу. Йдеться про: необережну форму вини, матеріальний склад за

конструкцією об'єктивної сторони та «прив'язку» до кола професійних обов'язків.

Більше того, масштабний вплив московської пропаганди на забезпечення умов для розв'язання агресивної війни ставить питання про наступне. Здоровий глузд, як основа людської цивілізації, просто необхідний для її існування. Якщо держава здійснює цілеспрямований вплив на розум своїх громадян, які у результаті цього масово підтримують агресивну війну та звірства, то хіба не варто задуматися про категоричну заборону такої поведінки та формулювання нового складу міжнародного злочину? Назвати відповідний злочин видається можливим як Раціоцид (*лат.*) – той, що знищує розум. Термін саме у такому значенні зустрічається у роботі Станіслава Лема «Голем XIV» (1978 р.). У правовому контексті цей термін використано не було, за винятком, хіба глузливого порівняння політики у Франції щодо криміналізації злочину екоциду.

Йдеться про застосування контрольованого державою масштабного інформаційного впливу на власне населення з метою спотворення суспільної думки щодо основних засад внутрішньої чи зовнішньої політики, що має своїм наслідком забезпечення умов для порушення миру та безпеки людства. Знов ж таки, зараз не йдеться про формулювання відповідного поняття, а лише про постановку проблеми потреби та правової обґрунтованості впровадження у міжнародне право нового злочину.

ФЕНОМЕН ВЕЛИКИХ ДАНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

Радутний Олександр Едуардович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член Громадського об'єднання «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

Великі дані (Big Data), формальне визначення яких перебуває у динамічному розвитку [1; 2; 5; 18, с. 82 – 92] мають суттєвий вплив на сферу національної безпеки України в умовах інформатизації та глобалізації, що обумовлює необхідність належного дослідження, ефективного врахування та використання, в тому числі, з метою припинення та(або) запобігання негативним факторам, які перманентно супроводжують всі позитивні надбання науково-технічного прогресу.

З метою вдосконалення одного з попередніх визначень [23, с. 88 – 105], вбачаються підстави розглядати Великі дані як комплексний феномен, що включає: 1) надзвичайно великий обсяг (не-)структурованої інформації, який перевищує всі раніше доступні, до якого не можуть бути ефективно застосовані попередні надійні методи збирання, зберігання та використання; 2) можливість задіяння у процес обробки всієї доступної інформації без жодних втрат, відмову від вимушеного використання тільки її окремих частин (обмеженої вибірки); 3) виявлення повторної (багаторазової) цінності будь якої інформації, заперечення існування інформації з нульовою цінністю; 4) перехід від причинності до кореляцій як підґрунтя для юридично значущих рішень.

Великі дані стають важливим інструментом в сфері національної безпеки, оскільки дозволяють виявляти потенційні загрози на ранньому етапі їх формування. Вони можуть бути пов'язаними, в тому числі, з відомостями про захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих національних інтересів України від воєнних, політичних, економічних та інформаційних загроз. Складові частини Великих даних можуть походити від будь-яких джерел інформації, зокрема, датчиків промислових та інших об'єктів, технологічних ліній виробництва, інфраструктурних (обчислювальних, енергетичних, комунікаційних, торгівельних, фінансових, транспортних, охоронних) систем, соціальних

мереж, мобільного зв'язку, устаткування для відеоспостереження та медичних обстежень, баз даних підприємств, установ та організацій, приватних записів тощо. Крім того, до них можливо віднести уривки будь-якої інформації, координати GPS, запити до пошукових систем та відповіді на них, тривалість часу перегляду певного контенту, реакції на нього, кількість та послідовність натискання на клавіатуру тощо.

Використовуючи передову аналітику і алгоритми машинного навчання, за допомогою Великих даних органи і служби, які опікуються національною безпекою, одержують можливість виявляти вразливі місця в критичній інфраструктурі, закономірності або аномалії, що вказують на потенційні загрози, в режимі реального часу оперувати важливою інформацією в умовах надзвичайних ситуацій або бойових дій тощо. Великі дані можуть бути використані для моніторингу соціальних медіа-платформ на предмет ознак терористичної діяльності або для відстеження пересування осіб, які можуть бути причетні до злочинної або терористичної діяльності.

До основних переваг використання Великих даних в сфері національної безпеки можливо віднести наступні, але не виключно:

1. Своєчасне виявлення загроз.

2. Покращена ситуаційна обізнаність. Так, Великі дані можуть забезпечити усвідомлення у реальному часі значення та масштабу подій (підготовка ворожої держави до нападу, стихійне лихо, кібератака, терористичний акт тощо). Відповідні органи та служби, які задіяні в сфері охорони національної безпеки, можуть використовувати цю інформацію для швидкого та ефективного реагування на загрози, рятуючи життя та мінімізуючи шкоду.

3. Предикативна аналітика. Кореляції на підґрунті аналізу Великих даних можуть бути використані для створення прогностичних моделей, які передбачають потенційні загрози (проактивність замість ретро- або реактивності, не чекаючи матеріалізації певної загрози).

4. Покращений розподіл ресурсів. Великі дані можуть допомогти оптимізувати розподіл ресурсів, надаючи детальне розуміння того, де такі ресурси є найбільш необхідними. Це може допомогти відомствам визначити пріоритети своїх зусиль і ресурсів, гарантуючи, що вони будуть використані ефективно і результативно.

5. Вдосконалення процесу прийняття рішень. Великі дані та кореляції на їх підставі можуть надати особам, відповідальним за прийняття рішень у сфері національної безпеки, цінну інформацію про тенденції та закономірності, які можуть бути неочевидними у випадку використання звичайних способів обробки.

Здатність до виявлення нової, неочевидної цінності інформації суттєво розширює горизонти для ефективної обробки даних, але породжує нові правові виклики в сфері національних інтересів України, зокрема, відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 р., життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Інформаційна діяльність під гаслом «не втрачати нічого, використовувати всі види даних і стільки разів, скільки це буде визнано ефективним сьогодні або у майбутньому» [16, с. 72] відкриває нову епоху, епоху Великих даних, ознаками якої стають виняткова прозорість, повторна (багаторазова) цінність будь-якої інформації, заміна підґрунтя для прийняття юридично значущих рішень з встановлення причинності на з'ясування кореляцій, виявлення нових зв'язків між тими окремими фрагментами інформації, які на перший погляд не демонструють жодної взаємопов'язаності між собою тощо. У зв'язку з тим, що людині доволі складно взаємодіяти на належній швидкості з дійсно великими обсягами інформації, прерогатива у прийнятті юридично значущих рішень поступово переходить до алгоритмів, зокрема, штучного інтелекту, який впевнено набирає ознак суб'єкта правових відносин [20, с.123 –

136; 21, с. 19 – 41; 22, с. 78 – 96]. Поряд з цим повнота даних теж має свій зворотній бік: відсутність певної інформації може дорівнювати її наявності. Так, розмитий вигляд окремих будинків на Google Street View [19], який був запроваджений через побоювання привертання уваги потенційних грабіжників до заможних господарств або з інших слушних питань приватності [7], в результаті з усією очевидністю вказує правопорушникам на найбільш привабливі об'єкти.

Уряди країн світу все частіше використовують автоматизовану розвідку для збору та оцінки даних в інтересах забезпечення національної безпеки. Програма PRISM, якою керує Адміністрація національної безпеки США (АНБ, National Security Administration, NSA), стала одним з найвідоміших прикладів широкомасштабних операцій з прослуховування телефонних розмов після витоку інформації Едвардом Сноуденом (Edward Snowden) у 2013 р., втім існує багато інших програм «висхідного» прослуховування (тобто, прямого втручання в комунікаційну інфраструктуру для перехоплення даних), які використовують уряди таких країн, як Велика Британія, Німеччина, Швеція, Франція, Нідерланди та Швеція [15]. Тому використання Великих даних також викликає занепокоєння щодо недоторканності приватного життя та громадянських свобод, що вказує на необхідність збалансування потреб національної безпеки із захистом індивідуальних прав і свобод.

Так, прикладом неоднозначного використання Великих даних у 2018 р. стала суперечка з приводу діяльності компанії Palantir, яка надає програмне забезпечення уряду США для аналізу великих обсягів даних в цілях національної безпеки. Виявилось, що компанія надавала інформацію також Імміграційній та митній службі США (ICE), що призвело до протестів через використання Великих даних для забезпечення дотримання суперечливої імміграційної політики і загострило питання про роль приватних компаній у національній безпеці, а також про етичність використання аналітики даних для націлювання на вразливі групи населення [17].

До основних недоліків використання Великих даних в сфері національної безпеки можливо віднести наступні:

1. Проблеми з приватністю і конфіденційністю. Збирання, зберігання та аналіз великих обсягів даних може порушувати приватність осіб. Такі проблеми можуть виникати, наприклад, при використанні даних з соціальних мереж, мобільних пристроїв, GPS-трекерів та інших джерел. Кожний користувач соціальних мереж або інших інформаційних систем залишає після себе потужний цифровий слід, який дозволяє вивчити вподобання так само ефективно, як і ідентифікувати анонімну особу [8], що може суттєво вплинути на сферу громадської безпеки і порядку, тобто, на захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз. Можливість спостереження сьогодні вбудована практично у кожний прилад або інструмент, в тому числі у трекери активності, смартфони, розумні годинники, програмне забезпечення, застосунки, прилади, датчики та об'єкти «розумного дому» або мережі Інтернету речей (Всеосяжного Інтернету), всі інші засоби переносної електроніки (wearable electronics) [6], засоби відстежування активації подушки безпеки на транспортних засобах можуть зберігати докази певної поведінки водія [14] тощо. Їх технологічна природа дозволяє обмінюватися даними з виробником, оператором та(або) іншими зацікавленими особами (державою, роботодавцем, медичною установою або страховою компанією), не вимагаючи обізнаності або втручання з боку користувача.

2. Втрата ефективності та надійності такими перевіреними стратегіями забезпечення конфіденційності, як інформована згода, відмова від участі та анонімізація (тобто, вилучення з наборів даних персональних ідентифікаторів, зокрема, прізвища, ім'я та по-батькові, адреси, дати і місця народження, номерів банківських рахунків, соціального забезпечення, реквізитів документів тощо).

Оскільки суб'єкт персональних даних являє собою точку перетинання інформаційних потоків та сукупність соціальних зв'язків, то для одержання вичерпної інформації про нього стає достатнім проаналізувати та систематизувати всі доступні периферійні неперсональні дані. Наприклад, для алгоритмів Netflix виявилось нескладним ідентифікувати особу жінки (матері двох дітей та прихованої лесбійки з консервативного Середнього Заходу США, яка здійснила цілеспрямовані заходи щодо знеособлення своїх персональних даних), навіть за умови, що її особисті ідентифікатори були ретельно видалені з усіх баз даних [13]. На підставі порівняння даних від Netflix з іншими загально доступними відомостями дослідники з Техаського університету виявили, що оцінки анонімізованих користувачів відповідають оцінкам осіб з конкретними іменами на сайті Internet Movie Database (IMDb), тож їх вдалося ідентифікувати у 84% випадків, а за наявності інформації про дату оцінки певного фільму – з точністю до 99% [9; 10]. Інформація про «соціальний граф» (тобто, зв'язки у соціальних мережах) так само є вразливою до деанонімізації, якщо у процес ідентифікації задіяні Великі дані [3].

3. Недостатній контроль над Великими даними та відповідними технологіями. Одержані дані можуть бути використані не тільки для захисту національної безпеки, але й для інших цілей, які можуть бути шкідливими для окремих осіб чи груп населення.

4. Помилкові рішення. Навіть за використання високотехнологічних методів аналізу, некоректно оброблені дані можуть призвести до помилкових висновків і неправильних рішень, що може утворити ризики для демократії та національної безпеки.

5. Залежність від технологій. Помилки апаратних та програмних засобів, недоліки технологічних рішень, віруси та кібератаки, будь-які інші проблеми можуть перешкодити роботі систем, що використовують Великі дані, наслідки чого можуть бути шкідливими для національної безпеки.

Кримінальні правопорушення в сфері Великих даних можуть бути пов'язані з несанкціонованим доступом до конфіденційної інформації, її викраденням, зловживанням,

порушенням правил збирання та обробки даних, а так само з використанням аналітичних інструментів з метою досягнення незаконних цілей, наприклад, для дискримінації на основі особистих даних, прикладами чого є: 1) діяльність компанії Cambridge Analytica [4], яка збирала персональну інформацію мільйонів користувачів Facebook (зокрема, про їх інтереси, соціальні зв'язки, публічні записи, повідомлення, та інші дані, на підставі яких можливо відтворити вичерпний образ користувача) для створення детальних профілів, які надалі використовувалися для персоналізованих політичних рекламних кампаній та маніпулювання голосуванням на виборах; 2) діяльність російської установи «Агентство інтернет-досліджень», більше відомої як «фабрика тролів» [12], що спеціалізується на створенні та поширенні дезінформації і пропаганди в соціальних мережах, використанні складних аналітичних інструментів для організації мережі фейкових акаунтів, виявленні вразливих для пропаганди груп людей, вимірюванні настроїв, інформаційному маніпулюванні тощо.

Тож, з метою запобігання загрозам національній безпеці України (у розумінні положень Закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 р.), тобто, явищам, тенденціям і чинникам, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України, необхідно постійно та на упередження вдосконалювати норми чинного законодавства, апаратні та програмні засоби захисту, розвивати та впроваджувати нові технології, зокрема, блокчейн, які можуть забезпечити більш високий рівень захисту від несанкціонованого доступу та зловживання, але не покладатися на жоден з існуючих варіантів в якості незмінного.

Крім того, слід звикати жити та взаємодіяти у світі, у якому стає можливим використати Великі дані як з суспільно корисною, так і з суспільно небезпечною метою.

Серед напрямків вдосконалення використання Великих даних в сфері національної безпеки вбачаються підстави виокремити наступні:

1. Посилення безпеки та конфіденційності даних, розробка надійних протоколів для захисту від несанкціонованого доступу, зловживань та порушень.

2. Сприяння суспільній довірі, прозорості та підзвітності шляхом використання технології блокчейну та інформування про цілі та масштаби збору і використання даних.

3. Підвищення якості і точності даних, що має визначальне значення для ефективного прийняття рішень.

4. Розширення можливостей аналізу та візуалізації даних. Вдосконалені інструменти та технології аналізу даних можуть допомогти аналітикам виявити закономірності та аномалії у великих обсягах даних. Інструменти візуалізації даних можуть допомогти більш ефективно передавати ідеї та висновки.

5. Сприяння співпраці та обміну інформацією та знаннями, в тому числі між державними установами, приватними компаніями та науковими осередками, що здатне підвищити якість і корисність Великих даних для національної безпеки.

6. Розробка етичних настанов щодо використання Великих даних. Чіткі етичні настанови та стандарти можуть допомогти забезпечити відповідальне, справедливе та рівноправне використання Великих даних у сфері національної безпеки. Керівні принципи повинні регулярно переглядатися і оновлюватися, щоб відображати зміну суспільних цінностей і технологічний прогрес.

7. Підготовка фахівців, задоволення потреби у високій кваліфікації персоналу. Навички виявлення нових (багаторазових) аспектів цінності інформації є складовою фахових здібностей в сфері Великих даних, що вказує на необхідність підготовки професіоналів в сфері національної безпеки за відповідними напрямками, зокрема, обробка даних (Data Scientist), інженерія оперативного управління (Prompt Engineering) тощо.

Вливу феномену Великих даних має бути врахований в програмних документах державного рівня, в тому числі, Стратегії національної безпеки України (затв. Указом

Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р.), Стратегії кібербезпеки України (затв. Указом Президента України № 447/2021 від 26 серпня 2021 р.), інших релевантних нормативних актах та ефективно використаний на практиці.

Список використаних джерел:

1. Big Data / Oxford Learners' Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/big-data?q=Big+Data> (дата: звернення 20.04.2023)
2. Big Data / The dictionary by Merriam-Webster. URL: [https://www.merriam-webster.com/dictionary/big data](https://www.merriam-webster.com/dictionary/big%20data) (дата: звернення 20.04.2023)
3. Backstrom, Lars. Wherefore Art Thou R3579X? Anonymized Social Networks, Hidden Patterns, and Structural Steganography / Lars Backstrom, Cynthia Dwork, and Jon Kleinberg // Communication of the Association of Computing Machinery December. - 2011. – P. 133.
4. Cadwalladr Carole, Graham-Harrison Emma. Revealed: 50 million Facebook profiles harvested for Cambridge Analytica in major data breach / The Guardian, The Cambridge Analytica Files, Sat 17 Mar 2018. URL: <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election> (дата: звернення 20.04.2023)
5. Cappa, Francesco; Oriani, Raffaele; Peruffo, Enzo; McCarthy, Ian. Big Data for Creating and Capturing Value in the Digitalized Environment: Unpacking the Effects of Volume, Variety, and Veracity on Firm Performance / Journal of Product Innovation Management. 38 (1): 49–67. doi: 10.1111/jpim.12545. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jpim.12545> (дата: звернення 20.04.2023)
6. Düking P, Achtzehn S, Holmberg HC, Sperlich B. Integrated Framework of Load Monitoring by a Combination of Smartphone Applications, Wearables and Point-of-Care Testing Provides Feedback that Allows Individual Responsive Adjustments to Activities of Daily Living. Sensors (Basel). 2018 May 19;18(5):1632. doi: 10.3390/s18051632. URL:

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29783763/> (дата: звернення 20.04.2023)

7. Graff, Amy. Why some houses on Google Street View are blurred out / SFGATE, July 15, 2019. URL: <https://www.sfgate.com/local/article/Google-Street-View-blurred-houses-14096605.php> (дата: звернення 20.04.2023)

8. Facebook IPO prospectus // Facebook. - Form S-1 Registration Statement, US Securities And Exchange Commission. - February 1, 2012. URL: <http://sec.gov/Archives/edgar/data/1326801/000119312512034517/d287954ds1.htm> (дата: звернення 20.04.2023)

9. Narayanan, Arvind. Robust De-Anonymization of Large Sparse Datasets / Arvind Narayanan and Vitaly Shmatikov // Proceedings of the IEEE Symposium on Security and Privacy. - 2008. - P. 111. URL: http://www.cs.utexas.edu/~shmat/shmat_oak08netflix.pdf (дата: звернення 20.04.2023)

10. Narayanan Arvind, Vitaly Shmatikov. How to Break the Anonymity of the Netflix Prize Dataset // Cornell University: Cryptography and Security, October 16, 2006. URL: <https://arxiv.org/abs/cs/0610105> (дата: звернення 20.04.2023)

11. Ohm, Paul. Broken Promises of Privacy: Responding to the Surprising Failure of Anonymization (August 13, 2009). UCLA Law Review, Vol. 57, p. 1701, 2010, U of Colorado Law Legal Studies Research Paper No. 9-12, URL: <https://ssrn.com/abstract=1450006> (дата: звернення 20.04.2023)

12. Renee DiResta, Kris Shaffer, Becky Ruppel, David Sullivan, Robert Matney, Ryan Fox, Jonathan Albright. Ben Jonson. The Tactics & Tropes of the Internet Research Agency / U.S. Senate Documents, University of Nebraska – Lincoln, New Knowledge, Oct 2019. URL: <https://digitalcommons.unl.edu/senatedocs/2/> (дата: звернення 20.04.2023)

13. Singel, Ryan. Netflix Spilled Your Brokeback Mountain Secret, Lawsuit Claims // Wired. – December 17, 2009. URL: <http://www.wired.com/threatlevel/2009/12/netflix-privacy-lawsuit/> (дата: звернення 20.04.2023)

14. "Vehicle data recorders" Watching your driving // The Economist. - June 23, 2012. URL: <http://www.economist.com/node/21557309> (дата: звернення 20.04.2023)

15. Verhelst, H.M., Stannat, A.W. & Mecacci, G. Machine Learning Against Terrorism: How Big Data Collection and Analysis Influences the Privacy-Security Dilemma. *Sci Eng Ethics* 26, 2975–2984 (2020). <https://doi.org/10.1007/s11948-020-00254-w> (дата: звернення 24.04.2023)

16. Viktor Mayer-Schönberger, Kenneth Cukier. *Big Data: The Essential Guide to Work, Life and Learning in the Age of Insight*. Hachette UK, 2013. - 256 p.p.

17. Waldman Peter, Lizette Chapman, Jordan Robertson. Palantir Knows Everything About You - Peter Thiel's data-mining company is using War on Terror tools to track American citizens. The scary thing? Palantir is desperate for new customers / Bloomberg, April 19, 2018. <https://www.bloomberg.com/features/2018-palantir-peter-thiel/> (дата: звернення 24.04.2023)

18. Брайчевський С.М. Персональні дані та мультимедіа. *Інформація і право: науковий журнал / редкол.: В.Г. Пилипчук та ін.* – К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2020. – № 4 (35). – 158 с. – с. 82 – 92

19. Жила, Надія. Онлайн-карти можуть сховати будинок за запитом. Як це зробити? / Mezha Media, 25 травня 2022 р. URL: <https://mezha.media/2022/05/24/onlayn-karty-skhovaty-budynok/> (дата: звернення 20.04.2023)

20. Радутний О. Суб'єктність штучного інтелекту у кримінальному праві. *Юридичний журнал «Право України»*. 1/2018 – с.123 – 136

21. Радутний О.Е., Якулявічене Л. Права людини крізь призму штучного інтелекту, роботизації та цифрової людини. *Права людини в умовах цифрової трансформації суспільства* : монографія / [Д.В. Лученко, О.В. Капліна, В.Я. Настюк та ін.] : за ред. проф. Д.В. Лученка. – Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. – 272 с. – с. 19 – 41

22. Радутний О.Е. Мораль і право для штучного інтелекту та цифрової людини: закони робототехніки та «проблема вагонетки». *Інформація і право*: науковий журнал / редкол.: В.Г. Пилипчук та ін. Київ: Наук.-дослід. ін-т інформатики і права Національної академії правових наук України. 2019. № 3 (30). 142 с. С. 78 – 96

23. Радутний О.Е. Великі дані: поняття, ознаки та виклики (кримінально-правовий аспект) / *Інформація і право*: науковий журнал / редкол.: В.Г. Пилипчук та ін. Київ: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2023. № 1 (44)/2023. 208 с. С. 88 – 105

ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ГЕНОЦИД

Григор'єва Марина Євгенівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
асистентка кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого

Суспільні відносини, що охороняють основи національної безпеки України від суспільно небезпечних посягань, безпеку миру, безпеку людства та міжнародного правопорядку, завжди були в пріоритеті не тільки в кримінально-правовому вимірі держави України, але й для світової спільноти в цілому. В умовах воєнного конфлікту РФ проти України охорона таких суспільних відносин набуває особливого значення і ставить перед суспільством та державою нові завдання. Вчинення кримінальних правопорушень, які порушують зазначені суспільні відносини саме в воєнний час, суттєво підвищує ступінь їх суспільної небезпечності.

Одним із таких кримінальних правопорушень є геноцид, що на міжнародному рівні визнається злочином проти людства, який пов'язаний з умисним знищенням етнічної, расової, національної чи релігійної групи людей і входить до категорії

найбільш тяжких злочинів. У більшості країн світу геноцид є кримінально караним злочином, у тому числі й у РФ, що зовсім не завадило їй проголосити однією з цілей воєнного вторгнення на територію нашої держави – денацифікацію України, тобто фактичне повне знищення України, як держави, і українців, як нації.

У 1948 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про запобігання та покарання за злочин геноцид, яка була ратифікована достатньо великою кількістю країн. Згідно цієї Конвенції геноцидом є будь-яке із діянь, які вчиняються з метою знищення в цілому чи частково етнічної, расової, національної чи релігійної групи людей, вбивство членів групи, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю членів групи, нанесення групі умисної матеріальної шкоди, нав'язування умов життя, які направлені на фізичне знищення групи, примусове переселення членів групи, створення умов для недопущення народження дітей у членів групи.

Загальновідомі випадки геноциду в історії світу включають Холокост в Германії під час Другої світової війни, геноцид в Руанді в 1994 р., геноцид в Боснії та Герцоговині в 1990 – х роках тощо.

Під час Холокосту в Германії були визнані геноцидом вбивство більше 6 мільйонів євреїв, а також примушування їх виживати в умовах гетто і концентраційних таборів, де вони зазнавали тяжкої фізичної та психічної шкоди, в тому числі і в результаті проведення експериментів над людьми. У цей час також були визнані геноцидом вбивства людей національних меншин, в тому числі циган, слов'ян та інших народностей [4, с. 397].

У Руанді геноцидом визнані масові вбивства тутсі в 1994 році, в результаті яких було вбито від 500 000 до 1 млн. чоловік. Також були визнані геноцидом вбивства хуту, які не підтримували правлячу партію під час геноциду [2, с. 21].

У Боснії та Герцоговині геноцидом визнані масові вбивства боснійських мусульман (босняків) в період з 1992 по 1995 роки, в результаті яких було вбито більше 100 000 чоловік.

До того ж були визнані геноцидом вбивства хорватів та србів, які не підтримували правлячі сили під час конфлікту [1, с. 16].

Нажаль, сьогодні у світі відбувався та продовжує відбуватися геноцид в різних країнах та різних регіонах. Прикладами тому є геноцид армян в Османській імперії (1915р. – 1923р.), геноцид камбоджийців під керівництвом Червоних Кхмерів (1975р. – 1979р.), геноцид дарфурі в Судані (2003 р. до теперішнього часу) [6, с. 130], геноцид південних суданців в Судані (1983р. – 2005р.), геноцид асрійців, калдіїв та сірійців в Іракі (1914 р. до теперішнього часу), геноцид рохинья в М'янмі (2017 р. до теперішнього часу) [5, с. 280].

У КК України злочин геноцид існує досить давно. Геноцид, відповідно ч.1 ст. 442 КК України, полягає в діянні, умисно вчиненому з метою повного чи часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи певним шляхом. Законодавець визначив та закріпив форми, які дають можливість здійснити таке діяння. А саме: позбавлення життя членів такої групи; заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень; створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення; скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу. Об'єктивна сторона злочину складається з переліку діянь, кожне із яких може створювати склад злочину геноцид в тому випадку, коли потерпілою визнається особа, яка належала до конкретної національної, етнічної, расової чи релігійної групи; коли суб'єкт злочину мав умисел і мету знищити одну із зазначених груп; коли діяння було одним із складових поведінки особи, направленої проти зазначеної групи [3, с. 234]. Тому суб'єктивна сторона геноциду складається з прямого умислу і обов'язкової мети - знищення частини чи всієї групи людей.

Зазвичай, дії, які визнаються геноцидом на підставі міжнародного кримінального законодавства – це вбивство членів групи; примушування членів групи до життя в умовах, що можуть привести до їх фізичного знищення; нанесення членам групи тяжких тілесних ушкоджень; створення умов, які приводять до цілеспрямованої розумової деградації членів

групи; примушування членів групи до зміни своєї національності, раси або релігії; примушування членів групи до безпліддя; примушування членів групи до переселення.

Очевидно, що цей перелік не включає всіх дій, які можна віднести до геноциду і які можуть свідчити про суттєве порушення прав людини на території нашої держави саме зараз під час здійснення збройної агресії РФ проти України. Зокрема, Міжнародна правозахисна організація Human Rights Watch зазначає факти порушення прав людини на окупованих територіях Донбасу, включаючи незаконні арешти, катування. У звіті Міжнародного комітету Червоного Хреста, описані умови життя на окупованих територіях, включаючи відсутність доступу до медичної допомоги та продуктів харчування. Звіти міжнародних громадських організації, таких як Amnesty International, задокументували випадки порушення прав людини, такі як знущання та катування людей і їх незаконні, безпідставні затримання.

Особливу увагу подібним фактам приділяє місія ОБСЄ, що встановлюють випадки порушення прав людини, такі як вимушене переміщення, протиправне затримання та насильство над людьми. Звіт Моніторингової комісії ОБСЄ в Україні від 17 лютого 2021 р. містить факти насильства та погроз по відношенню до журналістів на окупованих територіях, а також насильства по відношенню до цивільних осіб, включаючи випадки знущання та жорстокого поводження із затриманими. Також в звіті Моніторингової комісії ОБСЄ в Україні від 27 липня 2021 р. встановлені випадках насильства та погроз щодо активістів та журналістів на окупованих територіях Донбасу. Всі ці факти були зафіксовані ще до 22 лютого 2022 р., тобто до повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Вочевидь, що геноцидом РФ в Україні слід визнавати будь-які види насилля, вбивства, пропаганди ненависті та використання забороненої зброї, випадки порушення прав національних меншин, включаючи кримськотатарську спільноту. Все це обумовлено тим, що геноцид під час агресивних воєнних дій набуває своїх особливостей. І ці особливості, на наш погляд,

слід відобразити у відповідних статтях КК України. До них можна віднести:

- 1) масові вбивства національних, етнічних, релігійних чи інших груп, які сприймаються як вороги;
- 2) примусове переміщення населення із одних районів в інші з метою зміни етнічного складу населення;
- 3) зґвалтування та сексуальне насильство по відношенню до жінок та дівчаток певних етнічних груп;
- 4) насильницьку конвертацію населення в іншу релігію чи культуру;
- 5) відключення доступу до їжі, води, електропостачання, газопостачання, медичного обслуговування та інших життєвонеобхідних ресурсів;
- 6) знищення культурних та релігійних об'єктів, історичних пам'яток та архівів;
- 7) пропаганду та розповсюдження ненависті по відношенню до певної групи населення;
- 8) примусову працю та рабство.

Необхідність розширення змісту поняття геноцид обумовлено тим, що у війні РФ проти України факти знищення української нації набувають величезних масштабів та фіксуються не лише на окупованій території України але і в інших регіонах нашої держави. Геноцид є неприпустимим для цивілізованого світу явищем. Тим більше, що під час війни геноцид частіше всього використовується як засіб воєнної стратегії для знищення певних груп населення або для створення нових територіальних одиниць. Ці питання набувають актуального значення саме з огляду на те, що дії РФ проти України порушують Конвенцію ООН про запобігання та покарання геноциду.

Геноцид українського народу, порушення норм міжнародного гуманітарного права – все це повинно спонукати Міжнародні суди до справедливого та пропорційного судочинства і сприяти тому, щоб злочинці понесли відповідне покарання, а також, що є теж важливим завданням міжнародної спільноти, для попередження майбутніх злочинів проти людства.

Список використаних джерел:

1. Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia) Preliminary Objections of 11.07.1996 [Electronic resource] // ICJ-CIJ.ORG: офіційний сайт Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй. URL: <http://www.icjciij.org/docket/files/91/7349.pdf>.
2. International Tribunal for the Rwanda. Judgment Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu (Case No. ICTR-96-4-T) of 02.11.1998 [Electronic resource] // UNICTR.ORG: офіційний сайт Міжнародного трибуналу по Руанді. URL: <http://www.unicttr.org/Portals/0/Case/English/Akayesu/judgement/akay001.pdf>.
3. Лапкін А.В. Проблеми кваліфікації злочину геноциду. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні. Харків: Право, 2022. С. 231-236.
4. Obote-Odora A. Complicity in genocide as understood through the ICTR experience // International Criminal Law Review. 2002. № 22. P. 397.
5. Reid-Cunningham A.R. Rape as a Weapon of Genocide // Genocide Studies and Prevention. 2008. V. 3. P. 280.
6. Fisher S.K. Occupation of the womb: forced impregnation as genocide // Duke law. Vol. 46, № 1. P. 91-133.

**ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КРИМІНАЛЬНУ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СЛУЖБОВИХ ОСІБ**

Осадча Анна Сергіївна,

*кандидат юридичних наук, асистентка кафедри
кримінально-правової політики Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

У Розділі XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Особливої частини Кримінального Кодексу України (далі – КК України) встановлюється відповідальність за службові кримінальні правопорушення залежно від того, в якій сфері службової діяльності вони вчиняються і хто є їхнім суб'єктом: службові особи юридичних осіб приватного права чи службові особи юридичних осіб публічного права.

З 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 [1] на всій території України запроваджено воєнний стан, який передбачає особливий правовий режим, що вводиться в Україні у зв'язку зі збройною агресією Росії проти України. Із початком війни було введено воєнний стан, а згодом прийняті закони, які змінили КК України, посиливши кримінальну відповідальність за ряд злочинів в умовах воєнного стану. Посилення відповідальності за окремі кримінальні правопорушення, вчинені під час воєнного стану, може проявлятися у двох різних формах – це вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану як кваліфікуюча ознака вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану та як обставина, що обтяжує покарання.

Одними з цих законів є Закони України [2] та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-IX від 3 березня 2022 року [3]. Такий правовий режим вносить вплив і на кримінальну відповідальність службових осіб. Зокрема, посилення відповідальності за окремі кримінальні правопорушення, вчинені під час воєнного стану, може проявлятися у двох різних формах: вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану як кваліфікуюча ознака та вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану як обставина, яка обтяжує покарання.

Наприклад, ч. 4 ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» КК України передбачає таку кваліфікуючу обставину як вчинення в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Розберемося, що означає вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану як обставина, яка обтяжує покарання або впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення, а також з якою метою були внесені такі зміни. Законодорець прагне встановити кримінальну відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері цивільного захисту в умовах воєнного стану. Встановлення кримінальної відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері цивільного захисту, вчинених в умовах воєнного стану дозволить підвищити відповідальність керівників організацій, установ, підприємств та інших роботодавців щодо неухильного виконання вимог цивільного захисту населення в умовах воєнного часу. А саме, передбачити кримінальну відповідальність для службових осіб підприємства, установи, організації або громадянина — суб'єкта підприємницької діяльності (далі — службові особи) в умовах воєнного стану, якщо через їх недбалість постраждали або загинули люди. Законопроектом від 11.07.2022 № 7546 [4] пропонується доповнити КК України новою ст. 270-2 «Порушення законодавства у сфері цивільного захисту, вчинене в умовах воєнного стану». Ця норма встановлює відповідальність за порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів у сфері цивільного захисту, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином - суб'єктом підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю людей, передбачивши покарання у вигляді штрафу від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. У випадку вчинення такого діяння повторно, або якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, передбачається покарання у вигляді позбавленням волі на строк

від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років.

Вищевикладене підтверджує, що останні часи спостерігається усталена тенденція до спеціалізації підстав кримінальної відповідальності. Така спеціалізація здійснюється двома шляхами. Перший з них пов'язаний із збільшенням складів злочину зі спеціальними суб'єктами. Ю. В. Баулін [5, С.805] справедливо указує, що КК все більше стає спеціалізованим нормативно-правовим актом, оскільки значна кількість його приписів поширюється на певні групи населення, пов'язані з їх професійною, службовою та іншою діяльністю, їх певним правовим статусом тощо.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>
3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>
4. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо порушень законодавства у сфері цивільного захисту, вчинених в умовах воєнного стану. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39988>
5. Баулін Ю. В. Тенденції розвитку сучасного кримінального права України. *Вибрані праці*. Харків, 2013. С. 804–810.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ: ВИДИ, НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ, ЗНАЧЕННЯ¹

Колодяжний Максим Геннадійович,

*кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник, завідувач відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових
наук України*

Протягом останніх 10-15 років людство здійснило низку важливих наукових відкриттів: перепрограмування ствольових клітин; виявлення найбільшої чорної діри в космосі; маніпуляція пам'яттю живих істот; створення комп'ютерного чіпу, що імітує роботу людського мозку; стрімкий розвиток робототехніки; підтвердження існування чорної матерії; знаходження води на Марсі; створення багаторазових космічних ракет; виявлення гравітаційних хвиль, що обґрунтовують теорію А. Ейнштейна; відкриття зіркової системи Trappist-1, де висока ймовірність існування життя [1].

Ознакою справжнього технологічного буму світового масштабу у 2023 р. можна вважати активне поширення чат-боту ChatGPT з можливостями штучного інтелекту, розробленого лабораторією OpenAI. За оцінками фахівців, темпи його поширення серед користувачів у 9 разів вищі, ніж свого часу у популярного застосунку TikTok. Виходячи із широких «інтелектуальних» можливостей ChatGPT, його упровадження у багатьох галузях створює ризик того, що близько 300 млн людей в усьому світі втратять роботу. У зв'язку із цим, а також через певні загрози для національної безпеки використання ChatGPT у багатьох країнах обмежено або заборонено. Використання

---

1 Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. 0120U10561).

автором тез зазначеного чат-боту може лише підтвердити його унікальність та здатність надавати достатньо фахові й аргументовані відповіді на чимало запитань, у тому числі тих, які стосуються царини безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Сучасні технології, окрім позитивного боку, мають, на жаль, й негативний. Тому їх іноді порівнюють з давньоримським богом Янусом, який мав два обличчя. Негативний бік виражається у широкому використанні правопорушниками інновацій для вчинення різних злочинів [2].

Однією із небагатьох сфер, де інформаційні технології активно застосовуються як для створення сприятливих умов обходу правових заборон та полегшення вчинення правопорушень, так й, особливо, для їх успішного запобігання та зменшення негативних наслідків, є царина безпеки дорожнього руху. Зокрема, нерідко водії використовують різноманітні радар-детектори, які реагують на сигнал приладів фіксації швидкості транспортних засобів з тим, щоб уникнути потенційної відповідальності за перевищення швидкості. Крім цього, чимало автомобільних GPS-навігаторів або застосунків для смартфонів з картами у режимі онлайн дозволяють заздалегідь повідомляти водіїв про місце розташування поліцейських патрулів або приладів автоматичної фіксації швидкісного режиму руху транспортних засобів. З одного боку, таке обладнання здійснює профілактичний ефект, а, з другого, – може певним чином сприяти уникненню відповідальності водіями, які на систематичній основі порушують правила дорожнього руху.

Разом із тим на інформаційні технології та інновації у сфері безпеки дорожнього руху уряди багатьох держав, включаючи Україну, покладають великі надії з огляду на їх використання для підвищення рівня безпеки дорожнього руху, профілактики автотранспортних правопорушень і, як результат, зменшення дорожньо-транспортної смертності й травматизму.

На міжнародно-правовому рівні спрямованість світового співтовариства на розвиток інформаційних технологій у всіх їх

проявах закріплена у Цілях сталого розвитку ООН, розрахованих до 2030 р. Серед 17 основних цілей зазначена також ціль № 9 під назвою «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохопній і сталій індустріалізації та інноваціям» [3].

На регіональному (європейському) рівні широке запровадження інновацій нормативно закріплено у Стратегії сталої та розумної мобільності – європейський транспорт на шляху до майбутнього, розрахованої до 2030 р. Зокрема, це пов'язується із запровадженням інформаційних технологій на транспорті й полягає у: збільшенні Єврокомісією фінансування спеціальних програм Horizon Europe та Digital Europe; підтримці усіляких стартапів у цій галузі; подальшій електрифікації та автоматизації транспорту, експлуатації його водневих модифікацій; розширенні технологій штучного інтелекту; ухваленні «Стратегії дронів 2.0» щодо використання безпілотних транспортних засобів, включаючи гіперлупи; посиленні продуктивності цифрової інфраструктури через технологію 5G й супутникові дані; екологізації транспортних систем та ін. [4].

На необхідності широкого застосування інформаційних технологій наголошується й у Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 р. [5]. Зокрема, чимало наукових і технічних рішень передбачається майже за всіма напрямами реалізації цієї Стратегії.

Науково-технічний вимір проблеми правопорушваності на дорогах як такої замикається на тих або інших інноваціях. Вони фактично зачіпають усі елементи складної багаторівневої соціальної системи «учасники дорожнього руху – транспортні засоби – дороги». Конкретизувати напрями застосування інформаційних технологій у сфері безпеки дорожнього руху можна з урахуванням усіх складових анонсованої соціальної системи:

1) *щодо елементу «учасники дорожнього руху»*: розробка нового наукового знання, упровадження новітніх педагогічних методів навчання щодо підвищення правової культури і правосвідомості громадян; удосконалення підготовки водіїв, спрямованої на убезпечення дорожнього руху; розвиток

якісно нових умінь і більш стійких навичок для різних учасників дорожнього руху, необхідних для їх практичного застосування у перебігу управління транспортом або користування ним; посилення через різні оновлені навчальні програми впевненості учасників дорожнього руху при здійсненні стандартних дій у нестандартних ситуаціях; підвищення стресостійкості водіїв у складних умовах дорожньої обстановки, у тому числі після настання факту ДТП або вчинення автотранспортного правопорушення, та ін.

Перелічені та чимало інших напрямів діяльності здатні позитивно відбитись на так званому людському факторі, який вважається ключовим у системі детермінації правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху. Тому впливати на поведінку водіїв, пішоходів та інших учасників дорожнього руху, підвищувати їх дисципліну, формувати відповідну правосвідомість та правову культуру можна не стільки репресією у всіх її проявах (від потенційного – до реального притягнення до юридичної відповідальності), скільки істотним удосконаленням системи підготовки та перепідготовки водіїв з паралельним зменшення корупційних ризиків у роботі сервісних центрів МВС України, поєднаним зі здійсненням у державі інформаційної кампанії, спрямованої на широке громадське обговорення проблеми дорожньо-транспортної правопорушуваності.

Наведена вище принципова теза обґрунтовується результатами звернення до штучного інтелекту. Зокрема, чат-боту ChatGPT було задане запитання: «Яка модель підвищення безпеки дорожнього руху ефективніша: репресивна чи нерепресивна?». Резюмуючи розширену відповідь штучного інтелекту, можна виділити основні позиції:

а) застосування репресивних та нерепресивних напрямів забезпечення дорожнього руху допускається, а їх обрання залежить від різних обставин;

б) репресивні заходи можуть бути результативними для зменшення певних типів ДТП (перевищення швидкості, необережне водіння);

в) репресивні заходи доцільні у досягненні короткострокових цілей у сфері безпеки дорожнього руху;

г) нерепресивні напрямки діяльності спрямовані на зміну поведінки водіїв за допомогою освітніх та просвітницьких кампаній для громадськості та покращення дорожньої інфраструктури;

д) метою нерепресивних заходів є заохочення безпечного та відповідального водіння та полегшення водіям дотримання правил дорожнього руху;

е) нерепресивний підхід щодо забезпечення дорожнього руху є більш ефективним у довгостроковій перспективі, оскільки він сприяє стійким змінам у поведінці водіїв і створює безпечніше дорожнє середовище.

Наведені результати свідчать про необхідність реалізації в Україні комбінованої моделі забезпечення дорожнього руху. Вона спирається на принцип комплексності та полягає у застосуванні передусім кримінологічного (некарального) підходу у забезпеченні безпеки дорожнього руху. Він має доповнюватись дозованим і виваженим примусом у діяльності підрозділів патрульної поліції. Саме така модель забезпечення дорожнього руху узгоджується з:

- змістом ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію», де найголовнішими повноваженнями поліцейських названі профілактика правопорушень, установлення причин та умов, що їм сприяють, а також їх усунення;

- результатами останніх адміністративно-правових досліджень використання в Україні зарубіжного досвіду запобігання правопорушенням на транспорті [6];

2) *щодо елементу «транспортні засоби»*: розробка і впровадження інновацій автомобільного та іншого транспорту щодо посилення його безпечності, покращення комфорту, надійності, екологічності, мобільності, а також удосконалення дизайну;

3) *щодо елементу «дороги»*: застосування сучасних новітніх ідей при будівництві, ремонті та реконструкції дорожньої інфраструктури, здатних посилити безпеку дорожнього руху; автоматизація процесу регулювання

дорожнього руху; упровадження модернових технологічних рішень при експлуатації «розумних» доріг новими видами електричного, водневого транспорту; застосування інновацій для моніторингу стану дорожнього покриття та іншої дорожньої інфраструктури у режимі он-лайн для їх термінового відновлення тощо [7, с. 128-131].

На стан безпеки дорожнього руху впливають різні за характером обставини: правові, соціально-економічні, соціально-психологічні, організаційні, культурно-виховні та ін. Серед них особливе місце посідають й інформаційно-технологічні та науково-технічні заходи. Довести це можна результатами проведеного ґрунтового кримінологічного дослідження. Емпіричний базис останнього утворюють дані Міжнародного економічного форуму (2018 р.), висвітлені у Глобальному індексі конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index 4.0).

Для визначення рівня інноваційного розвитку окремих країн світу та України пропонується врахувати низку показників: інноваційні можливості; зростання інноваційних компаній; витрати на науково-дослідну діяльність; чисельність користувачів Інтернету; цифрові навички серед активного населення. Для здійснення відповідних узагальнень за кожним із указаних показників буде виділено декілька найбільш успішних країн. Ті з них, які входять до ТОП-10 мінімум тричі, і будуть виділені.

Найбільш інноваційними країнами, виходячи із перелічених індикаторів Глобального індексу конкурентоспроможності, є Ізраїль, США і Швеція. Вони демонструють найкращі показники технологічності. Достатньо високі результати за цим параметром продемонстрували також Тайвань, Малайзія, Люксембург, Катар, Австрія, Данія, Сінгапур, Гонконг, Естонія, Бахрейн, Норвегія, Канада [8]. У всіх указаних високотехнологічних державах, за окремими виключеннями, має місце й високий рівень безпеки дорожнього руху, який виражається у щорічному показникові чисельності загиблих у ДТП у розрахунку на 1 млн населення.

Україна ж значно відстає від зазначених держав за інноваційним розвитком. У нашої країни усі п'ять показників, які покладені в основу оцінки інновацій, є набагато нижчими порівняно із переліченими державами. Зокрема, інвестиції у науку в Україні у понад 7 разів менші, ніж в Ізраїлі (0,6% ВВП проти 4,3% ВВП відповідно). Є незадовільною ситуація щодо користування громадянами Інтернетом: 53 % в Україні проти 94,8 % – у Великій Британії [7, с. 132-135].

Схожі результати мають місце також при порівнянні відносного показника кількості сучасних засобів автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху у розрахунку на 100 км доріг. Так, згідно із Всесвітньою базою даних камер контролю швидкості (The Worldwide Speed Camera DataBase) в Україні має місце один з найгірших показників у світі – 0,07 камер на кожні 100 км доріг [9].

Значення інформаційних технологій для сфери, що досліджується, виявляється у багатьох аспектах. Серед них:

- підвищення безпеки дорожнього руху;
- зменшення смертності та травматизму учасників дорожнього руху;
- стабілізація рівня правопорушень на транспорті;
- скорочення економічної шкоди для держави, суспільства та окремих його членів від дорожньо-транспортної правопорушуваності;
- полегшення діяльності органів та підрозділів патрульної поліції та посилення її ефективності;
- зменшення обсягу викидів парникових газів, покращення загального стану екології в Україні тощо.

Список використаних джерел:

1. Хижняк Н. 10 величайших научных открытий и достижений последнего десятилетия. URL: <https://hi-news.ru/technology/10-velichajshix-nauchnyx-otkrytij-i-dostizhenij-poslednego-desyatiletija.html> (дата звернення: 17.04.2023).

2. Колодяжний М. Г. Застосування сучасних технологій у сфері запобігання злочинності. *Вісник Асоціації кримінального*

права України. 2020. № 1. С. 178–195. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/204411/207769>. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2020.13.204411>.

3. Цілі сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijkogorozvytku/> (дата звернення: 17.04.2023).

4. Sustainable and Smart Mobility Strategy – putting European transport on track for the future. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0789> (дата звернення: 17.04.2023).

5. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. № 1360-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.04.2023).

6. Бенца К. К. Профілактика адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху: світовий досвід та перспективи його використання в Україні: дис. ... д-ра філософії. Ужгород, 2023. 2016 с.

7. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків: Право, 2022. 300 с.

8. Global Competitiveness Index 4.0. URL: <https://reports.weforum.org/globalcompetitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=EOSQ057> (дата звернення: 17.04.2023).

9. Which Cities Have the Highest Speed Camera Density? URL: <https://www.budgetdirect.com.au/car-insurance/research/speed-camera-density.html> (дата звернення: 17.04.2023).

ПРОТИДІЯ РФ НА ЗАСАДАХ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Оболенцев Валерій Федорович,
*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінально-правової політики Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого*

Системний підхід обґрунтовано вважається загально визнаним науковим інструментарієм пізнання Світу. Згідно його базових постулатів об'єкти розглядаються як сукупність елементів, взаємодіючих заради досягнення мети, з опрацюванням ресурсів зовнішнього середовища та «оберненими» зв'язками.

На засадах системного підходу раніше нами було підтверджено системну функціональність Держави України[2]. Зокрема встановлено, що метою цієї системи є права і свободи людини, які відповідно до статті 3 нашої Конституції визначають зміст і *спрямованість* діяльності держави. Недосягнення згаданої мети у зв'язку з військовою агресією рф вважаємо проблемою, яку відповідно до засад системотехніки треба розуміти як неналежну взаємодію досліджуваної системи з її зовнішнім середовищем[2, с. 148]. Відповідно ж до теорії системного аналізу зовнішнє функціонування системи проявляється у адаптивній активності та адаптуючій активності[4, с.51]. Адаптивною активністю розуміють здатність системи підлаштовуватися до зовнішнього середовища. Адаптуюча активність проявляється у здатності системи змінювати навколишнє середовище, пристосовувати його до своїх потреб[4, с.51].

Адаптивна активність системи Держави України проявляється у таких обставинах:

- пристосування до змін зовнішнього середовища, що зумовлюються соціально-політичним розвитком (наприклад, за результатами виборів) та демографічними процесами (наприклад, іміграцією);
- пристосування до змін зовнішнього середовища, зумовлених розвитком науково-технічного прогресу;

- реагування на зміни навколишнього середовища та екологічної ситуації[2, с. 169].

З 2014 р. адаптивна активність системи Держави України формується під впливом деструктивного чинника збройної агресії рф. На засадах системного підходу протиправну діяльність громадян країни-агресора (військових та невійськових) можемо охарактеризувати, зокрема, такими обставинами.

1. Первинною метою військового вторгнення є зміна фундаментальних засад системності Держави України:

- мети системи (права і свободи людини);
- призначення системи[1, с.27-28] (гарантування прав та свобод людини);
- функцій системи [1, с. 28] (утвердження і забезпечення прав та свобод людини).

2. Досягнути мету своєї агресії рф намагається порушенням системних зв'язків, що існують у нашій державі через руйнування та знищення ресурсів. Але показовою є й практика вивезення українців на територію країни-агресора та їх примусова паспортизація російськими документами на захоплених територіях.

Змінити системність Держави України рф намагається військовими та невійськовими методами. Військові методи реалізуються у насильницьких діях. Невійськові – через діяльність колаборантів (співробітників новостворених місцевих «адміністрацій», вчителів, працівників виробничої сфери та ін.). Відповідно до теорії системотехніки можна стверджувати, що кримінально карана діяльність злочинців - державних зрадників (стаття 111 Кримінального кодексу України) та колаборантів (стаття 111¹ Кримінального кодексу України) створює проблему невідповідності функцій окремих елементів (громадян) системи держави України щодо її призначення (гарантування прав та свобод людини).

Адаптуюча активність системи Держави України:

- опрацювання зовнішніх ресурсів (матерії, енергії, інформації);
- нормотворчо-регулятивна діяльність щодо

суспільних відносин зовнішнього для неї середовища;

- запобіжна діяльність щодо неправомірних суспільних відносин[2, с.170].

В умовах поточної війни первинним аспектом адаптуючої активності системи Держави України мають стати заходи протидії збройній агресії рф.

На засадах системного підходу щодо досліджуваної проблематики можемо стверджувати декілька принципових обставин.

1. Агресія рф проти України вбачається як конфлікт державних систем.

2. Результати цього конфлікту будуть визначатись, по-перше, внутрішньоструктурною стійкістю кожної державної системи щодо зовнішнього руйнівного впливу, а по-друге, ефективністю їх адаптуючої активності.

3. Ефективними заходами руйнування державної системності рф окрім військових мають стати і «гібридні» невійськові заходи (зокрема – підтримка державотворення національно-адміністративних суб'єктів рф, знищення системно-державних зв'язків країни-агресора, антивоєнна пропаганда та ін.)[3].

На нашу думку, розуміння війни рф проти України на засадах системного підходу має стати методологічним підґрунтям нормотворчості, яка забезпечить ефективну протидію агресії та налаштування суспільного життя після Перемоги.

Список використаних джерел:

1. Лямець В. І., Тевяшев А. Д. Системний аналіз. Вступний курс / 2-ге вид. Харків: ХНУРЕ, 2004. 448 с.

2. Оболенцев В. Ф. Системний аналіз та моделювання системи запобігання злочинності в Україні : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 192 с.
https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19459/1/Obolencv_2021_192.pdf

3. Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків: ФОП Павленко О. Г., 2015. 275 с.

4. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посібник / 2-ге вид. Харків : ФОП Тимченко, 2005. 291 с.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Остапко Ксенія Сергіївна.

*кандидат юридичних наук, старша лаборантка кафедри
кримінально-правової політики Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого*

Інформатизація суспільства стала одним із чинників, здатних призвести до військових конфліктів, техногенних аварій та руйнування державного управління. Зі збільшенням рівня інтелектуального розвитку суспільства розширюється його інформаційна безпека. Закон України «Про Національну програму інформатизації» визначає, що головною метою Національної програми інформатизації є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави [1].

У сучасному світі роль інформаційної сфери життя суспільства, яка розглядається як сукупність інформації, інформаційної інфраструктури, суб'єктів інформаційних правовідносин та системи регулювання суспільних відносин, що виникають при цьому, постійно зростає. Інформаційна сфера істотно впливає на стан політичної, економічної, оборонної та інших складників безпеки держави. Тобто національна безпека залежить від забезпечення інформаційної безпеки, причому з розвитком інформаційних технологій ця взаємозалежність буде тільки зростати та набувати більшого значення для держави та суспільства загалом. Так, у ст. 17 Конституції України

зазначено, що інформаційна безпека є найважливішою функцією держави, справою всього українського народу [2].

Сьогодні процес інформатизації людства розповсюджується з шаленою швидкістю кожного дня. Власники ексклюзивної інформації мають вагомий вплив на регулювання та організацію не тільки приватної, а й суспільної життєдіяльності. Тому досить часто виникає ряд загроз, пов'язаних зі збереженням інформаційної безпеки не лише всього людства, а й окремих громадян, організацій, підприємств, установ. І така ситуація вже отримує загальнонаціональний характер. Процес інформатизації суспільства охоплює майже всі сфери діяльності людини. Головна водночас перевага і проблема в тому, що він пов'язаний із застосуванням новітніх інформаційних технологій, а це, в свою чергу, дозволяє активно і широко застосовувати все багатство інтелектуального наслідування і розвитку суспільства.

Національна програма інформатизації визначає стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення; спрямована на розв'язання найважливіших загальносуспільних проблем (забезпечення розвитку освіти, науки, культури, охорони довкілля та здоров'я людини, державного управління, національної безпеки та оборони держави та демократизації суспільства) та створення умов для інтеграції України у світовий інформаційний простір відповідно до сучасних тенденцій інформаційної геополітики [1]. Однак, враховуючи важливість інформатизації всіх процесів життєдіяльності, нині зростає технічний рівень реалізації кіберзагроз, постійно вдосконалюються та розробляються нові інструменти і механізми кібератак. Посилюється тенденція щодо використання кібератак як інструменту спеціальних інформаційних операцій, маніпулювання суспільною думкою, впливу на виборчі процеси тощо [3], що становить загрозу національній безпеці країни.

Важлива роль у забезпеченні здійснення інформаційної політики держави, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, координації роботи міністерств, інших органів виконавчої влади у цій сфері належить, безперечно, державі. З метою розбудови національної системи кібербезпеки необхідним є вжиття низки заходів, серед яких: забезпечення розвитку комунікації, координації та партнерства між суб'єктами забезпечення кібербезпеки на національному рівні, залучення до вирішення завдань у цій сфері суб'єктів господарювання, громадських об'єднань, окремих громадян України; розвиток стратегічних відносин у сфері кібербезпеки із ключовими іноземними партнерами.

Комплексний характер актуальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері обумовлює необхідність визначення інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку кіберпростору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації. Принципи, пріоритети та напрями забезпечення кібербезпеки України визначені Стратегією кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни», затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 [4].

На наш погляд, стрімкий розвиток нашої країни як суверенної незалежної держави неможливий без забезпечення її національної інформаційної безпеки. Вже зрозуміло, що вона нерозривно пов'язана з діяльністю держави і лише вона може забезпечити безпеку всіх громадян, створити спокійні умови для їх життя і діяльності, адже забезпечення власної безпеки та своїх громадян є одним з основних завдань будь-якої держави. Тому Україні необхідно приділяти особливу увагу національній інформаційній безпеці, оскільки вона є основою визначення найважливіших напрямів і принципів державної політики країни, життєво важливих інтересів особи, держави й суспільства.

Список використаних джерел:

1. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення: 24.04.2023).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.04.2023).

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 24.04.2023).

4. Стратегія кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни», затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 24.04.2023).

СУЧАСНИЙ СТАН ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА

Пруненко Дмитро Олександрович,
*доктор економічних наук, доцент кафедри
транспортних систем і логістики, Харківський національний
університет міського господарства
імені О. М. Бекетова*

Христич Інна Олександрівна,
*кандидат економічних наук, доцент,
старша наукова співробітниця відділу кримінологічних
досліджень, Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної
академії правових наук України*

Наприкінці ХХ та особливо з початком ХХІ сторіччя у світі відбувається бурхливе зростання рівня інформатизації всіх

галузей життя людини. Україна, безумовно, також займає одно із провідних місць в цьому загальносвітовому процесі, особливо в масштабах Європи.

Процес інформатизації суспільства надає додаткові можливості Українському суспільству на шляху до підняття рівня життя населення та забезпечення сталого розвитку державного управління країни.

Ці можливості полягають, по перше, в прискоренні документообігу в органах влади, що дозволяє громадянам менше витратити часу на взаємодію з різними державними органами, по друге, надавати зацікавленим особам, користувачам, органам влади та іншим стейкхолдерам більш точної інформації в адекватні терміни часу, по третє, можливість використання систематизованої інформації для нормотворчості та інше.

Однак, нажаль, вже більше року розвиток нашої країни проходить в умовах кризи, яку спричинила повномасштабна військова агресія росії розпочата 24 лютого 2022 р.. Виклики, які отримує держава та відповіді на них, спонукають суспільство прискорювати свій розвиток. Таке прискорення розвитку суспільства, відповідно світових тенденцій, обов'язково базується на інформатизації усіх галузей, прискорений розвиток яких є життєво необхідною умовою для виживання держави та її перемоги на сучасному етапі розвитку.

Бурхливе використання відносно нових для суспільства технологій, як відомо, практично завжди, викликають зміни в житті громадян. Ці зміни, незважаючи на як правило потенційно позитивний характер, мають протидію з боку певної частини населення.

Певні тенденції ретроградної протидії в Україні посилює, по перше, намагання взяти участь у процесі інформатизації суспільства кримінального елемента, а, по друге, посилені умовами військового протистояння цілеспрямовані негативні дії ворога та інше.

Такі небезпечні тенденції необхідно брати до уваги при внесенні адаптивних змін в законодавство. Цей процес, відповідно до процесу інформатизації, повинен безперервно

здійснюватися як віддзеркалення сучасних тенденцій суспільного життя відповідно до функції держави щодо забезпечення інформаційної безпеки України (ст. 17 Конституції України).

Необхідність протидії сучасним викликам стикається з проблемою «відсутності чітких критеріїв суспільної небезпечності на рівні законодавчих визначень» [1; с. 46]. Ця проблема, нажаль, притаманна правовому регулюванню усіх соціальних явищ, які бурхливо розвиваються.

Особливо, як наукової так і практичної діяльності, необхідно приділити увагу наданому Україні з 18 лютого 2023 р. [2] відкритому доступу до чат-боту на основі штучного інтелекту ChatGPT (англ. Generative Pre-trained Transformer).

Аналізуючи вплив фактору широкого доступу до штучного інтелекту, тобто нейронної мережі ChatGPT, можна припустити що з появою такого потужного інструменту пошуку та систематизації інформації, названі вище, можливості будуть розвиватися, а негативні тенденції розвитку інформатизації посилюватися.

Якщо дослідити реакції інших країн світу то можна помітити неоднозначні реакції на можливість використання чат-боту ChatGPT громадянами відповідної країни. Так навчальна спільнота вже створює рух протидії. Наприклад, використання ChatGPT вже заборонили в школах Нью-Йорка. «Через занепокоєння щодо негативного впливу на навчання учнів, а також занепокоєння щодо безпеки та точності контенту, доступ до ChatGPT обмежено в мережах і пристроях державних шкіл Нью-Йорка. Хоча цей інструмент може надавати швидкі та прості відповіді на запитання, він не формує навичок критичного мислення та вирішення проблем, які є важливими для успіху в навчанні та житті», — заявила речник відділу освіти Дженна Лайл [3]. Зрозуміло що, таке занепокоєння має бути і в українських освітян, однак негативні наслідки повномасштабної агресії не дають часу в повній мірі дослідити вплив цієї технології на якість майбутніх фахівців.

Також обмеження доступу до чат-боту ChatGPT, як засіб підтримки правлячого режиму, використовують країни де є

проблеми з підтримкою влади, наприклад, росія, та Китай. Однак однозначно казати що ця заборона є утиском прав людини не можна, тому що Італія також заборонила доступ до ChatGPT [4].

Тому формування ставлення нашої країни до чат-боту ChatGPT вимагає більше часу на аналіз можливих загроз та можливостей щодо використання технологій штучного інтелекту.

Список використаних джерел:

1. Карчевський М.В. Кримінально-правове регулювання інформаційної безпеки. *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції*, м. Харків, 12 трав. 2022 р. Харків: Право, 2022. 268 с.; с. 46 – 52.
2. ChatGPT: епоха нових загроз чи нових можливостей?
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3672046-chatgpt-epoha-novih-zagroz-ci-novih-mozlivostej.html>.
3. Використання ChatGPT вже заборонили в школах Нью-Йорка. URL: <https://ain.ua/2023/01/05/vykorystannya-chatgpt-vzhe-zaboronyly-v-shkolah-nyu-jorka/>.
4. Італія першою у світі заборонила доступ до ChatGPT. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/4577047-italiia-pershoui-u-sviti-zaboronyla-dostup-do-ChatGPT>.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАГРОЗ

Попович Ольга Станіславівна,

*кандидат юридичних наук, науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінального права, Науково-
дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук
України*

В умовах швидкого поширення глобалізаційних процесів терористичні загрози є найбільш суспільно небезпечними для територіальній цілісності та національної безпеки нашої країни, являються чинниками дестабілізації соціально-політичної ситуації в країні.

Актуальним залишається питання кримінально-правової охорони національної безпеки України в умовах поширення терористичних загроз, що насамперед пов'язано зі здійсненням протягом останніх двох років суттєвим удосконаленням українського нормативно-правового регулювання безпекових питань. Зокрема, Указом Президента України від 5 березня 2019 р. затверджено Концепцію боротьби з тероризмом в Україні, а Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. затверджено Стратегію національної безпеки України¹. Виникає чимало дискусійних питань науковців і практиків щодо Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р.

Поняття «національна безпека» має велику кількість вимірів та аспектів, різниця між якими полягає, зокрема, й у відповідних позиціях, з яких розглядається це питання. Особливим змістом поняття «національна безпека» наповнюється через появу в Україні тимчасово окупованих територій і запровадження на них спеціального правового режиму [3, с. 42-51].

Уважають, що вперше дефініцію «національна безпека» застосували в США (причому не як правову, а як зовнішньополітичну категорію) у 1904 р. під час оголошення тодішнім президентом США послання до Конгресу, у якому в інтересах національної безпеки обґрунтовувалося приєднання зони Панамського каналу. Американська концепція національної безпеки передбачала розгляд останньої як частини національних інтересів [1, с. 85-92].

На думку С. Крука вид існують два підходи до розуміння національної безпеки: національна безпека в контексті національних інтересів; національна безпека в контексті базисних цінностей суспільства [4, с. 44].

В. О. Антонов і А. Г. Мосейко підтримує його позицію, особливими рисами національної безпеки є такі: незалежність – здатність держави здійснювати незалежну внутрішню й зовнішню політику відповідно до своїх національних інтересів, самостійно вирішувати питання свого державного устрою, розпоряджатися власними національними ресурсами, усувати залежності, що є загрозою державному суверенітету, установлювати й розвивати рівноправні відносини з іншими країнами; стійкість і стабільність – забезпечення міцності, надійності та збалансованого функціонування всіх підсистем суспільства, створення системи національної безпеки, яка здатна витримувати, стримувати й нейтралізувати впливи дестабілізуючих внутрішніх та зовнішніх чинників, вчасно реагувати на них, а також здатність підтримувати баланс інтересів між державами на міжнародній арені, захищати власні інтереси в разі необхідності; здатність до саморозвитку прогресу – усунення перешкод динамічному розвитку держави, суспільства й особи, створення сприятливого клімату для здійснення постійної модернізації, удосконалення та розвитку потенціалу країни [2, с. 48].

В Законі України «Про національну безпеку України» наведені поняття «національна безпека України» й «національні інтереси»: «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз», а «національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян». Причому формулювання поняття «національна безпека України» за своїм змістом відрізняється від понять «державна безпека» (останнє означає «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру» (п. 4 ст. 1 зазначеного Закону)) і «воєнна безпека».

Дефініція «воєнна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз» наведена в п. 2 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України».

Аналіз наведених норм є підґрунтям для твердження, що український законодавець поняття «національна безпека України» визначає з послідовним урахуванням двох ключових соціальних феноменів – «національні інтереси», що, у свою чергу, розкривається за допомогою терміна «національні цінності».

Терористичні загрози відповідно до ст. 1 Концепції боротьби з тероризмом в Україні визначаються як «існуючі та потенційно можливі чинники, що створюють небезпеку вчинення терористичного акту щодо об'єкта можливих терористичних посягань та настання негативних наслідків від нього» [5].

Останнім часом імовірність поширення тероризму в Україні набуває загрозового характеру, чому сприяють: а) активізація в Україні сепаратистських рухів та провокування таких настроїв у місцях компактного проживання національних меншин; б) агресивні дії Російської Федерації відносно України; в) наявність на території України великої кількості найбільш уразливих об'єктів можливих терористичних посягань; г) зростання рівня злочинності, пов'язаної з незаконним обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових і отруйних речовин та інших засобів масового ураження; д) посилення інтересу до України з боку міжнародної організованої злочинності у сферах незаконної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, контрабанди зброї, небезпечних матеріалів та наркотичних засобів, відходів біологічних та хімічних речовин, ядерних матеріалів; е) внутрішні міграційні процеси, в тому числі спричинені збройною агресією Російської Федерації проти України, а також загострення міграційної кризи у світі [5].

Терористичні загрози, що постали перед Україною, як це зазначено в Концепції боротьби з тероризмом, вимагають удосконалення функціонування загальнодержавної системи

боротьби з тероризмом. Удосконалення законодавства у сфері інформаційної безпеки держави. Пріоритетами боротьби з тероризмом є запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, усунення та мінімізація її наслідків, антитерористичне забезпечення об'єктів можливого посягання, інформаційне, наукове та інше забезпечення боротьби з тероризмом, розвиток міжнародного співробітництва у відповідній сфері.

Список використаних джерел:

1. Nesterovych V. F. The rule of law and human rights in the temporarily occupied territories of Ukraine. *Naukovi zapysky NaUKMA*. 2017. Vol. 200 : Yurydychni nauky. S. 85–92;

2. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. С. 283–284.

3. Мосейко А. Г. Національна безпека України як об'єкт публічного адміністрування. *Вісн. ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 42–51

4. Беззубов Д. О. Проблеми теорії публічного адміністрування в сфері забезпечення національної безпеки. *Наук. зап. [Центральноукр. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка]. Серія: Право*. 2018. Вип. 5. С. 46.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 05.03.2019 року «Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні» : Указ Президента України від 05.03.2019 №53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019>

EXCESSIVE CRIMINALIZATION IN THE CONDITIONS
OF HYBRID WARFARE (ON THE EXAMPLE OF CHANGES TO
ARTICLE 361 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

Shcherbinina Iryna,

*PhD in Law, Associate Professor of the Department of
Criminal law policy*

Yaroslav Mudryi National Law University

During the last decade, hybrid warfare has become a much-evoked, yet controversial, term in the academic, military and political discourses [5]. Microsoft recently commented on the extensive and devastating cyber attack that targeted Ukraine's government, technology, and financial sector just before an armed incursion, stating that the world has entered a new era in cybersecurity, namely the era of hybrid warfare [4].

Since the start of the war, Russian government-backed attackers have aggressively targeted Ukraine and its supporters, particularly NATO member countries. According to an examination conducted by Google, it appears that Russia is employing multiple tactics in the realm of cyberspace to gain an advantage during wartime. These tactics consist of various initiatives aimed at enhancing their intelligence-gathering capabilities, launching harmful attacks against targeted networks, and utilizing active measures to influence the dissemination of information that aligns with Moscow's interests [3].

Such events have led to the need to strengthen measures to combat cybercrime and take into account modern international experience in combating cyberattacks.

On March 24, 2022, the Verkhovna Rada of Ukraine proposed a new version of Article 361 of the Criminal Code of Ukraine. As a result of the proposed changes, Article 361 of the Criminal Code of Ukraine has undergone significant changes, which have already caused lively discussion in the scientific community. In this regard, it is important to focus on the analysis of this norm in the context of excessive criminalization of the specified act.

The socially dangerous consequences are a priori inherent in any criminal offense regardless of its legislative construction. And this is connected, first of all, with the social essence of the criminal offense - its social danger. The socially dangerous consequences are one of the most important indicators of the social dangerousness of a criminal offense and serve as the main expression of its essence.

The legislator's choice of the method of construction of the objective side of the corpus delicti of the criminal offense is carried out taking into account certain specific circumstances, namely: a) the

social danger of the criminal offense; b) the importance of protected social relations; c) signs characterizing socially dangerous consequences; d) the possibility of proving them by criminal procedural means.

In its formal *corpus delicti*, the act itself is already endowed with the necessary degree and nature of public danger, which allows the corresponding criminal offense to be considered completed from the moment of its commission.

As seen with the proposed legislative changes, the act provided for in Part 1 of Art. 361 of the Criminal Code already in itself has a sufficient level of social danger. In this regard from Part 1 of Art. 361, such socially dangerous consequences as "leakage, loss, forgery, blocking of information, distortion of the information processing or violation of the established order of its routing" were removed and transferred to Part 3 of Article 361. In this way, the legislator changed the legislative construction of the specified criminal offense, removing socially dangerous consequences as its mandatory feature.

In addition, socially dangerous consequences in the form of substantial damage, which were previously provided for in Part 2 of Art. 361 of the Criminal Code, removed from it and transferred to the new part 4 of this article, which defines the qualified *corpus delicti* of the crime. It is worth agreeing with the opinion of M. Havronyuk that as a result of this a logical error the provisions of Part 1 of Art. 361 of the Criminal Code, unauthorized interference with the work of electronic computing machines (computers), automated systems, computer networks or telecommunication networks, without leakage, loss, forgery, blocking of information, distortion of the information processing or violation of the established order of its routing cannot cause any of the mentioned consequences.

The legislator had to in Part 4 of Art. 361 of the Criminal Code indicate "actions provided for in part 3 of this article". Only actions that led to leakage, loss, forgery, blocking of information, distortion of the information processing or violation of the established order of its routing can cause significant damage or create a danger of serious technological accidents or environmental

disasters, death or mass illness of the population or other serious consequences [2].

In addition, the legislator strengthened responsibility for committing the specified acts "during martial law" (Part 5 of Article 361 of the Criminal Code). As a result of such a step, from now on, for example, banal, but committed under the conditions of martial law, watching TV programs with the help of unauthorized connection of one's cable to the relevant networks must receive a criminal legal assessment with reference to part 5 of Article 361 of the Criminal Code, the sanction of which provides for the non-alternative main punishment of imprisonment for a term of 10 to 15 years [1, p. 495].

In this connection, a completely logical question arises, whether in this case we are faced with excessive criminalization of the specified acts, as well as a violation of the rules of legislative technique, the principle of legal certainty and systematicity of the law.

In our opinion, the answer to this question should be positive, because specified in Part 1 of Art. 361 act is not capable of causing significant damage by itself, and accordingly cannot even be considered a criminal offence (misdemeanor). As for parts 3, 4, 5 of Art. 361, there is also excessive criminalization and penalization of the specified acts and logical errors of the legislator, as a result of which the specified acts become more dangerous and require punishments in the form of imprisonment for rather long terms.

Thus, in our opinion, it is very important to take a balanced approach to the issue of strengthening responsibility for significant criminal offenses. It is important to substantiate the criminalization of these acts by conducting a separate, more detailed study, taking into account its social danger in the conditions of a hybrid warfare, as well as the international experience of other countries in the fight against cybercrime.

References:

1. Мовчан Р. О. Аналіз законодавчих змін, направлених на підвищення ефективності кримінально-правової протидії кіберзлочинності в умовах дії воєнного стану.

Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 494–498.

2. Хавронюк М. Втручання в роботу інформаційно-комунікаційних систем: кримінальна відповідальність. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247132> (дата звернення: 27.04.2023)

3. Fog of War: How the Ukraine Conflict Transformed the Cyber Threat Landscape", analysis conducted by Google's Threat Analysis Group 2023. URL: <https://blog.google/threat-analysis-group/fog-of-war-how-the-ukraine-conflict-transformed-the-cyber-threat-landscape/>

4. Microsoft Digital Defense Report 2022. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/security/business/microsoft-digitaldefense-report-2022>.

5. The Danger of Russian Hybrid Warfare. O Fridman. London: HC Hurst & Co, 2017. URL: https://cicerofoundation.marcbijl.nl/wp-content/uploads/Ofer_Fridman_The_Danger_of_Russian_Hybrid_Warfare.pdf

**ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 255-1 КК УКРАЇНИ, ТА
НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ПИТАННЯ
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВИЗНАЧЕНОСТІ**

Максименко Антон Ігорович,

*аспірант кафедри кримінального права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

1. Організована злочинність як явище існувало раніше біблейських часів і протягом тисячоліть воно постійно трансформується, набуває нових видів та форм. При цьому мета організованої злочинності значно не змінюється – нею є вчинення кримінальних правопорушень (злочинів) спільними й організованими зусиллями, а завдана шкода охоронюваним соціальним цінностям має постійну динаміку до зростання. Ураховуючи характер і значний ступінь суспільної небезпечності цього явища, у різних державах світу юристи-

науковці, законотворці намагаються знайти ефективні кримінально-правові засоби боротьби з цим явищем шляхом удосконалення законодавства.

2. Боротьба з організованою злочинністю є однією зі складових забезпечення національної безпеки України. Проблемою боротьби зі стійкими злочинними об'єднаннями займаються такі вчені як Л. М. Демидова, О. Ю. Гайворонський, В. П. Корж, К. В. Юртасва, І. А. Копйова, К. В. Ципищук та інші.

Беручи приклад з таких країн як Італія, Грузія, Казахстан щодо посилення заходів протидії організованій злочинності, парламентом України було ухвалено Закон №671-IX, який набув чинності 27 червня 2020 р Ним передбачено в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) декілька нових норм та норм в новій редакції, що стосуються, зокрема, діяльності лідерів кримінальних угруповань та їх статусу з юридичної точки зору.

Так, як відзначає Т. В. Шевченко, цим Законом передбачено нові норми, що стосуються кримінальної відповідальності за діяльність організованої злочинності, як особливої форми співучасті. А саме: внесено суттєві зміни до ст. 255 КК України, а також криміналізовані норми, які передбачені статтями 255-1, 255-2, 255-3 КК України. Проте, на сьогодні, проблемними питаннями залишаються походження цих норм, їх тлумачення, визначення та конкретизація, позаяк вони торкаються кримінологічної характеристики особистості злочинця, що в свою чергу ускладнює кваліфікацію та відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, а не лише кримінально-правової [1, с. 302].

З цього приводу А. Вознюк та О. Дудоров зазначають, що законодавчі ініціативи в умовах зростання загроз від організованої злочинності є необхідними, проте, вони мають бути адекватними, продуманими та життєздатними [2, с. 23].

Згідно з приміткою до нової редакції ст. 255 до тексту КК України, як зауважує А. О. Нікітін введено два нових ключових поняття: «злочинний вплив» та «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», від

правильного розуміння яких залежить можливість кримінально-правової кваліфікації діянь особи за зазначеними вище новими статтями та розуміння ознак нових складів кримінальних правопорушень [3, с. 47].

Ця доповідь присвячена об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1КК, та його співвідношення з поняттям «національна безпека України».

3. Ураховуючи розташування ст. 255-1 КК України, родовим об'єктом кримінального правопорушення, ознаки якого наведені в цій статті, виступає громадська безпека.

Така безпека є складовою національної безпеки України і на це звертають увагу багато дослідників. Громадська безпека виражена на рівні захищеності особистості, суспільства та держави переважно від внутрішніх загроз суспільно-небезпечного характеру. Характеризується питомим рівнем злочинів та інших правопорушень, що впливають на стан безпеки суспільства загалом та окремих громадян зокрема. Можемо зазначити, що громадська безпека, як частина національної безпеки становить сукупність суспільних відносин, що створюються для захисту життя, здоров'я та інших законних прав і інтересів невизначеного кола фізичних осіб та інших суб'єктів суспільства. Якщо взяти більш вузьке визначення громадської безпеки, то вона являє собою безпеку української громади (суспільства) від джерел підвищеної небезпеки, а саме від стійких злочинних об'єднань.

4. Національна безпека передбачає надійну захищеність інтересів особи, суспільства та держави від різноманітних загроз, у тому числі кримінального характеру, пов'язаних із злочинами, злочинністю та іншими кримінально-небезпечними соціальними девіаціями. Таку захищеність не в останню чергу покликане забезпечувати кримінальне право, використовуючи наявні в його розпорядженні методи, засоби, можливості (охоронні, запобіжні, каральні, виховні, дослідні та ін.), надаючи систематичний та специфічний кримінально-правовий вплив на суспільні відносини.

При цьому актуальною є проблема ефективності кримінально-правового впливу – проблема пошуку шляхів

підвищення ефективності всього комплексу ресурсів і можливостей, що є у розпорядженні кримінального права, ефективного вирішення кримінально-правових завдань з мінімальними втратами, а по можливості з користю для винного, його близьких та суспільства в цілому за допомогою реалізації більш гнучких та доцільних підходів до реагування на випадки скоєння злочинів та злочинність.

Забезпечення національної безпеки – це цілеспрямована діяльність державних та суспільних інтересів, а також громадян по виявленню, попередженню загроз безпеки та протидії їм у якості обов'язкової умови захисту інтересів своєї держави. І важлива наукова оцінка сучасного рівня такого забезпечення з урахуванням реального воєнного стану нашої країни.

5. Що стосується об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК України, та поняття «національна безпека України», то, як вже зазначалось, вони є взаємопов'язаними між собою, оскільки громадська безпека, є складовою національної безпеки України. Окрім того, основними елементами поняття національної безпеки згідно чинного законодавства є: особа – її права та обов'язки; суспільство – матеріальні та духовні цінності; держава – конституційних устрій, суверенітет та територіальна цілісність.

6. На наш погляд, терміни «громадська безпека», «державна безпека» і «безпека особи» є складовими, структурними елементами поняття національної безпеки України та взаємопов'язані між собою. Однак доцільно розрізняти поняття «безпека особи» й «особиста безпека».

На відмінність цих понять звертав увагу у своєму дослідженні У.М. Нор, який зазначає, що «при особистій безпеці сукупність суспільних відносин спрямована на захист конкретного життя, здоров'я, тілесної недоторканності, свободи людини від протиправних посягань, скоєних із застосуванням або спробою застосування насильства або з погрозою застосування насильства, а безпека особи передбачає невизначене коло осіб» [4, с. 176].

Незмінними об'єктами національної безпеки України виступають особа, суспільство та держава. У нашій державі, у

такій послідовності здійснюється захист їх життєво важливих інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Що стосується особистої безпеки, то це та основа (підґрунтя, підвалина), на якій ґрунтуються усі види безпеки, чи то національна, інформаційна, економічна, військова, державна. Гарантувавши безпеку особи не лише законодавчо, але й виконавчо, держава зможе попередити появу і вплив таких поширених загроз як консцієнтальні війни, інформаційні атаки, міжетнічні зіткнення і міжнаціональна напруженість. Безпека особи є станом захищеності не тільки життя, здоров'я, свобод і прав людини, але також це безпека її духовних, соціальних, економічних, політичних, екологічних та інших сфер життєдіяльності.

7. Найважливішими складовими національної безпеки є стан захищеності особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, що дозволяє забезпечити конституційні права, свободи, гідну якість та рівень життя громадян, а також суверенітет, територіальну цілісність та стійкість України, оборону та безпеку держави. А тому, рівність людей у їхній гідності та правах –

індикатор ефективності всіх факторів суспільного розвитку, у тому числі реальності чи ілюзорності правової та соціальної природи держави. У якості основних напрямів забезпечення національної безпеки держави виступають стратегічні національні пріоритети, складовими з яких і являються права людини.

8. Таким чином, за будь-яких умов політика національної безпеки насамперед має бути спрямована на забезпечення геополітичних інтересів України, її незалежності, політичної стабільності, прогресивного соціально-економічного розвитку. При цьому у сфері внутрішньої політики головною передумовою досягнення захищеності національних інтересів має бути об'єднання нації для вирішення духовних, культурних та матеріальних завдань на ґрунті загальної стабільності та згоди в державі, ненасильницького вирішення внутрішніх суспільних конфліктів, а у зовнішній – планування та здійснення зовнішньополітичних акцій під кутом зору

забезпечення національних інтересів. В цілому ж при розробці та реалізації політики публічного управління національною безпекою головна увага має бути зосереджена на стратегічному плануванні, яке має характеризуватись жорстким прагматизмом та точним розрахунком у напрямі реалізації національних інтересів, насамперед тих, що визначають пріоритети державного будівництва. Наукове обґрунтування та супровід зазначеної політики має бути у центрі постійної уваги вітчизняних учених. А оскільки проблема забезпечення національної безпеки України є багатоплановою та комплексною, у рішеннях, що приймаються в даному напрямку, слід враховувати: наслідки їх реалізації як сьогодні, так і в майбутньому; взаємодія з вже ухваленими рішеннями, так і з тими, які мають бути ухвалені найближчим часом; готовність суспільства до сприйняття та підтримки рішень, що приймаються і, безумовно, можливості їх реального ресурсного забезпечення.

Сучасні реалії щодо захисту національної безпеки України від організованої злочинності кримінально-правовими засобами вимагають подальшого вдосконалення законодавчо-правового регулювання, вжиття додаткових організаційно-правових та управлінських заходів на державному рівні. Зокрема шляхом урахування об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК, яким є основи громадської безпеки як різновиду національної безпеки України, при подальшому удосконаленні законодавства про кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Шевченко Т.В. До питання про встановлення або поширення злочинного впливу за статтею 255-1 КК України. *Електронне наукове видання Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №6. С. 302-306. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/56.pdf>
2. Вознюк А., Дудоров О. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою: аналіз законодавчих новел. *Новітні кримінально-правові*

дослідження-2021: Альманах наукових праць /за ред. проф. Є.Л. Стрельцова, проф. О. В. Козаченка, PhD О. М. Мусиченко. Миколаїв : МПН НУ «ОЮА». 2021. С. 21-31.

3. Нікітін А.О. Щодо визначення поняття «злочинний вплив» у Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Т. 6. С. 46-56. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/225392-Текст%20статті-513562-1-10-20210223.pdf>

4. Нор У. М. Адміністративно-правове забезпечення безпеки громадян на залізничному транспорті : дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Львів, 2012. 234 с.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В СФЕРІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗУМІННІ МОДЕРНІЗАЦІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ АНАЛОГІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Єлаєв Юрій Леонідович,

*викладач кафедри організації досудового розслідування
факультету № 1 Криворізького навчально-наукового
інституту*

Донецького Державного університету внутрішніх справ

Законодавство України про інформатизацію та інформаційну безпеку в сфері новітніх технологій є однією із найновітніших галузей Законодавства України. Одночасно з цим, вищевказана галузь законодавства України є одним із найбільш динамічних правоутворень в розумінні змін та доповнень, які вносяться до приписів цієї сфери юридичного регулювання. Забезпечення виконання норм вищевказаної галузі законодавства України здійснюється за допомогою відповідних заходів державно-владного примусу. Найбільш розповсюдженим для правовідносин в цій галузі права є застосування заходів державно-владного примусу в царинах адміністративного права (зокрема, в сфері адміністративної відповідальності юридичних осіб) та господарського права

(зокрема, в сфері застосування адміністративно-господарських санкцій за порушення законодавчовстановлених правил здійснення господарської діяльності). Разом з цим, майже недослідженою є царина кримінально-правової охорони суспільних відносин щодо інформатизації та інформаційної безпеки в сфері новітніх технологій (яка за своєю юридичною природою являє собою сукупність охоронних норм права). Вищевказана царина суспільних відносин, які регулюються охоронними нормами права серед іншого має сутнісний взаємозв'язок зі змінами та доповненнями у відповідне галузеве законодавство України в царині інформатизації та інформаційної безпеки в сфері новітніх технологій (яке за своєю юридичною природою являє собою сукупність регулятивних норм права).

В свою чергу, внесення змін та доповнень до галузевого законодавства України в царині інформатизації та інформаційної безпеки в сфері новітніх технологій (регулятивних норм права у вказаній царині суспільних відносин) обумовлює певну еволюцію галузей законодавства України, які встановлюють юридичну відповідальність (охоронні норми права у вказаній царині суспільних відносин), зокрема, кримінального права України. У зв'язку з цим, необхідно зазначити, що внесення змін та доповнень до регулятивного законодавства України в царині інформатизації та інформаційної безпеки в сфері новітніх технологій не завжди знаходиться у кореляції (у взаємозв'язку) з галузями законодавства України, які встановлюють юридичну відповідальність за порушення регулятивних норм права у вказаній царині суспільних відносин. Передусім, це стосується кримінального права України, як галузі законодавства України, яка встановлює, які саме суспільнонебезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та яка саме кримінальна відповідальність (передусім, покарання) встановлюється у випадку їхнього скоєння.

Так, нормами частини 3 статті 109 Кримінального Кодексу України (далі за текстом – КК України [1]) передбачено кримінальну відповідальність за скоєння такого

кримінального правопорушення – злочину проти основ національної безпеки України, як: Публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, якщо такі дії вчинені з використанням засобів масової інформації.

Вбачається, що в даному випадку, основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є національна безпека України, а використання засобів масової інформації характеризує спосіб вчинення кримінального правопорушення.

Зауважимо, що згідно чинного Закону України «Про медіа» [2] (зокрема, згідно назви цього Закону України) передбачено юридичний термін – медіа. Також, приписи пункту 30 частини 1 статті 1 Закону України «Про медіа» [2] встановлюють наступне визначення: медіа (засіб масової інформації) – засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою.

Вищевказаний правовий термін – медіа (засіб масової інформації), що найменше, у літерально-юридичному розумінні є іншою дефініцією, аніж поняття: з використанням засобів масової інформації, використання засобів масової інформації, засоби масової інформації.

Таким чином, має місце наявність декількох (не менше двох) різних юридичних термінів, які близькі за сутністю, але різні за текстово-літеральним викладенням. У зв'язку з цим, постає питання про те, який саме юридичний термін необхідно застосувати суб'єктам державно-владних повноважень в своїй правозастосовній практиці, передусім, під час здійснення кримінально-правової кваліфікації суспільно-небезпечного діяння. Вбачається, що вищеназваний випадок доцільно визначати, як модернізаційну юридичну аналогію в кримінальному праві України.

Іншим випадком застосування модернізаційної юридичної аналогії в кримінальному праві України, в частині

протидії кримінальним правопорушенням в яких додатковим обов'язковим об'єктом є суспільні відносини в царині функціонування телекомунікаційних мереж, а додатковим факультативним об'єктом є суспільні відносини в царині інформатизації та інформаційної безпеки в сфері новітніх технологій є такий склад кримінального правопорушення, як умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі (стаття 360 КК України [1]).

При цьому, положення Закону України «Про електронні комунікації» [3], передбачають інше юридичне визначення, аніж юридичне визначення: телекомунікаційні мережі, а саме, норми вищеназваного Закону України [3], встановлюють правове визначення – електронна комунікаційна мережа. Так, норми пункту 25 частини першої статті 2 Закону України «Про електронні комунікації» [3], передбачають положення згідно якого електронна комунікаційна мережа – це комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг. Виходячи із вищевикладеного вбачається, що термін – телекомунікаційна мережа та термін – електронна комунікаційна мережа в текстово-літеральному розумінні різними юридичними дефініціями.

Проте, із урахуванням необхідності кримінально-правової кваліфікації суспільно небезпечних діянь, які охоплюються складом вищевказаного кримінального правопорушення (стаття 360 КК України [1]) має місце певне королювання (взаємозв'язок) між цими правовими дефініціями. Вбачається, що вищеназваний випадок доцільно визначати, як модернізаційну юридичну аналогію в кримінальному праві України.

Особливо звертаємо увагу на те, що згідно норм частини 4 статті 3 КК України [1] встановлено правило (принцип) згідно якого: Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено. Проте, із урахуванням вищеназваних юридичних прикладів вбачається, що станом на теперішній час, вищеназваний кримінально-правовий принцип може бути перегнаний у разі коли певні

суспільні відносини, які охороняються законом України про кримінальну відповідальність врегульовані відсильною нормою, бланкентною нормою, іншим галузевим або іншим інституційним законодавством України в які внесено відповідні зміни та доповнення; за умови, що такі зміни та доповнення не внесені до положень КК України [1] – одного єдиного Закону України про кримінальну відповідальність [1].

Таким чином, сутність модернізаційної юридичної аналогії полягає в тому, що різні за текстовим викладенням визначення (які містяться у декількох (двох і більше) нормативно-правових актах розуміються, в якості одного єдиного тотожного правового терміну.

Окрім цього, питання про модернізаційну юридичну аналогію в кримінальному праві України, зокрема, та в юридичній науці, взагалі, є актуальним в розумінні доктринального взаємозв'язку правознавства в цілому та юридичної логіки, як акцесорної (додаткової), інфраструктурної юридичної науки, як частини правознавства в широкому розумінні.

Вбачається, що в даному випадку, з точки зору юридичної логіки є можливими визначити таке логічне співвідношення між правовими поняттями (дефініціями), як модерн'юнкція. Тобто, в даному випадку, є можливим запропонувати дефініцію – модерн'юнкція поряд з традиційними логічними співвідношеннями такими, як кон'юнкція, діз'юнкція, тощо. Для графічного запису вказаного співвідношення: модерн'юнкція є можливим використовувати такі текстові (графічні) позначення, як: 1) Modern $\boxtimes$ або $\boxplus$; 2) Modern $I \leftrightarrow I$ або $I \leftrightarrow I$. В даному випадку, вказані текстові знаки будуть сприйматись в таких вимірах (аспектах): 1) вищеназване поєднання квадратів зі знаками у внутрішньому периметрі цих квадратів буде символізувати дві різні бібліотечні шафи в яких: а) зберігаються нормативно-правові акти в тексті яких вказано одне (перше) логічне поняття; б) зберігаються нормативно-правові акти в тексті яких вказано інше (новітнє) логічне поняття; 2) вищеназвані дві горизонтальні лінії, кожна із яких

буде символізувати первинне логічне поняття та вторинне логічне поняття.

Водночас, слід звернути увагу на те, що слово – Modern буде символізувати саме модернізаційну юридичну аналогію. При цьому, як графічний варіант можна розглядати скорочення слова Modern, як Mn або M-n. В даному випадку, скорочений термін: M-n вбачається більш доцільним, адже скорочення Mn з певною імовірністю може бути помилкове сприйняте, як позначення Mn на латинській мові, яке в сучасних природничих науках є міжнародновизнаним символом хімічного елементу М'арганець; назва якого походить від латинського слова – Manganum. Вбачається, що дане питання є актуальним у сфері доктринального взаємозв'язку кримінального права та криміналістики в царині судово-хімічної, судово-біологічної, судово-медичної експертиз. Вищеназвані види судової експертизи є такими, що прямо передбачені нормами Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [4] (зокрема, приписами пункту 14.3. даної Інструкції [4]).

Все вищенаведене свідчить про необхідність здійснення подальших міжгалузевих правових та міждисциплінарних наукових досліджень модернізаційної юридичної аналогії в кримінальному праві, передусім, щодо протидії кримінальним правопорушенням, які посягають на суспільні відносини в царині інформатизації та інформаційної безпеки в сфері новітніх технологій.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.04.2023 року).
2. Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 26.04.2023 року).
3. Закон України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 року № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#n2246> (дата звернення: 26.04.2023 року).

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз експертних досліджень, яка затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 року № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z070598?find=1&text=%D1%85%D1%96%D0%BC%D1%96%D1%87#Text> (дата звернення: 26.04.2023 року).

КІБЕРДИВЕРСІЯ ЯК РІЗНОВИД ПОСЯГАНЬ НА ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ: ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ

Федюк Віталій Владленович,

*аспірант відділу дослідження проблем кримінального
права*

*Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної
академії правових наук України*

Стале функціонування усієї безпекової архітектури України наразі залежить від низки технічних, організаційно-управлінських та нормативних чинників. Важливо, що посилення спроможностей системи кібербезпеки з метою протидії кіберзагрозам, зокрема, диверсіям у формах численних хакерських атак, є стрижневим пріоритетом національної парадигми безпеки та одним із засобів охорони інформаційного суверенітету держави.

За даними спеціального звіту по Україні (Special Report: Ukraine), підготовленого компанією Microsoft, лише у період з 23 лютого по 8 квітня 2022 р. зафіксовано 37 кібератак, до яких причетні хакери з РФ, при чому 32% від усіх атак були спрямовані на урядові установи України, а понад 40% - на організації в критично важливих секторах [1, с. 4]. У більшості з

них можуть вбачатися ознаки кібердиверсії або готування чи замаху на неї. Чинна редакція ст. 113 КК України, очевидно, не повною мірою відповідає таким кіберзагрозам. Так, у випадку вчинення кібердиверсії з метою знищення інформації або цілеспрямованого атакування певних вузлів відбувається використання однієї комп'ютерної інформації (передусім, «вірусів») для здійснення впливу на іншу комп'ютерну інформацію (яка становить собою критичну інформаційну інфраструктуру держави) [5, с. 31]. Тобто, з одного боку, має місце ситуація, коли вчинене кваліфікується за ст. 113 і відповідними положеннями статей Розділу 16 Особливої частини КК України (для відображення специфіки способу «кібер», яким вчинена диверсія). З іншого боку, відображення у ст. 113 КК України таких предметів посягання як об'єкти критичної інформаційної інфраструктури (на доповнення до об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення) забезпечило б їх формальну визначеність, оскільки останні містяться у відповідних переліках.

Враховуючи, що будь-яка кібердиверсія має здійснюватися з метою ослаблення держави, то логічним є питання, а що може стати мірилом такого ослаблення внаслідок вчиненого кіберпосягання. Припускаємо, що інформаційний суверенітет держави, який є похідним від державного. Формулювання концепту суверенітету держави в інформаційній сфері є предметом низки наукових дискусій та розвідок у царині конституційно-правової науки, так і кримінального права. Зокрема, серед науковців-криміналістів можна знайти твердження, що діями, які підпадають під ознаки кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 114 КК України, завдається шкода внутрішній складовій інформаційного суверенітету [4, с. 55; 56]. Однак, на думку В. М. Супруна, реалізація державою власного інформаційного суверенітету передбачає: 1) наявність повноцінного права на інформацію у суб'єктів інформаційних соціальних відносин; 2) забезпечення її інформаційної безпеки; 3) побудова інформаційної свободи та рівноправності у відносинах [6, с. 39]. Очевидно, що у контексті розгляду кібердиверсій нас цікавить

другий аспект, оскільки такі діяння однозначно спроможні підірвати суверенну інформаційну інфраструктуру та можливість нормального позиціонування на міжнародній арені. А тому в міжнародному праві кібервійни сформульоване положення стосовно суверенітету в кіберпросторі. Впливає воно з першого правила, що міститься у Таллінському посібнику (Tallinn Manual) із застосування міжнародного права до кібервійни, опублікованого в 2013 р. групою спеціалістів з міжнародного права на замовлення Спільного центру НАТО з обміну передовим досвідом у сфері кіберзахисту (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence), і має такий зміст: «... Держава може здійснювати контроль над кіберінфраструктурою і діяльністю в межах своєї суверенної території. Тобто суверенітет держави щодо об'єктів, на які він розповсюджується, є похідним від суверенітету держави щодо певної території. Зазначене стосується і об'єктів кіберінфраструктури. За таких умов держава дійсно має суверенні права щодо встановлення обмежень, у тому числі і в питанні доступу до мережі Інтернет на власній території. Питання можливого порушення суверенітету внаслідок проведення операцій в кіберпросторі (кібервійна), а також пріоритету прав людини у цьому контексті, що визначені міжнародно-правовими актами, є досить складними і комплексними...» [2, с. 25; 26]. Таким чином підкреслено державницький підхід до протидії кібервтручанням в найбільш важливі критичні інформаційні системи.

Зазначений підхід активно застосовується в державах-членах ЄС. Так, наприклад, в Естонії замість загальноєвропейського терміна «критична інфраструктура» застосовується «захист інфраструктури критично важливої інформації», як гарантування безперебійної їх роботи. Натомість в Литві у травні 2019 р. органи державної, муніципальної влади та їх структурні підрозділи, енергетична інфраструктура, силовий блок та медичні заклади були внесені до переліку установ, які є користувачами захищеної державної мережі обміну даними [3, с. 661; 669]. Отже, на прикладі досвіду проведення державної інфраструктурної політики країн Балтії

можна зробити висновок, що питання забезпечення саме кібернетичної безпеки державних об'єктів стратегічної інфраструктури у контексті постійно триваючої «гібридної» війни, є пріоритетними. Варто відмітити й позитивні зміни й вітчизняного законодавства. Полягають вони в тому, що 16.12.2022 р. до Постанови КМ України «Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури» від 09.10.2020 р. № 1109 перелік секторів критичної інфраструктури України було доповнено сектором «Державна влада та місцеве самоврядування», а секторальним органом призначено Держспецзв'язку, метою якого є як раз захист інформації.

Підсумовуючи, слід визнати, що посягання на захищеність та порядок використання інформації у сфері державної влади, місцевого самоврядування та іншої критично важливої державної інфраструктури у вигляді хакерських атак можуть розглядатися як кібердиверсія. Очевидно, що чинна норма ст. 113 КК України потребує модернізації. Концепція інформаційного суверенітету при цьому чіткіше визначає захищені сфери інформації, посягання на які здатне призвести до ослаблення держави. У поєднанні ще з інституційною характеристикою носіїв такої інформації (якою є статус об'єктів критичної інформаційної інфраструктури) може бути забезпечена формальна визначеність нормативного механізму протидії незаконним кібератакам з ознаками кібердиверсії.

Список використаних джерел:

1. Special Report: An overview of Russia's cyberattack activity in Ukraine. URL: https://query.prod.cms.rt.microsoft.com/cms/api/am/binary/RE4Vw_wd April 27, 2022 (Last accessed: 30.04.2023).
2. The Tallin Manual on International Law applicable to Cyber Warfare Prepared by International Group of Experts at the Invitation of the NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. URL: <http://csef.ru/media/articles/3990/3990.pdf> (Last accessed: 30.04.2023).

3. Ліпкан В. А., Зубко Г. Ю. Стратегія державної інфраструктурної політики України: монографія. Київ: Вид. Ліпкан В. А., 2022. 1008 с.

4. Олейніков Д. Зміст та складові інформаційного суверенітету як об'єкта кримінально-правової охорони. *Геополітичні пріоритети України: збірник наукових праць*. 2021. Вип. 1 (26). С. 60-69.

5. Пелешак О. Р. Деякі аспекти кримінально-правової характеристики кібердиверсій. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 26-33.

6. Супрун В. М. Інформаційний суверенітет як один з елементів інформаційної безпеки держави: теоретико-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2009. № 841. С. 136-139.

ДО ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗОВАНИХ ФОРМ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Левчук Вадим Олегович,

аспірант Інституту держави і права імені В. М.

Корецького

Національної академії наук України

Законом України від 03.03.2022 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено новою статтею 111-1, яка власне й передбачає відповідальність за колабораційну діяльність. Аналіз відповідної статті дозволяє виокремити так званий організований колабораціонізм, до якого будемо відносити передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4), добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на

тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (ч. 7).

Як і переважна більшість інших форм колабораційної діяльності, організований колабораціонізм був «виведений» законодавцем з інших складів кримінальних правопорушень, які вже передбачалися у КК України.

Так, у ст. 260 КК України передбачається відповідальність за створення не передбачених законами України воєнізованих формувань або участь у їх діяльності (ч. 1), створення не передбачених законом збройних формувань або участь у їх діяльності (ч. 2), керівництво зазначеними в частинах першій або другій цієї статті формуваннями, їх фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки (ч. 3), участь у складі передбачених частинами першою або другою цієї статті формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян (ч. 4).

На думку В. В. Кузнецова та М. В. Сийпюкі колабораціонізм, передбачений ч. 7 ст. 111-1 КК України, фактично дублює форми іншого кримінального правопорушення, передбаченого ст. 260 цього Кодексу [1, с. 377]. Р. О. Мовчан зазначає, що склад колабораціонізму у цьому випадку є спеціальним щодо до відповідних складів, передбачених частинами 1–3 ст. 260 КК України [2, с. 49]. Погоджуючись саме з такою точкою зору, відзначаємо, що згідно з правилами кримінально-правової кваліфікації при конкуренції загальної та спеціальної норми застосуванню підлягає саме спеціальна норма, тобто відповідна частина ст. 111-1 КК України.

Порівнюючи формулювання складів кримінальних правопорушень, передбачених частинами 4 та 6 ст. 111-1 та ст. 260 КК України, звернемо увагу на такі основні аспекти.

По-перше, передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111-1 КК України) – до моменту набрання чинності Законом України від 03.03.2022 – фактично становило собою пособництво у вчиненні злочину, передбаченого частинами 1 або 2 ст. 260 КК України. Якщо такі матеріальні ресурси мали вигляд зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки, то такі дії слід було б кваліфікувати за ч. 3 ст. 260 цього Кодексу як дії, чинені виконавцем. Звертає на себе увагу певна невідповідність санкцій між загальними та спеціальними складами кримінальних правопорушень. Наприклад, якщо особа передала матеріальні ресурси незаконному збройному формуванню до моменту набрання чинності Законом України від 03.03.2022, не будучи його учасником, то його дії слід було кваліфікувати як пособництво у вчиненні злочину, передбаченому ч. 2 ст. 260 КК України, санкція якої передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 8 років з конфіскацією майна або без такої. Якщо ж така подія відбулася після цього, то дії такої особи підлягатимуть кваліфікації за ч. 4 ст. 111-1 КК України. У санкції цієї частини передбачається покарання у виді штрафу до 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від 3 до 5 років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років та з конфіскацією майна. Попри те, що пособнику традиційно призначається менш суворе покарання, аніж виконавцю злочину, все ж за такої ситуації, що розглядається, існує загроза призначення засудженому менш суворого покарання, аніж те, що могло б бути йому призначене за ч. 2 ст. 260 КК України.

По-друге, кримінальна відповідальність за ч. 4 ст. 111-1 КК України настає лише у тому разі, незаконні збройні чи воєнізовані формування, яким здійснюється передача матеріальних ресурсів, створені на тимчасово окупованій території. Таким чином, дії особи, яка передала матеріальні ресурси збройним чи воєнізованим формуванням, не

передбаченим законом, які створено не на тимчасово окупованій території, підлягають кваліфікації за ст. 260 КК України. Звертаємо увагу на те, що у диспозиції ч. 4 ст. 111-1 КК України йдеться саме про створення воєнізованих або збройних формувань на тимчасово окупованих територіях, а не про їх діяльність. Тому для притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 111-1 КК України слід доказати, що такі формування саме створено на відповідних територіях, тоді як їх діяльність може здійснюватися будь-де.

По-третьє, у ч. 4 ст. 111-1 КК України передбачається також така форма суспільно небезпечного діяння, що не має свого аналогу у ч. 2 ст. 260 цього Кодексу, як передача матеріальних ресурсів збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора.

По-четверте, на нашу думку, попри відсутність вказівки у диспозиції ч. 4 ст. 111-1 КК України на спеціального суб'єкта злочину, що дає підстави окремим науковцям робити висновок про те, що за ч. 4 ст. 111-1 КК України відповідальність теж спроможні нести не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства (загальний суб'єкт) [2, с. 75], все ж вважаємо таку думку хибною. З огляду на те, що у санкції ч. 4 ст. 111-1 КК України передбачено таке обов'язкове додаткове покарання, як позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років, а також ураховуючи загальновідому сутність колабораціонізму як протиправної діяльності виключно громадян відповідної держави, доходимо висновку, що за ч. 4 ст. 111-1 КК України можуть бути кваліфіковано лише дії громадян України, а дії іноземців та осіб без громадянства – за ст. 260 цього Кодексу. Також про такий висновок свідчить і те, що суб'єктом суміжних діянь у ч. 7 ст. 111-1 КК України, що полягають у добровільній участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора, названо громадян України.

По-п'яте, у ч. 7 ст. 111-1 КК України передбачено кримінальну відповідальність виключно за добровільну участь

громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/ або в збройних формуваннях держави-агресора, тоді як у частинах 1 та 2 ст. 260 цього Кодексу йдеться про створення та участь у таких формуваннях. З огляду на викладене за ч. 7 ст. 111-1 КК України можуть кваліфікуватися лише дії рядового учасника, громадянина України, вказаних вище формувань, тоді як дії громадянина України, що полягають у створенні та керівництві збройними чи воєнізованими формуваннями, створеними на тимчасово окупованій території, підлягають кваліфікації за відповідними частинами ст. 260 КК України. Такий висновок про диференціацію кримінальної відповідальності колаборантів, рядових учасників та організаторів вказаних формувань оголює й проблему різної міри покарання за вчинене. Так, санкцією у ч. 7 ст. 111-1 КК України передбачено покарання у виді позбавленням волі на строк від 12 до 15 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років та з конфіскацією майна або без такої, а санкціями частин й та 2 ст. 260 цього Кодексу – покарання у виді карається позбавлення волі на строк від 2 до 5 років з конфіскацією майна або без такої (ч. 1) та у виді позбавлення волі на строк від 3 до 8 років з конфіскацією майна або без такої (ч. 2). Тобто, дії колаборанта, громадянина України, організатора незаконних або воєнізованих формувань на тимчасово окупованих територіях, будуть каратися менш суворо, аніж дії рядового учасника, громадянина України, таких формувань, що є нелогічним з урахуванням ієрархії співучасників кримінального правопорушення, в якій організатор займає найвищий щабель, що обумовлює його більшу ступінь суспільної небезпеки порівняно з іншими співучасниками, а відтак і призначення йому більш суворого покарання за вчинене.

По-шосте, з огляду на вказівку у диспозиції ч. 7 ст. 111-1 КК України на спеціального суб'єкта колабораційної діяльності у відповідній формі, а саме на громадянина України, дії іноземців та осіб без громадянства, які створили та беруть участь у незаконних або воєнізованих формувань на тимчасово

окупованих територіях, слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 260 КК України. Ураховуючи різний підхід до суворості передбаченої міри покарання у ч. 7 ст. 111-1 та у частинах 1 та 2 ст. 260 КК України, доходимо висновку про наявність необґрунтованих законодавчих привілеїв саме для іноземців й осіб без громадянства, що не є виправданим та потребує свого законодавчого врегулювання.

Таким чином, ураховуючи викладене вище, вважаємо, що у частинах 4 та 7 ст. 111-1 КК України передбачено кримінальну відповідальність за організовану форму колабораціонізму, що вимагає узгодження з раніше наявними кримінально-правовими нормами, що передбачають відповідальність за організовані форми співучасті, зокрема зі ст. 260 «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» КК України.

Список використаних джерел:

1. Кузнецов В. В., Сийплоки М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70 (1). С. 374–381.

2. Мовчан Р. О. Воєнні новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. 244 с.

**НАДАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ
ДЕРЖАВІ АГРЕСОРУ, НЕЗАКОННИМ ОРГАНАМ
ВЛАДИ, СТВОРЕНИМИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ
ТЕРИТОРІЇ, В ТОМУ ЧИСЛІ ОКУПАЦІЙНІЙ**

АДМІНІСТРАЦІЇ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА: ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ

Допіряк Богдан Петрович,

*аспірант Інституту держави і права імені В. М.
Корецького Національної академії наук України*

Після повномасштабного вторгнення російської федерації у практиці правозастосування загострилася проблема розуміння нових явищ, які у зв'язку з нагальною необхідністю законодавчого врегулювання стали визнаватися кримінальними правопорушеннями. Серед них – колабораціонізм. У перекладі з французької (*collaboration* – співпраця, співробітництво) цей термін означає добровільну, навмисну співпрацю з окупаційною владою і надання їй всілякої допомоги. «Автором цього терміну прийнято вважати маршала Філіпа Петена, який в липні 1940 року національними зборами був проголошений главою французької держави і призвав підтримати нацистську Німеччину. В його інтерпретації «колабораціонізм» не носив негативного змісту, навпаки, він обумовлював необхідність добровільної співпраці держави з окупантами. Термін *collaboration* в англійській мові часто вживається в загальному, нейтральному значенні співпраці, для означення ідеологічно мотивованої підтримки окупаційної влади елітами використовують термін «колабораціонізм» (*collaborationism*). В умовах війни цей термін набуває переважно негативного смислу, відповідно до чого сформувались підходи, які надають свою змістовну характеристику терміну і виокремлюють критерії за якими його доцільно було б аналізувати» [3, с. 54].

Колабораціонізм як явище пов'язується виключно з протиправною діяльністю громадян України і не може стосуватися іноземців та осіб без громадянства. Водночас, якщо проаналізувати диспозиції частин ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), в якій передбачається кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність, то вбачається, що законодавець певним чином вийшов за межі традиційного підходу та передбачив, що окремі форми

колабораціонізму можуть бути вчинені особою незалежно від громадянства. Такий висновок можна зробити, проаналізувавши формулювання диспозицій частин ст. 111-1 КК України. Так, громадянин України є суб'єктом колабораційної діяльності згідно з диспозиціями частин 1–3, 5, 7 цієї статті. Ураховуючи викладене, суб'єктом колабораційної діяльності у формах, визначених у частинах 4 та 6, може виступати іноземець чи особа без громадянства. Чи доцільним було таке розширення кола суб'єктів у ст. 111-1 КК України? На нашу думку, - ні. Адже жодне остаточне судове рішення за частинами 4 та 6 ст. 111-1 КК України не стосується іноземних громадян та осіб без громадянства.

На нашу думку, враховуючи політико-правову сутність поняття «колабораційна діяльність», можна запропонувати виокремлювати таке поняття, як надання колабораційної допомоги, що є частиною більш широкого кримінально-правового поняття – надання допомоги як форми вчинення суспільно небезпечних діянь.

Значення такої форми суспільно небезпечної поведінки, як надання допомоги, може бути встановлено з урахуванням змісту термінів, з яких утворюється цей термінологічний зворот, а саме «допомога» та «надання». Так, в українській мові слово «допомога» означає сприяння, підтримку [1]. Значення іменника «надання» в українській мові впливає зі змісту дієслова «надавати», яке згідно з тлумачними словниками – багатозначне. Так, надавати означає, зокрема, дати що-небудь в якійсь кількості або у кілька заходів; давати можливість мати щось, користуватися чимсь і т. ін. [2].

Таким чином, у загальних рисах надання допомоги як форма суспільно небезпечних діянь за КК України характеризується тим, що, насамперед, повинен бути чітко визначений суб'єктний склад такого діяння. При цьому надання допомоги характеризується наявністю адресанта – особи, яка надає допомогу у вчиненні протиправного діяння, а також адресанта – особи, якій така допомога надається. Як зазначалося вище, суб'єктом колабораційної діяльності може виступати у більшості форм громадянин України. І лише стосовно форм

колабораційної діяльності, передбачених частинами 4 та 6 ст. 111-1 КК України, таким суб'єктом може бути особа незалежно від громадянства. Адресатів надання допомоги можна встановити шляхом аналізу диспозицій частин вказаної статті. Власне у разі, якщо у ній не визначено адресата, відповідна форма колабораціонізму не може визнаватися наданням допомоги. Так, не можна відносити до надання допомоги форму колабораційної діяльності, передбаченої ч. 1 ст. 111-1 КК України. Хоча таке правило може застосовуватися не завжди.

Отже, адресатами надання допомоги у ст. 111-1 КК України названо: незаконні органи влади, створені на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційну адміністрацію держави-агресора (частини 2, 5, 7), незаконні збройні чи воєнізовані формування, створені на тимчасово окупованій території, та/або збройні чи воєнізовані формування держави-агресора, держава-агресор, незаконні органи влади, створені на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційна адміністрація держави-агресора (ч. 4), держава-агресор та/або його окупаційна адміністрація (ч. 6). Водночас далеко не всі вказані вище частини ст. 111-1 КК України передбачають кримінальну відповідальність за надання допомоги. Наприклад, у ч. 5 ст. 111-1 цього Кодексу встановлено відповідальність за публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території. Вважаємо, що публічні заклики не можуть визнаватися сприянням, наданням допомоги. Адже якщо розглядати близькість публічних закликів до видів співучасників, то традиційно вона вбачається з таким видом співучасника, як підбурювач, тоді як сприяння у протиправній діяльності – з таким видом співучасника, як пособник.

Як зазначалося вище, не можна відносити до надання допомоги форму колабораційної діяльності, визначеної у ч. 1 ст. 111-1 КК України з огляду, насамперед, на відсутність у ній вказівки на адресата такої допомоги, а також ураховуючи те, що публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні

заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України не може бути визнано власне допомогою. Адже, як вказувалося вище, допомога завжди пов'язана з тим, що адресант надає адресату певне сприяння, підтримку.

Сприянням та підтримкою, на нашу думку, слід визнавати форми колабораційної діяльності, визначені у частинах 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК України, які полягають у добровільному зайнятті громадянином України певних посад у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційній адміністрації держави-агресора. Такими посадами є: посади, не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (ч. 2), посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (ч. 5), посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7). Вже саме зайняття таких посад, незалежно від того, здійснювали чи ні громадяни України відповідну діяльність, слід вважати наданням допомоги вказаному вище адресату та становить собою закінчений злочин. Також суміжною формою колабораційної допомоги вказаному вище адресату є добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі до окупаційної адміністрації держави-агресора, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території – ч. 5 ст. 111-1 КК України.

У ст. 111-1 КК України у різних частинах виокремлюється кримінальна відповідальність за сприяння у діяльності незаконним воєнізованим або збройним формуванням. Це передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на

тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 4) та добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (ч. 7).

Також до надання допомоги можна відносити освітній колабораціонізм, який полягає у здійсненні громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК України). Такий висновок можна зробити як з буквального тлумачення відповідного формулювання, оскільки у ч. 3 цієї статті вжито термін «сприяння», що власне й характеризує надання допомоги, так і з телеологічного. Адже освітній колабораціонізм сприяє незаконним органам влади, створеним на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційній адміністрації держави-агресора, незаконним воєнізованим або збройним формуванням здійснювати свою протиправну діяльність на відповідній території, полегшити залучення неповнолітніх до такої діяльності.

Насамкінець, до надання допомоги можна відносити й так званий політичний колабораціонізм, який полягає в

організації та проведенні заходів політичного характеру, здійсненні інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активній участі у таких заходах (ч. 6). Вказана форма колабораційної діяльності максимально наближена до добровільного зайняття громадянином України певних посад, визначених у частинах 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК України.

Ураховуючи викладене вище, доходимо висновку, що видом надання допомоги як форми вчинення суспільно небезпечних діянь у кримінальному праві України є колабораційна допомога, яка може виражатися як у формах, визначених у ст. 111-1 КК України, так і в інших формах, які, однак, поки що законодавцем не визначені та виокремлення яких потребує додаткового обґрунтування.

Список використаних джерел:

1. Допомога. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/dopomogha> (дата зверн. 28.04.2023).
2. Надавати. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/nadavaty> (дата зверн. 28.04.2023).
3. Чальцева О. М. Категорія «колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. 2022. № 2. С. 54–60.

**НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В ПЕРІОД
ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖДИПЛІНАРНІ,
ПРОЦЕСУАЛЬНІ І КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПИТАННЯ
(МАТЕРІАЛИ ДИСКУСІЇ)**

**СТРОКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В
ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОГАЛИНА
НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЧИ НАВМИСНЕ
УМОВЧАННЯ ЗАКОНОДАВЦЯ**

Капліна Оксана Володимирівна,

*доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри
кримінального процесу*

*Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого*

В березні 2022 року до Кримінального процесуального кодексу України були внесені вкрай необхідні зміни та доповнення, що обумовлювалися збройною агресією щодо України, а саме, ст. 615 «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану» була доповнена частиною 8 наступної редакції : «8. У кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру на дату введення воєнного стану, строк від зазначеної дати до дати припинення чи скасування воєнного стану не зараховується до загальних строків, передбачених статтею 219 цього Кодексу.»

Цільове тлумачення запроваджених змін дає підстави зробити висновок, що законодавець ставив за мету розвантажити слідчих суддів та органи охорони правопорядку, надати останнім можливість сфокусуватися на здійсненні досудового розслідування значної кількості воєнних та військових злочинів, що вчинялися на території України.

Однак, в правозастосовній практиці виникла проблема наступного характеру. Нормативне регулювання наведеної частини статті стосується кримінальних проваджень, які були

розпочати до введення воєнного стану, а відтак, перед слідчими та прокурорами після спливу 12 місяців з моменту запровадження воєнного стану постала необхідність продовження строків досудового розслідування кримінальних проваджень, які не є тяжкими. Така саме проблема через 3-4 місяця постане перед правозастосовниками по злочинам, що є тяжкими.

Однак, статистика свідчить, що лише з моменту здійснення повномасштабної агресії щодо України станом на квітень 2023 року зареєстровано 80840 злочинів агресії та воєнних злочинів; 17040 злочинів проти національної безпеки. Лише слідчими Служби безпеки України з початку введення правового режиму воєнного стану здійснювалося досудове розслідування у понад 60 тис. кримінальних проваджень, пов'язаних зі збройною агресією рф проти України.

Зрозуміло, що продовжити по всім цим провадженням строк досудового розслідування у загальному порядку (шляхом звернення з мотивованим клопотанням до слідчого судді) по суті неможливо. Це не лише є складним з точки зору складання вказаних клопотань, але й призведе до завантаження слідчих суддів, які будуть зобов'язані всебічно, повно, неупереджено розглянути кожне клопотання та ухвалити законне та обгрунтоване рішення.

Практики намагаються по-різному тлумачити ч. 8 ст. 615 КПК. Щодо її правового змісту точаться дискусії, висловлюються полярні точки зору, серед яких є твердження про те, що намір законодавця, який на період запровадження воєнного стану надав можливість не зараховувати строки досудового розслідування, слід пролонгувати до скасування воєнного стану.

Разом з тим, ознайомлення з текстом наведеної частини статті 615 КПК, на наш погляд, не дає підстав здійснювати її поширювальне тлумачення або будь-яке логічне перетворення нормативного змісту, адже вона добре структурована, не містить оцінних понять, правової невизначеності або порушень правил законодавчої техніки при її формулюванні.

Просте лексико-граматичне тлумачення вказує на те, що законодавець передбачив 3 умови, за яких строки досудового розслідування не зараховуються до загальних строків, передбачених ст. 219 КПК: 1) якщо ці кримінальні провадження були розпочаті до введення воєнного стану; 2) якщо на дату введення воєнного стану в цих кримінальних провадженнях жодній особі не було повідомлено про підозру; 3) цей порядок є чинним з дати введення воєнного стану до дати припинення чи скасування воєнного стану.

Отже, виходячи з буквального тлумачення ч. 8 ст. 615 КПК, можна зробити висновок, що якщо відомості до ЄРДР щодо кримінального правопорушення внесені після дати введення воєнного стану, строки досудового розслідування мають відраховуватися відповідно до статей 219 та 294 КПК.

Наразі законодавцем з цього приводу не зроблено кроків назустріч практикам. Таку позицію можна розцінити як прогалину законодавства або як навмисне умовчання законодавця, його правову позицію та бажання повернутися до ординарного порядку відрахування строків досудового розслідування, передбаченого ст. 219 та 294 КПК.

Разом з тим слід вказати, що, на наш погляд, проблема, яка виникла в правозастосовній практиці щодо строків досудового розслідування, детермінована оперативністю законотворення, яке було обумовлено початком збройної агресії щодо України, необхідністю термінового створення нормативного регулювання, що було би здатне забезпечити потреби органів охорони правопорядку щодо здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень в період запровадженого воєнного стану, а також відсутністю на той час перспективного бачення розвитку збройного конфлікту. А відтак, наразі нагальною постала проблема законодавчих корекцій первинного нормативного регулювання, яке було створено в березні 2022 року. До речі, таку корекцію законодавець вже неодноразово робив, зокрема, в липні 2022 р. Законом України № 2462-ІХ.

З метою врегулювання зазначеного проблемного питання та недопущення порушення строків досудового

розслідування, доцільним є внесення змін до частини 8 статті 615 КПК та передбачити можливість не зараховувати до загальних строків, передбачених ст. 219 КПК, строк досудового розслідування на весь період дії воєнного стану у всіх кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не повідомлено про підозру незалежно від моменту внесення відомостей до ЄРДР (до запровадження воєнного стану чи після). Уявляється ірраціональним надання слідчим можливості не продовжувати строк досудового розслідування у тих кримінальних провадженнях, які були розпочати до введення на території України воєнного стану, та позбавити їх такого нормативного регулювання після початку збройної агресії РФ проти України, враховуючи складність здійснення досудового розслідування окремих кримінальних проваджень, які розпочати після введення воєнного стану, в тому числі й воєнних злочинів, їх значну кількість, проблеми правозабезпечувального, організаційного, безпекового характеру тощо. З огляду на те, що екстраординарне нормативне регулювання запроваджено виключно на період дії воєнного стану, з обов'язковим поверненням до ординарного порядку після його припинення чи скасування, вважаємо, що таке нормативне регулювання, яке слід запровадити, не призведе до порушень прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а лише надаватиме можливість органам охорони правопорядку зосередити свої зусилля на здійсненні досудового розслідування тих кримінальних проваджень, які потребують оперативного реагування, на документуванні злочинів країни-агресора тощо.

З урахуванням викладеного, з метою врегулювання зазначеного проблемного питання та недопущення порушення строків досудового розслідування, вважаємо за доцільне внесення змін до ч. 8 ст. 615 КПК України та пропонуємо викласти її у наступній редакції:

«8. На період дії воєнного стану у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не повідомлено про підозру, строки досудового розслідування, передбачені частиною 2 статті 219 цього Кодексу, не обчислюються».

Такі пропозиції підтримуються представниками інших органів охорони правопорядку.

Також слід додати, що питання про визначення строків досудового розслідування, які відповідають критерію «розумного строку», неодноразово поставало у практиці Європейського суду з прав людини. Як відзначає ЄСПЛ, для визначення того, чи була тривалість строку розумною, передусім, встановлюється початок цього строку та його закінчення. До прикладу, у справі «Кудла проти Польщі» від 26 жовтня 2000 р. Суд визначає, що у кримінальних справах «розумний строк», передбачений ст. 6 Конвенції, починається з того часу, коли особі було *пред'явлено обвинувачення*; це може статись як до моменту розгляду справи в суді, так і з дня арешту, дня, коли відповідна особа була офіційно повідомлена, що проти неї висунуте обвинувачення у справі, або з дня, коли було розпочато досудове слідство». Подібну точку зору ЄСПЛ висловив у справах «Ващенко проти України» від 26 червня 2008 р., «Девеєр проти Бельгії» від 27 лютого 1980 року.

Отже, оскільки запропонований порядок вдосконалення нормативного регулювання не змінює процедуру відрахування строків після повідомлення особи про підозру, така пропозиція не здатна обмежити права та законні інтереси сторони захисту в кримінальному провадженні.

ТЕНДЕНЦІ ТА ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Шевчук Віктор Михайлович,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
криміналістики Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого;*

*провідний науковий співробітник Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В.
Сташиса Національної академії правових наук України,
Заслужений юрист України*

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації вплинула на всі сфери життєдіяльності нашої держави, в тому числі і на діяльність органів кримінальної юстиції. Російські окупаційні війська, порушуючи норми Міжнародного гуманітарного права, закони та звичаї ведення війни, завдають ударів по критичній інфраструктурі та житлу цивільного населення, вчиняють масові вбивства мирних людей, гвалтування жінок і дітей, мародерство [1, с. 896]. Фактично російські окупанти ведуть війну проти цивільного населення. Крім жажливих руйнувань цивільних об'єктів, вбивств мирного населення, агресор систематично пошкоджує енергетичну інфраструктуру та природоохоронну мережу України, завдаючи значних збитків нашій державі.

На сьогодні одним із головних завдань України є відсіч збройної агресії РФ та поновлення порушених прав і свобод українських громадян, а також забезпечення принципу невідворотності відповідальності винних осіб у вчиненні злочинів, пов'язаних із вторгненням російських загарбників на терени нашої країни. Відомо, що докази та доказування – основа будь-якого процесу, і від того, наскільки якісно та повно під час досудового розслідування буде зібрана доказова база, залежить ефективність розгляду кримінального провадження в суді і швидкість досягнення мети правосуддя [2].

Сучасний стан злочинності в Україні та її динаміка під час війни значно вплинули на зміну пріоритетів завдань криміналістики та особливості формування і застосування криміналістичних знань. Така ситуація створює додаткове навантаження на судові і правоохоронні органи, в першу чергу Національної поліції, які у посиленому режимі забезпечують охорону громадського порядку, слідчих і прокурорів, на яких покладається виявлення та документування фактів воєнних злочинів та їх наслідків, а також суддів, які у цих складних і небезпечних умовах забезпечують здійснення судового контролю за кримінальним провадженням і правосуддя [3, с. 343-385].

За таких обставин головним завданням криміналістики є розроблення та застосування засобів, прийомів та методів, що дозволяють збирати, досліджувати, використовувати доказову інформацію в умовах війни та глобальних загроз. У зв'язку із цим, гостро постало питання щодо створення та запровадження дієвого та ефективного захисту відносин, що забезпечують умови охорони основ національної безпеки України, кримінально-правовими, кримінально-процесуальними та криміналістичними засобами [4, с. 12-27].

Криміналістика, як прикладна наука, інтегруючи сучасні досягнення науки і техніки, нині спрямовує свій науковий потенціал на створення ефективної системи криміналістичних засобів, прийомів та технологій, застосування яких направлено на вирішення практичних завдань, серед яких особливу значимість набувають можливості застосування криміналістичних знань в умовах війни. Тому перед криміналістикою, та кожним із її розділів, постають завдання, які пов'язані із забезпеченням діяльності органів правопорядку та інших спеціальних суб'єктів такої протидії ефективними криміналістичними рекомендаціями у виявленні та розслідуванні злочинів, пов'язаних з військовою агресією РФ проти України [5, с.187-195].

Доволі цікавим прикладом з історії криміналістики щодо збирання доказів у складних умовах війни є діяльність відомого німецького і швейцарського криміналіста, професора, доктора хімічних наук Рудольфа Арчибальда Рейсса (*Rodolphe Archibald Reiss*, 1875—1929). У 1914 р. він прибув до Сербії на запрошення уряду цієї країни як експерт для розслідування злочинів австро-угорської, німецької та болгарської армій у Першій світовій війні. Тому певний науковий і практичний інтерес представляють дві його праці (своєрідні звіти, висновки й доповіді) — спеціальне криміналістичне дослідження фактів, що мали місце під час Першої світової війни, яке стало підґрунтям для засудження дій австро-угорської, німецької та болгарської армій. Ці документи проілюстровано фотографіями, показаннями свідків та експертними дослідженнями. 1916 р. в Лондоні (Велика Британія) Р. А. Рейсс оприлюднив Report

Upon Atrocities Committed by the Austro-Hungarian Army During the First Invasion of Serbia [6]. Два роки потому в Парижі (Франція) вийшла друком ще одна його робота, присвячена подіям Першої світової війни, — *Les Infractions aux Lois et Conventions de la Guerre Commises par les Ennemis de la Serbie Depuis la Retraite Serbe de 1915: Résumé de l'Enquête Exécutée sur le Front de Macédoine* [7]. Зібрані Р. А. Рейссом матеріали сприяли засудженню злочинів, скоєних під час цієї війни [8, с. 111-112; 9, с. 9]. Вбачаємо, що в сучасних реаліях практика застосування криміналістичних знань для збирання доказів під час війни є доволі актуальною та важливою.

В сучасних умовах особливого значення набувають можливості застосування криміналістичних знань у протидії злочинності в реаліях війни та наближення до єдиного криміналістичного європейського простору [10, с. 638]. Інтеграція України у світову та європейську спільноту вимагає адаптувати національне законодавство до міжнародних стандартів і зобов'язань. Особливо це стосується криміналістики та кримінального процесу як у сфері протидії злочинності, так і у сфері охорони важливих конституційних прав, свобод та інтересів громадян з урахуванням реалій розвитку українського суспільства.

Сьогодні в Україні також простежується зміна вектора криміналістичних та кримінально-процесуальних досліджень [10], наближення його до єдиного європейського простору. Тому перед *Україною*, яка визначила курс вступу до ЄС одним із пріоритетних напрямів діяльності, постає завдання привести національне законодавство у відповідність до *європейських стандартів (зокрема, у сфері протидії злочинності, здійснення судочинства, формування системи органів військової юстиції)*. Розв'язання цього питання потребує відповідного законодавчого врегулювання й розроблення *концепції криміналістичного забезпечення діяльності органів військової юстиції*. Відтак, актуальним є формування та розвиток європейської криміналістики й інтеграції криміналістичних знань до єдиного європейського криміналістичного простору.

В умовах війни та сучасних євроінтеграційних процесів відбувається перезавантаження криміналістики, пов'язане передусім із появою нових викликів до системи кримінальної юстиції й потребою розв'язувати першорядні завдання під час активних бойових дій на території України. У таких умовах криміналістика покликана розробити новітні засоби, прийоми й методи, спрямовані на протидію воєнним злочинам, пов'язаним із військовою агресією РФ проти України. Окремо необхідно розробляти системи криміналістичних методик розслідування, удосконалювати техніко-криміналістичне забезпечення, застосування спеціальних знань, захист інформаційних джерел та інформаційну безпеку. Фактично можна констатувати: саме сьогодні формується новий науковий криміналістичний напрям — *воєнна криміналістика* [5, с. 189] .

Актуальним сьогодні є створення системи військової юстиції, зокрема, це питання формування військової поліції, військової прокуратури та військових судів (спеціалізованих колегій) із врахуванням передового зарубіжного досвіду, європейських та міжнародних стандартів щодо протидії злочинності. Створення органів військової юстиції в реаліях воєнного сьогодення є необхідним кроком задля забезпечення якісного та ефективного виявлення, фіксації, розкриття та розслідування воєнних злочинів, що вчиняються російськими військовими на території України. Вирішення цього питання потребує відповідного законодавчого регулювання та розроблення *концепції криміналістичного забезпечення діяльності органів військової юстиції*, що визначає новий науковий напрямок досліджень у криміналістиці.

Таким чином, криміналістика як прикладна наука, інтегруючи сучасні досягнення науки й техніки, нині спрямовує свій науковий потенціал на створення ефективної системи криміналістичних засобів, прийомів і технологій, застосування яких покликано розв'язати складні практичні завдання, серед яких особливо значення набувають можливості застосування криміналістичних знань у протидії злочинності в умовах війни. Вирішення цих нових завдань та створення відповідного механізму передбачає запровадження ефективної системи

протидії воєнним злочинам, реформування законодавства та життя невідкладних заходів, спрямованих на удосконалення слідчої та судової практики в умовах війни та сучасних процесів євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science: 5th International scientific conference (August 7-9, 2022)*. 2022. Pp. 896-903.
2. Vapniarchuk V. V., Trofymenko V. M., Shylo O. G., & Maryniv V. I. Standards of criminal procedure evidence. *Quarterly*, 7(37), 2018, 2473–2482.
3. Шило О. Г. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України та проблеми гармонізації вітчизняного законодавства у сфері кримінальної юстиції із законодавством Європейського Союзу. *Вісник асоціації кримінального права України*, 1(8), 2017, 343-385.
4. Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан в Україні. *Право України*, 2021, 8, 12-27.
5. Shevchuk V. M. The role of criminalistics in improving the efficiency of the investigation of war crimes committed by military of the RF in Ukraine. *Scientific Collection «InterConf»*, (122): «Diversity and Inclusion in Scientific Area» (August 26-28, 2022). Warsaw, Poland: Ceac Polonia, 2022. Pp. 187-195.
6. Reiss R. A. Report upon atrocities committed by the Austro-Hungarian army during the First invasion of Serbia. London, 1916. 192 p.
7. Ibidem. Les Infractions aux Lois et Conventions de la Guerre Commises par les Ennemis de la Serbie Depuis la Retraite Serbe de 1915: Résumé de l'Enquête Exécutée sur le Front de Macédoine. Paris, 1918. 332 p.
8. Шепітько М. В. Рудольф Арчибальд Рейсс. *Криміналіст першодрукований*. 2015. № 10. С. 111-112.

9. Шепітько В. Ю. Криміналістика як система наукових знань в умовах глобальних загроз і трансформації злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 9-14.

10. Журавель В. А., Шепітько В.Ю. Розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні: наближення до єдиного європейського простору. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку* : монографія. Харків : Право, 2021. С. 631-669.

СИСТЕМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Авдєєва Галина Костянтинівна,

*кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник,*

*провідна наукова співробітниця Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В.
Сташиса Національної академії правових наук України*

Вплив РФ на населення нашої країни в інформаційному просторі є інформаційною війною, головним завданням якої є підриг морально-психологічного стану, зміна поведінкового й емоційного настрою, дезорієнтація та дезінформація, послаблення певних традицій і переконань, залякування своєю могутністю та ін. [1]. Ворог намагається зіпсувати стосунки між Україною та країнами-партнерами, між силовими структурами України та волонтерами, між військовими і населенням, спрямовує зусилля на зрив мобілізації, тощо.

РФ в Україні та інших країнах колишнього СРСР просуває ідеї так званого «руського миру», який передбачає відновлення ідеології радянської системи управління. В цьому напрямі «працюють» всі, хто має вплив на населення: актори, режисери, співаки, вчителі, політичні діячі, журналісти, блогери та ін. Навіть вчені-історики та освітяни РФ «переписують»

історію на замовлення керівництва країни-агресора, «вкладають» її у розум росіян та «нав'язують» громадянам України. М. Дмитренко справедливо зауважує, що ця «війна не за території, а за світогляд, думки і душі людей». [2, с. 240–241].

Поряд із використанням традиційних засобів (друковані та електронні засоби масової інформації) РФ використовує спеціальні засоби впливу на людину через комп'ютерні мережі: засоби інформаційно-психологічного впливу, психогенного впливу, психоаналітичного впливу, нейролінгвістичного впливу, психотронного впливу та психотропного впливу. [3, с. 46]. Спецслужбами РФ для проведення інформаційно-психологічних атак використовуються фейкові (підроблені) новини, які супроводжуються підробленими фотознімками та відеозаписами, в т.ч. – створеними за допомогою нейронних мереж, алгоритм роботи яких імітує роботу мозку людини (штучний інтелект). Останнім часом найбільш відомими продуктами, згенерованими системами штучного інтелекту, є зображення хлопчика, який вижив під час ракетного удару в Дніпрі та фейкове відео-звернення В. Зеленського про капітуляцію, яке з'явилося в інформаційному просторі у березні 2022 р. [4].

За результатами дослідження, проведеного аналітичним центром NewsGuard в січні 2023 р., встановлено, що дуже популярна та загальнодоступна в усьому світі система штучного інтелекту ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer) здатна генерувати неправдиві тексти з елементами інформації про реальні події. [5]. Система за певним запитом може згенерувати дезінформаційне повідомлення, в т. ч. – засноване на «кремлівській» пропаганді.

В. С. Батиргареева справедливо зазначає, що «на теперішній час протидія дезінформації – одна з ключових проблем забезпечення національного інформаційного простору від загроз в умовах ведення так званої гібридної війни проти нашої держави, низького рівня медіаграмотності українців та неможливості ідентифікувати особу, яка масово розповсюджує ту чи іншу дезінформацію». [6, с. 111].

Інформаційний захист в Україні здійснюється шляхом проведення контрольної розвідки, збирання та перевірки інформації, зіставлення інформації про той самий факт (явище) від різних джерел з метою виявлення і блокування дезінформації. Такі завдання є дуже складними і масштабними і тому для їх швидкого і якісного виконання використовуються системи штучного інтелекту, які мають великий потенціал для створення та опрацювання великого обсягу цифрової інформації.

Вчені у галузі комп'ютерних наук під штучним інтелектом (ШІ) розуміють «властивість автоматичних систем брати на себе окремі функції інтелекту людини». [7, с. 9]. ШІ може використовуватися для автоматичного аналізу великої кількості даних з різних джерел з метою виявлення неправдивої інформації, розпізнавання змінених або підроблених зображень шляхом порівняння їх з оригінальними, встановлення схем і способів поширення дезінформації та її блокування. Зокрема, в Апараті РНБО України використовується сучасна багатофункціональна інформаційно-аналітична система з елементами ШІ «СОТА», яка слугує інструментом аналізу та управління ризиками у сфері національної безпеки і оборони України. [8].

Системи ШІ ефективно вирішують завдання щодо ідентифікації осіб за фотознімками та відеозаписами. Зокрема, за допомогою американської системи розпізнавання осіб Clearview AI, яка використовує базу даних з 10 млрд фотопортретів (в т.ч. – з соціальних мереж), встановлено особи окремих громадян РФ, які розповсюджують дезінформацію від імені громадян України.

Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки України використовує автоматизовану систему SemanticForce, яка дозволяє аналізувати певні неприйнятні або шкідливі інформаційні потоки і зображення та реакцію на них користувачів, відрізнити хибні акаунти від реальних користувачів, тощо. [9]. Систему Attack Index використовують з метою виявлення певних інформаційних операцій та їх характеристик (час, інтенсивність, масштабність, ініціатор

операції, мережа розповсюдження інформації) та подальшого пропонування сценаріїв протидії інформаційним загрозам. [10].

Поряд з ефективністю роботи з великими масивами інформації системи ШІ мають певні недоліки і викликають занепокоєння в усьому світі. Зокрема, через недосконалість біометричних систем, велику кількість помилок в їх роботі та можливі порушення прав людини парламент ЄС нещодавно запропонував заборонити збирання фотозображень осіб до приватних систем розпізнавання (в т.ч. Clearview). [11].

Члени міжнародної асоціації юристів попереджають про можливі помилкові результати роботи систем ШІ через помилки людини під час формування баз даних і формулювання варіантів підсумкових рішень, які аналізує ШІ, а також через помилки у програмному коді ШІ, який також створюється людиною. [12].

З метою запобігання дискримінації і порушення основних прав і свобод під час використання систем ШІ в правоохоронних органах до парламенту ЄС поданий проєкт «Закону про штучний інтелект», в якому запропоновано при використанні таких систем застосовувати високі рівні підзвітності, справедливості та прозорості. В документі наголошено на тому, що системи ШІ мають бути юридично, етично та технічно надійними, повинні відповідати демократичним цінностям, правам людини та верховенству закону. [13].

Завдання розвитку технологій ШІ в Україні є одним з пріоритетних напрямів у сфері науково-технологічних досліджень. В «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» основою державної політики у сфері правового регулювання галузі штучного інтелекту проголошено захист прав та свобод учасників відносин у галузі штучного інтелекту, розроблення та використання технологій штучного інтелекту з дотриманням етичних стандартів. [14]. На жаль, в «Плані заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки» [15] не містяться конкретні заходи щодо законодавчого регулювання процесів використання ШІ у боротьбі зі злочинністю, а заплановано лише «запровадження правового регулювання з питань формування державної

політики у галузі штучного інтелекту» та «впровадження технологій штучного інтелекту в національну систему кібербезпеки». [16, с. 39]. При цьому на сьогодні питання законодавчого врегулювання процесів використання систем ШІ у боротьбі зі злочинністю є вкрай актуальними.

Стрімкий розвиток і широке розповсюдження систем ШІ випереджають процеси створення умов і засобів ефективної протидії недоброчесному і зловмисному їх використанню. Для вирішення цього питання на засіданні групи семи розвинутих країн (G7), яке відбулося в Японії 29 квітня 2023 р, міністри цифрових технологій узгодили п'ять таких принципів розвитку ШІ: верховенство права, дотримання законної процедури, демократія, повага до прав людини і використання можливостей для інновацій. На майбутніх засіданнях групи G7 планується розглянути питання щодо управління системами ШІ, захисту авторського права та боротьби з дезінформацією. [17].

У вересні 2022 р. Європейська комісія підписала Угоду про приєднання України до програми «Цифрова Європа» та надала можливість нашій країні скористатися фінансуванням і підтримкою програми щодо розширення можливостей використання систем ШІ у різних галузях. Така можливість може бути реалізована лише за умови імплементації норм, закріплених у «Рекомендаціях щодо штучного інтелекту», що прийняті у червні 2019 року Організацією економічного співробітництва та розвитку¹ [18] у законодавство України та за умови дотримання етичних стандартів, передбачених в Рекомендаціях CM/Rec (2020)1 Комітету Міністрів державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини, схвалених 8 квітня 2020 р. [19]. Оскільки 23 червня 2022 р. Україна набула статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу, законодавство нашої країни, в т.ч. – у частині використання систем ШІ в інформаційній війні з РФ, має бути поступово адаптовано до законодавства ЄС.

---

1 Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD Legal Instruments. (OECD/LEGAL/0449). Adopted on: 22/05/2019. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449>

Список використаних джерел:

1. Інформаційна війна / Р. В. Пилипчук // Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL : <https://esu.com.ua/article-12460> (дата звернення: 29.04.2023).
2. Дмитренко М.А. Проблемні питання інформаційної безпеки України. *Міжнародні відносини. Серія Політичні науки*. 2017. № 17. С. 236–243.
3. Інформаційна безпека держави: навч. посіб. для студ. спец. 6.170103 «Управління інформаційною безпекою», «Кібербезпека» / В.І. Гур'єв, Д.Б. Мехед, Ю.М. Ткач, І.В. Фірсова. Ніжин: ФОП Лук'яненко В.В. ТПК «Орхідея», 2018. 166 с.
4. Штучний інтелект і дезінформація: можливості та ризики в умовах війни. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Укрінформ : Мультимедійна платформа іномовлення України. 05.04.2023 .
<https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3691961-stucnij-intelekt-i-dezinformacia-mozlivosti-ta-riziki-v-umovah-vijni.html>
(дата звернення: 29.04.2023).
5. Misinformation Monitor: January 2023. NewsGuard.
<https://www.newsguardtech.com/misinformation-monitor/jan-2023/>
(дата звернення: 28.04.2023).
6. Батиргарєєва В.С. Концептуальна модель захисту інформаційного простору України засобами кримінального права. *Інформація і право*. № 1(32). 2020. С. 110-119.
7. Методи та системи штучного інтелекту: Навчальний посібник для студентів наряду підготовки «Комп'ютерні науки» / уклад. : А.С. Савченко, О. О. Синельников. Київ : НАУ, 2017. 190 с.
8. В Апараті РНБО України розроблено та введено в експлуатацію сучасну інформаційно-аналітичну систему «СОТА». РНБО: офіційний сайт. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5011.html> (дата звернення: 27.04.2023).

9. SemanticForce media and e-commerce intelligence. URL: <https://semanticforce.ai/en> (дата звернення: 27.04.2023).

10. Attack index be in your guard. URL: <https://attackindex.com/uk/golovna/> (дата звернення: 27.04.2023).

11. Європарламент закликав заборонити системи розпізнавання осіб. Європейська правда. 06.10.2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/10/6/7128684/> (дата звернення: 28.04.2023).

12. Idder A. , Coulaux S. Artificial intelligence in criminal justice: invasion or revolution? International Bar Association. Anti-Money Laundering Forum. London. 13 December 2021. URL: <https://www.ibanet.org/dec-21-ai-criminal-justice> (дата звернення: 27.04.2023).

13. Proposal for a regulation of the European parliament and of the council laying down harmonised rules on artificial intelligence (artificial intelligence act) and amending certain union legislative acts. An official website of the European Union. Brussels, 21.04.2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206> (дата звернення: 26.04.2023).

14. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

15. План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки : затвер. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 438-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#n10> (дата звернення: 27.04.2023).

16. G7 should adopt 'risk-based' AI regulation, ministers say. Reuters. April 30, 2023. <https://www.reuters.com/markets/europe/g7-should-adopt-risk-based-ai-regulation-ministers-say-2023-04-30/> (дата звернення: 30.04.2023).

17. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD Legal Instruments. (OECD/LEGAL/0449). Adopted on: 22/05/2019. URL:

<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449>

(дата звернення: 25.04.2023).

18. Recommendation CM/Rec(2020)1 of the Committee of Ministers to member States on the human rights impacts of algorithmic systems (Adopted by the Committee of Ministers on 8 April 2020 at the 1373rd meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016809e1154 (дата звернення: 25.04.2023).

ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ ДОКАЗІВ ЯК ПРЕДУМОВА УХВАЛЕННЯ НЕОБГРУНТОВАНОГО ВИРОКУ: ДОСВІД АЗІЙСЬКОГО РЕГІОНУ

Веннікова Вікторія Вікторівна,
*кандидат юридичних наук, Заслужена артистка
України*

Питання забезпечення національної безпеки нерозривно пов'язане зі здійсненням кримінального судочинства, яке, у свою чергу, неможливе без норм та приписів кримінального процесуального права, позаяк кримінально-правові норми без чіткого регламенту їх публічного правозастосування не більш, ніж добрими побажаннями, гучними деклараціями.

У зазначеному аспекті важливо розглянути проблему оцінки доказів як передумови необгрунтованості судового вироку, оскільки проблематика обгрунтованості та законності рішення суду доволі часто була предметом наукових досліджень (чого тільки вартує внесок у зазначене питання проф. Грошевого Ю.М.).

Об'єктом же нашої уваги є причини необгрунтованості вироку, тобто явище зворотнє від бажаного, позитивного та схвалюваного державою. І саме одна з її найбільш суб'єктивних складових – оцінка доказів судом у азійському регіоні (на прикладі Китайської Народної Республіки).

Zhicheng (Південно-Західний Університет права та політичних наук, Чунцинь, КНР) провів досить детальне емпіричне дослідження 50-ти випадків необґрунтованості судових вироків, причиною якої була недостатня оцінка доказів. Ось лише деякі кейси:

- справа Ши Ксянґлінь. Звинувачення в зумисному вбивстві. Кримінальна справа була розглянута без проведення аналізу групи крові та ДНК-тесту. Наслідок – заміна смертної кари на ув'язнення строком на 15 років;

- справа Ксю Цзибінь. Звинувачення у зґвалтуванні. Кримінальна справа була розглянута без виявлення слідів сім'яної рідини або інших зразків ДНК на місці злочину. Наслідок – визнання особи невинуватою замість 8-ми років ув'язнення.

- справа Сюн Ванганг. Таке ж звинувачення, той самий недолік. Наслідок – визнання особи невинуватою замість раніш призначеної смертної кари.

- справа Дінг Жинцзян. Звинувачення в умисному вбивстві. Кримінальна справа була розглянута без оцінки належності обвинуваченому відбитків пальців та ніг. Наслідок – заміна смертної кари довічним позбавленням волі.

- справа Дю Пейву. Таке ж звинувачення. При перегляді справи було виявлено хибні показники детектору брехні. Наслідок – заміна смертної кари спочатку смертною карою з відстрочкою виконання, а згодом – позбавленням волі на строк 9 років.

Міркуючи про причини таких відхилень від цивілізованих стандартів кримінального судочинства, автор констатує, що неправильна ідентифікація особи злочинця є ключовою вадою всебічної та об'єктивної оцінки доказів. Причини цього – недосконалі і застарілі фактори системи ідентифікації (в контексті юридичної практики минулого століття), існування системи вимагання зізнання шляхом тортур, недостатній рівень кваліфікації особи, що проводить досудове розслідування або судді.

Серед побічних причин – недостатність дотримання професійно-етичних норм, перешкоди та плутанина,

що виникають при перехресних допитах, пред'явленні особи до упізнання, фактор політичної упередженості.

Вчений переконаний, що новітня система ідентифікації особи злочинця необхідна для утвердження принципів нейтралітету, об'єктивності та справедливості судочинства, посилення рівня захисту прав підозрюваних у кримінальних злочинах, суміжних прав, покращення механізмів і прийомів досудового розслідування, рівня управління оцінкою доказів. Впровадження та оновлення технологій у галузі кримінальної ідентифікації може також ефективно знизити кількість випадків необґрунтовано постановлених вироків. Тільки таким шляхом, на думку автора, можна утвердити авторитет судової влади та наочно переконати суспільство у справедливості системи правосуддя [3, с. 127, 135].

В цілому погоджуючись з позицією китайського колеги, хочемо підкреслити, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України [2], так само як і Кримінальний кодекс [1], що становлять собою систему законодавства України про кримінальну відповідальність, не містять у собі окремого розділу, присвяченого кримінальній ідентифікації особи злочинця.

На наше переконання, таке надважливе питання не може залишатись об'єктом винятково криміналістичних чи кримінологічних досліджень, поскільки і криміналістика, і кримінологія є емпіричною базою досудового розслідування та кримінального судочинства, проте не можуть підмінювати собою процес.

Ми переконані, що окрім вищеназваних, причиною необґрунтованості вироків внаслідок недостатньої оцінки доказів в Україні, як і в Китаї, є відсутність довідкових, дидактичних норм кримінального процесуального законодавства, які б закріплювали примірний обсяг доказів по категоріях кримінальних проваджень та рекомендовані методи (прийоми) їх сучасної оцінки. Це дозволить визначити межі слідчого та судового розсуду (дискреції розсуду суб'єкта правозастосування) у кримінальних провадженнях та не змішати

його з правовим свавіллям, яке може стати і часто стає предметом розгляду Європейського Суду з Прав Людини.

Відтак, пропозиція детального доопрацювання та докорінних змін розділу «Докази і доказування» КПК України з подальшим його перетворенням на розділ «Докази. Оцінка доказів. Ідентифікація особи у кримінальному провадженні» є не тільки національною чи регіональною потребою, але і вимогою часу, яка об'єктивно відображає потреби цивілізованого суспільства у справедливому кримінальному судочинстві, що ґрунтується на останніх досягненнях науки і техніки.

У випадку ж зі злочинами російської агресії – це надійна запорука ефективної юридичної відсічі аргументам на кшталт «нас там не было», «украинские нацисты бомбят свои же города» або «российская армия с народом Украины не воюет» чи інших подібним побрехенькам ворожої пропаганди під час Трибуналу після української Перемоги.

Список використаних джерел:

4. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131: зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15 квітня 2023).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88: зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15 квітня 2023).

6. Lang Zhicheng. The Appraisal Problems of Misjudged Criminal Cases -An Empirical Research Based on 50 Cases. International Journal of Law and Society. Vol. 1. No. 3. 2018. PP. 125-136. doi: <https://doi.org/10.11648/j.ijls.20180103.15>

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З МЕТОЮ ПОСИЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Негребецький Владислав Валерійович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

У зв'язку війною на Україні особлива роль відводиться роботі правоохоронних органів щодо попередження та документування фактів порушення норм та звичаїв війни, норм міжнародного права. Воєнні злочини під час війни проти України мали місце від самого початку війни 24 лютого 2022 року. Згідно даних Генерального прокурора України в Україні станом на 17.06.2022 р. розслідувалось понад 1 700 справ про воєнні злочини держави - агресора. Зафіксовані чисельні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів та мародерства. На єдиній загальнодержавній платформі <https://warcrimes.gov.ua/> здійснюється збирання та документування доказів про воєнні злочини держави - агресора. Таким чином, на базі Офісу Генерального прокурора України фактично було створено сучасну інформаційно-аналітичну систему для документування воєнних злочинів на Україні з можливістю надання документів, фото та відео.

Ідея перевірки й підтвердження особи людини при перетинанні державного кордону, контрольно-пропускного пункту, вже більше і більше стає привабливою і асоціюється з безпекою.

Біометричними називають документи, що посвідчують особу та містять електронний носій інформації, на якому записано інформацію про біометричні дані власника документу з метою його ідентифікації. Передбачається, що такі документи

найбільш захищені від підробок та виключають можливість користування ними будь-якою особою, окрім власника. Головна ідея впровадження більш захищених документів, які забезпечують ідентифікацію особи – це суттєве підвищення захищеності суспільства від проявів злочинності та міжнародного тероризму.

Біометричні паспорти набувають все більшого поширення у світі [1]. На Україні 20.11.2012 р. було прийнято Закон "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус" № 5492-VI, відповідно до якого передбачено введення документів з електронним носієм, на якому передбачається розміщення біометричних даних про особу [2]. В 2017 році Уряд України затвердив Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства [3]. Документом визначено, що це автоматизована система, створена в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, за допомогою якої забезпечується встановлення особи іноземця та особи без громадянства, які в'їжджають в Україну, виїжджають з України, здійснення контролю за додержанням ними правил перебування на території нашої держави.

Державна прикордонна служба у грудні 2017 р. презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства [4]. Демонстрація роботи системи відбулася в столичному аеропорту «Київ». Ця система фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства було розгорнуто на виконання Указу Президента України від 30 серпня 2017 р. №256 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 10 липня 2017 р. «Про посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержання ними правил перебування на території України» [5]. Вона є однією з підсистем відомчої автоматизованої системи прикордонного контролю. Держприкордонслужба активно працює над вдосконаленням безпекової складової на кордонах України. Сьогодні технічні

засоби Держприкордонслужби дозволяють зчитувати виготовлені за міжнародними стандартами ІКАО закордонні паспорти, в тому числі з вбудованим чіпом, ID-картки та водійські посвідчення. При цьому постійно вивчається досвід передових країн світу, європейських та американських партнерів щодо побудови систем автоматизації паспортного контролю. Кращі зразки обладнання впроваджуються у відомчу інформаційно-телекомунікаційну систему. 157 діючих пунктів пропуску обладнано засобами для зчитування інформації з біометричних документів, а 126 пунктів пропуску підключено до баз даних Інтерполу. З серпня 2017 року інформаційна система прикордонного відомства автоматично підраховує кількість дозволених діб перебування іноземців в Україні.

Запуск системи фіксації біометричних даних Держприкордонслужби – це ще один крок щодо покращення безпекової складової при перетинанні кордону та вдосконалення системи прикордонного контролю. Під час паспортного контролю інспектори Держприкордонслужби здійснюватимуть перевірку паспортних документів іноземців, в тому числі за базами Інтерполу. Також відбуватиметься зчитування інформації (відбитки пальців) за допомогою рідерів, яка надходитиме до підсистеми обробки біометричних даних відомства. Крім того, через міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему «Аркан» вона надходитиме до Національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства Державної міграційної служби. При повторному перетині особою кордону здійснюватиметься процес ідентифікації особи. При цьому інспектор бачитиме чи здавала людина свої біометричні дані і здійснюватиме їх перевірку. У разі не співпадіння даних особу буде направлено на додатковий контроль для з'ясування обставин.

З метою розшуку підозрюваних осіб використовуються й інші біометричні системи. Так, у 2018 р. співробітники поліції в Чжэнчжоу, Китай одержали для роботи незвичайні сонцезахисні окуляри, оснащені програмним забезпеченням для

розпізнавання осіб [6]. Ці устрої поліція Китаю досить успішно застосовує для піймання розшукуваних злочинців.

Використання автоматизованих систем реєстрації біометричних характеристик людини в зоні бойових дій надає можливості контролювати та запобігати кримінальні правопорушення. Так, в Іраку і Афганістані для збору даних американські військові використовували системи ВАР (Biometrics Automated Toolset) або НІІДЕ (Handheld Interagency Identity Detection Equipment) [7].

Комплект ВАР складається з чотирьох частин-ноутбука, цифрової фотокамери, сканера відбитків пальців і сканера райдужної оболонки. Зібрані дані перевіряються по базі даних, яку містить ноутбук [8]. База періодично синхронізується з центральним сервером групи біометричних технологій. НІІДЕ – це мобільний термінал, який дозволяє фіксувати відбитки пальців, фотографії, зображення сітківки та біографічні дані, отримані в результаті опитування. Для збору даних про екіпажі морських суден і човнів застосовується спеціальний комплект, захищений від впливу води і підвищеного вібраційного впливу. Система НІІДЕС була розроблена для того, щоб Збройні сили США могли легко ідентифікувати людей в польових умовах і відрізнити друга від ворога.

Список використаних джерел:

1. Держприкордонслужба презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Derzhprikordonsluzhba-prezentovala-sistemu-fiksacii-biometrichnih-danih-inozemciv-ta-osib-bez-gromadyanstva/>

2. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5492-17>

3. Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства: Постанова КМУ від 27.12.2017 № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017-p#Text>

4. Держприкордонслужба презентувала систему фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Derzhprikordonsluzhba-prezentovala-sistemu-fiksacii-biometricnih-danih-inozemciv-ta-osib-bez-gromadyanstva/>

5. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 10 липня 2017 р. «Про посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержання ними правил перебування на території України»: Указ Президента України від 30 серпня 2017 р. №256. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2562017-22506>

6. Китайська поліція знаходить підозрюваних через окуляри. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42979942>.

7. Kelsey Atherton. The enduring risks posed by biometric identification systems (09.02.2022). URL: <https://www.brookings.edu/techstream/the-enduring-risks-posed-by-biometric-identification-systems/>

8. Biometric Automated Toolset (BAT) and Handheld Interagency Identity Detection Equipment (HIIDE). URL: https://www.nist.gov/system/files/documents/2021/03/23/ansi-nist_archived_vermury-bat-hiide.pdf.

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗПІЗНАННЯ ОБЛИЧЧЯ ЯК ОДИН ІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИ В КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Коростельова Лілія Анатоліївна,

*старший оперуповноважений в особливо важливих
справах Головного управління Національної поліції в м. Києві.*

Останні десять років передові країни світу інвестують сотні мільярдів доларів у розробку технологій штучного інтелекту (машинне навчання, комп'ютерний зір, обробка природної мови). Його використання в продуктах та послугах, а

також в оборонній сфері стає одним з ключових елементів успіху на міжнародних ринках [1].

Застосування штучного інтелекту в правоохоронній сфері дає велику можливість ефективному виявленню, розкриттю та протидії кримінальним правопорушенням. Перспективи подальшого застосування штучного інтелекту в органах Національної поліції мають досить великі можливості [2, с.10].

Наразі зазначена технологія використовується правоохоронними органами у рамках програми «Безпечне місто», де у столиці нашої країни обладнали понад 4 тисячі відеокамер, які поміж іншого оснащені функцією розпізнавання облич. Дані з камер надходять до поліції, муніципальної варти, державної служби з надзвичайних ситуацій, а також є джерелом статистичної інформації для департаменту охорони здоров'я КМДА [3].

Під час повномасштабного вторгнення росії до нашої держави попит на дослідження та впровадження технології розпізнавання обличчя є перспективним та популярним напрямком у межах ідентифікації окупантів.

За час війни Міністерство оборони України розпочало використовувати технологію розпізнавання обличчя "Clearview AI", щоб розрізняти російських нападників, боротися з дезінформацією та ідентифікувати загиблих [4].

У базі даних "Clearview AI" нараховується 10 мільярдів зображень, що дозволяє швидко ідентифікувати особу.

Необхідно зазначити, що використання зазначеної технології має перспективний напрям роботи у такій царині наук як кримінологія. Використання технології розпізнавання обличчя у кримінологічній науці може використовуватись як допоміжний інструмент при створенні кримінологічної характеристики на особу.

Загалом, використанню технологій штучного інтелекту у протидії злочинності висвітлювалось у працях таких вітчизняних учених, як Н. Ахтирська, В. Бахін, Р. Белкін, П. Біленчук, І. Борисенко, І. Винниченко, В. Гарбар, М. Герасимов, В. Гончаренко, О.Дикий, Ю. Дубягін, О. Дубягіна, В. Житніков,

В. Захаров, О. Зінін, М. Карчевський, В. Колдін, В. Колмаков, І. Крилов, П. Кузнецов та інші.

Разом з тим, питання використання зазначеної технології у кримінологічній науці, є не до кінця розкритим, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Принцип технології розпізнання облич полягає у використанні комп'ютерів зі спеціальним програмним забезпеченням або відеокамер з вбудованою функцією інтелектуального ідентифікування облич [5].

Загалом, найпопулярнішою програмою для програмування на даний час є продукт від Microsoft це Visual Studio. Visual Studio Community – повнофункціональна, розширюється й безкоштовне інтегроване середовище розробки для створення сучасних додатків Android, iOS і Windows, а також вебдодатків і хмарних служб. Вона підтримує популярні мови програмування, серед яких C, C++, VB.NET, C#, F#, JavaScript, Python. Функціональність Visual Studio охоплює всі етапи розробки програмного забезпечення, надаючи сучасні інструменти для написання коду, проєктування графічних інтерфейсів, збірки, налагодження і тестування програм. Можливості Visual Studio можуть бути доповнені шляхом підключення необхідних розширень. Мовою програмування системи можна вибрати Python. Це динамічна інтерпретована об'єктно-орієнтована скриптова мова програмування зі строгою динамічною типізацією. Вона підходить для машинного навчання й обробки зображень. На даний момент Python має безліч чудових пакетів для обробки зображень. Основними пакетами для обробки зображень є бібліотеки машинного зору: NumPy, Matplotlib, IPython Jupyter, Pillow, OpenCV, SciPy, Scikit-learn [6, с. 239].

На сьогодні в світі існує кілька основних підходів автоматичного розпізнання облич.

Наразі метрика Хеммінга для порівняння бінарних шаблонів є найшвидшою. Проте, своєю чергою, кращі показники якості в розпізнаванні облич демонструють глибокі згорткові нейронні мережі, що використовують небінарні біометричні шаблони [7].

Використання такого передового досвіду технологічно розвинених країн у розвитку систем автоматичного розпізнавання обличчя з пристосуванням його до реалій нашої держави, могло б значною мірою сприяти покращенню профілактики, розкриття та розслідування злочинів в нашій країні.

Сьогодні вчинення кримінальних правопорушень в умовах війни стає проблемою, яка вимагає найбільш пильної уваги не лише з боку органів державної влади, а й для наукової спільноти, зокрема кримінологів. Крім того, значення запобігання злочинності пояснюється неабияким зростанням кількості вчинених кримінальних правопорушень.

Надання кримінологічної характеристики особи злочинця має насамперед теоретичне значення.

Це виявляється в більш глибокому пізнанні зовнішніх соціально-демографічних ознак і внутрішньо морально-психологічних властивостей. Однак вивчення комплексу рис злочинця має практичне значення для правоохоронних органів.

Слід зазначити, що використання сучасних технологій, зокрема модуля розпізнавання обличчя у кримінологічних дослідженнях, – допоміжний інструмент для створення кримінологічної характеристики.

Загалом, незалежно від обраної технології, програми для розпізнавання облич працюють у декілька етапів:

Етап 1. Виявлення обличчя. Система автоматично визначає обличчя людини на зображенні (скан фотографії або кадр відеопотоку). Виявлення (детекція) обличчя – у край важливий етап розпізнавання, без якого не можлива подальша ідентифікація.

Етап 2. Аналіз обличчя. Обличчя людини містить 80 нодальних точок. Програма для розпізнавання облич може зчитувати геометрію цих орієнтирів, наприклад, відстань між очима, форму носа тощо. Цифрове розпізнавання облич покладається в основному на 2D, а не на 3D-зображення, тому що 2D-фотографії легше порівняти з тими, що містяться в базі даних.

Етап 3. Цифровий відбиток обличчя. Те, що ми бачимо як обличчя, система розпізнавання сприймає як дані: результати аналізу обличчя перетворюються в цифровий код. Такий «підпис обличчя» унікальний для кожної людини.

Етап 4. Пошук збігів. Система порівнює відбиток обличчя з базою даних до тих пір, поки не буде знайдено збіг, і повертає результати з прикріпленою інформацією, наприклад, ім'ям та адресою [8].

Отже, аналізуючи вище зазначене, необхідно сказати, що в подальшому програмний комплекс доцільно використовувати в кримінології для створення кримінологічних характеристик по різних видах кримінально протиправних діянь.

Список використаних джерел:

1. Рамазанов С.К., Слободянюк М.Е. Про проблему економічного стимулювання розвитку сфери штучного інтелекту. URL:https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/36084/sit_21_2.pdf?sequence=1&isAlowed=y (дата звернення: 22.04.2023).
2. Анастасова Я. Можливості технологій штучного інтелекту у протидії злочинності. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : матеріали Наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листопада 2020 р.). Харків : Право, 2020. С.10-13.
3. Чи легально встановлювати на міських вулицях камери із системою розпізнавання облич?: <https://cedem.org.ua/analytics/kamery-rozpiznavannya-oblych/> (дата звернення: 22.04.2023)
4. В Україні запрацює технологія розпізнавання облич для ідентифікації окупантів. URL : <https://www.unian.ua/war/v-ukrajini-zapracyuye-tehnologiya-rozpiznavannya-oblich-dlya-identifikaciji-okupantiv-novi-ni-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11742595.html>. (дата звернення: 22.04.2023)
5. Технологія розпізнавання осіб. URL : https://greenvision.ua/ua/blog/articles/Tekhnologiya_raspoznavaniya_lits (дата звернення 22.04.2023)

6. Пронін С. В., Кньовець В. С. Система розпізнання обличчя. *Комп'ютерні технології і мехатроніка*: матеріали Міжнар. наук.-метод. конференції (16 грудня 2020 р.). Харків : ХНАДУ, 2021.С. 238-242.

7. Sun Y., Wang X., and Tang X. (2014) Deep learning face representation by joint identification-verification. Proc. 27th Int. Conf. on Neural Information Processing Systems. 1988-1996

8. Можливості FACE ID: Можливості Face ID: ідентифікація облич за фото. URL: <http://evergreens.com.ua/ua/articles/digital-facial-recognition.html>. (дата звернення: 22.04.2023)

УСВІДОМЛЕНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ДОТРИМАННІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ВИЩІЙ ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ ЯК БАЗИС ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ РІВНІ

Пивоваров Володимир Володимирович,

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач відділу
дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-
дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В.В. Сташица Національної академії правових наук
України*

Стратегії правового регулювання інформаційної безпеки в реаліях сьогодення спрямовані передусім на забезпечення міждисциплінарних досліджень попри вкрай складні зміни і фактично – перманентні – ситуації невизначеності в реаліях провадженого воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року. Ми щоденно доводимо конкурентоспроможність національної освіти і права, поціновування високого гуманістичного базису координації усіх аспектів діяльності закладів освіти, наукових установ, в яких реалізуються освітні програми, галузь знань «Право». Фахівці у галузі 081 Право не лише розв'язують «складні задачі та проблеми у сфері правотворчості і

правозастосування» [4], але й сприяють утвердженню верховенства права в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства. Важко переоцінити соціальну, просвітницьку роль працівників у галузі права в контексті утвердження цінностей правосвідомості, правової культури в українському суспільстві на стадії відновлення миру і відбудови України після війни.

Усвідомлена відповідальність в межах заявленої проблеми бачиться нами як соціокультурний феномен співпраці учасників освітнього процесу в реалізації освітньо-наукових програм, коли діяльність викладача, науково-педагогічного працівника групи забезпечення конкретної освітньої програми не лише узгоджується з унормованими концептами чинного законодавства, а й є ресурсом творення актуальної мотиваційно-потребнісної сфери здобувачів вищої освіти у проявах академічної доброчесності. Така узгоджуваність і опора на творення актуальної мотиваційно-потребнісної сфери учасників освітнього процесу забезпечує якість освіти, позитивно впливає на репутацію науково-педагогічних працівників, випускників закладу освіти, сприяє піднесенню позитивного міжнародного іміджу закладу освіти. Усвідомлена відповідальність передбачає осмислення взаємозалежності проявів академічної доброчесності науково-педагогічних працівників, викладачів і здобувачів вищої освіти. У цій публікації ми послуговуємося визначенням усвідомленої відповідальності за позицією

У цій статті ми керуємося визначенням усвідомленої відповідальності з опорою на розуміння цього соціокультурного феномену ученим Г. Йонасом [3]. Так, варто наголосити, що значущим є корпоративне значення цінності усвідомленої відповідальності в дотриманні академічної доброчесності викладачами в навчально-методичному забезпеченні освітньої компоненти, а також – академічної доброчесності здобувачів вищої юридичної освіти. Це передбачає діяльне осмислення наслідків власної фахової діяльності для конкретної академічної спільноти, суспільства в цілому, академічного кола зацікавлених в якості юридичної освіти осіб.

Також послуговуємося пропозиціями щодо використання технологій інтерактивного навчання, навчання

через дослідження, відкритого навчання, дуального навчання, упровадження елементів дигітизованого і цифрового навчання, студентоцентризованих технологій навчання, відповідного методологічного і методичного інструментарію, презентованими Ю. Рашкевичем [5].

Академічна доброчесність унормована ст. 42 Закону України «Про освіту» [2], п.1 ст. 1 Закону України про вищу освіту [1]. Процедурні аспекти академічної доброчесності презентовано у відповідних методичних рекомендаціях МОН України [6].

Наприклад, академічна доброчесність є наскрізною для формування компетентностей для ОНП СК18, СК19, передбачених ПРН18, ПРН19, ПРН20 у стандарті вищої освіти зі спеціальності 081 Право, зокрема для освітньо-наукових програм [4].

Пропонуємо прийоми формування усвідомленої відповідальності у процесі навчальної, науково-дослідницької взаємодії в системі «здобувач – викладач», контекстно заявлених спеціальних компетентностей і програмних результатів навчання для ОНП, галузь знань 081 Право:

- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права усіма учасникам освітнього процесу, що сприятиме утвердженню високої репутації викладача, здобувачів, випускників, іміджу закладу освіти;

- презентування викладачем достовірної інформації у НМКД, використані ним методики, результати досліджень, джерела інформації, а також самостійність навчально-пізнавальної і науково-дослідницької діяльності здобувачів, академічна культура усіх учасників освітнього процесу;

- об'єктивація критеріїв усіх видів оцінювання навчальних досягнень здобувачів, використання технології відкритого навчання, що передбачає надання чітких алгоритмізованих рекомендацій до самостійної роботи здобувачів, наявність взірцевих прикладів виконання того чи іншого виду навчального завдання, практичне опанування навичками академічного письма, структування послідовності

виконання навчально-пізнавальної і науково-дослідницької роботи з проміжною перевіркою кожного етапу її підготовки, долучення здобувачів до самооцінювання за завчасно розробленими і оголошеними критеріями рівневого оцінювання, залучення працевдавців і випускників до рецензування кваліфікаційних робіт, наукових розробок.

Зазначені прийоми формування усвідомленої відповідальності у процесі навчальної, науково-дослідницької взаємодії в системі «здобувач – викладач» сприятимуть забезпеченню якості юридичної освіти, утвердженню високої репутації науково-педагогічних працівників, здобувачів, випускників, іміджу закладу вищої юридичної освіти у національному і світовому дослідницькому просторі.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про вищу освіту. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38, ст.2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Закон України Про освіту. Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція від 01.01.2023, підстава – [2834-IX](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
4. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти : наказ МОН України № 643 від 20.07.2022. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-magistr-643-20072022.pdf>
5. Рашкевич Ю. М. Болонський процес: історія, стан та перспективи. *Освітня аналітика України*. 2018. № 3 (4). С. 5-16. URL : https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/5_16_Rashkevich.pdf
6. Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти. Лист МОН України № 1/9-650 від 23.10.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text>

**НАУКОВІ РОЗВІДКИ Й ЗДОБУТКИ МОЛОДИХ
ДОСЛІДНИКІВ**

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В
УКРАЇНІ**

Ковальчук Ярославна Ігорівна,

*студент третього курсу господарсько-правового
факультету Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого*

Актуальність дослідження полягає у зростаючому рівні корупції в Україні та недостатньому рівні здійснення кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення. Корупція впливає на розвиток держави, порушує конкуренцію на ринку, призводить до втрати довіри до влади та невиконання законів, тому необхідно вивчити проблеми здійснення кримінальної відповідальності за корупційні злочини в Україні.

Мета дослідження полягає в аналізі практики застосування кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, визначенні причин недостатнього рівня здійснення кримінальної відповідальності, розгляді можливостей її підвищення та пропозицій щодо поліпшення законодавства у цій сфері. Дослідження може допомогти удосконалити практику застосування кримінальної відповідальності та зменшити рівень корупції в Україні.

Корупційні кримінальні правопорушення в Україні є серйозною проблемою, що негативно впливає на розвиток держави. Незважаючи на введення різних заходів для боротьби з цим явищем, реалізація кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення все ще залишається складною проблемою. Деякі з найважливіших проблем реалізації кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення в Україні включають:

1. Недостатня ефективність правоохоронних органів. Не всі правоохоронні органи української системи правосуддя забезпечують високу якість роботи і забезпечують своєчасну і ефективну реалізацію кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення.

2. Політичний тиск на правоохоронні органи. Незалежно від наділених їм повноважень, правоохоронні органи можуть бути піддані політичному тиску з боку урядових чиновників, що може стати на заваді здійсненню кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення.

3. Недостатній рівень кримінальної відповідальності. Український Кримінальний кодекс не передбачає достатньо високих покарань за корупційні правопорушення, що не стимулює правоохоронні органи до ефективного здійснення кримінальної відповідальності.

4. Недостатньо розвинена судова система. Українські суди часто стикаються з проблемами забезпечення правильного проведення кримінального розслідування і правильного застосування закону.

Нижче подається декілька рекомендацій щодо реалізації кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення в Україні:

1. Зміцнення роботи Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро України шляхом забезпечення необхідного фінансування та кадрового забезпечення.

2. Покращення механізмів співпраці між органами правопорядку, прокуратурою та судовою владою для забезпечення ефективної роботи при розслідуванні та розгляді справ за корупційними правопорушеннями.

3. Підвищення кваліфікації суддів та прокурорів з питань боротьби з корупцією, зокрема щодо застосування міжнародних стандартів та практик у цій сфері.

4. Удосконалення законодавства щодо конфіскації майна, отриманого в результаті корупційних діянь, та забезпечення ефективного виконання таких рішень.

5. Забезпечення публічного контролю за роботою органів правопорядку та забезпечення доступності інформації про розслідування та судові процеси за корупційними правопорушеннями.

6. Підвищення громадської свідомості щодо шкідливості корупції та її наслідків для економіки та суспільства в цілому.

7. Забезпечення незалежності та ефективності Антикорупційної служби, Спеціалізованих антикорупційних прокуратур та Національного агентства з питань запобігання корупції.

Проблематика роботи Державного бюро розслідувань (ДБР) та Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) включає в себе наступні аспекти:

1. Політичний тиск. ДБР та НАБУ є незалежними органами, але іноді з'являються звинувачення в тому, що вони можуть підпорядковуватися політичним чинникам, особливо в умовах змін у владі.

2. Недостатня фінансова підтримка. ДБР та НАБУ отримують обмежені бюджетні кошти, що може обмежувати їх можливості в боротьбі з корупцією.

3. Недостатня кількість кваліфікованих працівників. ДБР та НАБУ часто стикаються з проблемою недостатньої кількості кваліфікованих спеціалістів, що може обмежувати їх можливості в розслідуванні корупційних злочинів.

4. Проблеми з реалізацією судових рішень. ДБР та НАБУ здійснюють розслідування корупційних злочинів, але реалізація судових рішень може бути ускладнена через різні фактори, такі як недостатньо висока якість доказів або недостатньо жорсткі судові вироки.

5. Відсутність ефективної співпраці з іншими органами влади. Для ефективної боротьби з корупцією необхідна співпраця між різними органами влади, але іноді ДБР та НАБУ стикаються з проблемами в співпраці з іншими органами.

Отже, реалізація кримінальної відповідальності за корупційні примінальні правопорушення в Україні є надзвичайно складною проблемою, яка потребує комплексного

підходу для її вирішення. Основними проблемами є недостатня ефективність роботи правоохоронних органів, недостатня санкційна політика, та вплив корупції на судову систему.

Дослідження показали, що кримінальні провадження за корупційними правопорушеннями часто закінчуються без результату або із незначними покараннями для злочинців. Однією з причин такої ситуації є недостатній рівень професіоналізму і недостатня матеріальна база правоохоронних органів. Крім того, санкційна політика повинна бути більш жорсткою, щоб запобігти корупції та покарати винних осіб.

Корупційний вплив також є великою проблемою для судової системи. Багато злочинців користуються своїм впливом і грошима, щоб вийти зі складних правових ситуацій. Це створює беззаконня та зменшує довіру до судової системи.

Для вирішення цих проблем потрібні широкомасштабні реформи в системі правоохоронних органів та судової системи, зокрема покращення матеріальної бази та збільшення професіоналізму працівників. Крім того, необхідна жорстка санкційна політика та зменшення корупційного впливу на судову систему. Такі заходи допоможуть підвищити ефективність боротьби з корупцією та підвищити довіру до правоохоронних органів та судової системи в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України.
2. Закон України "Про запобігання корупції".
3. Закон України "Про Державне бюро розслідувань".
4. Закон України "Про Національне антикорупційне бюро України".
5. Закон України "Про Спеціалізовані антикорупційні прокуратури".
6. Дослідження Міністерства юстиції України "Оцінка ефективності діяльності судів у кримінальних провадженнях за корупційними злочинами".

7. Дослідження Громадської організації "Антикорупційний фонд" "Проблеми здійснення кримінальної відповідальності за корупційні злочини в Україні".

8. Аналітичний звіт "Індекс сприйняття корупції 2020" від Transparency International.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ НАБУТТЯ КРАЇНИ ЧЛЕНСТВА В ЄС І НАТО

Гладкий Владислав Олегович,

*курсант Інституту підготовки юридичних кадрів для
Служби безпеки України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Геополітичне положення України на межі двох великих цивілізаційних просторів - європейського та євразійського було і є одним із визначальних факторів її історичної та політичної долі. Україна завжди була і залишається центрально-європейською державою. Історично і політично тривалий період більша частина території України перебувала під впливом євразійської соціально-культурної традиції. Все це зумовило невдачу побудови національної держави на початку ХХ ст., а також сучасні певні труднощі становлення України як незалежної європейської держави.

З часу отримання державної незалежності Україна вибудовувала власну систему забезпечення національної безпеки, виходячи з необхідності гарантування прав і свобод людини і громадянина відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права.

Національна безпека України це - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до

прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах. [1]

В останні роки в Конституції України було закріплено курс щодо вступу в НАТО, приймалися нові безпекові закони, розбудовувалася національна система спецслужб. Але тільки з початком гібридної війни, а потім широкомасштабної агресії з боку РФ розбудова спецслужб відповідно до норм європейських стандартів набула реальних практичних кроків.

Головним призначенням спецслужб провідних демократичних країн світу є захист національних інтересів власної держави, забезпечення національної безпеки разом з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони. Не виключенням цього є і Україна.

У країнах-членах ЄС і НАТО спецслужбами вважаються державні структури, уповноважені вести спеціальну або секретну, оперативну або розвідувальну діяльність. Мається на увазі збір інформації без відома власника або об'єкта, до якого вона відноситься, а також проведення інших таємних заходів. Спецслужби відрізняються специфічними методами і засобами, що використовуються для виконання поставлених завдань, а не загальним напрямком їх діяльності.

У країнах із розвиненими правовими традиціями діяльність спеціальних служб регулюється законами, відповідно до яких ухвалюються інші нормативно-правові акти.

У цивілізованому світі, як правило, безпосереднє управління спецслужбами здійснюється керівником (головою), який підпорядкований Президенту, Голові Кабінету міністрів або Парламенту, або безпосередньо через профільного міністра (наприклад міністра юстиції або міністра внутрішніх справ). Що стосується рівня централізації, то національні системи провідних світових спецслужб будуються за двома основними моделями: централізована модель та децентралізована модель.

За першою моделлю спецслужби мають переважно статус підрозділів відповідних центральних органів виконавчої влади.

Децентралізація спецслужб об'єктивно вимагає створення так званих розвідувальних спільнот (співтовариств тощо) та відповідної інтеграційної управлінської системи. Такий підхід застосовується, зокрема, у США, Австралії, Індії, Туреччині.

Друга модель передбачає максимально можливу централізацію спецслужб. Відповідно до неї кількість спецслужб зведено до мінімуму, а самі вони мають статус самостійних державних органів. Система управління ними є відносно простою і відповідно надійною та швидкодійною.

Найчастіше застосовується модель часткової децентралізації за функціональним принципом, тобто зазвичай у державі окремо існують спецслужби зовнішньої розвідки, військової розвідки (зумовлюється надто значною специфікою воєнної сфери) і внутрішньої безпеки (контррозвідка, охорона конституційного ладу, органів правопорядку).

Саме до такої моделі відносяться спецслужби України і зокрема Служба безпеки України.

Служба безпеки України – державний правоохоронний орган

спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. На Службу безпеки України покладається у межах визначеної

законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих

організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної

таємниці. До завдань Служби безпеки України також входить попередження,

виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки

людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності

у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України. [2]

СБ України є спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності. [3]

Окремі контррозвідувальні заходи виключно в інтересах забезпечення охорони державного кордону України, посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна охорона, а також забезпечення безпеки своїх сил і засобів, інформаційних систем та оперативних обліків можуть проводити розвідувальні органи України, підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України та Управління державної охорони України, яким законами України надано право здійснювати оперативно-розшукову чи розвідувальну діяльність. [4]

Такий підхід організації діяльності спецслужби, який передбачає чітке законодавче розмежування завдань можна назвати європейським, сучасним. Доречі він вже враховує стандарти щодо розбудови та діяльності спецслужб країн-членів НАТО.

Вже зараз Служба динамічно адаптується до нової реальності та незважаючи на війну не зупинила процеси реформування. СБУ зміцнює кадри, посилює ключові напрями, робить структуру гнучкою. Реформа має завершити ці процеси і організувати роботу оновленої Служби так, щоб вона була найбільш ефективною для захисту безпеки громадян і держави. При цьому реформування має бути виваженим і відбуватися так, щоб не зашкодити обороноздатності держави та національній безпеці.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність». *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

2. Закон України «Про національну безпеку». *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст.241.

3. Закон України «Про Службу безпеки України». *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №27. Ст.382.

4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.

ПОЛІТИЧНИЙ НЕЙТРАЛІТЕТ ДЕРЖАВ: ЗАГРОЗИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЗАПОБІГАННЯ

Чернишук Анна Олексіївна,
*студентка I курсу факультету прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого*

Залучення більшої кількості держав до питань та проблем загальноцивілізаційного масштабу (масштабної військової агресії, міжнародних злочинів, ядерного шантажу), безумовно, є необхідною передумовою забезпечення умовної справедливості та рівності для всіх суб'єктів міжнародних відносин.

Наявність статусу активного члена міжнародних відносин є за багатьох обставин необхідним, важливим та вигідним у контексті забезпечення розвитку й укріплення позицій на політичному, економічному, соціальному рівнях, що формують розуміння та значимість держави як такої. Незалежно від форми правління та державного устрою, цілей та принципів, що визначає для себе та чи інша країна, майже всі прагнуть вступати у міжнародні зв'язки та забезпечувати визнання держави як сильного партнера та конкурентного «гравця».

Кардинально протилежні якості та ознаки притаманні поняттю «нейтралітет», що у широкому значенні означає покладання державою на себе обов'язку утримуватися від участі у воєнних конфліктах між іншими країнами, та у мирний час – відмовлятися від членства у військово-політичних блоках. Проте у сучасному світі така позиція може створювати додаткові перешкоди для розвитку та налагодження дружніх зв'язків з країнами-лідерами для подальшої співпраці.

Коли держава обирає політичний нейтралітет, виникає питання, чи зможе вона залишатися активним і впливовим членом міжнародного співтовариства, не поступаючись своїми принципами. Щоб зрозуміти, як політичний нейтралітет впливає на розвиток держави, необхідно розглянути приклади з історії, які відображають переваги та недоліки такого підходу.

Найяскравішим прикладом справедливо можна вважати Швейцарську Конфедерацію, яка протягом тривалого періоду часу (починаючи з моменту набуття чинності Паризького договору у 1815 році й донині) успішно зберігає та дотримується стратегії повного політичного нейтралітету.

Ключовим фактором, який забезпечив повагу до даної позиції Швейцарії з боку інших країн, особливо під час Першої та Другої світових війн, є стабільна та надійна банківська система. Ця система привернула інтерес держав до збереження нейтралітету Швейцарії, як, наприклад, у випадку з нацистською Німеччиною. У разі військової агресії проти Швейцарії, потенційні агресори відчували б значні економічні втрати, що призвело б до тривалої кризи після закінчення війни. Така ситуація могла ускладнити швидке відновлення та стабілізацію країн-учасниць, враховуючи фактичну відсутність ресурсів.

Варто також зазначити, що географічне положення та геополітичні особливості Швейцарії сприяли її позиції нейтралітету. Гористий рельєф країни ускладнює проведення військових операцій на її території, а розташування у центрі Європи сприяло розвитку торгівлі та співпраці з різними державами. Завдяки таким перевагам, Швейцарія стала важливим міжнародним партнером у різних сферах, зокрема економічній, науковій та культурній.

Ще одним фактором, що підтримує стабільність та нейтралітет Швейцарії, є демократична політична система та високий рівень життя населення. Збалансованість влади та активне громадянське суспільство сприяють подальшому розвитку країни і зміцненню її нейтралітету на міжнародній арені.

Однак, у зв'язку зі значними змінами на міжнародно-правовій арені постала необхідність перегляду багаторічної політики. Суперечливий характер зовнішнього прояву останньої проявився при набутті членства в Організації Об'єднаних Націй, що можна розглядати як крок у напрямку відмови від свого традиційного статусу, який відкрив перед державою додаткові можливості та інструменти для реалізації зовнішньополітичних цілей. Вбачаючи головною метою членства підтримку миру та безпеки на міжнародному рівні, на початку 2023 року Швейцарія вперше взяла участь у роботі Ради Безпеки ООН.

Виходячи з наданого прикладу, можна зауважити, що збереження правового нейтралітету можливе лише за наявності ряду ключових географічних, правових та економічних гарантій. Навіть дивлячись з сучасної позиції, усі країни знаходяться у взаємозалежній ситуації, де кожна потребує одна одної в той чи іншій сфері.

Географічні гарантії включають сприятливе розташування держави, яке ускладнює можливість військових операцій на її території, а також полегшує торгівлю та міжнародну співпрацю. Правові гарантії полягають у розробці та дотриманні законодавства, яке відображає політику нейтралітету держави, а також в активній співпраці з міжнародними організаціями з метою забезпечення відповідного статусу на міжнародному рівні. Економічні гарантії пов'язані з наявністю стабільної та розвиненої економіки, яка дозволяє країні залишатися конкурентною та забезпечувати свою незалежність від зовнішніх впливів. Така стабільність підтримується завдяки розвитку стратегічних галузей, які забезпечують високий рівень життя населення та підвищують привабливість держави для іноземних інвестицій та партнерств.

Якщо для реалізації регіонального зовнішньополітичного впливу достатньо впровадження принципів теорії «soft power» - «м'якої сили», яку ввів до академічного дискурсу політичний діяч Джозеф Най (Joseph Nye) в 1990-х роках як здатність країни впливати на інші держави не лише за допомогою свого економічного та військового потенціалу. То для забезпечення розширення сфер

впливу на конкретно-історичному етапі розвитку будь-якої держави є необхідною участю у «міжнародних справах» через традиційні канали.

Національна безпека сьогодні все більше визначається рівнем і ступенем міжнародної співпраці, адже на даний момент жодна країна не може забезпечити та підтримувати повноцінний стан безпеки для себе не вступаючи у зв'язки з іншими державами. З прикладу багаторічної агресії РФ проти України можна дійти висновку, що така політична стратегія потребує багато завчасних прогнозувань на майбутнє та альтернативних сценаріїв подій.

Війна Російської Федерації проти України розпочалася в 2014 році, з моменту анексування Криму, що згодом започаткувало конфлікт на Сході України. Щоб захистити свою територіальну цілісність та суверенітет, Україна звернулася до міжнародного співтовариства, у тому числі до НАТО, для отримання допомоги та підтримки. Однак, перед вступом до НАТО, Україна повинна відповідати стандартам та вимогам, що встановлені для членів альянсу, зокрема: розвиток демократичних інститутів, забезпечення прав людини та основних свобод, встановлення ефективної системи оборони та безпеки, а також здійснення реформ у галузі оборонної промисловості. Ці зобов'язання вимагають від України здійснення реформ у галузі оборони та безпеки, зокрема, підвищення ефективності збройних сил та впровадження стандартів НАТО.

Важко встановити зіграло це на користь або навпаки справило негативний вплив для сучасної української території та її населення. На сьогоднішній день український народ опинився у ситуації, де кожного дня загрозу створює можливість використання тієї самої зброї, що Україна віддала за умовами Будапештського меморандуму. Звичайно, що спрогнозувати усі можливі шляхи розвитку подій неможливо, адже ситуація могла розгорнутися у будь-який бік.

На нашу думку, даний досвід є підтвердженням тези про необхідність вибору правильних міжнародних партнерів, спроможних надати гарантії підтримки та безпеки, особливо в

контексті реваншизму Російської Федерації при продовженні невдач у війні, розвитку власних збройних сил, активної міжнародної політики щодо міжнародного економічного впливу на агресора тощо.

В умовах розширення процесів глобалізації та регіоналізації така модель національної безпеки як політичний нейтралітет може виявитися недостатньо ефективною. Наразі Україна (в умовах відсутності наведених гарантій) навпаки має використовувати всі доступні міжнародні механізми забезпечення безпеки, враховуючи, що вступ до НАТО неможливий, поки на території України тривають бойові дії.

Список використаних джерел:

1. Gavrylova Nina, Trima Kateryn (2015). The neutrality as a national security model / p. 145-156. / URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-neutrality-as-a-national-security-model/viewer>
2. Oleh Tsebenko, Oleksandr Shymchuk (2017). Neutrality as a strategy of national security / p. 51-56. / URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/mar/8858/dokument9.pdf>
3. Ушаков Н.А. (2009) Международное право (учебник) / с. 304 / URL: <https://lawbook.online/page/ushakovap/ist/ist-7--idz-ax281.html>

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Буз Андрій Олександрович,

студент I курсу ОКР «Магістр» спец. 071 «Облік і оподаткування»

факультету обліку та податкового менеджменту

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Після банкрутства окремих відомих постачальників послуг з переказу віртуальних активів усунення ризиків,

пов'язаних із крипторинками, стало більш нагальною політичною проблемою. Масштаби недавніх невдач зумовлюють необхідність удосконалення управління ризиками віртуальних активів як об'єктів фінансового моніторингу (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні виклики віртуальних активів як об'єктів
фінансового моніторингу**

Виклик	Характеристика
<i>Фіктивні активи</i>	Неzareєстровані активи не сек'юритизовані фірмою. Отже, за відсутності зареєстрованого проспекту, що засвідчує цінний папір (ЦП), інформацію про управління чи фінансову звітність, актив не викликає довіри
<i>Підробні інвестиційні фонди</i>	Більшість цих схем засновані на багаторівневих маркетингових схемах, які спонукають інвестора не тільки робити свій внесок у схему, а й брати участь у бізнесі для збільшення прибутку
<i>Нерегульовані маніпульовані криптобіржі</i>	На відміну від традиційніших бірж ЦП чи товарів, у минулому було безліч випадків, коли на порталах проводилися ринкові маніпулятивні, якщо не шахрайські, угоди, включаючи, крім іншого, збовтування та нарощування
<i>Зламування бірж</i>	Зломи також призводять до аномальних доходів за кілька годин до фактичної події злому, які згасають під час публічного оголошення. Ці дані свідчать про те, що нинішні зусилля щодо регулювання та нагляду надто повільні, щоб забезпечити ефективний захист інвесторів
<i>Зламування у соціальних мережах</i>	Повсюдне використання соціальних мереж призвело до інноваційних методів крадіжки особистих даних

<i>Програми-вимагачі</i>	Однорангова архітектура криптовалюти, а точніше прямий обмін цінностями між заручниками без втручання інших посередників дозволяє виплачувати викуп віддалено та анонімно
<i>Крипто-джекінг</i>	Хакери використовують шкідливе програмне забезпечення для захоплення мобільного пристрою або комп'ютера, використовуючи його обчислювальну потужність для майнінгу криптовалюти
<i>Податкове шахрайство</i>	Криптовалюти, хоч і не мають «юрисдикції» як такої, мають два ключові елементи традиційної податкової гавані: відсутність юрисдикції операцій та анонімність. Отже, вони не підлягатимуть оподаткуванню у джерела. Приховування доходів може бути розширене: використання звільнених від податків агентів із закупівель для обміну зобов'язаннями за фінансовими контрактами. Звичайно, існує безліч інших можливих незаконних застосувань, включаючи злочинне відмивання грошей та тероризм

Джерело: складено автором на основі [1]

Криптовалютна екосистема та «тіньові фінансові» функції, які вона виконує через протоколи централізованих (ЦФ) та децентралізованих фінансів (ДФ), мають багато загальних вразливостей, знайомих традиційним фінансам (ТФ) [2]. Але кілька чинників посилюють стандартні ризики. Вони пов'язані з високою часткою позикових коштів, невідповідністю ліквідності та строків погашення, а також суттєвою інформаційною асиметрією. Заходи у відповідь політики повинні враховувати, як належним чином реагувати на ці джерела ризику, враховуючи безкордонний характер криптовалюти [3].

Усунення ризиків, пов'язаних із крипто, має переслідувати ті самі цілі, які десятиліттями лежали в основі

підходу до ТФ. Як правило, це: належний захист споживачів та інвесторів; захист цілісності ринку від шахрайства, маніпуляцій, відмивання грошей та фінансування тероризму; та гарантія фінансової стабільності [4]. Для центральних банків важливим додатковим міркуванням є збереження цілісності фінансової системи.

Для багатьох країн з ринком, що формується, також стало актуальним питання фінансового суверенітету. Зокрема, у країнах, що схильні до високих ризиків інфляції та макроекономічної нестабільності, резиденти мають стимули для переведення активів у вимоги, номіновані у більш стабільних валютах. Стейблкоїни, прив'язані до основних валют, є зручним засобом. Це явище, що отримало назву «криптоізація» («криптизація») і схоже на заміщення валюти, може не тільки досягнути на монетарний суверенітет, а й відвернути ресурси від реальної економіки.

Можна рекомендувати запровадження трьох можливих напрямків дій щодо управління ризиками віртуальних активів як об'єктів фінансового моніторингу (табл. 2). Вони не є взаємовиключними і можуть вибірково комбінуватися через зниження ризиків, пов'язаних з криптодіяльністю. Найважливішим елементом, який слід враховувати при виборі того, які варіанти слід використовувати, є можливість дотримання будь-якого введеного правила, включаючи забезпечення наявності необхідних для цього ресурсів.

Таблиця 2

Аналіз варіантів усунення ризиків у крипто

I. Заборона	Заборонити певні криптоактивності
<p>+ усунення потенційної шкоди для фінансової системи</p> <p>+ запобігання втратам через неправомірні дії провайдера</p>	<p>– може суперечити основним принципам суспільства</p> <p>– корисна інновація буде втрачена або відкладена</p> <p>– на практиці можна обійти</p>

II. Утримання	Ізолювати від ТФ та реальної економіки
<ul style="list-style-type: none"> + недопущення завдання шкоди реальній економіці + уникнення надання криптографії нормативного «схвалення» 	<ul style="list-style-type: none"> – цілком ефективний брандмауер може виявитися неможливим – захист інвесторів та ризики цілісності ринку залишаються
III. Регулювання	Регулювати аналогічно до ТФ
<ul style="list-style-type: none"> + забезпечення послідовності у регулюванні фінансової діяльності + дозвіл відповідальним гравцям впроваджувати інновації у регульованому просторі 	<ul style="list-style-type: none"> – виклик картування дій та організацій, пов'язаних з криптографією та ТФ – виклик правозастосування, враховуючи відсутність у деяких випадках чітких орієнтирів у ДФ
IV. Альтернатива	Створити інфраструктуру, яка дає змогу впроваджувати надійні інновації

Джерело: складено автором на основі [5]

Завдання, що стоїть перед регуляторами, полягає в тому, як краще застосовувати технологічно нейтральне регулювання, щоб аналогічні ризики підпадали під дію одного і того ж регулювання. Тому постає питання, як принцип «аналогічний ризик, аналогічне регулювання» може бути застосований до фінансового нагляду за ринками, заснованими на технології розподіленого реєстру (TRP). Хоча регулювання має залишатися нейтральним щодо технологій, нагляд повинен розвиватися паралельно з технологіями. Хоча TRP може і не змінити основні ризики, вона може відкрити нові способи нагляду за цими ризиками. Таким чином, замість того, щоб намагатися вписати криптоактиви в існуючі правила, такі як закони про цінні

папери, сформульовані задовго до появи ТРР, варто поставити питання, як нові технології можуть допомогти краще відстежувати ризики на фінансових ринках.

Тому як альтернативу можна розглянути вбудований нагляд (ВН) – нормативно-правову базу, яка забезпечує автоматичне відстеження дотримання нормативних стандартів на ринках, які базуються на ТРР, шляхом читання ринкового реєстру. ВН зменшить адміністративний тягар фірм та підвищить при цьому якість даних, доступних наглядовому органу [6]. ВН може функціонувати лише як частина загальної нормативно-правової бази, підкріпленої ефективною правовою системою та підтримуючими інституціями та може застосовуватись до децентралізованих ринків, які досягають економічної завершеності.

ВН має бути розроблений у контексті економічного ринкового консенсусу з урахуванням того, як ринок реагуватиме на автоматичний нагляд та повинен сприяти низьковитратному дотриманню вимог та створенню рівних умов для малих та великих постачальників послуг з переказу віртуальних активів. Наприклад, у банку, який тримає токени, забезпечені активами, відповідність стандартам капіталу Базеля III може бути перевірена автоматично. Це буде зроблено шляхом обчислення прав власності на баланси (позикових та кредитних) та пов'язаних з ними вагових коефіцієнтів ризику у відповідних РР прав власності. Отже, вбудований нагляд може пом'якшити конфлікт між доступністю даних, вартістю збору та перевірки даних з обігу віртуальних активів та конфіденційністю інформації при проведенні фінансового моніторингу таких операцій.

Список використаних джерел:

1. Cumming D. J., Johan S., Pant A. Regulation of the Crypto-Economy: Managing Risks, Challenges, and Regulatory Uncertainty. *Journal of Risk and Financial Management*. 2019. Т. 12, № 3. С. 126. URL: <https://doi.org/10.3390/jrfm12030126>
2. Буз А. Конвергенція традиційних та децентралізованих фінансів як структурне зрушення в сучасній світовій валютно-фінансовій системі: *Кваліфікаційна магістерська робота за спеціальністю 292 «Міжнародні*

економічні відносини». Київ, 2022. 165 с.

3. Chimienti M. T., Kochanska U., Pinna A. Understanding the crypto-asset phenomenon, its risks and measurement issues. *ECB Economic Bulletin*. 2019. № 5. URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/articles/2019/html/ecb.ebart201905_03~c83aeaa44c.en.html.

4. Poskriakov F., Lenz C. C. Cryptocurrency compliance and risks: A European KYC/AML perspective. *GLI – Blockchain & Cryptocurrency Regulation*. 2022. № 4. С. 130–145. URL: https://www.acc.com/sites/default/files/resources/upload/GLI-BLCH22_E-Edition.pdf#page=141.

5. Aquilina M., Frost J., Schrimpf A. Addressing the risks in crypto: laying out the options. *BIS Bulletin*. 2023. № 66. URL: <https://www.bis.org/publ/bisbull66.pdf>.

6. Auer R. Embedded Supervision: How to Build Regulation into Blockchain Finance. *Federal Reserve Bank of Dallas, Globalization Institute Working Papers*. 2019. Т. 2019, № 371. URL: <https://doi.org/10.24149/gwp371>.

7. Фінансовий моніторинг: практикум / за заг. ред. Л. Г. Ловінської. Київ : КНЕУ, 2023. 127 с.

Наукове видання

Електронне видання

**НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ
ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ
ПРОЦЕСІВ: СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ТА КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ**

Матеріали VII Міжнародної науково-практичної
конференції

м. Харків, 11 травня 2023 року

*Організаційний і редакційний комітети можуть
не підтримувати позиції автора, проте ми поважаємо право
кожного учасника конференції на висловлювання своїх ідей,
критичних зауважень, інших суджень*